Bilim ve Ütopya

Mart 1997 Sayı: 33 Aylık bilim kültür ve politika dergisi 150.000 TL

Günümüzün önemli tartışmasına bilimsel yanıt

ŞERİAT NEDİR

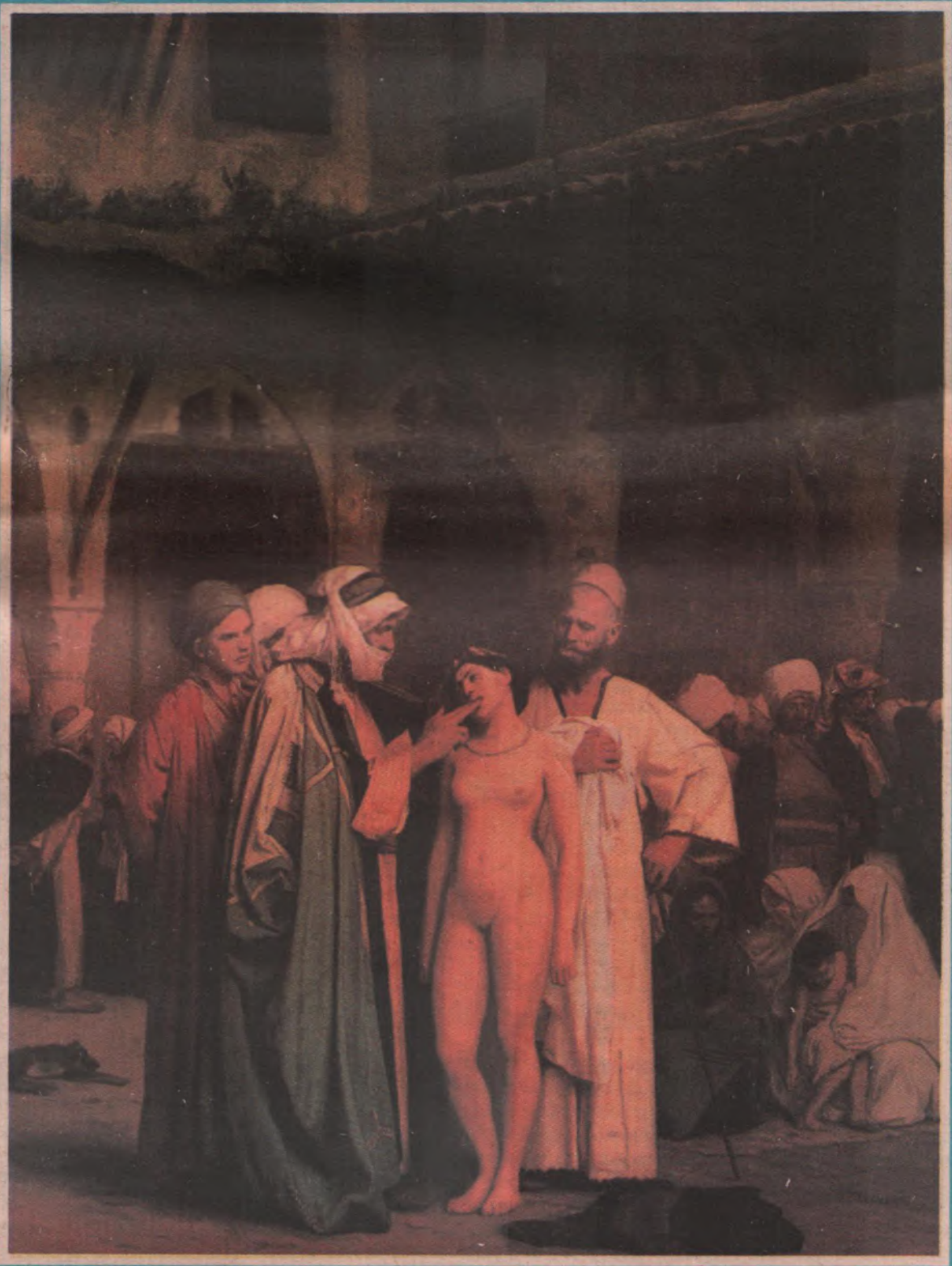

Doğu Perinçek, Prof. Dr. İlhan Arsel, Prof. Dr. Neşet Çağatay ve Doç. Dr. Alâeddin Şenel yanıtlıyor

- Şeriat, kölelik-cariyelik hukukudur
- Şeriat, 'efendi-köle' ve 'efendi-kul' ilişkilerini düzenler
- Şeriat, efendinin mülkiyetini güvence altına alır
- Şeriat, fetih, ganimet, yağma düzenidir
- Şeriata göre kadın köle, erkek efendi
- Din ile şeriat kavramları aynı şey değildir
- Laiklik, şeriattan kurtulmak demektir; hem laik hem şeriata saygılı olunamaz
- Demokrasi her yerde şeriatı ezerek geldi
- Şeriat propagandasının günümüzdeki anlamı
- İslam köleliği kaldırmak istedi mi?
- Egemen sınıflar, şeriat ve laiklik

■ İnsanların eşitliği tarihi bir tesadüftür ■ Nevroz üzerine kültürel düşünceler ■ Kadın özgürlüğüne ve sosyalizme adanmış bir yaşam: A. Kollantai ■ Afyon bağımlılığının tarihi ■ Bellek bozuklukları ■ Bernoulli ailesi ■ Tanrıça Artemis'ten Meryem Ana'ya Efes ■ İbrahim Peygamber öyküsünün kökeni ■ Sınırsız ve sonsuz evren ■ Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Tekkesi ■ Berbat nesnellik cıvık öznellik ■ Çağdaş Fiziğin Türkiye'deki öncüsü: Rauf Nasuhoğlu ■ Köpekbalığı saldırıları ■ Matematik Sohbetleri

İÇİNDEKİLER

KAPAK
ŞERİAT NEDİR
- **Doğu Perinçek** Şeriat kölelik hukukudur 6
- **Prof. Dr. Neşet Çağatay** Din ile şeriat aynı şey değildir 9
- **Prof. Dr. İlhan Arsel** Şeriat ve kölelik 10
- **Doç. Dr. Alâeddin Şenel** Şeriatın anlamı, laikliğin anlamsızlığı 12

Stephan Jay Gould İnsanların eşitliği tarihi bir tesadüftür 13
Burçay Anger Nevroz üzerine kültürel düşünceler 16
Firdevs H. Gümüşoğlu Kadınların özgürlüğüne ve sosyalizme adanmış bir yaşam: Alexandra Kollantai 22
Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu Afyon bağımlılığının tarihi-1 26
H. Tuğrul Atasoy Bellek bozuklukları 30
Ergin Sevinç Bernoilli ailesi 31
Kürşat Başdemir Tanrıça Artemis'ten Meryem Ana'ya Efes 32
Muazzez İlmiye Çığ İbrahim peygamber, karısı Sara'yı neden Firavun'a sundu? 34
Yard. Doç. Dr. **Rennan Pekünlü** Sınırsız ve sonsuz evren 36
M. Türker Acaroğlu Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Tekkesi 38
Prof. Dr. Ahmet İnam Berbat nesnellik, cıvık özellik 41
Füsun Oralalp *İz Bırakanlar* / Çağdaş fiziğin Türkiye'deki öncüsü: Prof. Dr. Rauf Nasuhoğlu 42
Prof. Dr. Ali Nesin Matematik sohbetleri 46
Prof. Dr Şafak Alpay Doğal ve kesirli sayılar hakkında 47
Hakan Kabasakal / Serap Koşal Köpekbalığı saldırıları 48
Merak Ettikleriniz 51
Nesrin Timur *Ekotopya*/Akkuyu'ya anti-nükleer büro kampanyası 52
İrfan Erdoğan Erciyes'in öyküsü 53
Yayın Dünyası 54
Çocuk ve Bilim 56
Bilim Gündemi 58
Briç 59
Zekâ Oyunları 60
Satranç 62
Ödüllü Sözcük Bulmacası 63
Doç. Dr. Yücel Çağlar Aman ha, sakın 'yeşil' yanlışlıklara alet olmayın 64

Bu Cumhuriyet sahipsiz değildir

Türkiye Cumhuriyeti'ne, **Atatürk** ilke ve devrimlerine yönelik saldırılar her geçen gün daha da büyük bir hız kazanarak devam ediyor. 1919'da başlayan aydınlanma devrimine ve Cumhuriyet rejimine, yoğunlaşan sistemli saldırılar ülkemizi artık hiç kimsenin sessiz kalmayacağı bir döneme getirmiştir.

Laik ve demokratik Cumhuriyet rejimini yıkmayı hedefleyen şeriatçı güçler, II. Cumhuriyetçiler, Neo-Osmanlılar ve bazı politikacılar çok açık ve sıkı bir işbirliğiyle ülkemizi ortaçağ karanlığına geri götürmeye çabalıyor. 1980'den beri uygulanan Türk-İslam sentezi politikaları sonucunda Meclis çatısı altında ,"Şeriat yumuşak mı gelecek, kanla mı gelecek" nutukları çekilip, anayasadan "laikliğin" çıkarılması gerektiği konuşulabiliyor. Uluslararası yayılmacı güçler ülkemizin bütünlüğünü bozabilmek için terörü desteklemek de dahil, her türlü aracı kullanıyor. Bunların yanında ekonomik dengelerin iyice bozulması da, toplumda olası sosyal patlamalara zemin hazırlıyor. Ülkemizde bugün yaşanan sorunların faturası hiç bir şekilde, hiç bir nedenle **Atatürk**'e, Kemalizm'e ya da Cumhuriyet rejimine çıkartılamaz. Yaşanan sorunların gerçek kaynağı aslında bu karalamaları yapmaya çalışan "ihanet" odaklarının tam da kendisidir.

İçinde bulunduğumuz bütün olumsuz koşullar içinde bile Atatürkçü gençlik "Türkiye Cumhuriyeti"ni ve bağımsızlığını koruma görevini yerine getirmek için dimdik ayaktadır.

Kısa bir suskunluk dönemi geçiren ve bazı çevrelerce artık bitti denilen Atatürkçü gençlik, Türkiye'nin dört bir yanında oluşturduğu demokratik ve yasal platformlarla yeni bir birleşme sürecine girmiştir. Bir süreç "Milli Mücadele" ruhunun aydınlık yarınlara taşınacağının en umut dolu göstergesidir. Türk gençliği; Türk Ulusu ve laik Türkiye Cumhuriyeti üzerinde kurgulanan bu çapsız ve tanıdık senaryolara bilinçli bir şekilde karşı koyacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'ni, **Atatürk** ve devrimlerinin temelleri üzerinde yükselmeye devam etmesine hiçbir güç engelleyemeyecektir. Türk Ulusu yürekle inançla içtenlik ve bağlılıkla **Atatürk**'ün en büyük eserim dediği ve ilkeleri bağlılığında şekillendirdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni koruyacak ve ona sahip çıkacaktır.

Herkes anlamalıdır ki, "Bu Cumhuriyet sahipsiz değildir". Er ya da geç aydınlık, karanlığı yenecektir.

Bilim ve Ütopya derginize yaklaşık 2 yıldan beri aboneyim. Derginizi ilgiyle okuyorum. Eminim ki, bilgili ve aydın insanlarla, büyük çaba ve özveriyle böyle bir dergiyi yayınlıyorsunuz. Tüm çalışanlarınızı kutluyor ve yayın hayatınızda başarılar diliyorum.

Kenan Tunçlar / Sakarya

Tarih'e daha fazla yer verin

Aralık 96, 30. sayıda; Ocak-Aralık 96 arasında *Bilim ve Ütopya*'da konulara göre Fihrist var. Tam da neler yazacağımı, beyimde şekillerken, Fihrist imdadıma yetişti; taşlar daha yerine oturdu. Diyeceklerim o ki:

1- Fihriste göre; bence, çok az tarih yayınlamışsınız.

2- Felsefe+Sosyoloji+Din Sosyolojisi, görece yeter ölçüde.

3- Bu memlekette, düşünce geleneği olmadığından, düz yazı gelişmemiştir. Bu noktadan, düşünce geleneği oluşmadığı noktasına, sarmal bir dönüş yapar ve toplumun yetersiz, protein eksikli beslenme özgürlüğü halini de eklersek; ortaya, ahmakların, ortalama akıllıların (!) cirit attığı bir yaratıklar ülkesi çıkar.

4- Bu memleket sözlü gelenekler geneği, tarihe bayılır. Elbette menkıbe düzeyinde, pehlivan tefrikası düzeyinde. Gelin dergide bu potansiyeli (!) gerçekten değerlendirin. Özel olarak Türk tarih sayfaları yapın. Ama her sayı, 1 sayfa ya da 2; ağır, ağır dozu artırın. Kaliteli bir **Emin Oktay** (!) sayfası hazırlatın. Zamanla **Sina Akşin, İlber Ortaylı** vs., dümene geçsin. Neden Bozkurt Efsaneleri'ni yalnızca **Doğu Perinçek** yazdı? Neden Orta Asya ve bağlı konular, tutucu tarihçilerin tekelinde? Onlara dokunmak, bir sosyalist için günah mı? Hititlerin, Kimmerlerin, Urartuların Anadolu'ya, Asya'dan hangi nedenlerle geldiğini araştırmak, **Turan Yazgan** ile **Orhan Türkdoğan**'ın tekelinde mi? Ya Selçuklu ve Osmanlı?

Hüseyin Hüsnü Sungur / Mersin

Bilim ve Ütopya'ya teşekkür

Yaradılış, evrim vb. konularla ilgilendiğim, daha doğrusu okuyup öğrenmeye ve anlamaya çalıştığım konulara son zamanlarda, *Bilim ve Ütopya*'nın çeşitli sayılarında yer vermesi beni gerçekten çok mutlu ediyor. Üniversite sınavlarında genetik bilimleri kazanmak için harıl harıl çalıştığım şu günlerde *Bilim ve Ütopya*'yı da okuyor olmak benim için her açıdan büyük bir kazanç ve ayrıcalık. Teşekkürler.

Aysun Sezgin / Bursa

Bilim ve Ütopya
Gökyüzü Sanat Ürünleri Ltd. Şti. adına sahibi: Ferit İlsever
Yayın Yönetmeni: Ender Helvacıoğlu
S. Yazışleri Müdürü: Nalân Mahsereci **İdare Müdürü:** Metin Aktaş
Ankara Temsilcisi: M. Serhat Özyar Te: (0312) 210 23 45
İzmir Temsilcisi: Şenel Ergin
Avrupa Temsilcisi: Alp Hamuroğlu Tel: (0049) 612 07 118 Fax: 612 07 119
İstanbul: Firdevs Gümüşoğlu, Muzaffer Usta, Nesrin Timur **Ankara:** Çağatay Keskinok, Emel Oybak, C. Can Bilgin, Ayşe Turak, Nejat Akfırat **İzmir:** Orhan Bulunmaz, Meftun Bulunmaz, Murat Argon
Dağıtım: Hüseyin Yücebağ

Yönetim Yeri ve Yazışma adresi :
Yol Sok. Polat Celil Ağa İşhanı K.5 Mecidiyeköy İstanbul
Tel: (0212) 272 17 51-52
Fax: (0212) 288 48 05
E-mail adresi :
<ender-sd@feza.mam.gov.tr>
Basıldığı Yer: Serler Matbaası
Dağıtım: BİRYAY A.Ş.

ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 800.000 TL.
1 Yıllık: 1.500.000 TL.
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 60 DM.
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 60 $

YURTDIŞI SATIŞ FİYATLARI
Almanya: 5 DM Fransa: 18 FF
İngiltere: 2.5 £ İsviçre: 5 Fr.
Hollanda: 6 Fl.

Ender Helvacıoğlu:
Posta Çeki Hesabı: 673654
Banka Hesabı: Türkiye İş Bankası İstanbul-Kızıltoprak Şubesi, Hesap No: 1071 343539.
DM Hesabı: Türkiye İş Bankası İstanbul-Kızıltoprak Şubesi Hesap No: 1071 364536.
A. Coşkun:
Girokonto 6348 62-609
BLZ: 500 100 60
Postbank Frankfurt am Main

Cinler hakkında bilgi istiyoruz

Bizler, Marmaris Aksaz Deniz Üs Komutanlığı Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Merkezi çalışanlarıyız. Faaliyetlerimize çok yeni başlamamıza rağmen kalabalık olmamızdan dolayı bir çok sorunlu er, erbaş ile tedaviye yönelik çalışma fırsatı bulduk. Yakınbir zamanda işlerimiz oturdukça daha sağlıklı ve olumlu çalışmalar yapacağımızı umuyoruz. Derginizi takip ediyor, gerek duvar gazetelerimizde gerekse gece derslerimizde, yayınınızdan mümkün olduğunca yararlanmaya gayret ediyoruz. Çalışmalarınızdan dolayı tüm Aksaz Deniz Üs Komutanlığı personeli adına teşekkür ederiz.

Türkiye'nin batısında konumlanmış olduğumuz için er ve erbaşlarımızın çoğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden gelmektedir. Genelde Türkiye toplumu dini inanç yapısını doğal ve olduğu gibi yansıtmaktadır. Dolayısıyla asker arkadaşlarımız da öyle. Eğitim seviyesinin de düşük olduğunu göze aldığımızda bunlara çevreden duyulmuş, izlenmiş sağlıksız inanç ve çarpıtılmış bilgiler de eklenecek olursa ortaya önemli problemler çıkabiliyor. Özellikle bilinmeyene duyulan merak duygusu, insanlarda çeşitli inançlar üretiyor. Son zamanlarda medyada ve halk arasında sık sık ele alınan, konuşulan konulardan biri olan inanç, tarikat vb. konular, askerler arasında da çeşitli biçimlerde yansıyor. Ve bazı problemler yaratıyor.

Sizlere yakın bir zamanda karşılaştığımız ciddi bir problemden söz etmek istiyorum. Aramıza yeni katılan bir arkadaşımız bir gece bayılma ile başlayan bir nöbet geçirdi.

Psikoloğumuz sonradan onun yaşadıklarını sanrı olarak değerlendirmesine rağmen, bu durum beni ve diğer arkadaşları şaşırttı. Nöbet çok ciddiydi ve yazarak anlaşmayı tercih ediyordu. Daha önceden de böyle bir durum ile karşılaşmış. Bizlere her an kendini aşağıya atabileceğini ve kendisine sabah ezanına kadar hakim olamamız gerektiğini belirtti. Arada bir de boşlukla el kol hareketleriyle cin diye tabir ettiği varlıklar ile anlaşmaya çalışıyordu. Bunun üzerine Kur'an hocaları geldi, dualar okundu, arkadaş aydınlık yere getirildi ve cinlerin uzaklaşmasını sağlamak için de yakasına çengelli iğne takıldı. Hastaneye gitmeye kesinlikle razı olmadı ve doktorların kendisine olumsuz bir tavırla deli muamelesi yaptığını savundu. Çevrenin de etkisiyle o akşamı koğuşta geçirdi. Bu durum zaten güncel bir konu olan cin olayının daha çok konuşulmasına, merak edilmesine ve kendi aramızda açıklamalar yapılmasına yol açtı.

Arkadaşımız olaydan sonra sık sık psikoloğumuz ile görüşmeler yaptı. psikiyatri servisine ordan da İzmir Hava Hastanesi Nöroloji Polikliniğine sevk edildi.

Sizden ricamız; derginizin gelecek sayınızda "cin" konusunu bir kaç açıdan (pozitif psikoloji, metafiziksel, dinsel ve yabancı toplumlar açısından (görüşleri, inançları) yorumlamanızı, böylece bu konuda rahatsızlık duyan ya da gelecekte rahatsızlık duyabilecek arkadaşlarımız için önemli bir aydınlanma kaynağı olarak yayımlamanızı talep ediyoruz. Aynı zamanda böyle bir konunun aydınlanmasının, ülkemizin güncel bir olayı olması açısından da öneminin büyük olduğu kanısındayız.

Dz. Katip Onbaşı Cenk Kılınçel
Marmaris / Muğla

Bilim ve Ütopya'yı okumak

Bilim ve Ütopya dergisiyle Ocak 1997 sayısında tanıştım. Tek kelime ile harika bir dergi çıkarıyorsunuz. Sizi bir tanıyan (Derginizi) bir daha sizden vazgeçmez. *Bilim ve Ütopya*'yı bir tanıyan, içeriğini bilen, inceleyen mutlaka derginizin takipçisi olur. Zaten *Bilim ve Ütopya*'yı okuyupta bundan sonra almayanın ya parası yoktur, ya da tabiri caizse aklı yoktur.

Bu sözümde son derece samimiyim. Bizim gönüdümüz de (okuyucularınız olarak) derginizi (dergimizi) insanlara tanıtmaktır. Çünkü ben bile okuma meraklısı daha doğrusu hastası olduğum halde dergiyle geçen ay tanışabildim. Ama ilk fırsatta eski sayılarını da mutlaka alacağım.

Halil Bilgiç / Niğde

Öğrenci kalmaya çalışıyorum

Sayın Ali Nesin

Ben öğrenci kalmak için çabalayanlardanım. Yedi yıldır elektrik Mühendisliği yapıyorum. Boş zamanlarımda eski ders kitaplarımı karıştırım, öğrenmem gerken konuları bir öğrenci heyecanıyla ve titizliğiyle araştırır, çalışırım. Hayat koşturmacası içinde bu oldukça zor. Ama bunları yaparken kendimi hep yalnız hissederdim. Sizin sorularınızı çözerken kendimi bir Matematik öğretmenim soru sormuşta çözmeye çalışıyormuşum gibi hissediyorum. Birilerinin ile bu soruyu çözmeye çalışıyor olması beni umutlandırıyor. Çevremdeki insanlar benim böyle çalışmamı eleştiriyorlar. Bir yerlerde bazı insanların da benim gibi olduğunu bilmek, bana destek oluyor.

Her şey için çok teşekkür ederim.

Nurcan Yayla / İstanbul

Avrupa Topluluğu konusunda

Bilim ve Ütopya dergisinin Ocak 1997 sayısında Sayın **Ahmet Duman** tarafından yazılmış olan makaleyi dikkatime getirdiğiniz için teşekkür ederim.

Makalede adı geçen toplantıda ben de davetli olarak bulundum. **Ahmet Bey**'in toplantı düzeni ve içeriği ile ilgili eleştirilerinin pek çoğuna ben de katılıyorum. Ancak Sayın **Duman** ile görüşbirliğinde olmadığım husus Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'yi uzakta tutmak için düşüncesi olduğu noktası. Kanımca Avrupa Topluluğu kendi normlarına yaklaşan bir Türkiye'yi içine almak istiyor. Acaba biz bu normlara yaklaşmak için yeterince gayret gösteriyor muyuz? Bunun cevabı bence olumsuz. Bu durumda Avrupa Birliği'nin de eli kolu bağlanıyor.

Yazıda bahsedilmeyen ancak Avrupa Topluluğu ile ilişkileri olumsuz yönde etkileyen en önemli konunun Kıbrıs sorunu olduğunu düşünüyorum. Bu konudaki haklılığımız Avrupa Topluluğu'na ve dünya kamuoyuna bir türlü anlatamadığımızdan, haklı iken haksız konuma düşmüş durumdayız. Bizimle daha anlamlı ilişkilerin geliştirilmemesinin temel noktasının bu olduğuna düşünüyorum.

Prof. Dr. Türker Gürkan / Ankara

Derginiz büyük boşluğu dolduruyor

İki yıldır çıkarmış olduğunuz derginizi, 8. sayısından bu yana okumaktayım, alıp okuma fırsatı bulamadığım sayılarınızda, belli bir sıra içinde okumak üzere arşivliyorum. Bugüne kadar çıkmakta olan, dergi türü aydınlatıcı yayınların azlığı ülkemiz için yüz karasıdır. Böyle bir boşluğu dolduran derginizin daha da aydınlatıcı olması ve gelişmesi dileğimizdir.

Sayın dergi çalışanlarının okucuya karşı duyarlılıkları da asla gözardı edilemez.

Bu özelliğinize 1996 Ankara/ TÜYAP kitap fuarındaki karşılıklı iletişimlerde de şahit oldum. Alıp okuduktan sonra kayıp ettiğim 10. sayıyı dergi yönetiminden istememden üç gün sonra elimde olması, bu duyarlılığın en güzel örneğidir. Her zaman başarılarınızın ve uğraşlarınızın aydınlık olmasını diliyorum.

Kemal Balibeyoğlu / Ankara

Öykü Ödülümü BÜVAK'a bağışlıyorum

PEN yazarlar derneğinin **Onat Kutlar** *anısına düzenlediği film öyküsü yarışmasında, Kum Saati* isimli öyküme verilen ödülün akçalı kısmını, tarafınızca uygun görüldüğü takdirde Bilim ve Ütopya Vakfına bağışlamak istiyorum.

Ödül alan bu öykü *Gün Tutulmaları* öykü dosyası oluşturan ve toplumsal hareketlerin geri çekilme sürecinde bireyi irdeleyen ve özellikle bilim sanat ve düşünce özgürlüğüne karşı yapılan baskıları ve başkaldırıyı irdeleyen öyküler bütününün bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle öneriyorum.

Bilim ve Ütopya Dergisine ve BÜVAK'a başarılar diler sizlere içten teşekkürlerimi saygılarımı sunarım.

Mucize Özünal Kuşadası / İzmir

Bilgin mi? Bilmer mi?

Bilim insanı bana bilim adamından daha ters gelir. Çünkü insanda adam gibi yabancı kökenli, hiç olmazsa bilim adamı epeydir kullanılıyor ve kulağa yabancı değil. Eğer cinsiyet ayrımı gerekçe gösterilir ise; insan sözcüğü uzun süre yalnız erkeler için kullanılmasının nedeninin, söylenceye göre Adem'in kaburgasından Havva yapıldığı için, Adem'in kadınların da atası olduğunu düşünmek gerek. Ama Türkçe sözcükte ısrar edilirse bilim adamı için bilgin gibi nitelikçe sıradan bir bilim adamından daha üstün nitelikleri belirten bir kavram yerine, (yazar, çizer gibi) bilimer (bilmer) sözcüğünün kullanılmasını öneririm. Ya da öğretmen gibi bilimen (bilmen).

Eşşek hoşaftan ne anlar

1- İstanbul Belediyesi ile Koç Üniversitesi arasındaki tartışma en sonunda bu dergide de yer aldı. Bu yazı o nedenle yazılmıştır.

2- Refahlı İstanbul Belediyesi'nin, Koç Üniversitesi'nin ormanlık alana vereceği zararları düşünerek, bu üniversiteye karşı çıktığını düşünmek, saflığın ötesinde çıkarları için din dahil herşeyi kullananların, yanında olmaktır. Bilinir ki bu adamlar çıkarları yoksa, Allahın verdiği nefesi bile harcamazlar, nerede kaldı ki kâğıt ve mürekkep harcasınlar. Eğer bu alanda cami veya görüşlerine uygun bir üniversite yapılsa idi, bu ekin (kültür) düşmanlarının çıtı çıkmazdı, bu adamların doğa sevgisinden anladıkları bu kadardır. Ayrıca ormanı, uygarlığın yaratıcısı olan üniversitenin, elindeki ormanın büyük bölümünü yapılaşmaya terk eden, devletten daha iyi koruyacağına inanırım.

3- Başka bir düşünce de, yeteri kadar güçlendiklerine inanan islamcıların, yerel (laik) bilim karşıtlığına başlamış olmalarıdır. Toplumcular ve dogmacıların tepkisini çeken bu üniversite, güç denemek için iyi bir lokma idi.

Mustafa Çelik / İzmir

TMMOB'nin Kamu Girişimciliğinin Tarihi Sempozyumu

TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği)'nin düzenlediği "Dünya'da ve Türkiye'de kamu girişimciliğinin geçmişi, bugünü ve geleceği" uluslararası sempozyumu, 6-7-8 Ekim 1997 tarihlerinde Lütfi Kırdar Konferans salonunda yapılacaktır. Sempozyumu destekleyen kuruluşlar; DİSK, Türk-İş, KESK, KİGEM (Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi), TTB ve İFMC (İktisat Fakültesi mezunlar cemiyeti).

SEMPOZYUMUN AMAÇLARI

Dünya'da ve Türkiye'de uluslararası sermaye güçleri, düştükleri krizi aşabilmek için; yeni dünya düzeni, globalleşme, küreselleşme, liberalleşme, özelleştirme, devletin küçütülmesi sloganları ile yürütülen yeniden yapılanma programları dayatmaktadırlar. Ulus devletin, parlamentoların, siyasi partilerin, sendikaların, sandıkların ve oyların hiç etkilemeyeceği, siyasetin; dolasıyla demokrasinin kontrolunun dışında bir dünya yaratılarak kamu girişimciliği yok edilmeye çalışmaktadır. İnsan çoğunluklarının istek ve iradelerini yansıtan siyasi iradelerin ekonomilerde yapacakları düzenlemeler; seçim ekonomisi, popülizm, komuta ekonomisi gibi ifadelerle aşağılanmakta ve tamamen silinmeye çalışılmaktadır. Bu tür önlemler "Pazar İlahı"nın çizdiği kadere karşı bir başkaldırı olarak kabul edilmekte ve afaroz edilmektedir. Bu nedenle kamu girişimciliğini bilimsel olarak savunmak, Dünya'ya ve Türkiye'ye ne kazandırıp ne kaybettirdiği somut verilere dayanarak kamuoyuna anlatmak, bugün her zamankinden daha çok önem kazanmıştır. Bu açıdan, egemen iktisat politikalarına karşı, alternatif politikaların oluşturulabilmesi için, kamu eknomisinin gerçek değerini tarihi gelişim içinde bilimsel açıdan ortaya koymak, konuya ilişkin tez, araştırma, analiz ve irdelemelerin ortaya konarak tartışılmasını sağlamak için bilim adamı, uygulayıcı ve araştırmacılara uluslararası bir forum temin etmek, bilgi ve deneyim alışverişi yapmak sempozyumun en önemli amacıdır.

SEMPOZYUMUN KONULARI

- Temel kavramlar, kamu, devlet, toplum, birey, mülkiyet, doğa çevri, etik... vb bağlamında kamu girişimciliği.
- Muhtelif sosyo-ekonomik yapıların kamu-özel girişim ağırlıkları, ekonomik performans, toplumsal kalkınma ve insani gelişme ölçütlerine göre karşılaştırmalı incelenmesi.
- Çalışanların ve toplumun siyasi ve sosyal hakları açısından kamu girişimciliği.
- Dünya'da ve Türkiye'de kamu girişimciliği biçimleri ve örnekleri, iktisadi, gayri-iktisadi, resmi, gayri-resmi ve diğer.
- Yeni Dünya Düzeni, küreselleşme, ve Neo-liberal politikaların ekonomik, sosyal, politik sonuçları, özelleştirme ve özeleştirme karşıtı mücadele.
- Kamu ve özel işletmelerde mal ve hizmet üretim süreçlerinin incelenmesi.
- Kamu ve özel girişimcilik açısından insanlığın geleceği, emeği, sermayenin ve bilginin rolleri ve evrimi.
- Dünyanın ve ulusların gelecekleri-nin ulusal olduğu kadar, bugün giderek küresel verilere dayanılarak tasarımlanması gereği.

BİLDİRİ İÇİN ÇAĞRI

Özetler: Bildiri ile katılmak isteyenler 200-250 kelimelik Türkçe/İngilizce bir bildiri özeti sunacaklardır. Özetin açık bir şekilde amacı, kullanılan yöntemi, çalışma sonuçlarını ve sonuçların irdelenmesini içermesi gerekmektedir. Özetle bildiri başlığı, yazarın adı ve açık posta adresi bulunmalıdır. Mümkünse faks ve e-mail adresinin sempozyum sekreterliğine bildirilmesi faydalı olacaktır. Bildiri yazım esasları: Takdim edilecek bildirler Türkçe, (11/2) aralıkla açık bir şekilde A4 boyutundaki beyaz kağıdın (170X250) mm'lik alanına yazılmalıdır. Önce büyük harflerle bildirinin adı, sonra bildiri sunan isim ve bulundukları kurum yazılmalıdır.

Bildiri ve Poster tespiti: Bilim kurulu, bildiri başvurularını sözlü ve poster takdimleri şeklinde belirleyecektir. Kabul edilen bildiriler Sempozyum Kitabı'na basılacaktır.

SEMPOZYUM TAKVİMİ

- 30 Nisan 1997, bildiri özetlerinin gönderilmesi için son tarih.
- 31 Mayıs 1997, bildirilerin kabülüne dair yazarlara bilgi.
- 30 Ağustos 1997, bildirilerin gönderilmesi için son tarih.
- 6-7-8 Eylül 1997 sempozyum.

Başvuru ve bilgi almak için, Ahmet Akküçük (Elektrik Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi) Adres: Cumhuriyet Cad. No:283/2 Harbiye-İstanbul

Tel: (0212) 224 11 50, Faks: 232 24 13

Dergi için öneriler

Ocak ayı kapak konusunu çok beğendim. Bağımlılık üzerine yazılan bir sayfalık makalede bilmediğim o kadar bilgi vardı ki; hem bağımlık üzerine bilgi hazinemi genişlettim, hem de farkında olmadan bağımlısı olduğum maddeleri ve davranışları keşfettim.

Derginize dış devletleri tanıtmaya yönelik makaleler ve fotoğraflar içeren sayfalar eklemenizi isterim. Bu sayfa, tanıtılan devletin bizim bilmediğimiz özelliklerini ve tarihini anlatmalı, ülkemiz ile arasındaki farkları ve benzer özelliklerini, siyasi, kültürel, ekonomik, sosoyolojik, etik, ekonomik açıdan kıyaslamalı. (Örnek; Suud-i Arabistan, Küba, Çin Halk Cumhuriyeti, İran, ABD....)

En önemlisi, devletin rejimini ve illeriyle değerlendirip, en iyi yönetim, biçimini, yeni yeni ütopya devletleri bulmamızı sağlamalı, bir araştırma yazısı olmalıdır. Ayrıca, matematik sayfası gibi teknik kimya bilgileri içeren eğlenceli bir kimya sayfası olmasını isterim. Bu sayfa gündelik hayatta bilmeden kullandığımız kimyasal maddelerin önemli birkaç kimyasal özelliklerini içermeli, hayata farklı bir bakış getirebilmelidir.

Bilim ve Ütopya'da yayımlanmasıyla okuyucuların ilgisini çekeceğini düşündüğüm birkaç konu başlıkları:

Kürt tarihi, Türkçe'nin tarihi,Mezhepler tarihi, Alevilik islamiyetin kenarında mı, ortasında mı, yoksa dışında mı?, İzafiyet teoremi ne der?, Filozofların felsefeleri nelerdir?, Cumhuriyet'ten bugüne Türkiye siyasi ve ekonomi tarihi. (Tarih dersi kitaplarının konuları, Cumhuriyete kadar olduğu içindir ki genç nesil, ben de dahil, bu konuda hayli bilgisiz kalmıştır.)

Hüseyin Baki Karakuş / İstanbul

Matematik konulu kısa öykü yarışması

İTÜ Matematik ve Bilgisayar Kulübü matatematik konusu kısa öykü yarışması düzenledi.

Katılım şartları:

1) Öykünüzün matematiği doğrudan konu edinebileceği gibi içinde matematiğin geçtiği bir olay da anlatılabilir.

2) Yukarıda belirtilen şart dışında bir konu ya da tür sıralaması yoktur.

3) Öykünüz 10 sayfayı (A4) geçmemeli. 10 nokta (punto) boyunda ve 1.5 satır aralıklı olarak dizilmiş halde 4 kopya olarak, kısa özgeçmişinizle birlikte, son teslim tarihinden önce aşağıda belirtilen adreslerden birine ulaştırılmalıdır.

4) Yarışmamız herkese açıktır.

Seçici Kurul:

- **Arş. Gör. Tolga Kürkçüoğlu** (İTÜ Matematik Müh.).
- **Memduh Er** (Matematik Mühendisi)
- **Emre Sevinç** (İTÜ Matematik Müh. öğrencisi)
- **Prof. Dr. Ali Nesin** (Bilgi Üniversitesi)

Yarışma sonucunda birinci seçilen öykü, *Bilim ve Ütopya* dergisinde duyurulacak ve yayınlanacaktır.

En geç teslim tarihi: 30 Nisan 1997

1. **Teslim adresi:** *Bilim ve Ütopya*, Büyükdere Cad. Bor Apt. No:79 K: 5 D:10 Mecidiyeköy/İstanbul

2. **Tesilm adresi:** Ar. Gör. **Tolga Kürkçüoğlu**. Oda No:323 İTÜ Fen Edebiyat Fakültesi (İTÜ öğrencileri bu adrese teslim edebilirler)

DUYURULAR... DUYURULAR... DUYURULAR...

İstanbul Üniversitesi Gözlemevi ve Uygulama Merkezi

(Her konferans öncesi) Saat: 13.30-14.30 arasında güneş gözlemi, slayt ile gökyüzü.

5 Mart 1997: "Özgürlük Nedir?", **Prof. Dr. Şafar Ural** (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi). Saat: 15.00. Yer: Matematik Bölümü, Cahit Arf Dersanesi.

19 Mart 1997: "Network Teknolojisi ve Bilgi Toplumu", **Fatih Mehmet Ertimur** (IBM. Türk Ltd. Pazarlama Bölümü Müdürü). Saat: 15.00 Yer: Fizik Bölümü, Fahir Yeniçay Dersanesi.

Compos Mentis Psikiyatri Eğitim Araştırma ve Tedavi Merkezi

Mart etkinlikleri

4 Mart 1997: "Tıbbi Hipnoz", **Doç. Dr. Timuçin Oral** (Seminer). Yer: Billur Sok. No::5/3 Kavaklıdere/Ankara Saat: 18.00. **18 Mart 1997**: "Bilimsel Yayıncılıkta Dil", **Prof. Dr. Orhan Öztürk, Doç. Dr. Erol Göka, Güneş Müftüoğlu** (Seminer). Yer: Billur Sok. No::5/3 Kavaklıdere/Ankara Saat: 18.00.

Not: Yukarıda belirlenen bilimsel etkinliklerden herbiri için 100.000.-TL. katılım ücreti karşılığında yararlanılabilir.

Kartal Sanat Tiyatrosu perdelerini açıyor

Kartal Sanat Tiyatrosu, "Adem ile Havva'nın Çekilemeyen Klibi" adlı yeni bir oyunla perdelerini açıyor

En son Rıfat Ilgaz'ın "Abbas Yolagiden" adlı oyununu sergileyen topluluk yeni gösterisini 23 Şubat 1997'de ilk kez Kartal Hasan Ali Yücel Kültür merkezinde sergilediler.

Oyunda, Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın toplumda sarsılan aile imajını güçlendirmek amacıyla bir klip yaptırmak için hareket edişi ve film ekibinin sette yetkilileri bekleyişi ince bir mizahla anlatılıyor. Aile, devlet ve toplumsal değerlerin tartışıldığı oyun son günlerde yaratılan ekonomik ve politik gelişmelerede göndermeler yapıyor.

Ülker Köksal'ın "Adem'in kaburga kemiği" adlı eserinden bazı bölümlerin yer aldığı oyunu Mehmet Esatoğlu uyarlayıp yönetti. Nurcan Bayar Ülger, Musa Ocak, Nihat Nadi Ülger, Songül Bayar, Okan Selvi, Cenan Çamyurdi, Şebnem Helvacıoğlu, Kadir Özdal'ın rol aldığı oyun, Kartal Sanat Tiyatrosu'nda her cumartesi ve pazar günleri sergilenecek.

Kartal Sanat Tiyatrosu
Rıfat Ilgaz Salonesi
Acıçeşme Sok. No:14 Kartal/İstanbul
Telefaks: (0216) 38 25 23

Şeriata saygı olur mu?

Ender HELVACIOĞLU

Elinizdeki sayının kapak dosyası son bir hafta içinde hazırlandı. Ay başında tespit ettiğimiz kapak konusunu, kamuoyunda yoğunlaşan tartışmaları gözönüne alarak değiştirme ihtiyacı hissettik. "Şeriat", "din", "laiklik", "demokrasi" gibi kavramlar üzerine o denli bilim dışı ve gerçeğe aykırı fikirler ileri sürüldü ki, bir bilim dergisi olarak tavırsız kalamazdık.

"Şeriat, din demektir; şeriata karşı çıkan dine karşı çıkmış olur", "Şeriata saygılı olmak gerekir", "Şeriat isteyenlerin de düşüncelerini söylemeleri ve uygulamaya geçmeleri demokrasinin gereğidir", "Laiklik, dine ve şeriata karşı çıkmak değildir"... İşte, "laik" ve "demokrat" olduğunu söyleyen bazı politikacılarımızın ve düşün insanlarımızın sarfettikleri düşünce kırıntıları. Oysa tartışılan kavramların içeriği, ikibin yıllık tarihi bir süreçten geçerek, dünyayı sarsan politik gelişmelerle sayısız kere kanıtlanarak doldurulmuştur. Tarihi gerçekler değiştirilebilir mi? Tarih içinde oluşmuş kavramlar eğilip bükülebilir mi? İster beğenelim ister beğenmeyelim; nedir gerçekler. Üç önemli tarihi olgu var. Formüller halinde söyleyelim:

1) Şeriat kölelik hukukudur.

2) Laiklik, şeriattan kurtulmak demektir.

3) Demokrasi her yerde şeriatı ezerek geldi.

Doğaldır ki, herkesin kendisini "şeriatçı", "laik" veya "demokrat" olarak nitelemeye hakkı var. Ama bu kavramların içeriğini bilerek, eğip bükmeden.

İsteyen şeriata saygı duyabilir. Ama şeriata saygı duymanın; köleliğe, cariyeliğe, efendiliğe, kulluğa, el ve ayakları çapraz kesmeye, boyun vurmaya, taşlayarak öldürmeye, fetihe, ganimete, yağmaya, dört karıya, kadının erkeğin kulu olmasına... saygı duymak anlamına geldiğini bilmesi gerekir. Bütün bunları biz uydurmuyoruz; "Allah hükümleri", Kuran ayetleri ve Peygamber hadisleri söylüyor.

Bilim ve Ütopya, şeriata saygı duymuyor. "Saygı duymamak" ne kelime; şeriata, şeriat hükümlerini yeniden uygulamaya sokmak isteyenlere karşı kıyasıya bir mücadele içinde. Hele, hem laik ve demokrat olduğunu söyleyip hem de şeriata saygı gösterenlerin ikiyüzlülüğü midemizi bulandırıyor.

Mustafa Kemal ve arkadaşları, Cumhuriyet devrimlerini şeriata saygı duyarak gerçekleştirmediler. Tersine şeriata karşı bir ölüm-dirim kavgası verdiler; devrim şeriata karşı oldu zaten. Menemen'deki şeriatçı kalkışmaya karşı tavırlarının pek "saygılı" olmadığı bilinir. Sivas'ta onlarca aydınımızın güpegündüz yakılmasını seyredenler ise, işte o "şeriata saygılı" olanlardır. Demokrasi, şeriata "saygısızlık" demektir.

Bilinçli olarak yaratılan kavram karışıklığına karşı bilimsel bir yanıt geliştirme ihtiyacı yüzünden yeni bir kapak paketi hazırladık. Kapağımıza bizi kırmayarak kısa süre içinde katkı yapan **Doğu Perinçek**'e, **İlhan Arsel**'e, **Neşet Çağatay**'a ve **Alâeddin Şenel**'e teşekkür ediyoruz. Bu isimlerin hepsi, tam da bu konunun uzmanlarıdır ve ciltler dolusu eserleri vardır. Katkıları sayesinde, belki de konuya ilişkin en doyurucu yayını yapma olanağına sahip olduk.

★ ★ ★

Dergimizin bu sayısı güçlü çalışmaları içeriyor. **Can Bilgin**'in çevirisiyle sunduğumuz ünlü biyolog **Stephen Jay Gould**'un insan ırklarının eşitliği üzerine makalesini; Doç. Dr. **Ali Nahit Babaoğlu**'nun afyon bağımlılığının tarihini mitolojik tatlarla sunan çalışmasını; **Firdevs Gümüşoğlu**'nun Sovyet devriminin kadın önderlerinden **A. Kollantai**'ın yaşamını ve düşüncelerini özetleyen yazısını; **Burçay Anger**'in Nevroz'un kökenini kendi üslubuyla inceleyen makalesini; **Füsun Oralalp**'ın Çağdaş Fiziğin Türkiye'deki öncülerinden **Rauf Nasuhoğlu**'nu tanıtan "İz Bırakanlar" paketini okurlarımızın dikkatine sunuyoruz. Epeydir ara verdiğimiz "Ekotopya" sayfalarına, **Nesrin Timur**'un İstanbul ekibimizde çalışmaya başlamasıyla yeniden kavuştuk. Bu bölüm önümüzdeki sayılarda daha da güçlenecektir.

Gelecek sayımızda yeni bir sürekli bölüm açmayı düşünüyoruz. Bilindiği gibi *Bilim ve Ütopya*, günlük *Aydınlık* gazetesinin haftasonu eki olarak yayın hayatına başlamıştı. Bu ekler çoğu okurumuzun elinde bulunmuyor ve yeniden elde edilmelerine olanak yok. Bu nedenle Nisan sayımızdan itibaren bu eklerde yer alan önemli makaleleri *Bilim ve Ütopya* okurlarına sunacağız. İlgi çekeceğini umuyoruz.

★ ★ ★

Bilim ve Ütopya Vakfı'nın çalışmaları sürüyor. Resmi tescil için bekleme süresinde (birkaç ay daha sürebilir) bazı projeler üretmeye, bu projelerin altyapısını hazırlamaya çalışıyoruz. Vakıf bünyesinde çeşitli araştırma merkezleri oluşturma düşüncemiz var. Kadın Araştırmaları Merkezi, Ekolojik Araştırmalar Merkezi gibi... Öte yandan değişik illerden Vakıf şubeleri açma teklifleri aldık. Öyle görülüyor ki bahar aylarında Anadolu ziyaretlerine ve okur (artık vakıf ilgilileri demek gerek) toplantılarına yeniden başlayacağız. Okurlarımızın bu konudaki önerilerini bekliyoruz. Nisan ayında bir yurtdışı ziyaretimiz de olabilir.

Gerek dergi, gerekse Vakıf çalışmaları açısından oldukça yoğun, ama yoğun olduğu kadar da zevkli geçecek aylar var önümüzde.

Gelecek ay buluşmak üzere, dostlukla...

BİLİM VE ÜTOPYA
4. cildi çıktı

Çoğu okurumuz *Bilim ve Ütopya* ile sonraki sayılarında tanıştığı için ilk sayılarımıza ilişkin yoğun bir talep alıyoruz. Özellikle ilk 6 sayı bizim de elimizde kalmamıştı. Bu talebi karşılayabilmek için tek çare olarak, ilk 10 sayıyı 1000'er adet yeniden basma yoluna gittik. Çok büyük bir maliyet gerektiğinden baskıyı siyah beyaz yapmak zorunda kaldık. Doğal olarak baskı ve fotoğraf kalitesi düşük oldu. İkinci, üçüncü ve dördüncü cildimizi ise orijinal dergilerle yaptık. Birinci cilt ilk 10 sayıyı, ikinci 11-18 sayılarımızı, üçüncü 19-24 ve dördüncü cildimiz 25-30'uncu sayıları içeriyor. İsteyen okurlarımız, posta çeki veya banka hesabına her bir cilt için 1.500.000 TL. yatırarak ve yatırdığına dair belgeyi posta veya faksla bize ileterek (hangi cilt için yatırdığınızı özellikle belirtin) bu ciltlere sahip olabilirler. Yurtdışındaki okurlarımız için her bir cildin fiyatı 70 DM'dir. Belge elimize ulaşır ulaşmaz ciltler adreslerinize postalanacak. Ulaşabilen okurlar ciltleri dergi büromuzdan temin edebilirler.

Posta Çeki Hesabı: 673654
Banka Hesabı: Türkiye İş Bankası
İstanbul-Kızıltoprak Şubesi Hesap No: 1071 343539
Döviz Hesabı: Türkiye İş Bankası İstanbul-Kızıltoprak Şubesi Hesap No: 1071 364536
Hesaplar **Ender Helvacıoğlu** adınadır.

Doğu Perinçek ile şeriat tartışmaları üzerine söyleşi

"Şeriat kölelik hukukudur"

*İşçi Partisi Genel Başkanı **Doğu Perinçek** ile, şeriat, laiklik, demokrasi kavramlarının toplumsal ve siyasal içeriği üzerine yaptığımız söyleşiyi okurlarımıza sunuyoruz.*

- Ankara'daki kadın yürüyüşünden sonra, kamuoyunda şeriat kavramı üzerine tartışmalar başladı. Şeriatın ne anlama geldiği konusunda çeşitli polemikler yapıldı. Bütün bu tartışmaların ışığında şeriat nedir?

- Biliyorsunuz teknolojide belli bir gelişme olunca, örneğin, demir bulunup sapana demir takılıp toprak daha derinden sürülünce tarımda da bir üretim artışı oldu. Toplum kendi tükettiğinden fazla üretebiliyor, bir üretim fazlası doğuyor. Ve aynı zamanda tek tek emekçiler açısından da bakarsanız, emekçi, gelişen teknoloji sayesinde kendi tükettiğinden fazla üretebiliyor. Bu durumda toplumda ortaya çıkan üretim fazlası ne olacak sorusu ortaya çıkıyor ve kabile aristokrasisi bu üretim fazlasını gaspetmeye başlıyor. Böylece kabilenin eşitlikçi toplumu, üretim fazlasına el koyan kabile aristokrasisi ile kabilenin çobanları ve çiftçileri olarak ikiye bölünüyor. Efendi-kul ilişkisi ortaya çıkıyor. Bu Orhun Yazıtlarında da var, bütün eski çağlara denk düşen toplumların destanlarında da var. Örneğin Orta Asya Türklerinde Bey, El, Gün sınıfları doğuyor. Yani beyler, kabile aristokrasisi; el, çalışan çiftçiler ve çobanlar, Gün ise köleler.

ŞERİAT KÖLELİK İLİŞKİLERİNİ DÜZENLER

Köle de bir üretim fazlasının yaratılmasıyla birlikte ortaya çıkıyor. Neden? Çünkü daha önce kabileler arasındaki savaşta esir almak yok. Neden öldürüyor? Çünkü adamı esir alsa, çalıştırdığı zaman tükettiğinden daha fazla bir şey üretmiyor ki. Yük sana. Ne zaman ki demin söylediğim gibi demir icad oldu, toprak derinden sürüldü, insan tükettiğinden fazla üretir hale geldi o zaman, insanı köle yapmanın bir anlamı, faydası oldu. Dolayısıyla bir toplumun kullar ve efendiler arasında bölünmesi ile başka kabilelerden ve kavimlerden insanları esir edip, köleleştirme olayı birlikte doğuyor.

Burada iki ilişkiye dikkat çekiyorum: 1) Efendi-kul ilişkisi, 2) Köle-efendi ilişkisisi. Kul efendiye bağımlı. Köle ise, bağımlılığın ötesinde mülk. Yani biyolojik olarak insan ama, hukuki statü olarak insan değil mal. Efendi köleyi isterse keser, isterse satar, isterse öldürür, isterse kırbaçlar. İşte şeriat, bu ilişkileri düzenliyor. Efendi-kul ve efendi-köle ilişkilerini düzenliyor. Ve bu sistemi meşrulaştırıyor. Açalım şeriatı içine bakalım.

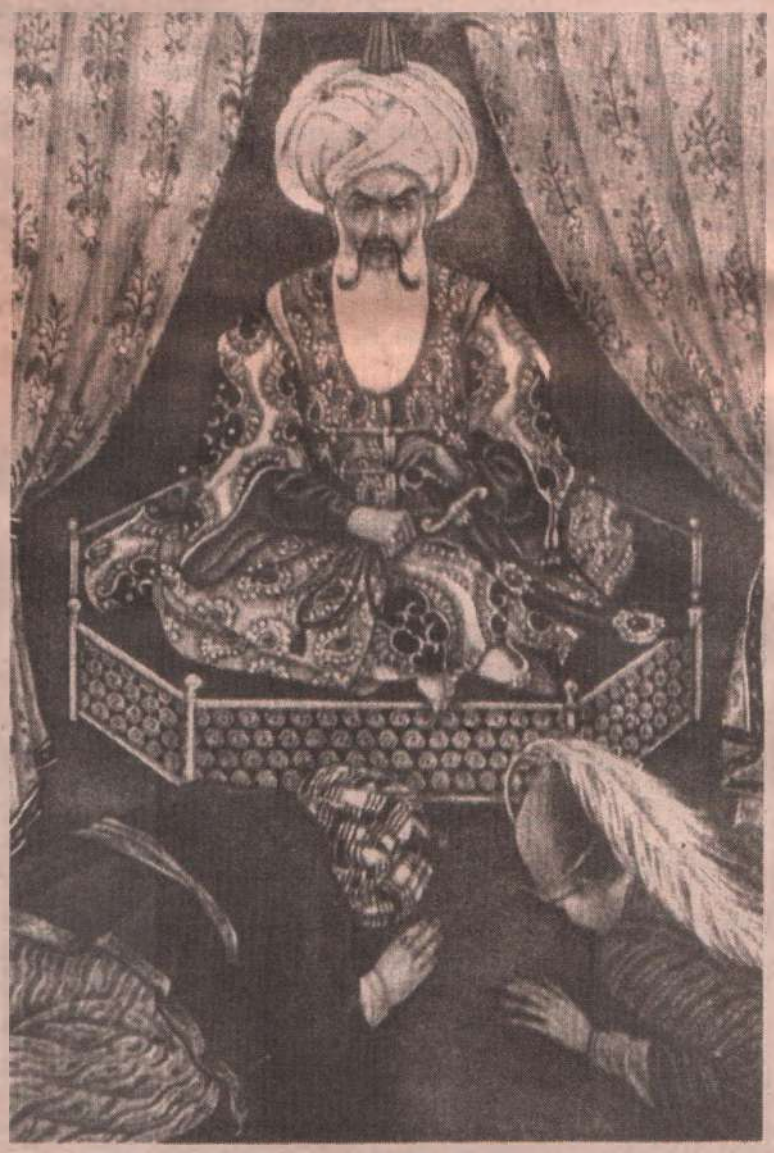

Şeriat, efendi-kul ve efendi-köle ilişkilerini düzenler ve bu sistemi meşrulaştırır.

FETİH, GANİMET, YAĞMA DÜZENİ

Şimdi toplumda bir tartışma çıktı: "Şeriat dindir. Bizim dinimize dokunamazsınız." Peki nedir o şeriat? Bakıyoruz konuya ilişkin tarih, felsefe, sosyoloji kitaplarına. Şeriat bir hukuk sistemidir. Hükümler... Ahkam... Bakıyoruz kölelik var; cariye var, yani kadın köle. Sadece Allah'a kulluk yok, insanın insana kulluğu da var. Köle var. Kulluk kölelikten hafif bir sömürü biçimi. Kulluk haydi haydi var. Zaten insanın insana kulluğu olmasaydı onun göğe taşınması olayı da gerçekleşmeyecekti. Köleci ve efendi-kul ilişkisini içeren bir toplumun -yani buna köleci ve feodal ilişkiler de diyebiliriz- ekonomisi var, ekonomisini düzenleyen hükümler var, toplumsal hayatını düzenleyen hükümler var ve bu sınıfsal farklılaşmada ortaya çıkan devletin anayasası yani teokratik devletin esasları var. O nedir? Allah'ın yeryüzündeki vekili olan halifenin, padişahın veya kralın iktidarının sınırsız olduğu. Çünkü Allah tarafından kendisine verildiği için sınırlanamaz, mutlak, dokunulamaz. Dolayısıyla, emekçiler üzerinde sınırsız bir feodal veya köleci baskı rejiminin hukuku var.

Dış ilişkilerde fetih var. Ganimet var. Yani yağma var. Toplumun içinde yağmayı bir hukuka bağlamış. Yani bir kabilenin diğer kabileyi gidip basması ve mallarına el koyması kalkmış ama devlete vergi yoluyla o yağma ve sömürü bir hukuki düzene sokulmuş. Devletler arası ilişkilerde gidip başka bir devlete fetih yapıp onu savaşta yendiğin zaman o toplumların emeğinin ürünlerinin yağması yani ganimet olayı var. Bunların hepsinin şeriatta, kutsal kitaplarda olduğunu görüyoruz.

EFENDİNİN MÜLKİYETİNİ GÜVENCEYE ALIYOR

Tek tanrılı Ortadoğu dinlerinin üç bölümü olduğu söylenebilir: İman, ibadet ve ahkam yani şeriat. İman insanın içindeki inanç. İbadet o inançla ilgili bir takım töreler, tapınmalar. Ahkam ise doğrudan doğruya dünyayı düzenliyor. Devletiyle yani siyasi örgütlenmesiyle, ticaretiyle, her türlü toplumsal ilişkisiyle, kadın-erkek ilişkileriyle, ahlakıyla toplumu düzenliyor.

Ekonomisine bakalım: Efendinin mülkiyetinin güvenceye kavuşturulmasıdır şeriat. Yani köleye ve kula karşı efendinin ekonomik durumunu pekiştiriyor, sağlamlaştırıyor. Köle ve kul efendinin mülkiyetine dokunamaz, tersine onun işlevi efendinin mülkiyetini geliştirmek. Ben ayrıntılı girmiyorum ama toplamına baktığın zaman böyle. Efendinin mülkiyetini, kazancını, kârını sağlama alan hükümler.

Aile hukukuna baktığımız zaman; erkeğin kadına üstünlüğü, eşitsizlik. Erkeğin köle olarak alınıp satılmasının yanında, kadının da cariye olarak alınıp satılması var. Ama fazladan kadının vucudu da istismar konusu oluyor. Bir cinsel araç olarak da kadının sırtına binen ağır baskı ve sömürü var.

Şimdi bütün bunlar dolayısıyla toplumun önündeki sorun şudur: Şeriattan yana mıyız değil miyiz? Kölelikten yana mıyız değil miyiz? Efendi-kulluk ilişkisinden yana mıyız değil miyiz? Cariyelikten yana mıyız değil miyiz? El kesme, boyun vurma gibi cezalardan yana mıyız değil miyiz? İşkenceden yana mıyız değil miyiz? Çünkü şeriatta işkence de var. Ahiretteki insanların katranlarla kaynaması, yakılması, çeşitli şiddet ve işkence cezaları görmesi olayı aslında dünyadan ahirete aktarılan yaptırımlar, cezalardır. Efendi-kul sistemi dünyada da aynı cezaları veriyor. Meşru. Bugün işkence diye bildiğimiz bütün ceza yaptırımları köleci dönemde ve feodal dönemde meşruydu. Ve tabii şeriata da yansımış, şeriat da bu uygulamaları meşru olarak kabul etmiş. Tek tek açıp bakabiliriz. O nedenle bunları kabul ediyor muyuz, etmiyor muyuz? Soru budur.

LAİKLİK ŞERİATTAN KURTULMAK DEMEKTİR

- Laiklik kavramını nasıl açıklıyorsunuz?

- Laiklik şeriattan kurtulmadır. Veya içini açarak söyleyelim. Laiklik efendi-kul ilişkisinden ve efendi-köle ilişkisinden kurtulmaktır. Laiklik tarihsel olarak insanlığın hangi aşamasında ortaya çıktı? Feodalizmin çözülmeye başladığı ve kapitalizmin ortaya çıktığı dönemde. Feodalizmin çözülmesi, efendi-kul ilişkilerinin çözülmesi demek. Batıda senyör ile serf, Ortadoğu, Orta Asya gibi Doğu toplumlarında efendi ile kul arasındaki ilişki çözülüyor. Onun yerini gelişen tüccarlar ve burjuvazi ile onların çalıştırdığı ücretli işçiler arasındaki ilişki alıyor. Efendisine bağımlı olan köylü/kul özgürleşip işçi olacak ki kapitalizm ve sanayinin işgücü oluşsun. Kapitalist, kulu kulluktan kurtarmak, özgürleştirmek, işçiye dönüştürmek zorunda. İşçi kuldan farklı. Kul gibi efendisine bağımlı değil. İsterse fabrikadan ayrılabilir, ama toprağa bağlı köylü, senyörün toprağından ayrılıp başka bir yere gidemez. Bu önemli bir toplumsal devrimdir ve kapitalizmin özgürlük programının ekonomik temeli de budur. Siyasal planda baktığımız zaman, feodal sistemin tepesindeki kralı devirmek için burjuvazi, köylüye özgürleşmeyi vaat ediyor. Aynı zamanda kralın iktidarını sınırlamak programıyla çıkıyor, hatta kralı devirmek programıyla...

HAKİMİYET MİLLETİN

Kral ve padişahlar, "Ben iktidarımı Allah'tan aldım. Allah'ın yeryüzündeki vekiliyim. Benim iktidarıma dokunulamaz. Dokunulursa Allah'a karşı gelmiş olursun. Allah'a dokunmuş olursun." diyor. İşte laiklik bu noktada ortaya çıkıyor. Burjuvazi, "Ben senin iktidarına da dokunurum, senin iktidarını da yıkarım. Allah'ı bu işlere karıştırma. Senin iktidarının kaynağı Allah falan değildir. Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir." diyor. Yani Allah'ın hakimiyeti sisteminin karşısına -ki bu sistem aslında Allah'ın hakimiyeti değil, kralların ve feodallerin hakimiyetiydi- milletin hakimiyeti sistemini çıkartıyor. Bu da aslında milletin hakimiyeti değil, burjuvazinin hakimiyeti sistemi. Ama burjuvazi, kralları devirmek, feodalleri, beyleri tasfiye etmek için köylünün, diğer halk güçlerinin desteğine muhtaç. Beye, efendiye bağımlılık ilişkilerini ortadan kaldırıyor ve herkese diyor ki: "Hepiniz eşitsiniz. Milleti oluşturuyorsunuz. Sizin içinizde efendiler, kullar yoktur."

HEM LAİK HEM ŞERİATA SAYGILI OLUNAMAZ

Laiklik işte burada görüldüğü gibi, kulluk sistemini tasfiye hareketinin programıdır. Kulluk sistemini tasfiye etmek için şeriata karşı çıkmak zorunda. Burjuva demokratik devrimler bu

kulluk sistemini tasfiye ederken kaçınılmaz olarak şeriatla karşı karşıya geliyor. Dolayısıyla bir demokratik devrim demek, şeriatı tasfiye etmek demektir. Kulluk sistemini tasfiye ederken, şeriatı ve onun ideolojisini de tasfiye eder. "İktidarın kaynağı Allah değildir"; bu laikliktir. "Biz kul ve cariye değiliz, eşit yurttaşlarız"; bu da laiklik. "Din dünyayı düzenleyemez"; yine laiklik. "Sen inanabilirsin, ibadetini yapabilirsin. Buralarda özgürlüğünü kabul ediyorum ama beni köle yapamazsın, beni cariye yapamazsın. Şeriat hükümlerini benim toplumuma uygulayamazsın. Bundan sonra uygulayamayacaksın." Dolayısıyla laiklik, kulluk hukuku olan şeriattan özgürleşmekten başka bir şey değildir.

Bir insan hem laik olacak hem şeriata saygılı olacak. Bu mümkün değildir. Ya şeriata saygılı olacaksın; kulluğu, padişaha bağımlılığı, teokratik devlet sistemini ve onun bütün hukukunu, ekonomik ilişkilerini, özet olarak dünyayı din kurallarıyla düzenlemeyi savunacaksın. Veya "hayır, ben dünya işlerini yeni getirdiğim demokratik hukukla düzenliyorum" diyeceksin. Burjuva demokratik devrimlerin getirdiği hukuk; insan hakları, bizim bugünkü medeni kanun, borçlar kanunu, bugünkü ekonomik hayat üzerindeki ticaret kanunu vs.'dir. Yani Mecelle ile bugünkü Medeni Kanun arasındaki ayrımdır. Dikkat edilirse Kemalist devrim laikliği şöyle tanımladı (Bu Atatürk'ün el yazısıyla yaptığı bir tanımdır: Cumhuriyet Halk Fırkası programına ve en önemlisi o zamanki anayasaya ve çok çeşitli kanunlara ve kanunların gerekçelerine de girmiştir): "Laiklik din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılmasıdır." Din dünyayı düzenleyemez. Dünyayı düzenleyen hükümler neydi: Şeriat.

Yani Laiklik demek, toplumsal ilişkiler ve devlet, şeriatla düzenlenemez demektir. Şimdi bakıyoruz, koca koca liderler çıkıyor, "Şeriat din demektir. Biz şeriata saygılıyız." diyorlar. Ayrıca bir de "Türkiye laiktir, laik kalacaktır." diyorlar. Bu ikisi beraber olmaz. Ya şeriat ya laiklik; ikisi beraber olmaz.

İman, ibadet, ahkam demiştik; Laiklik imana dokunmuyor. Neye iman ediyorsan ediyorsun. O senin içindeki sorun. Zaten ben hiç kimsenin imanını ortadan kaldıramam, gerçekçi olmaz. İstediğine iman edersin, laiklik buna dokunmuyor. İkincisi, ibadet. Laiklik buna da dokunmuyor. Ama ahkama; dokunmanın ötesinde ahkamı biçiyor. Şeriat hükümlerini kaldırıyor. Onun yerine cumhuriyetin laik hukukunu getiriyor. Anayasasıyla, medeni kanunuyla, borçlar kanunuyla, ticaret kanunuyla, ceza kanunuyla vs.

DEMOKRASİ ŞERİATI EZEREK GELDİ

- Burada şeriat-demokrasi ilişkisi gündeme geliyor. Bu konuyu nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Şimdi bakıyoruz bir takım insanlar, şeriat hükümlerini yaşamayı demokratik bir hak olarak görüyor. Oysa tarihsel olarak bakarsak, demokrasi dünyaya şeriatı ezerek geldi. Bakın demokrasi şeriatı ezmelidir, ezsin demiyorum. Ezerek geldi. Fransız devrimi sırasında giyotinde yalnız kralların kelleleri sepete düşmedi. Şeriatın kellesi de sepete düştü. Çünkü Fransız devrimi neye karşı geldi? Hıristiyan şeriatına karşı. Aslında Hıristiyan şeriatıyla, Museviliğin ve İslamın şeriatı arasında hiçbir fark yok. Fransız büyük devrimi, kralları ve senyörleri ortadan kaldırıp demokrasiyi getirirken neyi ortadan kaldırdı? Şeriatı ortadan kaldırdı ve şeriata diktatörlük uyguladı. Giyotine yolladı şeriatı.

1640, 1648 İngiliz Devrimi, Cromwell'in süngüleriyle geldi. Neye karşı geldi? Krallara ve beylere. Hatta 1640 İngiliz devrimi de İngiliz kralını idam etti. Tarihte idam edilmiş bir İngiliz kralı var. Devrim o kralı idam etti. Onların parlamentosunu süngüyle bastı. İngiliz demokratik devrimi, İngiliz lordlarını süngü zoruyla tasfiye etti. Ve şeriatı tasfiye etmiş oldu. Şeriatın düzenlediği ve öngördüğü İngiltere, kralların ve senyörlerin İngiltere'siydi. Demokratik devrim ise o İngiltere'yi ortadan kaldırdı, İngiliz demokrasisini kurdu.

Amerika'da da aynı şey yaşandı. Önce Washington liderliğindeki bağımsızlık savaşıyla. Arkasından, sinemalarda hep seyrederiz, Kuzey-Güney savaşı vardır. Güney, zenci köleleri çalıştıran Amerikalı toprak sahiplerinin rejimidir. Kuzey ise zenci köleliği reddeden, demokrasinin rejimidir. Kuzey-Güney savaşında, Kuzey, Güney'i yendiği, silahla ezdiği içindir ki Amerikan demokrasisi oluşabildi.

Türkiye'ye bakalım. Mustafa Kemal Atatürk, önce bir bağımsızlık savaşı verdi ve arkasından padişahlığı yıktı, şeriatı tasfiye etti. Türkiye'ye de demokrasi şeriatın tasfiyesiyle geldi. Ama nasıl tasfiyesi? "Belki kelleler kesilecek" diyerek. Yani hilafetin kaldırılması kanunu çıkarken, "Bu kanun çıkacaktır. Belki itirazlar olabilir. O zamanda kelleler kesilecektir" dedi.

Yani bir devrimci diktatörlüktür demokrasi. Neye karşı diktatörlüktür? Hukuk planında alırsak; ortaçağ ilişkilerinin hukuku nedir: Şeriat. Demek ki demokrasi, şeriatın güvence altına aldığı toplumsal sınıflara karşı bir diktatörlüktür. Toprak ağalığına karşı diktatörlük, padişahlara karşı diktatörlük... Dolayısıyla, demokrasi şeriata karşı bir devrimci diktatörlüktür. Şeriata özgürlük olamaz.

"ŞERİATA ÖZGÜRLÜK" EMPERYALİZMİN SLOGANI

Bugün demokrasi tanımını Yeni Dünya Düzeni (YDD) projesine uygun olarak yapıyorlar. Çünkü YDD, ulusal devleti ezilen dünyada ortadan kaldırıyor, iç piyasayı ortadan kaldırıyor ve o ülkelerde burjuvaziden önceki gerici sınıflarla ittifak yapıyor. Gerici sınıflarla ittifak yaparken, feodalitenin bütün kurumlarını ve ilişkilerini canlandırıyor. En başta ideolojisini canlandırıyor: Ilımlı islam; bizim örneğimizde olduğu gibi. Sonra kurumlarını canlandırıyor. Örneğin tarikatlar. Yeni Dünya Düzeni Hıristiyan, Müslüman bütün ortaçağ tarikatlarını canlandırıyor.

Bakın bu çok önemli. Ben Rusya'ya gittiğim zaman, "Biz Hıristiyanlığa razıyız. Hıristiyanlığın canlanması değil bugün yaşadığımız. Yüzlerce, binlerce tarikat kuruluyor" diyorlardı. Tek Hıristiyanlık gelse, tek bir İslamiyet olsa, diyelim toplum o temelde birleşebilir. Ama, tarikatlar gelince toplum paramparça bir durumda. Nakşibendi, Nurcu, Süleymancı, Aczmendi, Rıfi, Kadiri, hatta birtakım uydurma, tarihsel kökleri de olmayan tarikatlar ortaya çıktı. Yeni Dünya Düzeni bunları canlandırıyor ve buna da demokrasi adını takıyor. "Tarikatlara özgürlük demokrasidir. Toplumumuz çoğulcu olacak. Şeriata özgürlük demokrasidir." Bunlar Yeni Dünya Düzeninin, emperyalizmin sloganlarıdır.

Delacroix'nın Fransız Devrimi'ni anlatan ünlü tablosu. Demokratik devrimler şeriatı ezerek gelir.

DEMOKRASİYİ YIKMAK İSTİYORSANIZ TARİKATLARA ÖZGÜRLÜK VERİN!

Oysa şeriatı ve tarikatları canlandırmak, demokrasiyi yıkmak demektir. Öyleyse hiçbir demokrasi tarikatlara ve şeriata izin veremez. Her demokrasi tarikatları ve şeriatı tasfiye etmek, ezmek zorundadır. Daha doğrusu, zorunluluk kelimesi yanlış, tasfiye etmiş zaten. Çünkü tarihsel olgu bu. Demokrasiye biz oturup yeniden bir içerik veremeyiz. Demokrasi aslında bir devrimci diktatörlük değildir diye, yeni bir demokrasi icad edemeyiz. Veya demokrasi tarikatlara da özgürlük verir diye, yeni bir demokrasi tanımı yapamayız. Demokrasinin tarihsel içeriği bellidir. Ama demokrasiyi yıkmak istiyorsak tarikatlara da özgürlük veririz, şeriata da özgürlük veririz.

Nitekim bugün şeriatçı ve tarikatçı akımlar neyi hedef alıyorlar: Cumhuriyet devrimini, Kurtuluş Savaşını, Mustafa Kemal'i, Türkiye'nin en büyük demokratik atılımını. Buradan tekrar nereye dönecekler? Halifeliğe, kulluğa. Niçin **Abdülhamit** ve **Vahdettin**'i övüyorlar? Çünkü Abdülhamit ve Vahdettin döneminin kulluk ilişkilerini savundukları için. Demokrasiye düşman oldukları için.

ŞERİAT GÜNÜMÜZDE UYGULANABİLİR Mİ?

- Peki şeriat sistemi günümüzde uygulanabilir mi?

- İyi olması, kötü olması, demokrasiye aykırı olması bir yana, şeriat sisteminin artık uygulanma şansı yok. Neden? Çünkü MÖ 1000'de veya MS 6. yüzyılda yaşamıyoruz. O zaman sanayi yoktu. O zaman bugünkü gibi gelişmiş bir ticaret yoktu. Bugünkü teknoloji yoktu. O zaman banka yoktu. Şeriatın geçerli olduğu toplumda kral vardı, toprak ağası vardı ve onlara bağımlı olan köylü, zanaatkar, bir de küçük meta üretimi yapan ticaret erbabı vardı. Evet o da meta üretimi fakat kapitalist çağın meta üretiminden farklı. O dönemdeki meta üretiminde amaç, insanın kendi ihtiyacını karşılamak için yaptığı üretim. Yani malı pazara niçin götürüyor? Başka bir mal alıp kendi ihtiyacını karşılamak için. Bu ilişkiye Mal-Para-Mal (M-P-M) diyoruz.

Kapitalist dönemde nasıl? Önce para var. O parayla gidiyorsun bir mal satın alıyorsun veya bir mal üretiyorsun onu tekrar piyasaya sürüp paraya dönüştürüyor ve kâr ediyorsun. Buradaki ilişki Para-Mal-Para yani P-M-P. Kapitalist toplumda amaç kâr etmek para kazanmak. Şeriatın düzenlediği toplumda, insanın piyasaya girmesindeki amaç tekrar bir mal satın alarak belirli ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Bu ikisi tamamen farklı, birbirine zıt iki meta sistemiir. O nedenle şeriat döneminin kurallarıyla bir kapitalist toplumu düzenleyemezsiniz, yönetemezsiniz. Mümkün değildir.

Bu şuna benzer: Ata benzin içirerek koşturabilir misiniz? O zaman at vardı, otomobil yoktu. Benzin deposuna ot doldurarak otomobili yürütebilir misiniz? Bugün otomobil var. Bu otomobili yürütmek için benzin lazım. Ama senin elindeki araç ne? Şeriat. Ortaçağda otla atı koşturuyordun. Otu otomobilin benzin deposuna doldur. Git gaza bas yürümeyecek. Şeriat da bugünkü kapitalist sistemin çarkını çevireyim, yürüteyim derken benzin deposuna ot basmak gibi bir duruma düşmüş oluyor.

O dönemde otomobil olmadığı için otomobile ilişkin kurallar da yok. Sanayi yok o dönemde. Sanayi toplumunun yarattığı hiçbir ekonomik kurum yok. Sanayi toplumunun insan ilişkileri yok. O nedenle bugün şeriatla bu ekonomiyi, toplumsal ilişkileri bir düzene sokmak mümkün değil.

ŞERİAT, HALKI DÜZENE BAĞLAMANIN İDEOLOJİK ARACI

Şeriatçılar diyelim ki iktidara geldiler. Yine o şeriatı uygulayamayacaklardır. Bankaları kapatamayacaklar, sanayiyi ortadan kaldıramayacaklardır. İster istemez kapitalizmin hukuki çerçevesini kabul edeceklerdir. Peki niye bunlar şeriatı savunup duruyorlar? Şeriatı toplumu düzenlemede bir çözüm olarak değil, bir ideolojik hegemonyanın aracı olarak savunuyorlar. Toplumu, "Şeriat dindir. Dinimizden vazgeçemeyiz" formülleriyle varolan düzene bağlıyorlar. Geriye getiremezler ama varolan düzene bağlamada şeriatı araç olarak kullanıyorlar. Bu da Amerika'nın ılımlı islam projesine tam oturuyor. Ama bu projeyi uygularken sonuç itibarıyla Amerikan işbirlikçisi kapitalizmi uygulayacaklar. Yoksa Hz. Ömer veya Emevi, Abbasi döneminin hukukunu değil. Bunlar Amerika'ya bağımlı bir komprador kapitalizmini şeriatçılık cilasıyla parlatarak uygulayacaklar.

Şeriat nedir?

Şeriat'ın verdiği ceza: El ve ayaklarını çapraz kesin

"Allah ve resûlüyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası, ya boyunları vurularak öldürülmeleri, ya asılmaları, ya ellerinin ayaklarının çapraz kesilmeleri, ya da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyada çekecekleri rezilliktir. Ahirette ise onlara daha büyük azap hazırlanmıştır." *(Kuran: Maide 33)*

Şeriat hükmü: Herkes bizden olana kadar öldürün!

Peygamber diyor ki:

"Onlar, Allahtan başka Allah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna inanıncaya, bizim kıblemize dönünceye, kestiklerimizi yiyinceye ve namazımızı kılıncaya ve zekatlarımızı verinceye kadar, insanlarla öldürüşmem (mukatele) emroldu. İnsanlar, bunları yerine getirdikleri zaman, benden kanlarını ve mallarını kurtarmış olurlar." *(Buhari, Selât/28; Tecrit, hadis 24; Ebû Dâvût, Cihâd/104, hadis 2641; Müslim, İmân/32, hadis 20, 22)*

"Nerede bulursanız, öldürün, yakalayın, hapsedin, her gözetleme yerinde yakalamak için bekleyin. Eğer tevbe ederler, namaz kılarlar ve zekât verirlerse serbest bırakın." *(Kuran: Tevbe 5, Bakara 191, Nisâ 89, 91)*

Şeriat'ın alışverişi: Allah yolunda öldürenin cennette yeri hazır!

"Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşıp öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Verdiği sözü, Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse yaptığınız alışverişe sevinin! Bu büyük başarıdır" *(Kuran: Tevbe 111)*

Şeriat emri: Öldür ve yağmala!

"Peygamberin döneminde 'gece baskınları' düzenlenirdi. Peygamberin emriyle 'öldür, öldür!' şiarları haykırılırdı. Sonra da yağmaya girişilirdi" *(Ebû Dâvûd, Cihâd/102, hadis 2638; İbn Mace, Cihâd/30, hadis 2840)*

"Kâfirlerin yalnız kanları değil, malları ve mülkleri de helâldi" *(Dâmâd, c.1, s.494)*

Şeriat'ta rüşvet de var!

"Malik İbn-Avf, Muhammed'e karşı savaşanların başkumandanıydı. 630 yılında Huneyn, bir başka adıyla Hevazin savaşında müslümanlara yenilmişti. Mekke ile Taif arasında Huneyn vadisinde yapılan savaş, Arapların Hevazin ve Sakîf kabileleriyle, müslümanlar arasında olmuştur. Malik İbn-Avf, Huneyn'i terk ederek Taif'e gitmişti. Kendisi İslam düşmanıydı. Ama öneriyi il-

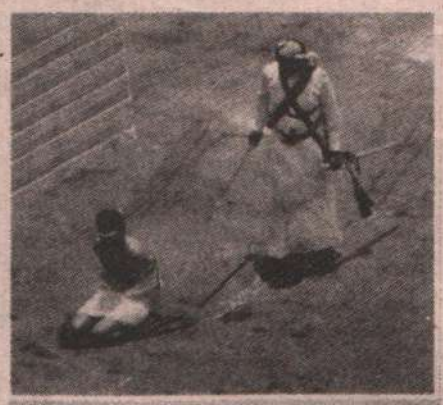

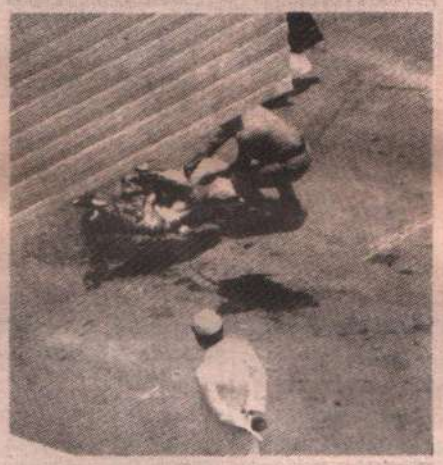

ginç buldu. Çünkü öneri peygamberden geliyordu. Eğer müslüman olursa, tüm malları ve tutsak ailesi kendisine geri verilecek, ceza görmeyecek, dahası yüz deve alacak, bir de kendisine yönetimde yetki verilecekti. Hemen kabul etti ve müslüman oldu" *(Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi c.7, s.141)*

"Müelleetü'l Kulub, gönülleri İslama ısındırılan ve pekiştirilen kimseler demekti. Hevazin savaşından sonra Arap kabilelerindeki güçlü ve etkili kişilerin gönülleri İslama kazandırılmak isteniyordu. En iyi yol, ganimetlerden pay vermekti. Ortada da bir ganimet vardı. Hem de o tarihe kadar alınan ganimetlerden benzeri görülmedik derecede çoktu. Bunlar; 6 bin kadın, 24 bin deve, 40 bin davar, 4 bin okiyye gümüştü." *(Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi c.7, s.132, hadis:1040)*

Şeriat'a göre kölelik ve cariyelik meşru

Şeriat'a göre, kölelik ve cariyelik kurumu meşrudur. Kuran'ın aşağıda da aktardığımız birçok ayetinde ve çeşitli hadislerde kölelik ve cariyelik kurumuna ilişkin hükümler yer alır. Şeriata göre:

- Köle maldır, alınıp satılabilir, ırzına geçilebilir, hiçbir hakkı yoktur. Mülk edinemez.

- Köle, sahibi tarafından öldürülebilir. Bu durumda "kısas" uygulanmaz, "keffaret" de ödenmez.

- Köle ile özgür insanı bir tutmak, Allah ile putları bir tutmak gibidir.

- Cariye ile cinsel birleşimde bulunmak için ona sahip olmak yeterlidir. Nikah gerekmez.

- Cariye, erkeğin "helal olmayan yol"a sapmamasında önemli bir rol oynar.

- Cariye fuhuşa zorlanmasa iyi olur. Ama zorlayan "günahkar" olmaz. Zorla fahişelik yapanı Allah affeder.

- Cariye gönüllü olarak fahişelik yapabilir. Bu günah değildir.

- Müslüman köle, gayrimüslimlere de satılabilir.

- Köleler, Müslüman da olsalar, oruçla, namazla, İslamın şartlarıyla yükümlü değillerdir.

- Köle, miras yoluyla babadan oğula geçer.

- Müslüman cariye başını örtemez, örterse cezalandırılır.

- Kadın zina ederse cezalandırılır. Para karşılığı yaparsa suç değildir.

"Evlenebilecek bir imkan bulamayanlar, Allah onları ikram ve iyiliğiyle zengin edinceye kadar, iffetlerini korusunlar. Kölelerinizden sizinle azadlık anlaşmasını yapanlarla anlaşın, eğer yararlılıklarını (hürce yaşayabileceklerini) bilirseniz... Allah'ın size verdiği mallardan onlara da verin. Dünya menfaatını elde etmek için, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zorlarsa, muhakkak Allah, bu zorlamalarından sonra da (o cariyeler için) Gafur ve Rahim'dir." *(Nur Suresi, ayet: 33. "Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli" Bahaeddin Sağlam, Tebliğ yayınları)*

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine verdiğimiz güzel nimetlerden gizlice ve açıkça sarfeden kimseyi misal gösterir. Hiç bunlar eşit olur mu? Övülmeye layık olan Allah'tır. Fakat çoğu bilmezler. Allah iki adamı misal veriyor: Biri, hiçbir şeye gücü yetmeyen bir dilsiz -ki, efendisine yüktür, nereye gönderse bir hayır çıkmaz- bu, doğru yolda olan, adaletle emreden kimse ile bir olabilir mi?" *(Nahl Suresi, ayet: 75,76. Diyanet çevirisi)*

"Tanrı, 'rızık' alanında kiminizi kiminize üstün kılmıştır. 'Üstün kılınmış' olanlar, sağ ellerinin satın alıp sahip oldukları kölelerine rızıklarını verirlerken kendilerini rızık alanında onlarla eşit sayarak veriyor değiller. Tanrı'nın nimetini yok mu sayıyorlar?" *(Nahl Suresi, ayet: 71. Diyanet çevirisi)*

"Allah size, kendinizden bir misal vermektedir: Size verdiğimiz rızıklarda, emrinizde bulunan kölelerinizin de eşit surette hak sahibi olmalarına razı olur ve birbirinizi saydığınız gibi bu ortaklarınızı da sayar mısınız ki, bizzat yaptığımız işlerde, bize ortaklar koşulmasına razı olasınız. Düşünen millete, ayetlerimizi böyle uzun uzadıya açıklarız." *(Rûm Suresi, ayet: 28. Diyanet çevirisi)*

"Ey inananlar! Ellerinizin altındaki köle ve cariyeler ve sizden henüz erginliğe ermemiş olanlar, sabah namazından önce, öğle sıcağında soyunduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza gireceklerinde üç defa izin istesinler. Bunlar, sizin açık bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta, size de onlara da bir sorumluluk yoktur. Allah size ayetlerini böylece açıklar. Allah bilendir, Hâkim'dir." *(Nûr Suresi, ayet: 58. Diyanet çevirisi)*

"Bir mü'minin diğer bir mü'mini, yanlış dışında öldürmesi; asla caiz değildir. Bir mü'mini yanlışlıkla öldürenin, bir mü'min köleyi azad etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça, ona diyet ödemesi gerekir. Eğer o mü'min, size düşman bir topluluktansa, mü'min bir köleyi azad etmek gerekir. Şayet aranızda anlaşma olan bir millettense, ailesine diyet ödemek ve mü'min bir köleyi azad etmek gerekir. Bulamayana, Allah tarafından tevbesinin kabulü için, artarda iki ay oruç tutmak gerekir. Allah Bilen'dir, Hâkim'dir. *(Nisâ Suresi, ayet: 92. Diyanet çevirisi)*

"Ama o (insanoğlu) 'sarp yokuş'a tırmanmayı göze alamadı. O sarp yokuşun ne olduğunu bilir misin? 'Köle azad etmek'tir o. Ya da kıtlık döneminde yemek yedirmektir. Yakınlığı olan öksüzü doyurmaktır. Ya da toprakta sürünen bir yoksulu doyurmak." *(Beled Suresi, ayet: 11-16. Diyanet çevirisi)*

"Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin karılarını, Tanrı'nın sana ganimet olarak verdiği cariyeleri, seninle birlikte göç eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını, -eğer Peygamber kendisiyle evlenmek istiyorsa- kendisini Peygamber'e armağan eden kadını, -(ey Muhammed!) inanırlardan ayrı olarak, bu yalnızca sana özgüdür- Biz sana helal kıldık. Onların (öbür inanırların) karıları ve cariyeleri konusunda kendilerine neler yazmış olduğunu biliyoruz. (Öteki inanırlardan ayrı olarak bir durumu) sana özgü kılınması, sana bir güçlük olmasın diyedir. Tanrı, bağışlayan ve acıyandır." *(Ahzap Suresi, ayet: 50. Diyanet çevirisi)*

"(Ey Muhammed!) Bundan sonra (şimdiye dek aldıklarının dışında) hiçbir kadın sana helal olmaz. Karılarını başka karılarla değiştirmen de.. Güzellikleri seni ne denli imrendirmiş olsa bile... Sağ elinin satın aldıkları (cariyelerin) bunun dışında. Tanrı, herşeyi gözetleyip izleyendir." *(Ahzâp Suresi, ayet: 52. Diyanet çevirisi)*

"Tanrı'ya ortak koşan kadınlarla, bu

kadınlar inanır oluncaya dek, evlenmeyin. Elbette ki, inanır bir cariye, Tanrı'ya ortak koşan (putatapar) kadından daha hayırlıdır. O kadın, sizi (güzelliğiyle) imrendirmiş olsa bile." *(Bakara Suresi, ayet: 221. Diyanet çevirisi)*

"Sizden, hür mümin kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki mümin cariyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı çok iyi bilir. Birbirinizdensiniz, aynı soydansınız. Onlarla zinadan kaçınmaları, iffetli olmaları ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velilerinin izniyle evlenin ve örfe uygun bir şekilde mehirlerini verin. Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa, onlara, hür kadınlara edilen azabın yarısı edilir. Cariye ile evlenmedeki bu izin, günaha girme korkusu olanlaradır. Sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır. Allah bağışlar ve merhamet eder." *(Nisâ Suresi, ayet: 25. Diyanet çevirisi)*

"Hiçbiriniz karısını, cariyesini döver şekilde dövmesin ve şunu düşünsün ki dayak attığı günün gecesinde belki de onunla yatakta birleşecektir." *(İlgili hadisler için bk. Buhari, Kitabu'n-Nikâh, 79-80, Kitabu'l Adâp, 43; Müslim, Kitabu'r Rada, 60-3 ve Kitabu'l Cenne, 50 ve Tırmızi, Kitabu'r Rada ve Kitabu't-Talak, 12)*

Şeriat'a göre kadın köle, erkek efendi

"Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin, mallarından sarf etmelerinden dolayı, erkekler, kadınlar üzerine hakimdirler. İyi kadınlar, gönülden boyun eğenler ve Allah'ın korunmasını emrettiğini, kocasının bulunmadığı zaman da koruyanlardır. Serkeşlik etmelerinde endişelendiğimiz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dövün! Size itaat ediyorlarsa onların aleyhine yol aramayın. Doğrusu Allah Yüce'dir, Büyük'tür." *(Kuran: Nisa, 34, Diyanet çevirisi)*

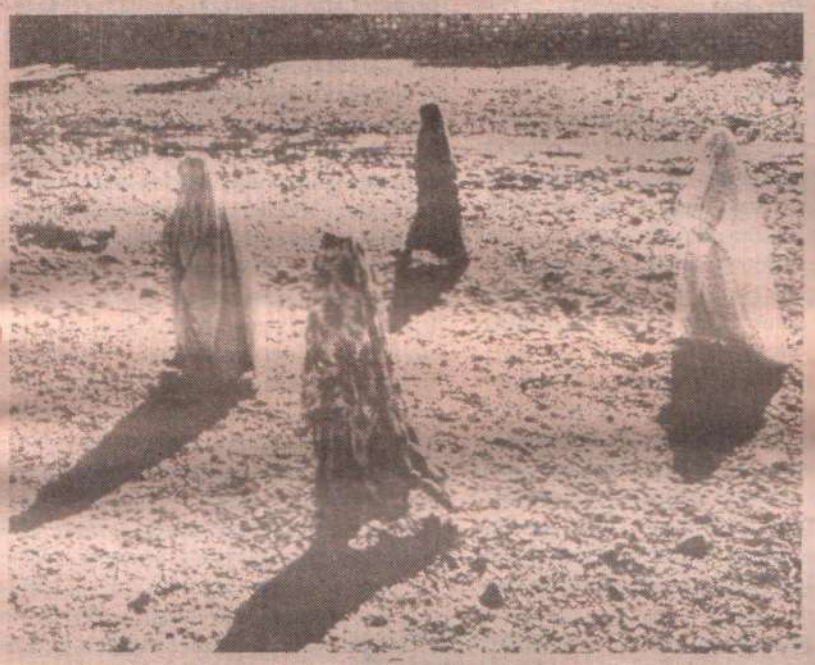

"Akıl sahipleri içerisinde aklen ve dinen (siz kadınlardan) dana noksanını görmedim... Erkekler kadınlar üzerinde hakimdirler. O sebeble ki (Allah) erkekleri kadınlara üstün kılmıştır... (Kadınlar) erkeklerin elinde hürriyetlerini terketmişlerdir... eğer erkek tepeden tırnağa cerahat olsa, kadın da dili ile yalasa, yine de erkeğin hakkını ödeyemez... Nikah kadınlar için bir nev'i köleliktir... Tanrı erkeği üstün yarattı, kadını da erkeğin emrine verdi; (Allah) 'erkekler kadınlar üzerinde kaimdirler' diye buyurmuş ve erkeğe seyyid/efendi adını vermiştir." *(Sahih-ı Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi adlı eserden aktarılan hadislerden)*

"Eğer bir ferdin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kocanın karısı üzerindeki hakkının üstünlüğünden dolayı, kadının kocasına secde etmesini emrederdim." *(Ebû Hüreyre'nin ve Ayşe'nin rivayetlerine dayalı bu hadis için bkz. Riyazü's... (1972), I, 325; İbn Hanbal, Musnad, III, 159; İbn Sa'd, Tabakat, VIII, 16, 182)*

"(Koca) cinsel ilişkide bulunmak için karısını çağırdığı zaman karısı ocak başında yemek pişirir olsa da kocasına icâbet etsin." "Kendisini arzulayarak cinsî ilişki çağrısında bulunduğu zaman (kadın)... deve üzerine binmiş olsa bile kocasının arzusuna karşı direnmemelidir." "(Kadın) deveye binmiş ve semerine yerleşmiş iken bile kocasının cinsel ilişki isteğine karşı çıkamaz." "(Şehvetini gidermek üzere) kişi karısını yatağa çağırdığı zaman kadın gelmekten kaçınır, kocası da bu sebeple ona kırgın ve kızgın olarak gecelerse, melekler sabaha kadar o kadına lanet ederler." *(Buhari ve Müslim'den alınma hadislerden)*

"Hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenmek size helâl kılınmıştır..." *(Kuran: Nisa, 3)*

"Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç ay beklerler... Kocaları bu arada barışmak isterlerse, karılarını geri almakta çok daha hak sahibidirler... Erkeklerin onlardan bir üstün dereceleri vardır." *(Kuran: Bakara, 228)*

"İki kadının tanıklığı, bir erkeğin tanıklığına bedeldir." (Kuran: Bakara, 282)

"Benden sonra erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım" *(Buhari'nin aktardığı bir hadis)*

İlahiyat Profesörü Neşet Çağatay:

'Din ile Şeriat aynı şey değildir'

İlahiyat Profesörü Neşet Çağatay'a, kamuoyunda son günlerde yoğunlaşan tartışmalara açıklık getirmek amacıyla Din ile Şeriat kavramlarının içeriğini sorduk. Sayın Çağatay'ın yanıtını okurlarımıza sunuyoruz.

- "Din ile şeriat aynıdır" diyorlar. Bilgisizliklerini sergiliyorlar. Bazı dini terimlere açıklama getirmeyi ve halkı uyarmayı görev biliyorum. Müslümanların Tanrı'nın buyruduğu yasak ve öğütlerini kapsayan ana kitabı Kuran-ı Kerim'de, başta ahlaki kurallar olmak üzere dini kurallar vardır. Kitapta, din, İslam, Şeriat, Fıkıh ve benzeri terimlerin neler olduğu anlatılır ama bunlar anlatılan terimlerin açık seçik tarifi değildir. Çünkü bunların hepsi İslam'ı oluşturur. Kuran'da din ile İslam, Fıkıh ile Şeriat aynı anlamda ele alınmıştır.

Din, tek başına bütün dinler için soyut bir kavramdır. İslam dini deyince, İslam dininin ana kurallarını anlatılır. Bu kurallar: Namaz, oruç, hac, zekat ve kelime-i şahadet getirme. Tek başına şahadet kelimesi ana temeldir. Bir kişi ömründe tek kez, yüksek sesle inanarak şahadet ederse müslüman olmuş olur. Tabii namazın, orucun, zekatın ve haccın Allah'ın buyruğu olduğuna da inanması gerekir. Müslüman bu dört temele inanıp da yerine getirmezse, kafir olmaz ve dinden çıkmaz ama günahkar olur. Nisa suresinin 31. ayeti, "eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz" diyor. Büyük günah ne demek? Bir müslüman nasıl dinden çıkar ve kafir olur? Biz Anadolu Türkleri çoğunlukla Hanefi mezhebindeniz. Bu mezhebe göre, bir müslüman Allah'a inanmaz veya gereksiz yere insan öldürürse, bu iki olay büyük günah olduğundan, bu insan kafir olur. İslam'ın bazı kurallarını yerine getirirse kafir olmaz, günahkar olur. Günahkarlıktan kurtulmanın ana yolu da, tövbe etmek ve diğer insanlara iyilik etmektir. Öteki üç sünni mezhepte durum farklıdır. Örneğin, Suudilerin inandığı Hambeli mezhebine göre, bir müslüman, namaz kılmaz, oruç tutmazsa, dinden çıkar. Bunun cezası da ölümdür. Bu yüzden insanları toplarlar ve camiye götürürler. Şimdi Şeriat ve Fıkıh konularına gelelim.

DİN BAŞKA, ŞERİAT BAŞKA

Fıkıh ilmi, yürürlükteki şeri sorunları bilmektir. Şeriat ve fıkıh, toplumun uygulayacağı kuralların hepsidir. Bu kuralların bir kısmı, ama çok azı Kuran'da vardır. Ancak, yüzde 1 kadarı. Yer almayan öteki kurallar ise "fakih" dediğimiz, çırak-kalfalıkta ilişkisiyle yetiştirilmiş kişilerce kendi görüşlerine göre özetlenir. Yani Şeriat'la Fıkıh dediğimiz kuralların yüzde doksandokuzu insanlar tarafından yapılmıştır. Allah buyrukları değildir. Bunlar, İmam Şafi'nin de açıkca kabul ettiği gibi, zaman içinde değişmiştir. Oysa ki din kuralları kesin olarak değişmez. Bu niteliklerinden dolayı, din şeriat değildir. Şeriatı istememek, dini istememek demek değildir.

"Din elden gidiyor" diye feryat edenler, kendi istedikleri biçimdeki dini, kılığı, kuralları uygulamak isteyen cübbeli, süpürge sakallı, eli tespihli tarikat bozuntuları, İslam'a aykırı biçimde, 4 kadınla evlenen ve bu kadınları dört duvar arasında okumaktan mahrum bırakmak isteyenlerdir. Yoksa 75 yıldır kimsenin dinine birşey diyen yok. Devletin değil, tersine, kendi halindeki yurttaşları niye bize katılmıyorsun diye zorlayan şeriatçıların zulmü kol geziyor. Onların inandıkları hiçbir şey, İslam diniyle bağdaşmaz. Bazılarını ele alalım:

Tanrının buyruklarını ve yasaklarını gösteren Kuran-ı Kerim'in neresinde saçınızın telini göstermeyin diye birşey var. Bu, İslam'ın Peygamber tarafından insanlara bildirilmesinden, yani 610 yılından 15 yıl sonra, Medine'de ortaya çıkmıştır. Orada Müslüman kadınlar cariyelerle karıştırılmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer, Peygamber'e Allah'a yalvar, bize köleler ve cariyelerin din kadınları ile ayrılması için emir yollasın demiş. Peygamber'in yalvarması üzerine de Nur süresinin 31. ayeti gelmiştir. Akşamları kadınlar hela ihtiyaçları için dışarı çıktıklarında, Hz. Ömer, Peygamber'in karısına "seni tanıdım" demiş. Yani tanınmayacak biçimde giyin demek istemiş. Ahsap Suresinin 59. ayeti gelmiş. Böylece Müslüman kadınların diğer kadınlardan ayrılması sağlanmış.

Sakal uzatmanın kökeni ise Asurlulardan gelmiştir. Onların dini inancına göre, bugünkü Hindistan Şih mezhebi gibi, sakal kesmek yasaktır. Asurlular genç yaşlarda, kara sakallı olduklarından onlara Karabaşlar deniyordu. Bu kaynaklarda var. O zaman sakal bırakılması Yahudilerde adetti. Musa heykellerine dikkat edilirse sakal göbektedir. Peygamber kısa bir sakal bırakmıştır, Çünkü o zamanlar ustra, jilet yoktu. Eğer olsaydı, temizliği çok seven Peygamber hergün traş olurdu. Ben bu konuda bir makaleyi 1960'larda Diyanet İşleri Başkanlığının mecmuasında uzun uzun anlattım.

DİN BİR VİCDAN MESELESİ

Tarikatlara gelince: Arapça "tarik" yol, "tarikat" yollar demek. İslam'da 9. yüzyılda çıkmıştır bunlar. Dini hiçbir fonksiyonu yoktur. Peygamber'in ölümünden 25-30 yıl sonra, Sünni, Harici ve Alevi gibi mezhepler çıkmıştır. İslam hukukuna ilişkin anlayış farklılığından doğmuşlardır. Şu anda sekiz mezhep vardır. Bunların herbirinin hukuk sistemleri hakkında ciltlerce Fıkıh yani Şeriat kitapları vardır. Birbirlerini reddederler. Zaten ilk dönemlerde, Hz. Ali ile Hz. Ayşe arasında çıkan savaşta hepsi de müslüman olmak üzere 92 bin kişi birbirini boğazlamıştır.

Tarikatlar ise İslam'ın doğuşundan 200 yıl sonra ortaya çıkmıştır. Bunların hiçbir hukuk sistemi, fıkıhları yoktur. Gazete, radyo olmadığı zamanlarda, dürüst namuslu din adamlarınca, halka yol gösterilmiştir. Bugün ise artık fonksiyonlarını yitirmişlerdir. Bugün hiçbir tarikata ve tarikatçıya gerek yoktur.

Şeriata saldırmak dine saldırmaktır diyenler bir şey bilmiyor. Din İslam'ın beş kanunu. Hatta kafir bir adam, ölmeden önce kelimeyi şahadet getirirse, müslüman olarak ölür. Müslümanlık o kadar zor bir şey değil. Din, bir vicdan ve ahlak meselesidir. Kuran da bir fizik-kimya kitabı değil, bir ahlak kitabıdır.

Şeriât ve kölelik

Prof. Dr. İlhan ARSEL

Şeriâtçılara göre İslâm dini köleliğe karşıdır; güyâ Kur'ân insan denilen varlığın "hür" (özgür) olarak doğduğunu ve "hür" şekilde yaşaması gerektiğini kabul eder; insanların tek bir asıldan geldiklerini, rengi, dili ve sosyal durumu ne olursa olsun her insanın eşit yaratıldığını öngörür.

Yine şeriâtçılara göre diğer dinler ve eski medeniyetler köleliği yok etmeyi düşünmedikleri halde **Muhammed**, kölelerin durumunu iyileştirmiş ve köleliği kökten yok etmeyi amaç edinmiştir. Her ne kadar köleliği kaldırmamış ise de eşitlik getirmiştir; köleleri efendilerinin seviyesine yükseltmek istemiştir.

Yine şeriâtçılara göre ilk olarak insanlar arası eşitliği öngören ve köleci zihniyete karşı gelen Kur'ân'dır ve güyâ bu olay, insanlık tarihi bakımından yepyeni bir gelişme sağlamıştır. (1)

Neden dolayı **Muhammed**'in köleliği yasaklamadığı, kökünden yok etmediği sorusunu şeriâtçılar özetle şöyle yanıtlarlar: "Kölelik İslâm öncesi dönemlerden beri süregelen bir kuruluştur. **Muhammed** bu kuruluşu, yaşamın bir gerçeği olarak buldu. Eğer köleliği yasaklamış olsaydı iç kargaşalıklara ve ayaklanmalara sebep olmuş olurdu. Daha başka bir deyimle Araplar arasında geçerli bulunan kölelik sistemini bir hamlede kaldırıp atmak Tanrı'ya ve **Muhammed**'e sakıncalı göründü. (2) Öte yandan savaşlarda alınan esirlerin durumu itibariyle kölelik sisteminin kaldırılması mümkün değildi. Çünkü **Muhammed**, her ne kadar savaş denen şeye karşı idiyse de, savaşları önleyemezdi. Savaşlar olacak ve esirler alınacaktı. İşte bu nedenledir ki köleliği kökünden yok etmeyip bu kuruluşu insanlık haysiyetini zedeler nitelikten çıkardı, ve daha sonraki dönemler itibariyle ortadan yok olucu esaslara bağladı" (3)

Yani kısacası demek isterler ki, kölelik Arap toplumunun geleneksel bir kuruluşu olduğu için **Muhammed** buna dokunmadı, çünkü köleliği kaldırmış olsaydı toplumda karışıklıklar çıkabilirdi; öte yandan savaşları önlemek mümkün olmadığı için savaşlarda alınan esirler sorunu vardı, bu nedenle köleliği kaldıramazdı!

Bu iddialara sarılan şeriâtçılara göre, **Muhammed**'in, köleliği kaldırmak ve kölelerin durumunu düzeltmek maksadiyle getirdiği kurallar, daha sonraki dönemlerde uygulanmamıştır ve uygulanmamasının sorumluları da Türklerdir. Çünkü Türkler, Arap yazarların iddialarına göre, "İslâmı anlayabilecek yeterlikte olmamışlardır". Bu itibarla köleliğin sürdürülmesine sebep olan Türkleri İslâm'ın temsilcisi olarak görmemek gerekir. (4)

Yine şeriâtçı yazarlara göre bugün artık "Kölelik ve efendilik tarihe karışmıştır ki İslâm dininin gaye-i mesaisi de (amacı da) bu(dur)." (5)

MUHAMMED ÖMRÜ BOYUNCA KÖLE KULLANDI

Hemen belirtelim ki bu iddialar, baştan aşağı yalandan ibaret şeylerdir. çünkü ne Kur'ân köleliği kaldırmıştır, ne **Muhammed** köleliği yok etmeyi kendisine amaç yapmıştır, ve ne de kölelik kuruluşu Türkler yüzünden varlığını korumuştur. Aksine köleliğin Tanrısal (ve dolayısıyle doğal) bir kuruluş olarak iş görmesine ve 1400 yıl boyunca hiç kalkmamacasına sürüp gitmesine sebep olan doğrudan doğruya şeriâtın kendisidir. Bu düzenin kurucusu olan **Muhammed**, ömrü boyunca hizmetinde köle kullandığı gibi, savaşlarda ele geçirilen esirlerin paylaşılması sırasında kendi payına düşen kölelere sahip olmuş, köle satın almış, köle satmış ve elindeki köleleri hediye olarak dağıtmıştır. Söylendiğine göre sahip olduğu kölelerin sayısı 60 ile 80 arasında olmuştur. Öldüğü zaman mallar, hurmalıklar ve araziler yanında hizmetinde tuttuğu köleleri de miras olarak bırakmıştır. Köleliğin kaldırılmasını kendine amaç edinen bir insan hiç köle kullanır mı? Hele Tanrı'nın elçisi olduğunu söyleyen bir kimse, hiç köle edinerek başkalarına örnek olma yolunu tutar mı?

Bunun böyle olduğunu biraz ilerde, kaynaklar belirterek özetleyeceğiz. Fakat şimdilik şeriâtçının kölelik konusunda öne sürdüğü iddiâlarındaki isabetsizliklere değinelim.

TANRI KÖLELİĞİ KALDIRAMAYACAK KADAR ACİZ Mİ?

Bu iddialardan biri şöyle: "Kölelik Araplar arasında yerleşik bir kuruluş idi. Eğer Tanrı köleliği bir anda kaldırmış olsaydı, halk ayaklanır, kargaşalık olurdu."

Söylemeye gerek yoktur ki böyle bir iddiâ, Tanrı'yı acz içerisinde imiş gibi gösterip Tanrı fikrini zedelemekten başka bir işe yaramaz. Zirâ iktidarına sınır bulunmayan ve her şeyi dilediği gibi yaratıp dilediği şekle sokabilen bir Tanrı'nın, kölelik gibi kötü bir kuruluşu, sırf halk ayaklanır endişesi ile yasaklamayacağını söylemek, her şeyden evvel O'nun iktidarını ve yüceliğini inkâr etmek olur.

Abdülhamit'in hareminden bir fotoğraf.

Öte yandan toplum düzenini sağlamak üzere en sert ve amansız cezaları öngörmekten geri kalmayan (örneğin şarap içimini yasaklayan, ya da hırsızın bileklerinin kesilmesini emreden vb...) bir Tanrı'yı: "Köleliği yasaklarsam toplumda kargaşalık çıkar" mazeretine sığınmış gibi göstermek, Tanrı fikrini küçültmekten başka bir şey olmaz.

Yine aynı şekilde şeriâtçı: "Tanrı köleliği savaş esirleri sistemiyle sınırlamak istedi, bu nedenle tüm olarak yasaklamadı. Amacı devrim (niteliğini) taşıyan düsturlar koyarak kökten kaldırmaktı" diyerek Tanrı'ya, köleliği kökünden kaldırmamış olmak yönünde mazeret bulmağa çalışır. Oysa bu iddiânın da tutar bir yönü yoktur, çünkü Kur'ân'da kölelik, ne savaş esirlerine münhasır bir kuruluş olarak ele alınmıştır ve ne de ortadan kaldırılmak amacına dayatılmıştır. Yine birazdan göreceğiz kî Kur'ân'a göre Tanrı, insanlardan bir kısmını "efendi" ve bir kısmını da "köle" şeklinde tutmuş olmakla övünür (K., Nahl 75).

İSLAM KÖLELİĞİ KALDIRMAK İSTEDİ Mİ?

Şeriâtçı yazarlar: "Bugün artık kölelik ve efendilik tarihe karışmıştır ki İslâm dininin gaye-i mesaisi de (amacı da) bu(dur)" şeklinde konuşmakla, sanki köleliğin kökünden yok edilmesi İslâm'ın amacı imiş ve bu amaç sağlanmış gibi bir kanı yaratmağa çalışırlar ki yanlıştır. Çünkü köleliğin kaldırılması İslâm'ın amacı olmadığı gibi, İslâm ülkelerinde 1400 yıl boyunca süregelen bu kuruluşun hukuk dışı kılınması Batı ülkelerinin çabaları sayesinde mümkün kılınabilmiştir. Buna rağmen İslâm ülkelerinde bugün dahi, şu ya da bu şekilde kölelik sürüp gitmektedir.

Şeriâtçı'nın: "İslâm köleliği, insanlık haysiyetini çiğnetici bir kuruluş olmaktan çıkardı, fakat bununla ilgili kuralların uygulanmasına Türkler engel oldu" şeklindeki iddiasına gelince (6), bu da yalandan ibarettir, zira İslâmi emirlere göre köleler, köle olmayanlara oranla pek çok hususlarda aşağı kılınmışlardır. Bir iki örnek vermek gerekirse: Kölelerin ibâdet hakları ve hukukî sorumlulukları az olduktan gayrı köle sahiplerinin onlara karşı sorumlulukları da pek sınırlıdır. Yine bunun gibi cinayet işleyen birisine karşı kısas uygulandığı halde, cariyesini öldüren kişiye uygulanmaz ve bu kişi kısas olarak öldürülemez; zirâ Kur'ân'a göre kısas: "Hür ile hür, köle ile köle ve kadın ile kadın'dır" (K., Bakara 178; Maide 45). Köle (ya da cariye) öldüren kimseye "ta'zir" (azarlama) cezası uygulanır. Yine bunun gibi hür kadınlara zinâ isnâd eden kimse, bu isnâdını dört tanık ile ispatlayamazsa kamçı dayağı cezasına çarptırıldığı halde, cariye'ye zinâ isnâd eden kimse, ispat edemediği taktirde böyle bir cezaya uğramaz, sadece azarlanır, ve ahiret cezasını bekler. Öte yandan cariyesine haksız yere zinâ isnâd eden kimse, bu yeryüzünde cezâ görmez; sadece kıyâmet gününde dövülür. (7)

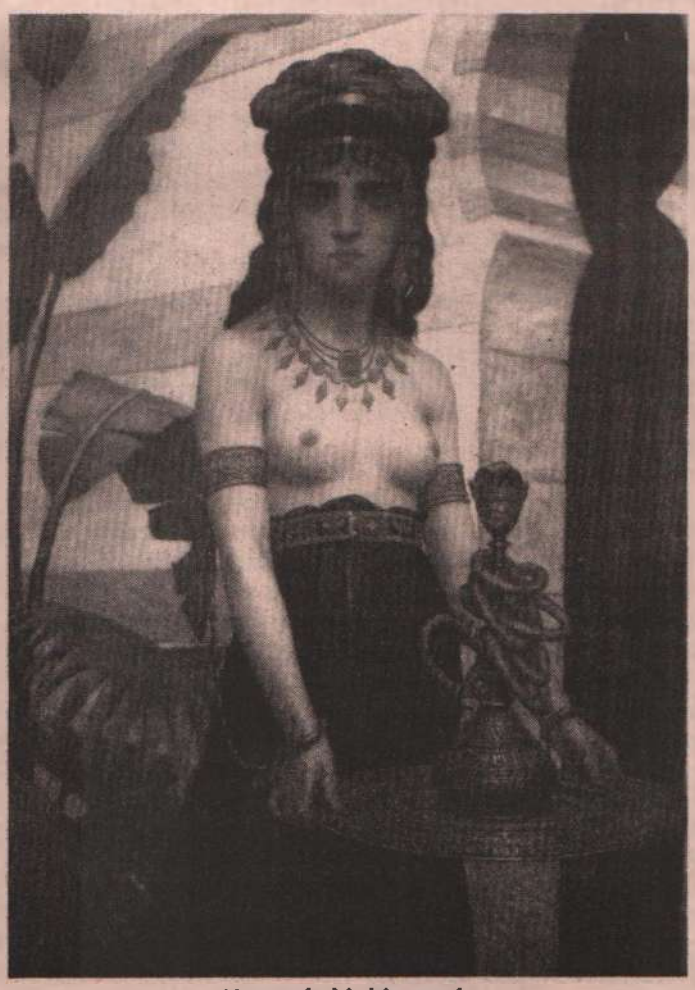

Haremde bir hizmetçi.

Bundan başka cariyeler hac etmekle zorunlu değillerdir; yabancı erkekler önünde örtünmekle de yükümlü değillerdir.

Yine bunun gibi, bir kaç kadınla evli bulunan bir erkek, kadınlarını nöbet sırasına göre dolaşmakla görevlidir. Ancak gecelemede "Hür kadına kuma olan cariyenin hakkı, hür kadının yarısıdır." (8)

Öte yandan Kur'ân'da, kölelerin, efendilerinin yanına girerlerken, bazı hallerde üç kez izin istemelerini öngören

âyetler vardır (24 Nûr 58)

KUR'AN'A GÖRE "KÖLELİK" DOĞAL BİR KURULUŞTUR

Bir kere her şeyden önce şunu söyleyelim ki Kur'ân'a göre insanlar "Hür" ve "köle" olmak üzere iki bölüme ayrılmış olarak yaşam sürerler. "Köle insan", başkasının mülkü sayılan, onun hizmetinde olan, onun tarafından yönetilen, alınıp satılabilen insan demektir (dişi köle'ye "cariye" denir). Fakat hemen ekleyelim ki Kur'ân'ın "hür" olarak tanımladığı insanlar dahi, aslında gerçek anlamda hür (özgür) olmaktan uzaktırlar; onlar da bir bakıma köle sayılırlar. Çünkü Kur'ân'a göre Tanrı insanları (ve cinleri) esas itibariyle "kul" diye yaratmıştır. "Kul" sözcüğü Kur'ân'da "abd" olarak geçer ki esas itibariyle "köle" anlamındadır. Her insan Tanrı'nın kölesi olmak üzere yaratılmıştır, şu bakımdan ki kendi özgür irâdesine, kendi aklının rehberliğine göre kendini yönetemez; Tanrı'nın buyruklarına göre "güdülüp yönetilir". Zâriyat Sûresi'nde şöyle yazılı: "Cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır" (Zâriyat 56). Burada geçen "Bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır" sözleri: "Buyruklarımı yerine getirmeleri için yaratmışımdır" anlamına gelir. Nitekim Bakara Sûresi'nde şu var; "Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin! Ki, O'na karşı gelmekten korunmuş olabilesiniz" (K., Bakara 21)

Sayısız denecek kadar çok bu buyruklar arasında Tanrı'ya tapmak ve ibâdet etmek gibi olanlar yanında, kişinin sabah yataktan çıktıktan akşam yatağa girinceye kadar giyinmesine, gülmesine, eğlenmesine, düşünmesine, şehvet gailesini gidermesine vb... varıncaya kadar tüm davranışlarını şekillendiren emirler vardır. Kişi'ye akıl verilmiştir ama aklın görevi, özgür şekilde iş görmek ve yaratıcı zekâ'ya araç olmak değil, fakat Tanrı (ve "peygamber") buyruklarına ayak uydurmaktır.

Bu husus ayrı bir konu, fakat burada sadece şunu ekleyelim ki Şeriât zihniyetine göre Tanrı'nın yarattığı düzende kul'lara "kul'luk" (kölelik) edecek olanlar vardır; çünkü Tanrı, o sınırsız keyfiliği içerisinde, istemiştir ki insanlardan bir kısmı, diğer bir kısmına kölelik etsin. Bakınız nasıl:

Muhammed'in söylemesine göre Tanrı, köleliği doğal bir kuruluş olarak benimsemiş ve Kur'ân hükümleriyle o şekilde düzenlemiştir. Gerçekten de Nahl ve Rûm sûrelerinde, "rızkı bol ve hür" kişilerle, bu kişilerin satın alıp sahip bulundukları "köleler"den söz edilmekte, bunların birbirlerine eşit bulunmadıkları belirtilmekte. Nahl Sûresinde şöyle yazılı: "Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile, katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi örnek verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı?..." (K., Nahl 75)

Aynı Sûre'de bir de şu var: "Allah kiminize kiminizden daha bol rızık verdi. Bol rızık verilenler, sağ ellerinin satın alıp sahip oldukları kölelerine rızıklarını verirlerken kendilerini rızık alanında onlara eşit saymazlar..." (K.,16 Nahl 71)

Her ne kadar bazı akl-ı evvel'ler bu âyetlerde sözü geçen"köle" deyimi ile "put"ların ya da "kâfirlerin" kastedildiğini öne sürerler. Oysa burada esas itibariyle anlatılmak istenen şey "köle" ile "köle olmayan" (yani "hür" sayılan) kimselerdir. Nitekim bunun böyle olduğunu Rûm sûresindeki şu âyet biraz daha vurgulamaktadır: "Tanrı size kendinizden bir misal vermektedir. Size verdiğimiz rızıklarda, (sağ elinizle satın alıp sahip olduğunuz) kölelerinizin de eşit sûrette hak sahibi olmalarına râzı olur ve birbirinizi saydığınız gibi bu ortaklarınızı sayar mısınız ki, bizzat yaptığımız işlerde bize ortaklar koşulmasına râzı olasınız?..." (K., 30 Rûm 28). [Bu âyet'in bir başka çevirisi şöyle: "Tanrı, kendinizden size bir örnek vermekte: Size verdiğimiz rızıklarda, sağ elinizle satın alıp sahip olduğunuz kölelerinizden kendinize eşit olarak ortak yapıklarınız ve kendiniz gibi sayıp önem verdikleriniz var mıdır (ki mülkünde olan putları, tanrılıkta Tanrı'ya ortak yapılması doğru olabilsin)?..."]

Yani güyâ Tanrı, putların kendisine ortak kılınmasını istemediği için kullarına şöyle demekte: "Nasıl ki siz, sağ elinizle satın aldığınız kölelerinizi kendinize denk görmek istemez iseniz, ve nasıl ki size vermiş olduğumuz rızıklarda, kölelerinizin de eşit sûrette hak sahibi olmalarına razı olmaz iseniz, putları da Tanrı'ya ortak koşmanız doğru olmaz." (10)

Daha başka bir deyimle Tanrı, köleliği doğal bir şey imiş gibi kabul etmekte, ve sırf kendisine ortak koşulmasın diye, köle sahibi ile köle arasındaki ilişkilerde eşitsizliği öngörmektedir.

Görülüyor ki **Muhammed**'in tanımladığı Tanrı, "güzel bir şekilde rızıklandırdığı" kulları ile bu kulların sahip bulundukları köleler arasında eşitlik olamayacağını bildirmekte ve bununla adeta övünmektedir.

Öte yandan Tanrı, yine **Muhammed**'in söylemesine göre, köle ile efendisi arasında eşitlik sağlamanın aleyhindedir; sağlamak isteyenlerin de karşısındadır. Çünkü köleyi efendisi ile eşit kılmanın, Tanrı'ya şirk koşmak (putları Tanrı'ya ortak yapmak) gibi bir şey olabileceğini anlatmaktadır. Biraz yukarıda belirttiğimiz Rûm sûresindeki âyeti tekrar okuyalım: "Tanrı size kendinizden bir misal vermektedir. Size verdiğimiz rızıklarda, (sağ elinizle satın alıp salip olduğunuz) kölelerinizin de eşit surette hak sahibi olmalarına razı olur ve birbirinizi saydığınız gibi bu ortaklarınızı sayar mısınız ki, bizzat yaptığımız işlerde bize ortaklar koşulmasına râzı olasınız?..." (K., 38 Rûm 20)

Bu âyet'in anlatmak istediği şey şu: Nasıl ki Tanrı, Yüce niteliklere sahip olarak üstün ise ve nasıl ki O'na ortak koymak günah sayılır ise, köle sahiplerinin de, birbirlerini saydıkları şekilde, kölelerini saymaları ve onları kendilerine ortak yapmaları uygunsuzdur. Daha başka bir deyimle efendi'nin kölesini kendisine eş değerde tutup ortak kılmaya matuf her davranışı Tanrı'ya şirk koşmak gibi günah bir şeydir.

Öte yandan Tanrı, yine **Muhammed**'in söylemesine göre, kullarına köle hediye etmekle övünür: Başta sevgili "peygamberi" olmak üzere sevgili kullarına ganimet olarak cariyeler verir. Kur'ân'da şöyle yazılı: "Ey Muhammed! ... Allah'ın sana ganimet olarak verdiği câriyeleri... almanı helâl kılmışızdır. Bir zorluğa uğramaman için mü'minlerin eşleri ve câriyeleri hakkında onların üzerine neyi farz kılmış olduğumuzu bildirmiştik..." (33 Ahzâb 50) Buradaki "bildirmiştik" sözcüğü mü'minlere verilen evlilik izni ile ilgili olarak Nisâ Sûresi'nin 3. âyetine atıftır ki mü'min kişinin dilediği sayıda câriye edinip onlarla yaşamını sürdürmesini öngörür. Nisâ Sûresi'nin bu âyeti'ne göre, eğer mü'min kişi birden fazla "hür" kadınla evlenmek halinde onlar arasında adâletsizlik/eşitsizlik yaratmaktan çekinir ise, bu takdirde bir tane kadın alıp sahip bulunduğu câriyelerle yetinecektir. Daha başka bir deyimle câriyeler arasında adâletsizlik yaratmakta sakınca yoktur. Görülüyor ki şeriât câriye'yi insandan bile saymıyor.

ŞERİAT SİSTEMİNDE KÖLE VE CARİYE "MAL"DIR

Kur'ân'ın çeşitli âyet'lerinde köle'den (ya da câriye'den) söz edilirken çoğu kez "mal", "eşya", "alınıp satılabilen şey" anlamlarına gelen deyimler kullanılmıştır; köle sahibi kimseler ise "mal/eşya sahibi kimseler" olarak gösterilmişlerdir. Örneğin Rûm Sûresinde "Milku'l-yemin" yani "sağ elin satın aldığı, sahip olduğu köleler" diye yazılıdır (Bkz. Rûm 20; Ayrıca bkz, Nûr 31, 35, 58; Ahzab 55; Nahl 71). Nahl Sûresi'nde "Memlûk" yani "Birinin malı olan köle" deyimi yer alır (K., Nahl 75). Nisâ Sûresi'nde "Rakabe" yani "sahibi bulunduğu köle" diye yazılıdır (Nisa 92; Ayrıca bkz. Mâide 119; Mücâdele 3; Beled 13). Bakara Sûresinde "Rikâb" yani "sahip bulunduğu köleler" diye geçer.

Bundan anlaşılmak gerekir ki köle, öyle bir yaratıktır ki efendisinin mutlak tasarrufu altındadır. Efendisi onu dilerse ömrü boyunca köle olarak hizmetinde kullanır, dilerse bir mal gibi satar, ya da dilerse ömrü boyunca kendisine hizmette bulunmak üzere azâd eder. Köleler, efendilerini rahatsız etmeyecek şekilde hareket etmek üzere onlardan üç kez izin istemek zorundadırlar: Örneğin sabah namazından önce, öğleyin efendilerinin soyunuk halde bulundukları vakit ve yatsı namazından sonra efendilerinin yanına girebilmek için üç kez izin istemek zorundadırlar (Bkz. 24 Nûr Sûresi 58).

Öte yandan **Muhammed**, iman sahibi erkeklere, köle kadınları "cariye" (odalık) olarak kullanma olanağını sağlamıştır. Arapların kadına ne kadar düşkün ol-

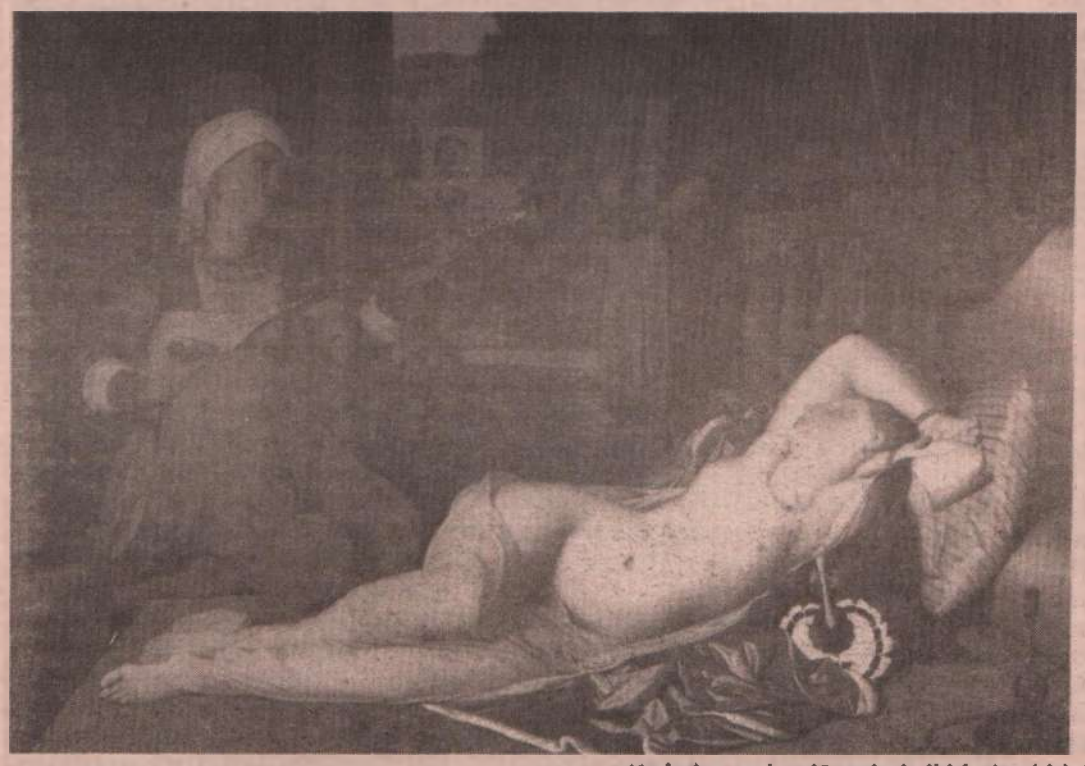

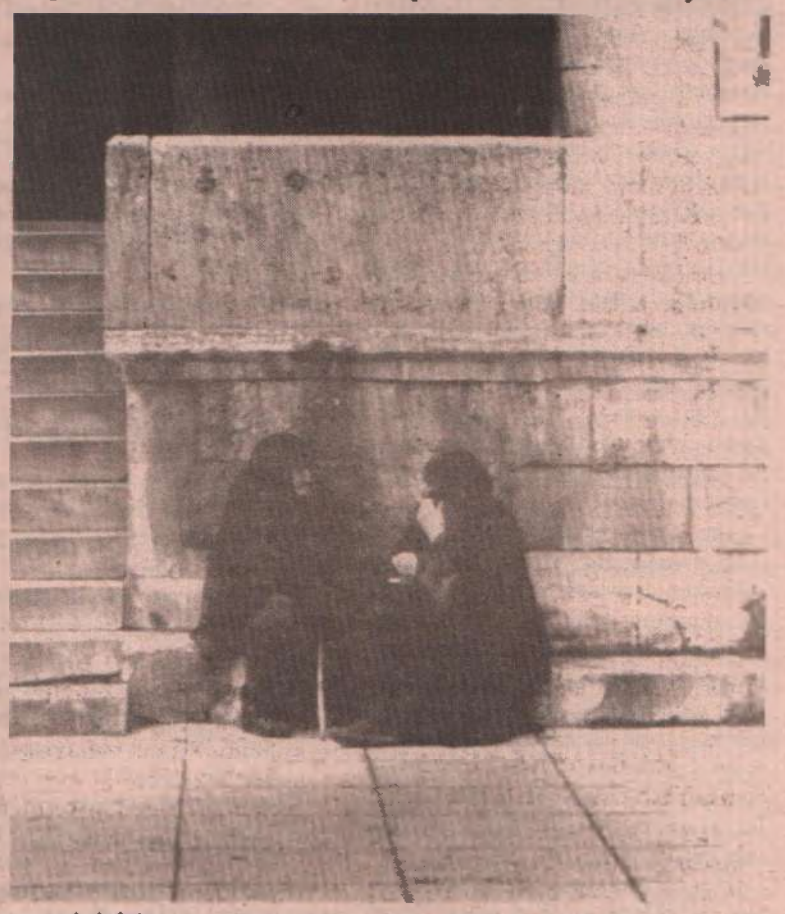

Kadınlar, şeriat düzeninde ikisinden birini seçeceksiniz!

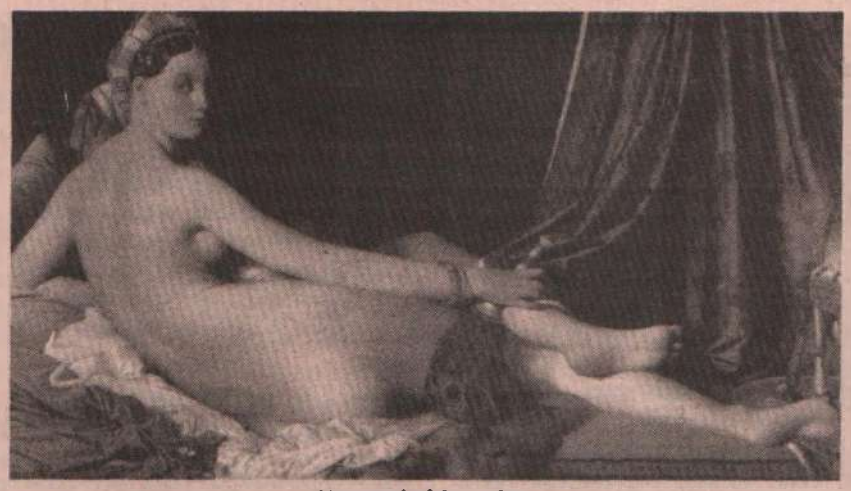

Haremde bir cariye.

duklarını bildiği için, şu veya bu nedenle kadınsız kalmasınlar diye bu yolu düşünmüştür. **Gazalî** bu konuda şöyle der: "Arap kavminde şehvet galib olduğu için, sâlih olanları da daha çok evlenme ihtiyacı duyarlar... Kalbin huzurunu sağlamak ve zinâyı önlemek için câriye ile evlenmek mübah olmuştur..." (11) Bundan dolayıdır ki **Muhammed** Kur'ân'a bu olasılığı sağlayacak hükümler koymuştur. Örneğin Nisâ sûresinde, "imanlı hür" kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen müslüman erkeklerin, kendi elleri altında bulundurdukları câriyeleri kullanabilecekleri yazılıdır: "İçinizden, hür mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız (sayılan) cariyelerinizden alsın..." (K., Nisâ 25)

Yine bunun gibi, mü'min erkeklere dörde kadar kadınla evlenme olasılığı yanında diledikleri sayıda cariye edinme hakkını tanımıştır. Kur'ân'ın Nisâ sûresinde şöyle yazılı: "... beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz câriyeler ile yetinin..." (K., Nisâ 3)

Muhammed, sadece başka erkekler bakımından değil fakat kendi yaşamı bakımından da Kur'ân'a bu doğrultuda âyetler koymuştur. Örneğin onbir kadınla aynı zamanda evli bulunduğu sırada artık başka kadın almaması için (velevki güzelliği hoşuna gitmiş olsun) Tanrı'dan vahy indiğini söylerken cariyelerin bu sınırlama dışında bırakıldığını eklemiştir. Ayet şöyle: "(Ey Muhammed). Sağ elinin satın aldığı cariyeler hariç, bundan böyle (şimdiye kadar aldığın kadınlardan) başka hiçbir kadın, güzellikleri hoşuna gitse bile, sana helâl olmaz. Karılarını başka karılarla değiştirmen de (öyle)..." (K., 33 Ahzâb 52) Yani, aynı zamanda evli bulunduğu bu onbir kadından başka kadın artık alamayacaktır ama dilediği sayıda cariye alabilecektir.

Öte yandan erkeklerin, evli kadınlarla evlenmeleri konusunda yasak getirirken cariyeleri bu yasağın dışında tutmuştur. Daha başka bir deyimle erkekleri, evli bulunan kadınlarla evlenmekten yasaklarken, evli câriyelerle evlenmekten yasaklamamıştır. Çünkü cariye her hususta kullanılabilecek bir maldır. Nisâ Sûresindeki âyet şöyle; "Sahib olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılınmıştır..." (K., Nisâ 24).

Her ne kadar bu âyet'de sözü edilen cariyelerin savaşta tutsak (esir) olarak ele geçirilmiş kadınlar olduğu ve bu kadınların evliliklerinin tutsaklık sonucu kendiliğinden bozulmuş sayılacağı belirtilirse de, söylemeye gerek yoktur ki adâlet ve insanlık haklarına terslik bakımından kadının (cariye'nin) savaş esiri olup olmamasının fark yaratmaması gerekir. Tutsak alınan kadının kocası düşman kesimindedir diye onu bir başka erkeğin koynuna sokmanın ne adâletle ve ne de insafla ilgisi olabilir.

Cariyelerin fuhşa zorlanmasını önlemek üzere **Muhammed**'in "câriyelerinizi fuhşa zorlamayın" (Nisâ sûresi, âyet 33) şeklinde hükümler yerleştirdiği kabul edilirse de bu hükümlerin uygulama gücünden yoksun olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin cariyesini fuhşa zorlayan ve bundan kazanç sağlayan kimseye belirli bir dünyevi cezâ söz konusu değildir. Nisâ sûresindeki âyet şöyle: "Dünya hayatının geçici menfaatını elde etmek için, iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa, bilsin ki Allah hiç şüphesiz onu değil, zorlanan kadınları bağışlar..." (Nisâ 33)

Görülüyor ki cariye sahibi kimse "iffetli kalmak isteyen" cariyesini fuhşa zorlayacak olursa, belli her hangi bir dünyevi cezâya çarptırılmayacaktır. Sadece gelecek dünyada Tanrı onu bağışlamayacaktır.

(Devam edecek)

DİPNOTLAR

1) Bu tür iddialar için bkz. Gölpınarlı, "İslâm Tarihi", (Milliyet gazetesi, 14 Aralık 1960). Ayrıca bkz. Sahih-i Buhari Muhtasarı, Cilt VI, 536; Cilt VII, 462 vd.

2) Bu tür iddialar için bkz. Sahih-i Buhari, Cilt VII, sh. 466.

3) Bu doğrultudaki iddialar için bkz. Demircan, İslâm'a Göre Cinsel Hayat, İstanbul 1986, II, 250

4) Bu tür iddialar için bkz. Ömer, Ali Syed, The Spirit of İslam, London 1935, s.265-7. Bu konu ile ilgili diğer bilgiler için bkz. Arsel, Arap Milliyetçiliği ve Türkler, (İnkilap Kitapevi, İstanbul, 1987)

5) Diyânet İşleri Başkanlığının bu konudaki iddiaları için bkz. Sahih-i Buhari Cilt VII,460; cilt XII, 260.

6) Bu konuda benim "Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına" adlı kitabıma bakınız.

7) Bu konuda benim "Arap Milliyetçiliği ve Türkler" adlı kitabıma bakınız.

8) Ebü Hüreyre'nin rivayetine göre Muhammed şöyle der: "Her kim kölesine ve cariyesine zinâ isnâd eder, memlûki de isnâddan uzak bulunursa, o kimse kıyâmet gününde dövülür; Meğer ki memlûk, efendisinin dediği gibi ola". Bkz.Sahih-i Buhari, Cilt XII, s.250-260; Hadis no 2092.

9) Demircan, İslâm'a Göre Cinsel Hayat, (İstanbul 1906) II, 247.

10) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Turan Dursun, Kur'an Ansiklopedisi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1994, cilt VII, s.202 vd.

11) Gazali, Ihyau 'ulûmi'd-din (Bedir Yayınevi, İstanbul 1975), II, 79.

Şeriatın anlamı, laikliğin anlamsızlığı

Doç. Dr. Alâeddin ŞENEL

1) "Geniş anlamıyla" şeriat, Arapça'daki yol, kural, buyruk, düzen gibi anlamlara gelebilen "şer'" sözcüğünün çoğuludur. Tanrının (Allah'ın) koyduğu söylenen, uyulması zorunlu görülen dinsel düşünme ve davranış kuralları bütünüdür.

2) Hiçbir biçimde "din" anlamına gelmez. "İslam şeriatı" sözünün kısaltılmış biçimi olarak kullanılması dışında, İslam dini anlamına da gelmez.

3) Gerçekten, şeriat sözünün ve özünün kökünde Musevilik yatmaktadır. Ancak, aralarındaki bazı (küçük) inanç ve bazı (büyük) amel farklılıklarından dolayı, bir "şeriat-ı Museviyye", bir "Şeriat-ı İseviyye", bir "Şeriat-ı Muhammediyye" vardır.

4) Şeriat, ibadat, ukubat, muamelat olmak üzere üç bölümden oluşur. İbadat'ın içine, namaz, oruç, hac, cihad gibi tapınma eylemleri girer. Ukubat, suçlarla ve suçlulara verilecek (recm, el kesme, nifak çıkaran ve Allah'a karşı savaş açanların kollarının ve bacaklarının çapraz kesilmesi gibi) cezalarla ilgili bölümüdür. Muamelat ise, toplumsal ilişkileri düzenler.

5) Muamelat içine giren siyasat-ı şeriye, (İslam'da) Kur'an, hadis, icma-ı ümmet ve imamların ictihadına dayandırılan temel örgütlenme (anayasa) ve yönetim ile ilgili hükümleri içerir.

6) "Dar anlamıyla" şeriat, dinsel temele (Allah'a) dayandırılan tüm toplumsal ve siyasal ilişkileri düzenleyen "değişmez" kurallardır. Gerçekten Yahudi şeriatı için Tevrat'ta birçok yerde (örneğin "Levililer; 23/21'de 7. ayın 1. gününe rastlayan kefaret gününde hiçbir iş yapılmaması buyrulduğunda olduğu gibi), "nesiller boyunca ebedi kanun (şeriat) olacak" denmektedir. Hıristiyan fundamantalistleri İsa'nın (Mattaya göre İncil, 5/18'de yazılı) şu sözlerine dayanırlar: "Çünkü doğrusu size derim, gök ve yer geçip gitmeden, her şey vaki olana kadar şeriatten (İngilize çevirisinde "the law") en küçük bir harf veya nokta bile yok olmayacaktır." Müslüman şeriatçıları da, bilindiği gibi, "son peygamber" olduğuna inanılan Muhammed'in vahyettiği "kesin" (bazı çevirilerde "değişmez") ayetlerden (bak. Hud Suresi, 1. ayeti) kurulu tek ve değişmez anayasa olarak görmektedirler şeriatı.

7) Şeriatçı, Osmanlı döneminde, fetvalardaki şeriatın uygulanması ile ilgili kararları yazılı biçime sokan görevlinin adı idi. Türkiye Cumhuriyeti döneminde, İslam hukuku yasalarının uygulanmasını isteyenlerin adı oldu.

8) Şeriatçılık (bizde), Cumhuriyet döneminde çıkarılan dinsel olmayan yasaların ve anayasanın (kanlı ya da kansız yolla) kaldırılıp, din toplumuna, İslam devlet, hukuk ve yaşam biçimine dönülmesi için çalışan kimselerin ve akımın adı olarak kullanılageImektedir.

9) Dünе dek, şeriatın bu anlamı üzerinde, halktan kimseler, sözlükler, sosyal bilimciler ve sağdan soldan (hatta şeriatçılardan) politikacılar birleşmiş durumdaydılar. Bugün (Refah iktidarı üzerine) politikacılarımız tarafından, "Şeriat din demektir", "din üzerinden de laiklik üzerinden de siyaset yapmayalım", "devletin dini olmaz; devlet dinsiz de olmaz" ve (laiklik ve şeriat sözlerini kullanmamak için) "din ayrı devlet ayrı" gibi abuk sabuk sözler söylenmeye başlanmıştır. "Demokratik oportünizm" hatırına ideolojik yenilgiyi göze alma yolundaki bu gelişmeler sağlıksız ve tehlikelidir.

10) Sorunun temelinde "laiklik" açmazı yatmaktadır. Laiklik Batıda, din adamlarıyla askerlerin (kiliseyle devletin) yüzyılları kaplayan erk savaşımının bir ideolojik mat durumu olarak geliştirilmiş kurumudur. Bizde din adamlarının ideolojik hegemonyasına son veren askerlerin ideolojik hegemonyasının "ithal" ettiği bir kurumdur. Ancak Cumhuriyet döneminde bu kurum erk dengesini sürdürmek için değil, dinsel erki denetlemek için anlamı ve işlevi dışında kullanılmıştır, egemen sınıfların ideolojik temsilciliği askerlere geçince. Çok partili dönemle ideolojik temsilcilik, bir kez daha değiştirilerek siyasal partilere verilmiştir. Bir başka deyişle aynı patrona hizmet eden avukatların sayısı artmıştır. Demokrasi, avukatlar arası yarışı başlatmıştır. Egemen sınıfı devlet kadrolarında temsil etmek ve ideolojik avukatlığını yapmak yolundaki yarış halkın inançlarını oksama biçimini almıştır. Halka, iş, ekmek, barış, özgürlük gibi pahalı nesneleri dağıtamayan burjuvazi, onun siyasal temsilcileri, ideolojik avukatları, İsa'nın Tevrat'tan alıp İncil'de yinelediği (bak "Tesniye" 8/3 ve "Mattaya göre İncil", 4/4) "insan yalnız ekmekle değil, fakat daha çok imanla, Allah'ın ağzından çıkan her bir sözle yaşar" sözünü anımsatırcasına, bol keseden iman dağıtmaya başlamışlardır.

11) Kısacası, egemen sınıfı ve devleti temsil edenler, laiklik kavramıyla dinsel çevreleri ve dini, din kanalıyla emekçi sınıfları denetleyip kullanma riskine girmişlerdi. İşe demokrasi oyunu katılınca, risk kendini göstermeye başladı. Egemen sınıfın temsilciliğine soyunan dinsel çevreler, demokrasi taktik ve teknikleri ile, dini, din kanalıyla emekçi sınıfları kendi adına kullanarak devleti ele geçirebilecekleri bir yola girmiş bulunmaktadırlar. Burjuvazinin budünyacı kesimi dizginleri elden kaçırmak üzeredir.

12) Din, tektanrılı din, özellikle onun Müslümanlık biçimi, hiçbir biçimde vicdan ile, ötedünya işleri ile sınırlı değildir. Bu dünya işlerini de düzenler ve inananlara bu düzenlemeye uymaları zorunluluğu, uymayanları uydurma görevi yükler. Dolayısıyla ideolojik tutarlılık bakımından laiklik (özellikle İslam'da) anlamsızdır. Hem laik hem Müslüman olmak olanaksızdır. Ancak sosyolojik bakımdan din, toplumsal güçler dengesiyle sınırlı ve devlet kurumlarından uzak tutulabilir, tutulamayabilir. Olguya hem sosyolojik hem ideolojik tutarlılıkla yaklaşmak, laiklik ile din karşıtlığı yerine, din ile bilimin (evreksellikçi düşünüşle nedensellikçi düşünüşün) karşıtlığını vurgulamayı gerektirir. Bu da ideolojik savaşımın dinbilim karşıtlığı alanına kaydırılması demektir.

İnsanların eşitliği tarihi bir tesadüftür

Stephen Jay GOULD (*)
Çev: C. Can BİLGİN

Tarihin en ünlü uçağı, **Lindbergh**'in Spirit of St. Louis'i, görkemi bazı ziyaretçilerce farkedilemeden Washington'daki Hava ve Uzay Müzesi'nin tavanından sarkar. Birkaç yıl önce, bir grup kör erkek ve kadın kısıtlı erişim sorunlarını tartışmak üzere müzenin müdürüyle buluştular. Müdür, **Lindbergh**'in uçağının serbestçe dokunarak incelenebileceği eş boyutlu bir maketinin yararlı olup olmayacağını sordu. Böyle bir model sorunu çözer miydi? Grup biraraya gelip durumu tartıştı ve evrensel ihtiyaçların çarpıcı bir belgesi olduğu için beni derinden etkileyen bir yanıt verdi. Evet, dediler, böyle bir maket kabul edilebilir, ama bir tek koşulla, göremedikleri aslının tam altına yerleştirilmesi koşuluyla.

Özgünlük bizi tuhaf bir biçimde büyüler; dünyamızda gerçekten kutsal nesneler ve yerler vardır. Bunların etkileri yalnızca estetik olamaz, çünkü aslından ayırt edilemeyen bir model asla karşılaştırılabilir bir hayranlık uyandırmaz. Uyandırdığı sarsıntı doğrudandır ve duygulara seslenir; ve tanıdığım en kuvvetli duygulardandır. Öte yandan, buna yol açan etken tümüyle entellektüel düzeydedir; soyut bilginin derin duyarlılıklara yol açamayacağı romantik saçmalığının bir çürütülmesidir.

Dün gece, Güney Afrika savanası üzerinde -tam australopithecine atalarımızın yaşadığı yöre ve ortamda- güneşin batışını seyrettim. Hava serinledi; gecenin sesleri, arada bir şaşırtıcı kükremelerle süslenmiş, kurbağa ve böceklerin bitmez tükenmez tekrarları başladı; Akrep takımyıldızının üzerindeki bir çizgide sıralanan Jüpiter, Mars ve Satürn ile Güney Haçı gökyüzünde göründü. Gecenin doğurduğu esrarı, korkuyu ve hayranlığı hissettim. Hatta (bilinen ya da bilinmeyen gerçeklerden söz etmeden, yalnızca duyguları açıklayarak) diyebilirim ki insan ruhunun tarihsel bir olgusu olarak dinin kökenine yakın olduğumu duyumsadım. O anda, en eskilerdeki geçmişimize de yakınlık duydum. Çünkü (bildiğim kadarıyla) yaklaşık üç milyon yıl önce bir Australopithecus africanus benzer koşullarda ve aynı yerde durup, aynı hayranlık ve korku karışımı duygularla cebelleşmiş olabilirdi.

Birden gelmiş geçmiş tüm insanların birliğine dair o belki yüce, ama ölümlülere has duygularımdan sıyrıldım. Bulunduğum ülke ve zamanı hatırladım: Güney Afrika, 1984 (ırkçılığın tarihçesi üzerine bir dizi konferans verdiğim gezide dinlenmek için ara verdiğim Kruger Parkı). Yine o anda, insan ırkları hakkındaki biyolojik görüşlerin tarihinin trajedisinin bir kez daha, daha önce olmadığı kadar doğrudan farkına vardım. Bu tarih, büyük ölçüde bir bölünme öyküsüdür (üsttekilerin iktidar ve hegemonyalarını sürdürebilmeleri için diktikleri duvarların ve engellerin öyküsü. İşin şu yönü adeta benimle alay ediyor: Eşitsizlik masalına en çok inanmış bir ülkede misafirim); ama bu ülkenin savanaları tam tersini söyleyen bir evrimsel öyküye ev sahipliği yaptı.

Kardeşlik duygusunu algılama biçimimle çağdaş biyolojik bilgilerimiz uyum içinde. Duygunun ve düşüncenin böylesi birlikteliği oldukça nadir olmalı, çünkü biri diğerini anlamamıza yol açmıyor. Birçok kişi, insanların eşitliğinin tarihin katı gerçekleri karşısında ezilen özgürlükçü duyguların bir umudu olduğunu düşünüyor (ya da öyle olduğundan korkuyor). Yanılıyorlar.

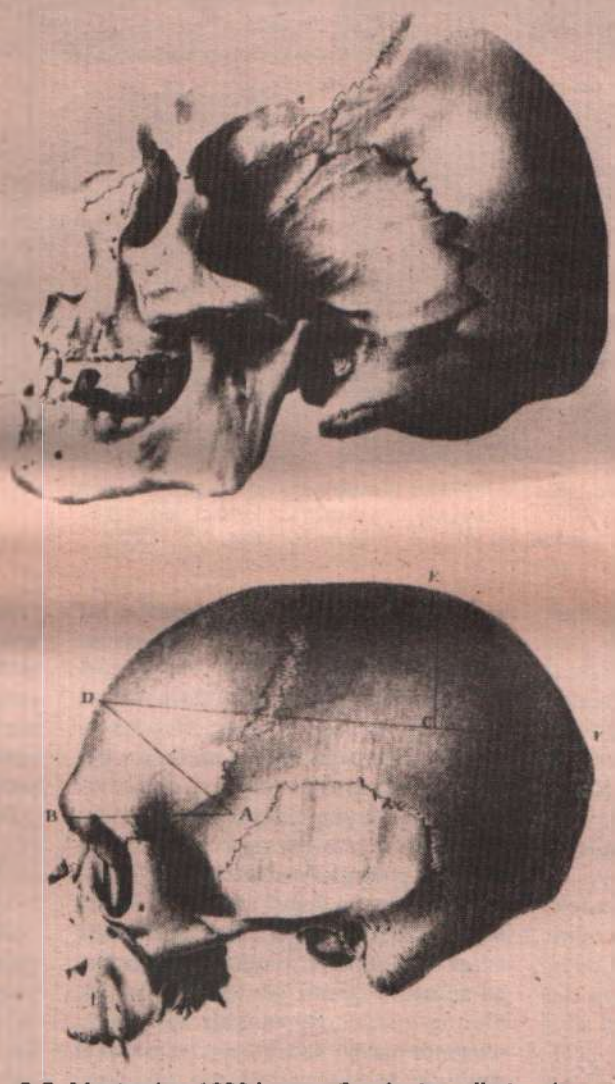

S.G. Morton'un 1839 basımı Crania Amerika'sından bir Amerika yerlisi ("Kızılderili") ve Avrupa kökenli "beyaz" kafatası. Üstteki Amerika yerlisi kafatasının (belki de bilinçdışı olarak) gerilik izlenimi verecek şekilde "yerleştirilmesine" dikkate edin. Kafatası normal düzlemde değil geriye doğru konumlandırılarak craniumun daha alçak ve basık (böylece daha küçük ve "ilkel") gözükmesi sağlanmış. Alttaki beyaz erkek kafatasıyla karşılaştırın.

Bu deneme, bir tek cümleyle, isterseniz sloganla özetlenebilir: İnsanların eşitliği tarihi bir tesadüftür. Eşitliğin doğruluğu, tanımından kaynaklanmaz; o ne bir etik ilkedir (gerçi başkalarına eşit davranmak öyle olabilir), ne de toplumsal davranışların normları üzerine bir saptamadır. Yalnızca öyle oluverdi. İnsan tarihi için yüzlerce farklı ve olabilir senaryo, başka sonuçlara (ve dev boyutlarda ahlaki ikilemlere) yol açabilirdi. Gerçekleşmediler.

Irk üzerine Batılı görüşlerin tarihi bir yadsıma öyküsüdür; ilk baştaki kesin ayrılık ve doğuştan farklılık savlarından, tesadüflere bağlı tarihimizin sergilediği önemsiz ayrımların itirafına doğru aşama aşama gelen uzun bir gerileme tarihi. Bu denemede, yalnızca iki ana alandaki geri çekilmenin aşamalarını tartışacağım: Soy kütüğü, ya da ırkların jeolojik yaşına göre ayrım; ve coğrafya, ya da soyumuzun başladığı yer. Sonra, insan ırkları arasında şaşılacak denli küçük farklılıklar olduğu üzerine çağdaş biyolojinin üç temel tezini özetleyeceğim.

SOYAĞACI, İLK SAV

Evrim kuramı sorunu yeniden kesin biçimde formüle etmeden önce, 19. yüzyıl başı ve ortası antropolojisinde tekköken (monogeny) ve çokköken (polygeny) ekolleri arasında keskin tartışmalar yaşandı. Tekkökenciler bütün insanların ilk çiftten, Adem ve Havva'dan türediğini savundular (onlara göre "aşağı" ırklar orijinal mükkemmellikten daha fazla uzaklaşmışlardı). Çokkökenciler ise Adem ve Havva'nın yalnızca beyaz insanların ataları olduklarını, diğer (aşağı) ırkların ayrıca yaratıldıklarını savunuyorlardı. Her iki sav da bir toplumsal eşitsizlik doktrinine esas olabilirdi; ancak çokkökencilik, içeride kölecilik ve baskı, dışarıda koloniyalizm için açıkça daha inandırıcı gerekçeler sunuyordu. **Samuel George Morton** (önde gelen Amerikalı bir çokkökenci) 1839'da şöyle yazmıştır: "Merhametli biri Kızılderilinin uygarlığa uyumsuzluğuna üzülebilir... Onun zihninin yapısı beyaz adamınkinden farklı gibidir... Sadece eğitimin kısıtlamalarına direnmekle kalmazlar, aynı zamanda soyut nesneler hakkında sürekli bir akıl yürütmeden genellikle yoksundurlar."

SOYAĞACI, İKİNCİ SAV

Evrim kuramı insan ırklarının ortak bir atası olmasını gerekli kılsa da, birçok Darwin sonrası antropolog çokkökenciliğin ruhunu sürdürecek yollar buldular. Kesin ayrım düşüncesinden çok küçük bir geri adım atarak, "soyumuzun çağdaş ırklara bölünmesi o kadar eski bir olay ki zamanla oluşan farklılıklar şimdi arada aşılmaz boşluklar yarattı" tezini savundular. Onlara göre, insanlığın o maymunsu şafağında birbirine benzeyen insan ırkları, artık günümüzde ayrıdırlar ve eşit değildirler. Neredeyse her fosil kemik parçası için bir taksonomik adın önerildiği 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı antropolojisinin tarihini, ırkların tanımlanması ve sıralanmasına ilişkin saplantısına değinmeden anlamamız güçtür. Çünkü birçok sınıflama çabası, çeşitli fosilleri çağdaş ırkların ataları olarak tanımlamayı, onların bağıl yaşlarını ve maymuna benzerlik derecelerini bir ırk üstünlüğü olarak kullanmayı hedeflemiştir. Örneğin, Piltdown kafatası, birkaç kuşak boyunca uzmanları yanıltmayı, kısmen beyaz adamın üstünlüğü fikrine çok güzel uyduğu için başarmıştır. Çünkü, bizimki kadar iri bir beyne sahip (şimdi biliyoruz ki bu, çağdaş bir kafatası kullanılarak yaratılmış düzmece bir bulgudur) -ve açıkça beyazların atası olan- bu "eski" insan İngiltere'de yaşamıştı. Oysa, Cava ve Çin'de yaşamış maymunsu (ve hakiki) Homo erectus fosilleri Doğuluların ve diğer renkli ırkların ataları olsa gerekti. Bu "çok eskiden ayrışma" kuramı son dikkate değer savunmasını 1962'de **Carleton Coon**'un *Origin of Races* adlı kitabıyla kazandı. **Coon** insanlığı beş ana ırka - caucosoidler, mongoloidler, australoidler, ve Afrika zencileri olan congoidler ve capoidler'e- böldü; bu beş grubun atamız Homo erectus'un zamanında bile ayrı alttürler olduklarını öne sürdü. Daha sonra H. erectus beş ayrı koşut kol halinde, herbiri yüksek bilince doğru aynı yoldan geçerek H. sapiens'e doğru evrildi. Ancak, "yerkürenin zoolojik açıdan en verimli bölgelerinde yaşayan" beyazlar ve sarılar H. sapiens olma yolunda ilk adımı atarlarken, koyu derili insanlar o zamandan bu yana geride kaldılar ve bu uyuşukluklarının bedelini ödediler. **Coon**'a göre siyahların geriliği, daha az zorlayıcı çevrede gerçekleşmiş bir evrim hatasıdır:

"Caucosoidler ve Mongoloidler... şimdiki nüfus düzeylerine ve kültürel olarak baskın konumlarına rastlantı sonucu gelmediler... Bu bölgelerde hangi alttür evrilmiş olsaydı en az onlar kadar başarılı olması muhtemeldi."

Dünyanın önde gelen evrimcilerinin **Coon**'un tezine tepkileri onu inanılmaz bulmak oldu. Çağdaş ırklar gerçekten H. erectus düzeyinde tanımlanabilirler miydi? O zamanlar İngiltere'deki en büyük anatomist olan **W. E. Le Gros Clark**'a her zaman borçlu kalacağım. Hiç tanımadığım İngiltere'de yalnız bir üniversite öğrencisi olarak bir yıl geçiriyordum. Yine de bana bütün bir öğleden sonrasını ayırıp ırk ve evrim konusundaki sorularımı sabırla yanıtladı. Bu olağanüstü alçakgönüllü adam, **Coon**'un savına ilişkin soruma, "En azından ben, fosil türlerin kemiklerinde çağdaş bir ırk tanımlayamam." yanıtını verdi.

Daha genel olarak, sadece matematiksel olasılık temelinde bile bu kadar çok soy çizgisinin böylesi kesinlikle koşut evrim geçirmesi olanaksız görünüyor. Acaba beş ayrı alttür bu denli değişime uğradıklarında, bu sürecin sonunda (bugün çağdaş ırkların açıkça yaptığı gibi) serbestçe aralarında üreyebilirler miydi? Bu ampirik zaafların ve kuramsal tutarsızlıkların ışığında, **Coon**'un savını eldeki bulguların saygın

☞

bir sentezi yerine ölmekte olan bir geleneğin son nefesi olarak görmeliyiz.

SOYAĞACI, ÇAĞDAŞ GÖRÜŞ

İnsan ırkları, ayrı türler (birinci sav) veya evrilmekte olan bir kümenin çok eskiden ayrışmış bölümleri (ikinci sav) değildirler. Irklar, çağdaş türümüz Homo sapiens'in birbirlerinden en fazla birkaç onbin ya da yüzbin yıl önce ayrılmış, çok küçük genetik farklılıklarla ayrılan, yeni ve az ayrışmış alt topluluklarıdır.

COĞRAFYA, BİRİNCİ SAV

Raymond Dart altmış yıl önce, Güney Afrika'da ilk australopithecine'i bulduğunda, bütün dünyadaki bilginler bu en eski atayı, bu ara formların en güzelini, yanlış yerden ortaya çıktığı için reddettiler. **Darwin**, elinde en ufak bir fosil kanıtı olmamasına karşın doğru bir çıkarsamayla insanların Afrika'da evrildiğini öngörmüştü. **Darwin'e** göre en yakın yaşayan akrabalarımız şempanzeler ve gorillerdir ve her iki tür de yalnızca Afrika'da yaşarlar; öyleyse bizim ortak atamız da orada yaşamış olmalıdır.

Ancak **Darwin'in** inandırıcı çıkarsamasını pek az bilgin kabullendi, çünkü umut, gelenekler ve ırkçılık Orta Asya'nın düzlüklerini ata yurdu olarak sunmayı yeğlemişti. Antropologlar Aryan üstünlüğü sanılarıyla, atalarımızın maymunsu geçmişlerini bıra Hint-Avrupa kültürünün köklerine doğru yükselmelerine yol açan ortamın, Afrika'nın uyutucu tropikal bölgeleri değil, Orta Asya'nın uçsuz bucaksız, "zorlayıcı" çevresi olduğunu varsaydılar. Dünyanın tropikal yörelerindeki renkli insanların çeşitliliği, ancak ikincil göçlerin ve bu orijinal soyun sonradan bozulmasının eseri olabilirdi. **Dart'ın** keşfinden yalnızca birkaç yıl önce Amerikan Doğal Tarih Müzesi'nce desteklenen Gobi Çölü seferi, aslında öncelikle insanın Asya'daki ata yurdunu bulmak için yola çıkmıştı. Bu seferi, dinozorları ve yumurtalarını keşfetme başarısıyla anımsıyoruz; asıl hedefinin **Darwin'in** basit öngörüsü doğru olduğu için tam bir düşkırıklığıyla son bulduğunu ise unutuyoruz.

COĞRAFYA, İKİNCİ SAV

1950'lere gelindiğinde, yeni anatomik bulgular ve devam eden keşiflerin beklenmedik yaygınlığı sonucu köklerimizin australopithecine'lere uzandığı ve Afrika'nın insanlığın ilk yurdu olduğu genel olarak kabul edildi. Ancak itiraf edemedikleri bir önyargının tutsağı olanlar (diğer daha geçerli belirsizliklere de dayanarak), bizi asıl ilgilendiren şeyin -insan bilincinin- beşiği olarak Afrika'nın rolünü inkar eden tutumlarını sürdürdüler. Kısmi bir geri çekilme içindeki çoğu bilgin, Afrika'nın bizi ortaya çıkarttığını ancak zihinsel gelişmemizde rol oynamadığını savunmaya başladılar. İnsanın ataları yine Asya Ana'ya göç etmiş ve orada bilincin eşiğini Homo erectus (ya da Cava ve Pekin adamı) olarak aşmıştı. Afrika'da maymunlardan türemiş; Asya'da ise zekamızı geliştirmiştik. **Carletoon Coon** 1962 yılındaki kitabında şöyle yazmıştı: "Afrika insanlığın beşiği olsa ise, aldırışsız bir anaokulundan başka bir şey değildi. Asıl okullarımız Avrupa ve Asya'ydı."

COĞRAFYA, ÇAĞDAŞ GÖRÜŞ

Coon eğitim hiyerarşisi metaforunu kurduğundan bu yana, Afrika keşiflerinin temposu giderek arttı. Anladığımıza göre, Homo erectus neredeyse yaşı iki milyon yılı bulan fosillerinin bulunduğu Afrika'da da evrildi; öte yandan Asya'da bulunan fosiller sandığımızdan daha genç olabilirler. Elbette, bir geri adım daha atıp, en azından H. sapiens'in Asyalı bir H. erectus soyundan daha sonra evrildiği öne sürülebilir. Ancak, H. erectus'un Avrupa ve Asya'ya göçü, bu hareket halindeki soy çizgilerinin dallanıp ayrışacağını garantilemez (hatta önermez). Çünkü H. erectus Afrika'da da yaşamaya devam etti. Kanıtlar henüz son sözü söylemeye olanak tanımasa da, son ipuçları H. sapiens'in de Afrika kökenli olduğuna işaret ediyor. İlginç olan şu ki (geçmiş beklentilerin tersine), her insan türü önce Afrika'da evrilmiş ve -son iki Homo türü- ancak sonra başka yerlere yayılmış olabilir. Şu ana kadar, insan eşitliğinin tarihi bir tesadüf olduğu şeklindeki kendi tezime ilişkin yalnızca negatif kanıtlar sundum. Eski eşitsizlik temellerinin ortadan yok olduğunu savundum. Şimdi (sayıları üç olan) pozitif kanıtları ve bir o kadar önemli olan, tarihin nasıl başka şekillerde gerçekleşebileceğini açıklayacağım.

IRKIN TANIMINDAN DOĞAN POZİTİF (VE FORMEL, YA DA TAKSONOMİK) SAVLAR

Tür içindeki bölünmeler için yalnızca bir tek formel kategoriyi, alttür kategorisini tanıyoruz. Dolayısıyla, ırklar formel olarak tanımlandığında birer alttürdür. Alttürler, bir türün yayılış alanındaki belli bir coğrafi altkümesini oluşturan ve taksonomik olarak yeterince farklı bir dizi özelliğe sahip topluluklardır. Alttür, taksonomik hiyerarşideki tüm diğer kategorilerden iki önemli açıdan ayrılır. Bunlardan ilki, yalnızca kolaylık olması açısından oluşturulmuş bir kategori olması ve aslında gerekmemesidir. Her organizma bir türe, bir cinse, bir familyaya ve tüm daha yüksek taksonomik düzeylere ait olmalıdır; ancak bir türün formel olarak bölünmesi gerekli değildir. Alttürler, bir taksonomistin coğrafi çeşitliliği en iyi yansıtmak üzere ulaştığı kişisel yargısına dayanır. İkincisi, bir türün alttürleri belirgin ve ayrık olamazlar. Hepsi aynı türün üyeleri olduklarından, tanım gereği, kendi aralarında üreyebilirler. Çağdaş nicel yöntemler taksonomistlere coğrafi çeşitliliği sayısal olarak betimleme olanağı vermiştir; artık, tanımı gereği geçici ve değişken olan farklılıkları betimlemek için adlar uydurmak zorunda değiliz. Dolayısıyla, alttürlere adlandırma işlemi günümüzde büyük ölçüde gözden düşmüştür ve pek az taksonomist bu kategoriyi kullanmayı sürdürür. İnsan çeşitliliği bir gerçektir; ırkların formel olarak tanımlanması dönemi ise artık geçti.

Bazı türler yeterince farklı coğrafi ırklara bölünebilirler. Örneğin, birbirinden uzaklaşan kıta bloklarında yayılmış hareketsiz bir türü düşünelim. Bu alt topluluklar hiçbir zaman karşılaşmayacakları için aralarında belirgin farklar evrilebilir. Böyle ayrık coğrafi çeşitlemeleri yine de alttür olarak adlandırmayı seçebiliriz. Ama insanlar bir yerden diğerine gitme ve soyların üreyerek karışması konusunda malum bir üne sahiptirler. Belirgin coğrafi gruplara yeterince bölünmüş değiliz ve insanları alttürlere ayırmak pek anlamlı değildir.

Çeşitliliğimiz, taksonomistleri ürpertecek her türlü zorluğu (ya da bayıltacak bir karmaşıklığı) sergiler ve alttürler şeklinde tanımlamayı olanaksız kılar. Yalnızca şu üç noktayı gözönüne alın: Birincisi, karakterlerin uyumsuz dağılımı. Deri rengine göre makul bir bölme yapabiliriz, ama ardından kan gruplarının farklı kümelemeler gösterdiğini buluruz. Bu kadar çok karakter böylesi uyumsuz değişim örgüleri sergilediklerinde, bir alttürün kesin tanımı için geçerli ölçüt bulunamaz. İkincisi, akışkanlık ve tedrici değişiklik. Gittiğimiz her yerde farklı gruplarla karışır, engelleri yıkıp yeni gruplar oluştururuz. Sayıları iki milyonu aşan ve Afrikalılar ile (apartheid'ı ve onun karışmaya karşı yasalarını koyanların ataları) beyazlar arasındaki birlikteliklerden doğan dinç Cape Colored halkı yeni bir alttür olarak mı tanımlanacak, yoksa sadece beyazlar ve siyahların hiç de çok farklı olmadıklarının yaşayan bir kanıtı olarak mı? Üçüncüsü, birbirine yaklaşan evrimsel süreçler. Benzer özellikler birbirinden bağımsız olarak tekrar tekrar evrilirler; alttürleri belirli özelliklere bağlı olarak tanımlama yolundaki tüm çabaları boşa çıkarırlar. Örneğin, tropikal bölgelerin yerli halklarının çoğunda koyu renk deri evrilmiştir.

İnsan ırklarını adlandırmaya karşı savlar güçlüler, ama çeşitlilik gösterdiğimiz de kesin; bu çeşitlilik yine de kırıcı karşılaştırmalar için bir temel oluşturabilir. Dolayısıyla, ikinci ve üçüncü savları da eklemeliyiz.

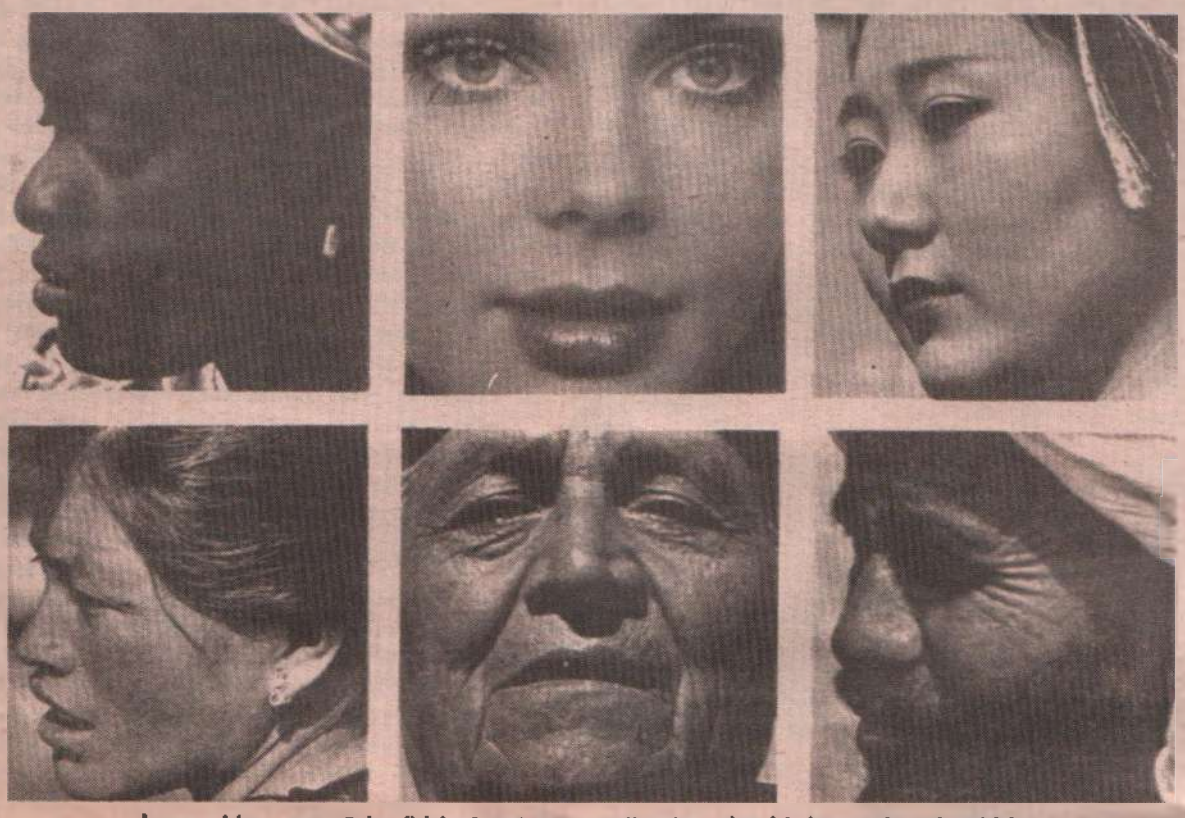

İnsan ırkları, ayrı türler (birinci sav) veya evrilmekte olan bir kümenin çok eskiden ayrışmış bölümleri (ikinci sav) değildirler. Irklar, çağdaş türümüz Homo sapiens'in birbirlerinden en fazla birkaç onbin ya da yüzbin yıl önce ayrılmış, çok küçük genetik farklılıklarla ayrılan, yeni ve az ayrışmış alt topluluklarıdır.

YAKIN GEÇMİŞTEKİ AYRILMADAN DOĞAN POZİTİF SAV

Bu denemenin ilk kısmında, insanların çağdaş "ırksal" gruplara bölünmesinin, jeolojik bakışla daha dün sayıldığı savını işlemiştim (bu nedenle şimdi yalnızca bu sonucu tekrar ediyorum). Bu farklılaşma, türümüz Homo sapiens'in oluşmasından önce değildir ve büyük olasılıkla son birkaç onbin (ya da en fazla birkaç yüzbin) yıl içinde olmuştur.

GENETİK FARKLILIKTAN DOĞAN POZİTİF SAV

Mendel'in çalışmaları 1900 yılında yeniden keşfedildiğinden bu yana, yani yüzyılımız boyunca genetik bilimi vardı. Yine de, yirmi yıl öncesine kadar, evrimsel genetiğin temel bir sorusuna garip bir nedenle yanıt verilemiyordu. Organizmalar arasındaki ortalama genetik farklılık değerini hesaplayamıyorduk, çünkü genleri rastgele örneklemek için bir yöntem bulamamıştık. Klasik Mendel soy analizinde, bir gen bireyler arasında farklılaşana değin farkedilemez. Örneğin, eğer dünyadaki eksiksiz tüm Drosophila sinekleri kırmızı gözlülerse, haklı olarak bu evrensel niteliğin bir kalıtsal temeli olduğunu düşünsek de, soylarını inceleyerek kırmızı gözü kodlayan geni saptayamazdık, çünkü bütün sinekler aynı göz rengine sahip olacaklardı. Ama birkaç beyaz gözlü sinek bulur bulmaz, onları kırmızı gözlülerle çaprazlar, birkaç kuşak boyunca soyağacını izler ve göz renginin genetiği hakkında çıkarsama yapabiliriz.

Irklar arasındaki ortalama genetik farklılığı ölçmek için, genleri rastgele örnekleyebilmemiz gerekir. Ve böyle bir tarafsız seçim, eğer yalnızca değişken genleri tanımlayabiliyorsak olanak dışıdır. İnsan genlerinin yüzde doksanı

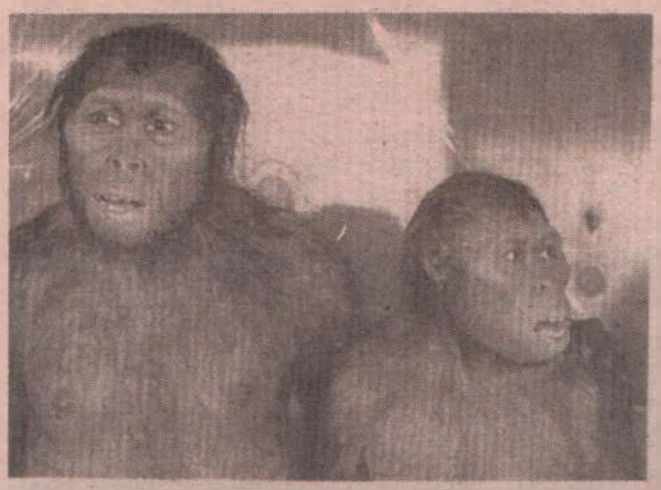

Maymunlar boy boy ve biçim biçim olur; ama bunların yalnızca tek bir soyu çağdaş insanlara yol açtı.

bütün insanlar arasında ortak olmalıdır; sadece değişken genlere dayalı bir analiz, gerçek farklılığın kat kat üstünde bir değer verecektir.

1960'ların sonlarında bazı genetikçiler, yaygın bir laboratuvar tekniği olan elektroforezi bu eski ikilemi çözmek için kullandılar. Proteinleri genler kodladığı için, çözünmüş değişik proteinler bir elektrik alanında farklı davranabilirler. Daha önceden değişken olup olmadığı bilinmeksizin her protein örneklenebilir (Elektroforez bize yalnızca minimum bir tahmini değer sunabilir, çünkü bazı değişken proteinler farklı yapıda da olsalar aynı elektriksel hareketliliği gösterebilirler). Böylece, elektroforez sayesinde, sonunda anahtar soruyu sorabiliriz: İnsan ırkları arasında ne kadar genetik fark var?

Birçok kişiyi şaşırtan yanıt kısa sürede ortaya çıktı: Son derece az. On yıldan fazla süren yoğun araştırmalar bir tane bile "ırk geni" bulamamıştır; yani yalnız bir ırkın bütün üyelerinde olup da diğer ırkların hiçbirinde rastlanmayan bir gen. Belli genlerin görülme sıklıkları bir gruptan ötekine, bazen önemli ölçüde değişebilir, ama bütün insan ırkları aynı hamurdandır. Herhangi bir ırkın kendi içindeki bireyler arasında o kadar çok çeşitlilik ölçebiliriz ki örneklerimize başka bir ırk eklesek çok az yeni varyasyonla karşılaşırız. Bir başka anlatımla, insan çeşitliliği gruplar arasında değil, büyük ağırlıkla grup içinde görülür. İnsan çeşitliliği üzerine orijinal araştırmaların çoğunu yapan meslektaşım **Richard Lewontin** bu durumu dramatik bir biçimde ortaya koyuyor: Eğer, Tanrı göstermesin, insanlık büyük bir soykırıma uğrasa "ve geriye sadece Afrika'nın güney ucunda yaşayan Xhosa halkı kalsa bile, insan türü yine de genetik çeşitliliğinin yüzde 80'ini koruyacaktır."

Bilginlerin çoğu ırkların eski sınıflamasını kabul ettikleri sürece, önemli genetik farklar beklediler. Ancak ırkların yakın geçmişi (ikinci pozitif sav) bugün ölçülen ufak genetik farkları doğruluyor. İnsan grupları gerçekten de (deri rengi, saç şekli gibi) göze çarpan bir kaç karakter açısından çarpıcı farklar gösterirler ve bu dış farklılıklar bizi genel ayrışmanın boyutu hakkında yanılgıya götürebilir. Ancak bugün biliyoruz ki, yüzeysellik fikrini yansıtan olağan metaformuz -skin deep (cilt kadar kalın, Ç.N.)- gerçekten doğrudur.

Böylece özetlememi bitirirken, eminim ki bir temel nokta yanlış anlaşılmayacaktır: Etik kurallardan değil, bunu vurguluyorum, değerlendirebildiğimiz en doğru bilgilerden söz ediyorum. Eşit muameleyi ya da fırsat eşitliğini savunan ahlaki ya da siyasi bir tezi, insan biyolojisi üzerine bir bilimsel doğruya dayandırmak zayıf bir mantık ve kötü bir strateji olurdu. Çünkü eğer ampirik sonuçlarımız gözden geçirilmeyi gerektirirse -bilimde tüm doğrular geçicidir- o zaman (kim önceden bilebilir ki, belki de bize yöneltilmiş) önyargıyı ve ayrımcılığı kabullenmek zorunda kalabiliriz. Ben bir etik felsefecisi değilim, ama fırsat eşitliğini ancak vazgeçilemez, evrensel ve bireyin biyolojik durumundan bağımsız olarak düşünebilirim. Irklarımız ortalama karakterlerde çok az fark gösterebilirler, oysa bireyler olarak birbirimizden çok farklıyız. Bariz ve ağır kısıtlılıklarına rağmen en ileri derecede özürlü bir kişiye, her yönden tam bir insan olarak davranmayan uygar bir dünya düşünemiyorum.

Onun yerine, ufak ama çoğu insanın şaşırtıcı bulduğu için ilgimi çeken bir noktaya değiniyorum. Bir kere ifade edildiğinde çıkarılacak sonuç açıktır, ama bu konuyu ender olarak böyle bir saptamaya yol açacak biçimde sorguluyoruz. Irkların eşitliğine tesadüfi bir durum demiştim. Şu ana kadar yalnızca bilimsel doğruları savundum; ya tesadüf hakkında ne demeli? Bir başka biçimde söylersek, tarih nasıl farklı olabilirdi? Çoğumuz eşitliği kavrayıp kabul edebiliriz; pek azımız gerçekleşmemiş alternatiflerin olabilirliğini ele almıştır.

Benim yaratılışçı şeytanlar, en gülünç savlarından birinde, evrim kuramını süpürüp bir kenara atacaklarını umarak şu yanıtsız soruyu sorarlar: "Peki" derler, "diyorsun ki insanlar maymundan türemiş, di mi?" "Evet" derim. "Peki, eğer insanlar maymundan türemişse, maymunlar niye hâlâ yokolmamışlar? Buna cevap ver bakalım!" Eğer evrim bu karikatürdeki gibi -yani bir sonraki aşamaya dönüşürken yokolan basamaklardan oluşmuş bir ilerleme merdiveni gibi- işleseydi, sanırım o zaman bu sav dikkat çekerdi. Ama evrim bir çalı gibidir ve ata gruplar, "torun soylar" ayrıldıktan sonra da genellikle soylarını sürdürürler. Maymunlar boy boy ve biçim biçim olur; ama bunların yalnızca tek bir soyu çağdaş insanlara yol açtı.

Çoğumuz çalıların neye benzediğini biliriz, ama bunun sonuçlarını nadiren dikkate alırız. Australopithecine'lerin atalarımız olduklarını ve onların "çalısının" birden fazla tür içerdiğini biliyoruz. Ama onları sadece "ata" olarak görürüz ve farketmeden düşünürüz ki, biz bugün burada olduğumuza göre onlar çoktan yokolmuşlardır. Gerçekten de bu doğrudur, ama öyle olması gerekmiyor. Biliyoruz ki australopithecine'lerin bir soyunun bir topluluğu Homo habilis oldu; diğerleri soylarını sürdürdüler. Australopithecus robustus adlı tür bir milyon yıldan az bir süre önce yokoldu ve Afrika'da bir milyon yıl boyunca da H. erectus'un çağdaşı olarak yaşadı. A. robustus'un neden yokolduğunu bilmiyoruz. Pekala soyunu sürdürebilir ve (bizimkinin üçte biri hacmindeki beyniyle) bizden gerçekten ve açıkça zekaca geri bir insan türünün yaratacağı bütün etik ikilemlerle bizi karşı karşıya bırakabilirdi. Hayvanat bahçeleri mi inşa ederdik, koruma alanları mı kurardık, onları köleleştirir miydik, soykırım mı uygulardık, yoksa şefkat gösterirdik, bilinmez... İnsanların eşitliği tarihi bir tesadüftür.

Başka olabilir senaryolar yine belirgin eşitsizlik yaratabilirdi. Homo sapiens genç bir türdür, ırklara bölünmesi olayı daha da tazedir. Bu tarihi bağlam dişe dokunur farklılıkların evrilmesi için yeterince zaman tanımamıştır. Ama birçok tür milyonlarca yıl yaşındadır ve onların coğrafi farklılıkları belirgin ve derindir. H. sapiens böylesi bir zaman ölçeğinde evrilmiş ve çok yaşlı ve büyük farklara sahip ırklara ayrılmış olabilirdi; ama ayrılmadık. İnsanların eşitliği tarihi bir tesadüftür.

Birkaç iyi seçilmiş slogan, etkilerinin farkında olmadığımız için bizi kısıtlayan Batı düşüncesinin içimize işlemiş alışkanlıklarına karşı mükemmel bir panzehir görevini görebilir. Yeter ki bu sloganlar, Einstein'ı "herşey bağıldır"a indirgeyen kaba çarpıtmalar değil, gerçek bir kavrayışın özetleri olsunlar.

Benim sevdiğim üç tane, kendi kısa ama kapsamı geniş sloganım var. Sıçramalı evrimin özeti olan ilki bize, azar azar değişimin evrimin tek gerçekliği olmadığını anımsatır; başka şeyler de önemlidir; "durağanlık veridir" (1). İkincisi, ilerleme yanılgısına karşı kanıttır ve evrimin kaçınılmaz bir yükselme süreci olmadığını vurgular: "Memeliler dinozorlarla aynı zamanda evrildiler". Üçüncüsü, insan çeşitliliği üzerine temel bir saptama, bu denemenin temasıdır. Yarın kahvaltıdan önce onu beş kez tekrarlayın; daha önemlisi, onu bir kapsamlar ağının merkezi olarak anlayın: "İnsanların eşitliği tarihi bir tesadüftür."

(*) **Stephen Jay Gould**, biyoloji, özellikle de evrim ve paleontoloji meraklıların yakından tanıdığı bir isim. Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan **Gould**, dünyanın dört bir yanında davetli olarak yaptığı konuşmalarda ve çoğu aylık *Natural History* dergisinde yayınlanan, geniş tarih, edebiyat ve mitoloji bilgisini yansıttığı Doğal Tarih üzerine denemelerde hümanist ve materyalist bir bakış açısı ve bazen kışkırtıcı bir biçem kullanıyor. Yazarın kitapları arasında *Ever Since Darwin, The Panda's Thumb, The Mismeasure of Man ve Hen's Teeth and Horse's Toes* sayılabilir. Darwinizm'in tanınmış savunucularından olan **Gould**'un *The Flamingo's Smile* (1985, Norton) adlı kitabından çevirdiğimiz, insan ırklarının eşitliği üzerine bir makalesini sunuyoruz.

DİPNOT

1) Burada sözü edilen evrim (punctuated equilibrium) kuramı, Gould ve Elderge'in ortaya koydukları bir türleşme kuramıdır. Bu kurama göre, canlı türleri uzun süre değişmeden, durağan kalarak varlıklarını sürdürürler. Jeolojik olarak kısa sayılabilecek bir zaman aralığında ise yoğun bir farklılaşma ve türleşme, yani yeni türlerin ortaya çıkışı ve bazı türlerinin soylarının yokolması görülür. Her ne kadar yazarlar fosil kanıtların kendilerini desteklediklerini öne sürseler de, kuram evrensel bir kabul görmemiştir.

İŞÇİ PARTİSİ

ÖNCÜ GENÇLİK

MART '97 AYLIK GENÇLİK DERGİSİ 50.000TL

Gençlik ve Devrim

√ Temel örgütler
√ Dostluk
√ Karl Marx
√ Bitmeyen Kavga

İşçi Partisi örgütlerinden ve kitapçılardan sağlanabilir

İSTANBUL: (0212) 251 99 10
ANKARA: (0312) 435 29 99
İZMİR: (0232) 445 20 58

Mart sayısı çıktı

Nevroz üzerine kültürel düşünceler

Burçay ANGER

Biliyorsunuz geçen yıl, TC hükümetleri tarihinde ilk kez, halkın en köklü geleneğinin farkına varıldı (aslında Kürt tekelinden alınmak amacıyla) ve Nevroz ilk kez bir ülke bayramı olarak benimsendi. Eski bir İngiliz deyişi varmış: "Türkler her bahar yeniden şaşırırlar", yani şaşkıncasına sevinirler anlamında. Burada halklar kastediliyorsa mesele yok, ama eğer üst düzey Türk temsilcileri, örneğin günümüzün büyük Türk büyükleri kastediliyorsa onlar için bahara falan gerek yok, her mevsim şaşkınlık içindeler zira. Hele böyle kültürel konularda. Geçen yıl da öyle oldu, en Amerikancı şaşkınlar en şaşırtıcı milli açıklamalarda bulunarak bizi şaşırtmaya çalıştılar. Fakat saçmalıklar onları da aştı, dört bir yandan bu kez. O zaman elbet bir bilen çıkıp yazacaktır diye düşündüğümden ben yazmamıştım. Ama hayal kırıklığına uğramadım değil. Genel olarak sağda solda, "Nevroz hakkında şöyle şöyle denir, ama şöyle de denir, siz aralarından beğendiğinizi -kavminize aşiretinize tarikatınıza, kökeninize göre- seçin artık" gibisinden bir şeyler yazıldı. Bu yaklaşımı hem yanlış buluyor hem kınıyorum. Böyle şey olmaz, insanlığın yüzbin yılda yarattığı yatay kültüründe (yani çok geniş alanlar içinde sürekli birbiriyle iletişim içerisinde birbirine aktardığı, birbirininkinin üstüne koyarak biriktirdiği, ortak değerler ve kavramlar dizesi içinde geliştirdiği) belki de yaşayan en seçkin örnek olarak Nevroz'a hiç kimse benim malım diyemez. Bugün Nevroz'un daha çok vukuatlı bir biçimde Kürt bölgelerinde kutlanıyor olması, bölge insanlarının, tarihi politik coğrafyasının konumu gereği, ister istemez tutuculuktan kurtulamayarak eski kültürleri herkesten daha canlı yaşayabilmelerindendir, başka bir şey değil. Yer yer Nevroz'u sahiplenmeleri anlamsızdır. Ne Neo-liberalizm, ne köhnemiş inanç müritleri, ne bir takım etnik milliyetçi, hatta ırkçı politik hevesler, bu kökleri çok derin ritüeli (tapınma biçimleri, kuralları ve ilişkin nesneler, semboller) saptıramaz. İnsanlığın yüz bin yıllık o muhteşem ortak vicdan-sevinç-kader anlayışını, o güzelim "büyük insanlık ortaklığı"nı kendi kendine mal edemez. **Yunus**'un dediği gibi "*Mal sahibi mülk sahibi/Hani bunun ilk sahibi?*" olan şeylerle doludur, ortak Havva-Adem'in, ortak dünyası...

KÜLTÜR IRMAĞI

Şimdilerde Nevroz'a, en başta Kürtler'in, sonra Aleviler'in, yok İranlılar'ın yok Türki ulusların tek başına, hatta veya diğerlerinden daha çok sahip çıkması çok abes. Bakınız eski kültürler tıpkı ırmaklara benzer. İlk çıkışları, kaynakları, duru, saf, kolayca tanımlanabilir ama cılızdır. Ne kadar tatlı, duru olursa olsun, ırmağın bütünü yanında kaynağının esamisi okunur mu? Sonra bu ırmak uzadıkça uzar, evet belki başka bulanık sularla da karışır, kirlenir rengini kaybeder ama büyür, güçlenir, yayılır ve artık bir adı olur. Sonra elbet zamana uyar, üstüne barajlar, bentler, köprüler yapılır, fabrika suları boşaltılır içine, yine ırmaktır, ama hayli değişmiştir. Eşyanın tabiatı, kültürün evrimidir bu, kaçınılmaz. İşte 9. ve10. yüzyıldan sonra da İslamiyet'in hakimiyeti ve sonra mezhepleşmesiyle, Nevroz böyle olmuştur, değişen dinlerin sözde yeni adetlerine uydurulur, güncelleşir; yeni kurgusal gereksinimlere göre biçim değiştirmiştir. Ama kaynak gene aynı, ırmak gene ırmak, adı gene aynı. Kültür ırmağı yayıldıkça ve zamanla asla yükselmez, hep aşağı akar, hep aşağı. Sonunda ya mikrop üreten bir bataklık haline gelir (Zira her gelenek, her kültür de hayırlı ve matah bir şey değildir yani) ya büyük sulara, denizlere karışır, kişiliğini yitirir, adı da sanı da kaybolur gider. Ama o ana kadar, gövdesi boyunca hep vardır, yaşıyordur ve kaynağına ulaşılabilir. İşte böyle birşeydir kültür. Ve aktıkça, göründüğünden çok daha geniş topraklara hayat verir, çok daha geniş toplumları besler. Şimdi Nevroz'u sahiplenmeye kalkmak, "Bu ırmak evimin önünden geçiyor" diye bütün suyun sahibi olduğunu iddia etmek gülünçlüğünden başka nedir? Biz diyoruz ki, işte Nevroz insanlığın en eski kültür ırmağıdır, onun suyundan yalnız Kürtler, İranlılar filan değil, Amerikalılar da, Meksikalılar da, Brezilyalılar da, Belçikalılar da, İspanyollar da, Çinliler-Japonlar da içtiler...

Bakalım görelim, ırmağımızın kaynaklarında neler var? Bu suyu oluşturan temel öğeler kaynaklarda görülecek mi bakalım? Tabii bugün de yaşayan temel özellikler (Bugün yaşamasaydı ona kültür demeyecek, ciddiye almayacaktık zaten. Kaynakları kurumuşsa ya da hiç yoksa, kültür olamaz. Örneğin bugün ABD'nin orasından burasından bunalım fışkırmalarıyla tezahür eden bir takım tarikatlar. Bir takım uyuşturucu çöküntülerinin kafayı kazıtıp, bağdaş mağdaş kurup ellerini dizlerine, bir sineği kanadından tutarmış gibi koyarak veya "hoppala paşam, Malkara Keşan" hesabı birdenbire vejeteryanlık oynamaları kültür mültür değil, manik depresif ve vahim vaziyetlerdir.). Nevroz'un belirgin özellikleri sıralayalım:

1) Güneş ile dünyanın Ekinoks durumu-22 Mart.

2) Sevinç, coşku ve delilik.

3) Ateş kültürü (Ateşten atlama zıplama, basarak geçme).

4) Kendinden kan çıkartma, kan ayinleri.

5) Hep birlikte yiyip içme, açık hava ziyafetleri.

Çağdaş Uygur resim sanatında Nevroz. (Hagem Arşivi Fotoğraf: İrfan Saatçi).

GÜN GECEYİ YAŞAM ÖLÜMÜ YENİYOR-EKİNOKS

Nevroz, 21 Mart gecesi kutlanıyor. Tam olarak astrolojik (Güneş Balık burcundan çıkıyor, Koç burcuna giriyor. Eskiden Fransa Kralı **IX. Charles**'a kadar Batı Avrupa takviminde yılbaşıdır. Sonra **Charles** bunu 1 Ocak yaptı, bu kez eski yılbaşı sahte -geçersiz- yılbaşı oldu ve yalancı hediyelerle 1 Nisan şakası adeti başladı. Balık burcundan dolayı da buna Nisan balığı şakası adı da verildi) ve astronomik bir mevsim dönemicidir. Anlaşılıyor ki Nevroz dünyanın Kuzey yarım küresinde ve 30-55 enlemleri arasında başlamıştır. Çünkü bahar, bu iklim kuşağında başlıyor. Bu nedenle Afrika'da ve iyice Kuzey ülkelerinde görülmez. Tabii Kuzey ve Güney Amerika'da da olmaması gerekirdi. Ancak buralara 16. yüzyıldan sonra Batı Avrupalı kaşif ve yayılmacılar tarafından götürülmüştür. Kısacası Avrupa kültürüyle birlikte, hemen hemen Hıristiyanlığın yayıldığı heryerde Nevroz'un izleri görülür (Tıpkısı değilse de kuvvetli etkileri). Buna değineceğiz, ancak önce şunu iyice açığa çıkaralım. İyi tamam anladık, bahar geldi de, ne var bu kadar sevinecek kardeşim?

Şu var: Baharın, soğuk rutubetli, verimsiz kış aylarına göre, olağanüstü olumlu, yapıcı, doğurtkan ve neşeli olduğunu ilk kez ne zaman farketmiştir insanoğlu? O içinde birden kaynama noktasına ulaşıveren, esrik, düşsel üreme ve üretme içgüdüsünün püskürmesini, ilk kez ne zaman günü gününe, belki saati saatine saptamaya girişmiştir? Ohoooo, kalû beladan bu yana tabii. Kuşkusuz insanın ataları yüzbin yıl önce de, ikiyüzbin yıl önce de, fena halde vahşi, kıyıcı, kan dökücü ve yamyamdırlar. Belki her boyutta kaskalındırlar, amma kuşkusuz duyumlarının ve algılamalarının büyük çoğunluğu şimdiki insana pek yakındı. Ancak, problem yaratma ve çözme, bilgileri kategorize etme, arşivleme (memory) yeteneğinden yoksun, beyin kıvrımları daha kalın, daha az oyuklu olmasına rağmen, sıcağı soğuğu, bitkilerin tomurcuklanmasını, ay ve yıldızların hareketlerini, hatta toprağın bereketli kokmasını ayırt edebilirlerdi. Şimdi bir an yüzbin yıl öncesine

Ortaçağ Avrupasında milyonlarca kişi yakılmıştı.

dönelim...

Bazı duygusal çevrecilerin, iki yüzlülükten bir türlü kurtulamayan Avrupa Yeşil Barışçılığının veya derin ekolojistlerin (tabii entelektüel güncel Feministlerin de) zannettiğinin tersine, o zamanların dünyası, 'insan için yaşanması çok zor' ve mutsuz bir dünyaydı. Çünkü ilaç, dezenfektan, toplum korunma hekimliği-tedbirleri gibi pek çok uygarlık nimetinden yoksundu. Hemen hiç kimse bağışıklık kazanmamıştı. Basit bir nezle, birkaç gün içinde yüzlerce insanı öldürüyor, miniminnacık bir sinek felaketlere yol açıyordu. Bebeklerin büyük çoğunluğu ölmekte ve yaş ortalaması hemen hiçbir yerde 20-25'i geçmemektedir. Tabii özellikle kış ayları çok daha zahmetlidir. Bütün zorlukların üstüne, salgınları artıran bedeni uyuşturup mücadele hevesini kıran şiddetli soğuk ile de uğraşmak zorunda kalınmıştır. Düşünün ki bugün bile kalp ve damar hastalıkları, kışın artar ve ölümcül olur. Evet, taa 400 bin yıl öncesinden günümüze, kış ayları 'yaşlıların ölüm mevsimidir'. O çağın ilkel insanı (bugün ancak tahmin edebiliriz) hiç kuşkusuz hemen her kış öleceğini umuyor, ölmeyi bekliyor, hatta ölmesi gerektiğini hissediyordu diyebiliriz. Zira çevresinde ölümler pek çoktur ve kendini fena halde güçsüz hissetmektedir.

İşte bu yüzden ortalama yaş çizgisine yaklaşmış insan, kendi iç benliğinden bakarak, dünyanın da (kışın) öldüğünü artık yaşanacak bir yer olmadığını, kendi yaşamı gibi her şeyin bitip tükendiğini düşünüyor. Sürekli fırtınalar, yağışlar, soğuk, hep bulutlu kapkara gökyüzü, insanı kronik bir ölüm isteğine sürüklüyor. Bakın günümüzde bile kış günleri "Yahu şu havalar da moralimi çok bozuyor, ooof of!" deriz. Diz kapaklarımızda bir mızmız romatizmal müjdeci "Morukladın artık ey dost" deyip duran tatsız adale gazozlanmaları, tuz biber eker üzerine. Bir de o dönemleri, o zamanların zavallı aciz insanını düşünün. Kısacası kış, insan gözünde, ilkel öngörüsüzlükten dolayı "ölüm" demektir. Ve doğaya anasından daha da fazla bağlı olan insan için de, her duyusuyla algıladığı berbat kış arka planı içinde, kaçınılmaz kesin ölüm demektir.

SEVİNÇTEN ÇILDIRMAK

İşte sözünü ettiğimiz enlem kuşağında, kuzey 30-55 enlemleri arasında çok özgün olarak bahar birden gelir. Bu birden insanın içinden üstüne başına püsküren, başkalarına bulaşan, aynı anda aynı şiddetle başlayan, ister istemez herkese "Ulaaan, işte yaşıyorum ölmedim, nooldu, nasıl oldu da ölmem, nasıl oldu da acıktım yeniden, nasıl oldu bu, bu tohumlar, bu koku? Yok, hayır aslında öldüm de ben, herşey ölmüştü de yeniden dirildik, oh ne güzel şimdi sıfırdan başlayacağım, her şeye sıfırdan, zevke bak oooh!" dedirten ve tepeden tırnağa bütün yaratıklarla kahrolası bir öldürmek, uğruna ölünesi bir sevinçle yaşamak-yaşatmak gücüyle donanmak... İşte herhalde sevinçlerin en büyüğü bu olmalıdır, yeniden dirilmek gibi inanılmayacak bir şeye ulaşmak sevinci. Taşkınlık, çıldırasıya neşe... Zaten doğayı taklit etmek durumundaki insan bu ilhamı ondan fazlasıyla almıştır. Mucizevi yeniden dirilmenin doğal heyecanı, taşkınca tezahürü. Düşünün iplik gibi şır şır akan sular ırmak olup dağları aşıyor, bütün kanatlılar onulmaz bir cerbeze ile hababam dönüp duruyorlar havada, en uysal hayvan koyunlar, köpekler amansızca dövüşüyorlar birbirleriyle, kaplumbağalar bile yahu... Doğa çıldırıyor.

On beş yıl önce Ahlat'tayım. Telefon telleri için, aylar önce kesilmiş, düzeltilmiş, istiflenmiş bir yığın kavak ağacını direk olarak diktiler, hat bunlara bağlandı, kasabaya indi. Kavak tomrukları telefon direği ama, gel de bunu anlat onlara! Nisan tık dedi, haydaaa, bunların hepsi yemyeşil. Kök yok, dal yok, sürgün yok, yaprak yok, kabuk bile yok. Daha doğrusu yoktu, Nisan geldi hepsi geri döndü, mucize bu! Ve mucizenin adı bahar! Gün, kendine saldırıp duran geceyi yendi, onu dize getirdi ve toprağı da dirilti, güneşi de gerisin geri buyur etti, vaziyet bu işte.

Bahar ile bütün yaratıklar çılgınlaşır. Çünkü sevinçle kendilerini, gerçekten görülesi bir doğaya, yani mağaradan-inden dışarıya atıyor. Mecburen baskalarıyla iletişim içine giriyor, gruplaşıyor, ortak tavır almayı öğreniyor. Zorunlu olarak toplumsallaşıyor. Gruplar halinde göç etmeler, gruplar halinde üreme ortamlarında toplanmalar, gruplar halinde yumurtlama alanları kurmalar, gruplar halinde diğer düşman türlere saldırmalar, savunmaya geçmeler... Bütün yaratıkların zorunlu toplumsallaşması. Toplumsallaşınca (kitle psikolojisi) birbirlerinden etkileniyorlar, dışa vurumcu ruh hallerini birbirlerininkinin üzerine ekleyerek çoğaltıyorlar.

Bu ani dış hareket (birden toplanma, gruplaşma) ve bu ani iç hareket (birden hiç beklenmedik bir şekilde yeniden dirilme sevinci) şiddetli bir içdengesizliği birlikte getiriyor tabii. Aşağıda ayrıca üzerinde duracağımız yatıştırılamaz bir, iç benlik-ikili iç kişilik çatışmasına dönüşüveriyor. Bu nedenle bu tip, birlikte, biraz da dürtülü bir sıçramayla oluştu. Egemenler Din'i icad ederek toplumu etki altında tutmanın yolunu kolaylaştırdılar. Tarıma geçmeden önce, ilkel toplumlarda, klan, kabile toplumlarında Din yoktu. Hatta Din'in tam tersi anlamlı 'Sihir-Büyü' anlayışı vardır. Sihirde ise tersine, doğaya karşı bir başkaldırı, doğayı sihir yoluyla etkileme gayreti vardır."

Şimdi belli kültür verilerinin bir kısmının ele alınıp zorlanmasıyla oluşmuş bu görüş, marksist renk skalasına uygunluğu açısından sosyalist tarihçiler tarafından da yer yer benimsenmektedir. Ancak doğru değildir. Doğru olmadığına en seçkin örnek de işte Nevroz geleneğidir. Zira Nevroz'un bir bayram (bir dinsel tören) olduğu ve tarıma geçiş toplumlarından da çok önceden beri var olduğu herhalde tartışılacak şeyler değildir. Tarih öncesi toplumların din ve inançlarına değinirken, sadece sosyo-ekonomik sınıflar mücadelesi açısından bakmak bizi yanıltabilir. Özellikle jeoceografik konumu dolayısıyla Ortadoğu ve Anadolu olağanüstü kültür yığılmaları ve karmaşasıyla daha şaşırtıcıdır. Bütün arkeolojik ve prehistorolojik verileri dikkatle ele almak gerekir. Bölgenin ellibin yıllık kültür akışında hiçbir kesiklik olmaması gerekir ki işte Nevroz da bunu kanıtlıyor.

Neden sihir dönemi denilen mağara devri (Taş devirleri) ilkel klan inançlarını din saymayacak mışız? İnançlı davranışlara 'din' demek için ne gerekiyor? Bir; belli bir tapınak kültürünün verileri. Vardır, Güney İngiltere'nin Viltshire bölgesindeki ünlü Taşlar dizisi "Açık hava Güneş Mabedi" açık bir veridir. Dikili muntazam daire düzenli taşların, hatta baştaşlar'ın (iki dik taşın üzerinde bir yatay), yani sunak kısmının varlığı bunların tamamen güneş ve yıldızların konumlarıyla ilgili olduğunu kanıtlıyor. Ayrıca insanların mağaralar içinde oyup düzelterek mağara-mabet yapma geleneği de herhalde egemenlerin buyruğu ile başlamış değildir. Din verisi olarak ikinci unsur; vazgeçilmez ve günümüzle bağını korumuş ritüellerdir (İnanç ifade düzenlemesi, şölenler, ayinler, semboller). Bunların en başında gelen de, en geniş yığınları, tek bir inanç, tek bir gösteri, tek ve ortak bir sevinç içinde toplayan inanç törenleri yani 'Bayramlar'dır. İşte Nevroz bunların en güçlüsü, en eskisi, en seçkini değil midir? İnancın din olması için gerekli üçüncü unsur ise din adamıdır. Toplumun vicdani kurallar ölçüsü ve törenlerde önde gideni, önderi. Eh işte onlar da sayın Şenel'in, 'doğaya sihir yoluyla müdahale ederdi' diye yorumladığı sihirbazların ta kendileridir. Hiçbir kopukluk da yok, bugün bile yaşıyorlar. Şarlatan veya değil, toplumun isteği ona biçtiği konum ile günümüzdeki pek çok büyücünün din adamı olma iddiası, din ile ilişkisi çok sık rastlanan bir şey değil midir?

Sayın Şenel, tarıma geçişle artı değerin oluşması ve buna, her zaman el koyan egemenlerin 'Din afyonu' yoluyla kitleleri sakinleştirmelerini hedef alıyor ve haklı olarak toplumsal kınama gösteriyor. Ama, özellikle çok köklü ve kaynaşmış Anadolu-Ortadoğu-Batı Asya dinleri tarihinde, dinlerin halk ve halk düşünürleri tarafından geliştirildiğini, egemenlerin din dayatmalarından hep farklı arayışlar içinde olduklarını hatırlaması gerekir. Egemenlerin yaptığı, dinleri icad etmek değil (nerde o denli büyük tarihi-kültürel bir işlev, o bir avuç zorbada) ama inanç ile halk arasında kendi saltanatlarının destekçisi, üstün ve dokunulmaz bir din adamları-ruhban sınıfı icad etmek olmuştur. Ancak bu icad edilmiş kurum sayesinde kendi hukuklarını halkın vicdanına yerleştirebilirlerdi çünkü. Tarih öncesi dönemlerin özel durumu gereği, din ile din adamını ve egemenlerin icad ettikleri vahiy yoluyla inanç ve halk arasına soktukları aslında politik ve hukuksal Din Adamları Kurumu'nu birbirinden ayırt

☞

Ülkemizdeki Nevroz kutlamalarından bir görüntü.

etmek, sapla samanı dikkatle ayırt etmek gerekir kanısındayız! Nevroz'un da hiçbir sınıfsal kaygı taşımaksızın, hiçbir kurumsal baskı tanımaksızın, insanlığın ilk ve en eski ortak inanç-sevinç-enerji (dinamizm) bayramı olduğu besbellidir.

TANRI-ATEŞ-İNSAN

Nevroz'un olmazsa olmaz temel unsurlarından en başta geleni kuşkusuz ateştir. Son zamanlarda iğrenç bir kamyon lastiği leşinin rezil koku ve dumanlarla yanması olarak uygulanan bu ateşin, gerçekte ve anlamı itibariyle bu sefaletle hiç ilgisi yoktur. Kürtl bölgelerinde daha çok görünen bu tür bir şenlik, ilk insandan bu yana insanın ruhunda ve yaşamında onbinlerce yıldır sürdürdüğü, hatta bugün bile vazgeçemediği, kutsal, ruhsal, gizemli, tanrısal "Ateş" anlayışıyla ne denli zıttır bir bilseniz. Umarım, anlatabilirsem, şimdilerin uyduruk lastik ateşlerine böyle salvolar savurmama hak verirsiniz.

Günümüzden en çok 15 bin yıl önce, insanoğlu kendi evi içinde yaşamaya başlamadan önce, mağaralarda yaşıyordu (Paleolitik çağ). Ve dördüncü buzul devri henüz tam olarak bitmemişti. Dışarıda soğuk, zehir gibi, kar diz boyu, tipi ilikleri donduruyor, hele geceleri. O sıralar pek çok hayvan türü yok olup gitti, ama insanın ateşi vardı. Onun başında ısınabiliyor, pişirebiliyor ve böylece ancak yaşayabiliyordu. İnsan ateşi keşfetmiştir denir. Hayır, insanın keşfettiği bütün buluşlar içinde, en önemlisi, ilki olan ateş, belki bir tek o, keşfedilmekten ziyade ona 'indi', adeta armağan olarak sunuldu. Yerden şimşek göğe doğru fırlıyor, reçineli, yağlı bitkileri tutuşturuyordu. İnsanın keşfettiği, ateşi hiç söndürmemek veya ordan oraya taşıyabilmek marifeti olmuştur. İşte meselenin can alıcı noktası budur: Ateş başlangıçta diğer herşey gibi doğada yoktu. Bir varlık, mahlukat veya nesne değildi. Dünyevi birşey değildi. Yukardan düştü yıldırım olarak veya yerden fışkırdı şimşek olarak. Amma mutlak ki göklerdeki yaratıcıların buyruğuyla izniyle. Onun azı bir lütuf, fazlası ise bir cezaydı. En değme Ateşe tapar, Şeytan tarikatçısı bile bilir ki Ateş bizatihi tanrının kendisi olamaz. Ateş tanrıların eli, nefesi olabilir ancak. Ve tabii tanrılar kadar da kutsaldır! 'Ateş'in eşsiz kutsal egemenliğinin iki temel yönü vardır. İlk çağlardan beri insan düşüncesinde diyalektiğin oluşmasına bu yol açtı. İşte bu; birlik içinde ikili zıt gücün her an var olması, sürekli birbiriyle çekişmesi çatışması.

1) Ateş yaratıcıdır, olumludur, bağışlayan ve esirgeyendir.

İnsan başından beri anlamıştı ki, eğer ateş olmasaydı, dev dinozorlar gibi soğuktan yok olup gidecekti. Ayrıca ateş hastalıkları da yeniyordu. Eski çağlarda pek bol olan, gangrene çevirmeye teşne yaralar ateş ile sağalıyordu. Ateşin yaktığı yarada artık mikrop barınmaz. İlk insan bunu kolayca anlamış olmalıdır.

Ateşin benzersiz müthiş bir ahlaki (Ethic) özelliği daha vardır. İnsanı insan yapan değeri yaratıyordu. Yani toplumsallaşmayı! Bir ateş pek çok insanı bir araya topluyor (çocuklar ve kadınlar ateşe en yakın ve yaşlılar hemen başında ve sağlam erkekler sırayla en dış çemberde olarak daire biçiminde), toplumsal dayanışma içinde oturma düzeni kurmalarını sağlıyordu. Belki de ilk medeni kanun, ilk "sivil hukuk" budur.

Kadınlar, bireysel ilkel kıskançlıklardan bu nedenle çabucak vazgeçtiler. Çünkü onların kıskançlıktaki tek nedenleri olan çocukları, aynı ateş çevresinde oturmak zorundaydı. Tabii aynı merkezde bir araya gelen insanlar bütün gün birbirlerinin suratına bön bön bakacak değillerdir ya, mutlaka el-kol, çizgi, ses, bir şekilde konuşmaya başladılar. Dil böyle doğdu. Ortaklık anlayışı "paylaşma" ateş ile öğrenildi. İnsan eline geçirdiği herhangi birşeyin kendine ait olduğunu iddia edebilir, en başında da kuşkusuz ediyordu. Ama herkes biliyordu ki Ateş'i tanrılar vermişti, ortak bir şeydi. Ateş ile insanlığın ilkelliği, geriliği, yobazlığı olan "Bireycilik" bastırıldı, Toplumculuk ön plana çıktı.

Peki daha o zamanlarda insanlar niçin kendi ateşlerini yakıp kendi ailelerini ayırmamışlar? Bu mümkün değildi, çünkü ne derece güçlü olursa olsun bir iki kişinin ateşi, bir klanın, elli yüz kişinin topladığı ateşten daha cılız olurdu. Sürekli ısıtmaya yetmezdi. Hem ya uyku sırasında sönüverirse? Bu yüzden nöbetleşe ateş kaçınılmazdır. İnsan kaçınılmaz olarak ortaklığı, paylaşmayı, dayanışmayı öğreniyor. İşte bu toplu yaşama sırasında, en basitinden, çocuklarıyla ateşe yakın yanyana oturamadığı için ve uzun avlara giderken çocuklarını rahatça ateş başındaki kadınlara emanet edebildiği için, erkeklerin çocuklarına "baba" olması konusu ciddiye alınmamış, önem kazanmamış, zamanla tamamen unutulmuştur. Ve tabii bu kaçınılmaz olarak "Ensest"i getirecektir (Yani erkeğin kızı veya kız kardeşi olduğunu bilip bilmeden, buna da pek aldırmadan yakını olan kadınla cinsel ilişkiye girmesi. Erkeğin diyorum, çünkü o çağlarda zorunlu olarak kaba kuvvetinden dolayı ilişkiyi erkek başlatır. Bu ilkellik hâlâ erkeğin ve kadının arasında sürüyor doğrusu.). Bu nedenle çocuğun nesebi (kan soyu) kadından ölçülebilirdi ancak. Feministlerin "bir zamanlar kadın erkeğe egemendi" avuntusu buradan kaynaklanıyor. Tabii kadının çok çok uzun zaman, kültüre, sanata, toplumsal kurallara, bütün insani değerlere, soyun anası, yaratıcı olması açısından "fikirsel egemenliği" vardır. Ancak hiçbir zaman doğrudan erkekler üzerinde egemenliği söz konusu değildir, bu olanaksızdır çünkü. Silah, yani siyaset, yani yöneticilik her zaman erkeklerin (hem de sıradan erkeklerin değil) en yaşlılarında en güçlülerinde vardır zira. Tabii o zamanın yaşlı, 'Bilge' erkeklerinin bugünün yetmiş seksen yaşlarına özdeş, en fazla kırk yaşında olabilmelerini, daha uzun yaşayamadıklarını hatırlatmak gerekir. O çağlarda erkekler henüz güçlü oldukları yaşta, yaşlılık acılarıyla sürünmeden, iktidar sahibiyken ölüyorlardı. Basit bir hastalık, kıytırık bir kazadan mikrop kapma ile, küt, tamam! Hâlâ ilkel Uzakdoğu toplumlarında, ya da Kuzey kavimlerinde çok uzun süre yaşayan yaşlıları, tanrıların lanetine uğramış biri kabul ederek, kendisinden ürkerek, gömüp tek başına dağa terketmek adetinin kökü buralardan geliyor.

Zerdüşt tasviri.

Bugün henüz Doğu halkları gözünde meşhur yuvarlak yer sofrası itibarını hiç yitirmemiştir. Özellikle Ortadoğu ve Anadolu toplumlarında. Zira ilk sofra ateş başıdır. Ateş merkezli daire oturumludur. Son derece sağlıklı ve adaletçidir. Yerde yemenin tek sorunu, zeminin alttan gelen daimi hava akımları nedeniyle sürekli ve kolayca tozlanması durumu oluyor. Bundan ötürü eski Anadolu evleri yüksek eşikli yapılır, hava cereyanını kessin diye. Ve hiç kuşkusuz, Doğulu kadınlar temizlik konusunda Batılılardan çok daha hamarattırlar. Ayakkabılar girişte mutlaka çıkarılır. Suyun bol zamanlarında ayaklar yıkanır. Ne derece yoksul olursa olsun, bütün zamanların en namlı temizlik hastaları bizim Anadolu kadınlarıyla yarışamaz bile, öyle değil mi?

Demek ki ateşin tanrısal bir şey olduğu, hâlâ bütün toplumlarda derin izlerinin yaşatıldığı tartışılmaz bir gerçektir.

2) Ateşin olumsuz yanı, şeytaniliği

Ateşte, diyalektiğin zıt gücü, olumsuzluk, yok edicilik de var. Tanrısal güç iyi insanlara iyilik verdiği gibi kötülere de lânet verir, cezalandırır. En eski dinsel cehennem tasarılarında ateş kuyusu, ateş içinde yanma vardır. Olduğu gibi, kendisine ezeli rakip İrani dinleri (Hindistan ortalarına, Tibet yaylalarına kadar olan eski uygarlıklar ve inançlar harmanı ve beşiği olan coğrafyanın dinleri ki bilinen bütün dinlere de kaynaklık etmiştir) inkar eden kendini onlardan soyutlamaya çalışan İslamiyet'te bile, işte bu bağlamda yine Zerdüşt dinine bir ilişki bir bağlantı vardır. İslam'ın cehennemi de ateştir, kendini ateş kültünden ayırmamıştır.

Çok uzun zaman insanlık, özellikle salgın hastalıkların pek yaygın olduğu Yeni Çağ'a kadar ölülerini yakmıştır. Bugün de Methodist Protestan mezhebi bunu yapıyor. Anadolu'da en fazla Hititler'de görülür. Ölü tamamen yakılır, külleri bir küçük çömleğe (urna) konur, çömlek mabed duvarlarına kendileri için açılmış özel raflara (Nişler) yerleştirilir. Eski Vikingler'de ve hâlâ Polinezya ilkellerinde, ölü kutsal kayığa konur, denizin akıntısında yanarak uzaklaşır. Hindistan'da da çok uzun zaman yaşayan bir adettir bu. Peki ölüler neden yakılmaktadır? Salgın hastalıkların yaygın olduğu coğrafyalarda bunun anlamı çok basit. Ölü ile beraber onu öldüren başkasını da öldürebilecek olan mikroplar yok oluyor. Ve mikropları, salgını yaratan kötü güçler (özellikle açık kapalı irinli yaralar, şişler, morartılar, ağız köpükleri vs.), "şeytanın gücü" geldiği yere defediliyor. Tarih boyunca ölü gömmenin moral yönü, ruhsal etkisi, tıbbi faydalarına kat kat ağır basmıştır.

Ateşin insan algılamasında inkar edilemez bir etkinliği daha var. İnsan ateşe bakarak bilinmeyen iç dünyasında gizemli "parapsikolojik" dehlizlerin kapısını açmaktadır. Ateş bedeni yok eder, ya ruh? İşte apaçık görülüyor ki, alevler daima göğe doğru yükselir, taa yukarılara ve duman halinde en yukarılara. Tanrılar katına yani. Ateşi yakan şey odun değil beden olduğuna göre göğe yükselen de kuşkusuz can'dır (Ruh). Zaten diğer yönden ruhun ta kendisi de ateştir. Hemen bütün Ortadoğu dinsel inançların kökünde bu yatmaktadır. Çok güncel bir örnek vereyim, en mükemmeli **Nejat Birdoğan**'ınki olmak üzere Alevilik hakkında yazılan bütün kitapları okumuşumdur. Hiçbirisinde, özellikle Anadolu Alevilik'inde, sözcük karşılığının Alevilik'in, Alievi'nden dolayı mı yoksa Alev'den dolayı mı oluştuğu belli değildir. Kanıtlı değil amma çok yakın bağlantılı olduğu bir gerçek. Her neyse alevle beraber ruhun da göğe yükseldiğine inanılmıştır bütün dünyada uzun zaman. Ve giderek alevler, her türlü dinde 'Nur'a dönüşmüş, ruhların da nurlu, alevden oluşma varlıklar olduğu kabul edilmiş, ısı değilse de en azından görsel olarak alev, doğrudan ruhu temsil eden tek nesne olarak kabul edilmiştir. Bu anlayışı 'anlayışla' karşılama-

mak mümkün değildir. Bir de ortada apaçık insanın içindeki ateş var. Özellikle Anadolu'da giderek olgunlaşan kişilik kazanan Alevilik inancında, fiziksel olarak ateş giderek yerini, içteki manevi ateşe bırakıyor. Artık doğru dürüst temiz insan, içinde bir od (ile) yanıyor, tutuşuyor. 'Aşkın' yakıcı kavurucu egemenliği hükümdarlığına başlıyor. Elbette bu çok nesnel bir saptamadır zira, ilk insandan beri insanın meşhur 36-37 derecelik ateşi değmeden bile farkedilecek çok ciddi bir sıcaklıktır. Hele her türlü heyecan, (ama asıl olumsuz heyecanlarda) manyetik enerjiyle örtüşür, artar, hemen belli olur. Tutkuda, kıskançlıkta, öfkede filan. Türkçe kızmak sözcüğü de burdan gelmiyor mu? Öfkesinden çok ısındı ve gayet yakıcı ve tehlikeli olan akkor haldeki bir demir gibi kızmak anlamına.

İlk insandan beri en ilkel dinlerin büyücüleri için, ateş en etkili hipnotize araç ve alanı olmayı sürdürmüştür. Ateşe dikkatle bir süre bakınız. Sonra başınızı çevirip, kısa bir süre içinde nereye bakarsınız bakın, o parlak ateş dilimlerinin, ateşin beyaza yakın şavkının hemen heryerde gözlerinizin önünden hiç ayrılmadığını fark edersiniz. Ünlü oyun yazarı **W. Shakespeare** ünlü oyunu Macbeth'de, ki bu oyunda çok fazla ateş başında olacakları tayin edip şeytanla ilişki kuran büyücü-cadılara yer verilmiştir- bu ayrıntıyı çok iyi işler. Leydi Macbeth'in aklında hep kralı bir kamayla öldürme fikri vardır. Meşum bir gecede, karanlıkta şatonun koridorlarından elinde meşalesiyle gelen nöbetçinin tuttuğu ateş onun gözlerini alır, alev dilimleri tıpkı bir hançer gibi hem sivri, hem öldürücüdür. Çok etkilemiştir, artık nereye baksa, o ateşten hançeri görmektedir, vesaire...

Prometheus: Ateşi insanlara getiren mitolojik kahraman.

Ayrıca ateşin intikamcı bir huyunun olduğunu da unutmamalıyız. Kendisini söndürenin, başına belalar yağdırır. Son yüz yıla kadar pek bol olan yanardağ patlamaları, orman yangınları, ocak sönmesiyle başlayan açlık kıtlık vs.... 1981 yılında orduda yol arama tim komutanıydım. Balıkesir civarı kışın pek soğuktur. Erlerime çevredeki hurdacılardan eski kamyon lastiği yürüttürüp yol kenarında ateş yaktırıyor, başında toplanıp ısınıyorduk. Tabii giderken rüzgar kıvılcımları sağa sola uçurtmasın diye su ve kar döküp söndürüyoruz. Hiç unutmam bir keresinde, timdeki Ürgüplü bir er son anda müdahele etti. Gecenin karanlığında, ateşin son kızıllığı yüzüne vuruyor, Toroslar'ın bu cahil çocuğunun yüzünü bir Mazda rahibinin ürkütücü sihirine büründüyordu. Aniden son derece ciddi bir sesle elini uzatıp 'Söndürmeyin komutanım, günahtır, uğurlu gelmez!" dedi. Gecenin gizemli karanlığında çıtır çıtır can çekişen kızıl lastik iskeletinin başında, gözlerim, kanını donduracak boğuk puslu bakışlarına takılmış, o gizem dolu neferin karşısında tık çıkarmadan, taş kesilmiş gibi kaldım. Sonra gözlerinde yalazlar çakıştırarak cebinden bir tutam tuz çıkartıp ateşin üstüne serpti. Ne garip değil mi? Eski Antik Helen felsefe yazıcıları (doğrudan felsefecileri diyemiyorum çünkü bütün felsefi ve dini görüşlerini Mısır ve Ortadoğu'dan almış, ancak bunları yazıp sistemleştirmeyi onlar başarmışlardır) kutsal ateşin moral değerleri üzerine derin düşünceler geliştirmişlerdir. Mitolojide kutsal ateşin tanrılar tarafından insana verilmek istenmediğine, ancak bir kahraman insan tarafından çalındığına inandılar. Çünkü ateş Tanrıların çok önemli bir sırrıydı. İnsan bu sırrı çalarak, yarı yarıya tanrıların yeteneğine ermiş oluyordu. Böylece mistisizme, onun bekçisi rahipler sınıfına karşı, üretici sınıf insanının direniş gücü yaratılıyordu. Böylece çağlar boyu ateşin en soyut boyutu ortaya çıktı. Ateş özgür düşünceyi, bilimi temsil eder oldu. Böylece ateş, bir yandan insanın beyninde var olan özgür-meraklı bilimsel düşünceyi, bir yandan da mistiklerin vazgeçemediği tanrıların cezası yok edici kimliğini, tarih boyunca egemenlere ters düşünceler savunan düşün ve mücadele insanlarının idam şekli olarak, tipik "dialektik zıtlar birliğini" mükkemmelen oluşturdu.

Ateşin bütün dinlerdeki kutsallığı birbirini etkiler, birbiriyle bağlantılıdır. Yahudilik'te Musa'ya tanrı buyruğu olan ünlü altı kollu şamdan aynen Bektaşi tekkelerinde de vardır. Zerdüşt'ün "Kutsal ateşi nefesle kirletmemek" için gözler dışında yüzü sıkıca örten peçe, Musa inancında ve Kuzey Afrika'nın sahte Mehdilerinde de vardır. Hz. Muhammed'in cennet cehennem anlayışı Mazda inancının tıpatıp aynısıdır. Kutsal cezalandırıcı ateş, Hz. İbrahim'i yakan paganginistlerle **Jean Darc**'ı yakan engizisyon Katolikleri de buna inanırlar.

Ateş göklerden inen kutsal tanrısallık sembolü olduğundan her zaman, bütün dinlerde başa geçirilir. Anadolu insanı için kutsallık 'Başın gözüm üstüne'dir malûm. Kızılbaşlığın kaynağı olan, haso Türkmen, Türk başlığı olan kızıl kepçe külah tipik 'alev' formundadır. Alevi tarikatlarında, oniki veya yedi alev dilimi formlu kızıl taç (başlık, **Hacı Bektaş**'da gayet net) vazgeçilmez unsurdur. MÖ 250'lerde görülen Anadolu Kybele rahipleri ki sonradan Aryan, inançlı Attis rahipleriyle birleştiler, kızıl külah giyerler. Bu alev dilimli ruhani taç, Kelt asıllı Galad'larla Batı Avrupa merkezine taşınmış bütün heybetiyle Katolik papaların başına konmuştur.

Nevroz'da bugün bile yaşanan biçimiyle ateş, yani üzerinden atlama, İranî bölgelerde üzerinde yalınayak yürüme, en net ve bozulmamış konturlarıyla Zerdüşt'ün Mazda dininde vardır. Ateş tanrısal sınama, adeta bir 'yalan söyleyeni saptama cihazı'dır. Suçsuz, temiz, dürüst insan ateşin içinde geçer. Yalınayak koşarak veya giysileriyle yürüyüvererek. Eğer namuslu ise bir şey olmaz, rezilin tekiyse cayır cayır yanar. Bu kadar basit ve net. Nevroz ateşinin kökeni işte budur. Şimdi bunca anlattığım şeyden sonra, Nevroz ateşi diye bir kara lastik yakarak, cahilane çoluk çocuğun bir takım örgütlerin filan adını bağırarak çığlıklar atmasının, Nevroz'u bayram yapan "Ateş"in anlamına uygun düştüğünü aklı başında kim söyleyebilir? Gariptir ki bugün en fazla 'Nevroz benimdir' diyenler, Nevroz'u hiç anlamamış olanlar arasından çıkıyor. Buna bizim Amerikancı büyük Türk büyükleri de dahil elbet.

KAN ÇIKARMA AYİNLERİ

Zamanla gittikçe azalmakla beraber Nevroz bayramı çılgınlıklarının en olağandışı çarpıcı olanı kuşkusuz, inançlıların kendi bedenlerinden kan çıkartacak eylemlere girişmesidir. 10 Muharrem 'Kerbela' yasını tutan Şiiler kimi TV programlarında görüldüğü gibi bir takım zincirler ve urganlarla tempolu bir şekilde kendi sırtlarını dövüyorlar, özellikle yaralarından kan akıtmaya çaba sarfediyorlar. Bu davranışın, özünde Kerbela ile İslamiyet ile hiç ilgisi yoktur. Kökü 4-5 bin yıl öncesine kadar inen bir ayin türüdür. Aslında daha çok 'Sünnet' geleneğiyle bağlantılı bir ritüeldir. *Bilim ve Ütopya*'da ayrıntılarıyla yazmıştım.

Bruno: Engizisyon tarafından yakıldı.

Bu konuda o bilgilere ek olarak Herodot Tarihi'nden kısa bir alıntı yapmakla yetineceğim: "(Kurban olarak) sunulan parçalar yanarken, orada bulunanlar dövünürler kendi kendilerine ölesiye dövdükten sonra, kurbandan (ateşe atılmış) ne kaldı ise onunla kendilerine ziyafet çekerler." (II. Kitap, paragraf 40) "Thebai'liler... yalnız yılda bir kere bir koç keserler... Bu tören sırasında herkes acılı sesler çıkararak göğsünü döver, koçun yasını tutarlar." (Paragraf 42) "Busiris kentinde İsis bayramı nasıl kutlanır daha önce açıklamıştım. Kurbanlar kesildikten sonra yüzbinlerce kadın ve erkek dövünürler demiştim. Mısır'da yerleşmiş olan Karialılar (Muğla bögesinin eski adı) daha da ileri giderler: Bıçaklarla yüzlerini dilim dilim keserler." (Paragraf 61)

TOPLUCA YİYİP İÇME-AÇIK HAVA ŞÖLENİ

Ebette baharın karşılanması açık havada yapılacaktır. Çünkü hem doğa bütün baştan çıkarıcılığıyla insanı kendisine çağırmaktadır, hem de bütün dinlerin kesinlikte anlaştıkları inançta gökyüzü yaratılmış en olağanüstü mabettir. İnsanlar uzun bir kış dönemi geçirmişler-

dir, evlerindeki yiyecek stokları bitmiştir. Ellerinde avuçlarında ne varsa çıkarıp, büyük bir coşku ve toplumsal paylaşımcılık duygusu içinde hep birlikte ortaya koyarlar. Bu yüzden azar azar ama her çeşit yiyecekten bulunur. Bu duruma en iyi örnek; bütün insanlığın peygamber saydığı Nuh'un önce cümleten yok olduktan sonra, tam da ambarlarda yiyeceklerin bittiği bir anda karaya oturmasıyla insanın yeniden toprağa ayak basmasıdır. Ambarındaki son kırıntıları da birleştirir ve topluca, tüm hayvanlarla birlikte oturup sevinç içinde yer. Efsanevi anlatımlarda, bu bereketli yeniden doğuş sofrasında, belli kutsal yiyeceklerin adı bile sıralanır. Kimi inançlarda kırk çeşit adı 'S' harfiyle başlayan yiyecek mutlaka 'Hıdırellez' sofrasında olmalıdır.

Evet Hıdırellez dedik. Hıdırellez, adı var kendi yok soyut peygamberler (insanın ataları bir bakıma) Hızır ile İlyas'ın buluşma şenliğidir. Bugün bile kimi kırlık alanlarda bu buluşma yuvarlak bir taş (ortası kendiliğinden delik) ile temsil edilmekte. Son yüzyıllarda, aslında tamamen Nevroz şenliğinden ibaret olmasına karşın ondan bir hafta sonraya atılarak Nevroz'dan ayrılmıştır. Bu kimi bölgelerde baharın biraz daha geç başlamasıyla etnik özellikler taşıyan bir de eğlence öğesi katılıyor. Zaten ilkel insanın da önce karnını doyurarak sevinç duygusunu yakalaması kaçınılmaz bir yaklaşımdır. Önünde sonunda bütün varlık, açlık-tokluk çelişkisine dayanmaktadır.

Elbette Nevroz, baharla birlikte yeniden yaşama sevinci olduğuna göre açık havada, doğanın içinde kutlanacaktır. Yukarıda parça parça belirttik. Kutsal meşe tapınakları, kutsal ateş üzerine atılan hoş kokulu tütsü tohumları, büyük ateş, ateş meyvesi Nar, kurbanlık hayvanlar, ayin sırasında dönenecek büyükçe meydanlık yer... Bunların hepsi doğayla iç içeyken olur. Nevroz, Hıdırellez... bu coşkun sevinç yılda bir kez olmakla insanoğlunu kesmemiştir. Sonraları türlü bögelerde, ürün hasatlarına göre "Bağbozumu şenlikleri" adıyla sonbaharda bir kez daha yenilenir. İnsanlığın ortak sevinci yeniden yaşatılır. Bütün halk dansları, tiyatro ve seyirlik eğlenceler bu şenliklerden çıkar. Antik Ege dünyasında işin içine sanal güzellikler, estetik figürler katılır, orman perileri, pan fülütçüleri gibi. İnsan her şeyin tanrıların inayetiyle, isteğiyle, lütfuyla vesaire filanın ötesinde, aslında resmen doğrudan doğadan geldiğini çoktan anlamıştır. Artık törenlerde doğaya teşekkür unsurunu da ekler. Bunun en güzel yolu, onu bütün yaratıklarıyla, yeniden yeniden, her seferinde sil baştan, ek yenilikler de katıştırarak taklit etmek olduğu fikrini tartışmasız benimser. Hemen bütün hayvanların, gerçekte veya efsanelerde yaşayanların, hepsinin türlü türlü maskları yapılır, yüzlere takılır, hayvan davranışları sergilenir ve böylece festivaller oluşur. Halk dansları filizlenir...

Bu topluca şenlikli biçimde yiyip içme adetinin de yine çok eski toplumlardan kalma olduğunu anlıyoruz. Şu Herodot'tan aldığım paragrafa bir bakınız (II. Kitap paragraf 40):

"Kurban edilen hayvanın derisi yüzülüp dualar edildikten sonra, bütün içini boşaltırlar, yalnız yüreğini, ciğerlerini, karaciğerini ve içyağını bırakırlar. Butları keserler, omuzları ve boynu da keserler. Bunlar ayrıldıktan sonra gövdeyi has buğday ekmeği, bal, kuru üzüm, incir ve çeşitli kokulu bitkilerle doldururlar; sonra üzerine bolca yağ sürer ve kurban olarak yakarlar... Sonra kurbandan ne kaldı ise onunla kendilerine şölen çekerler."

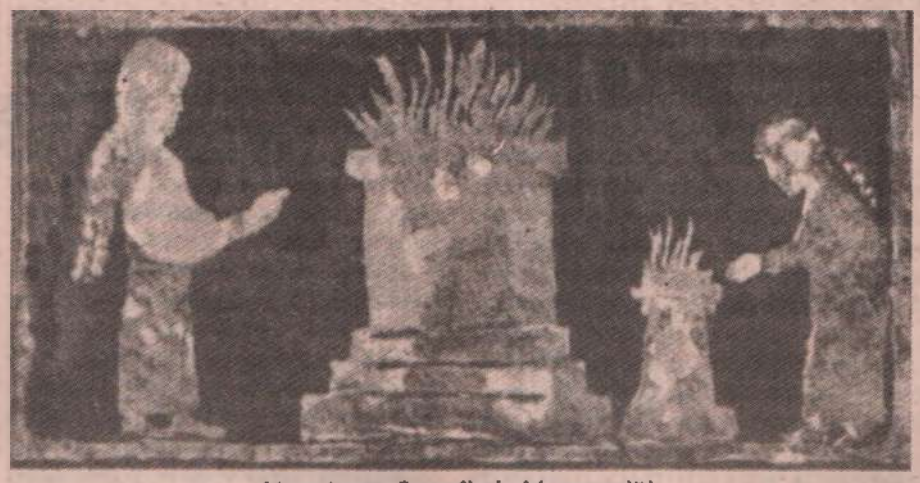

Ateşe tapan Sasanîlerin bir seramiği.

Guardi'nin 1747 yıllında yaptığı "Umut" tablosu. Baharla birlikte umut saçıyor.

Şimdi bir de günümüze kadar gelen Kazak Türklerinin Nevroz (Asya'da Novruz, Navrız da denir) şölenine bir bakalım:

"Dört gün süren bayramın birinci günü ocaklar kazılır. Bu ocakların üzerine pişirilecek etlerin kazanları yerleştirilir. Bayram yerinde akrabalar veya yabancılar toplanmaya başlar. İkinci günü bayram ziyafeti için hayvanlar kesilir, gelecek olan misafirler için ak akçeden yapılan yurtlara konur. Akşam yurtlar arasında karşılıklı ziyaretler yapılır. Yenilir, içilir, eğlenilir." (**Didem Sümer**, Türk Dünyası Dergisi, cilt 1, sayı 2.)

Evet, binlerce yıl ve binlerce kilometre kopmadan uzayan bir kültür zincirinin kanıtları. Benzeşme bu kadar da değil: "Bubastis'e giderken şöyle yaparlar: Yolculuk ırmak üzerinde geçer, kayıklar kadın erkek tıka basa doludur. Bazı kadınlar ellerindeki kastanyetleri çalarlar, geri kalan erkek ve kadınlar türküler çağırır ve el çırparlar. Bazıları oyunlar oynarlar, bazıları ayak üstü durup soyunurlar. Bubastis'e varınca kurban kesip bayram yaparlar. Bu bayramda yılın geri kalan günlerinde olduğundan çok daha fazla şarap içilir. Çocukları hesaba katmazsak, yediyüzbin kişi kadar toplanırlarmış." (Herodot, Kitap II, Paragaf 60).

Bu anlatılanlar size neyi hatırlatıyor? Tıpkı tıpkısına meşhur Rio Karnavalı'nı değil mi? Herşeyiyle tıpkı o. Asya Türklerinin hemen hepsinde de, ziyafet sırasında bol miktarda kımız içildiği, hep birlikte dans edilerek, koro halinde şarkılar söylendiği biliniyor zaten.

Biliyorsunuz Avrupalı soyluların (1789'dan sonra burjuvaların, zengin kentlilerin) bir kokteyl adeti var. Kokteyl "Horoz Kuyruğu" demek. Ne ilgisi var, türlü çeşit içki karışımlarının içildiği, ufak ufak yiyeceklerin yendiği kokteyl toplantısıyla diyeceksiniz? Bu adetin de taa Nevroz şenliklerinden işte bu en eski topluca yemek yeme adetinden çıktığını düşünmek hiç de yanlış olmaz. Çünkü kokteylin yani horoz kuyruğunun yiyip içmekle ilgisi MÖ birinci binlere kadar uzandığı biliniyor. Antik çağlarda köleler açlıktan ölürken, egemenler yiyeceği bol bulduklarından, olur olmaz her naneyi (örneğin Romalılar pek sevdiği balda kızarmış çekirge gibi) hepsini bir arada yemeyi deneyip dururlar. O çağlarda zaten bir dirsek üzerine dayanılarak yere uzanmış durumda yemek yenilmektedir ve miğde fesadına uğramak işten bile değildir. Bu nedenle zenginler abur cubur yiyip patlayacak gibi olunca, yeniden yemek için yer açmak amacıyla boğazlarına horoz tüyü sokup kusarlar. Veya İngiliz'lerin ifadesiyle, kusarken, tıpkı horoz kuyruğu gibi renk renk karışık ve o biçimde bir kusmuk fışkırtırlar. Öööğğğ mü? Evet biliyorum iğrenç birşey amma o zamanlar pek ayıp değil, normal zengin davranışı! Neyse her halükârda horoz kuyruğuyla ilgili bir şey işte. Ve bu çok, ve çeşit çeşit yemekle birleşiyor. Özellikle Batı dünyası egemenlerinin ve soylularının, halkın Nevroz'larından, güzel adetleri sadece biçimsel olarak ve tabii tadını da kaçırarak çaldıkları tek örnek bu topluca yemek yemek değil. Halk dansları da öyle. Halk tarlalarda hep birlikte eşekler gibi bunlar için çalışıyor, ama yine de Nevroz deyip, Hıdırellez deyip, Bağbozumu deyip çalıştıkları gibi yine neşe içinde yanyana gelip dans ediyorlar, eğleniyorlar. Genç kızlarla genç delikanlılar bu danslarda elele tutuşuyor, tanışıyor, sevişiyor. Soylular ise bütün kış ve yaz, kah yağmurdan kah güneşten kaçarak, kalın taş duvarlı şatoların, çok rahat, çok beleş, amma çok can sıkıcı bir vaziyettedirler. Sonunda 14. yüzyılda, halkın bu neşesini kıskandılar, işin sırrının özde değil biçimde olduğunu sandılar tabii. Ve hemen köylülerin dans figürlerini taklit etmeye kalkıştılar. O coşkuyu soğuk taş döşeli şatolarına almaya gayretlendiler. Yüz yıl kadar, kadın erkek küçük parmaklarını birbirlerine kenetleyerek karşılıklı tuhaf sıçramalarla dans etmeye çalıştılar. Bakmayın o tarihi filmlerdeki gayet düzgün karşılıklı eğilip doğrulmalı dans sahnelerine siz. Katiyen belli bir koreografileri yoktu. Buna "Basse Dans" denmekteydi ve saçma sapandı. Sonra baktılar ki o kalın enselerle, şiş göbeklerle, kabarık tafta eteklerle bunu beceremeyecekler, işi yetenekli kentli profesyonellere bıraktılar. Onlar da daha fazla bahşiş alma uğruna çalışıp bir sanat dalı yarattılar. Yani 'Bale'yi. Soyluların ciddi olarak salon dansı yapmaya başlamaları ancak 18. yüzyıl sonlarında, Bale hocalarından dans dersi almalarıyla olabilmiştir.

Zaten egemenlerin hiç vazgeçmedikleri şey, halkın üreten insanların emekleri gibi kültürlerini de çalmaya çalışmak olmuştur. Nevroz, insanlık ve yaşam demek olan doğanın ortak sevincidir. Bugünün emperyalistleri, sermaye düzencileri ne yapıyorlar? Kendilerini üstün bireyler olarak görüp halktan kopuyor, sözüm ona uzaylara zıplıyorlar, global kültür, bilgisayar çağı, internet minternet, habire kendilerini doğadan, şu eski güzel dünyamızdan koparmaya çalışıyorlar. Bilimkurgu, yüksek teknolojik kültür adı altında vardıkları noktayı görüyorsunuz. Göya binlerce yıl sonra geleceği yaşıyan bu parlak zekalıların kahramanları, yine uzay kraliçeleri, gezen kralları, planet fatihleri. Gene ellerinde "Güç bende artık kılıçları" var. Yani yine o eski, sınıf çatışkısı, sermaye emek kavgası. Yükseldikçe tarihin çöplüğüne dönüyorlar farkında değiller... Her neyse işte, Nevroz bütün insanlığın ortak, yaşama sevinci bayramıdır. Onun derin köklü kültürünü bilmeden abuk subuk hareketlerle, göya kutlayıp 'benim bayramımdır' demeye kimsenin hakkı yok! Ama bizim, hepimizin bayramı olduğunu hiç unutmayalım, unutturmayalım.

Aydınlık

HAFTALIK HABER YORUM DERGİSİ

Sürekli Aydınlık için her hafta bir

AYDINLIK

✔ Mafya-Tarikat dikdatörlüğüne karşı, temiz devlet isteyenlerin dergisi

✔ Şeriata karşı, Laik Türkiye'nin dergisi

✔ Özelleştirmeye karşı, eylemdeki işçinin dergisi

Yeni Dünya Düzeni'ne karşı direnme hattı

- Siyasal ve toplumsal gelişmenin Bilimsel Sosyalist analizi -

Başyazılarıyla:
Doğu Perinçek

İnceleme ve polemikleriyle:
Burçay Anger, Bedri Baykam, Nejat Birdoğan, Gökhan Cengizhan, Yıldırım Koç, Emcet Olcaytu, Baskın Oran, Hasan Yalçın

HER PAZAR BAYİLERDE

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ VE EZİLEN HALKLAR BİRLEŞİN

TEORİ

İŞÇİ PARTİSİ YAYIN ORGANI

S. Osman Arolat, Necati Doğru, Veysi Seviğ, Güngör Uras, İzzettin Önder

Emperyalizme Bağımlılığın sonucu

EKONOMİDE EROİNE BAĞIMLILIK

Arda Odabaşı

Popüler Kültürün Bir Görünümü Olarak Uyuşturucu Bağımlılığı

MART 1997
86
125.000 TL

Mart sayısı bayilerde

TARANTA BABU

Kültür ve Sanat Merkezi

MART AYI PROGRAMI

1 Mart Cumartesi	18.00	Film: Bob Marley
2 Mart Pazar	**18.00**	**Film: Jimi Hendrix**
3 Mart Pazartesi	16.00	Film: Charlie Chaplin Serisi 1
	19.00	Film: Cherlie Chaplin Serisi 1
4 Mart Salı	**16.00**	**Film Ölü Ozanlar Derneği Yön:Peter Weir**
	19.00	Konferans: Cumhuriyet Devrimi Kanunları: Ferit İlsever
5 Mart Çarşamba	16.00	Film: Charli Chaplin Serisi 2
	15.00	Film Charlie Chaplin Serisi 2
6 Mart Perşembe	**16.00**	**Film Charlie Chaplin Serisi 3**
	19.00	**Film: Charlie Chaplin Serisi 3**
7 Mart Cuma	18.00	Resim Sergisi: Muhsin Bilyap
8 Mart Cumartesi	**16.00**	**Film: Charlie Chaylin Serisi 4**
	19.00	**Film: Charlie Chaplin Serisi 4**
9 Mart Pazar	16.00	Film: Charlie Chaplin Serisi 5
	19.00	Film: Charlie Chaplin Serisi 5
10 Mart Pazartesi	**16.00**	**Film: Charlie Chaplin Serisi 6**
	19.00	**Film: Charlie Chaplin Serisi 6**
11 Mart Salı	16.00	Film: Charlie Chaplin Serisi 7 19.00 Film: Charlie Chaplin Serisi 7
12 Mart çarpamba	**16.00**	**Film Charlie Chaplin Serisi 8 19.00 Film: Charlie Chaplin Serisi 8**
13 Mart Perşembe	16.00	Film: Gülün adı Yön: Jean Jacques Annaud
	15.00	Söyleşi: Papirüs Dergisi ve İşlevi: Asaf Güven Aksel, Tunca Aslan
14- Mart Cuma	**16.00**	**Film: Öldürme Üzerine Küçük Bir Film Yön: Kristof Kieslovski**
	19.00	Anma:Karl Marks
16 Mart Pazar	**17.00**	**Anma: 16 Mart Katliamı Avukat Cem Alptekin, Zafer Sönmez**
17 Mart Pazartesi	16.00	Film: Zorba Yön: Michael Cocoyonnis
	19.00	Söyleşi: Dünya Savaşım Müziği Feza Tansuğ
18 Mart Salı	**16.00**	**Film: Kafka**
	19.00	**Film: Kafka**
19 Mart Çarşamba	16.00	Film: Kurtlarla Dans 19.00 Film: Kurtlarla Dans
20 Mart Perşembe	**16.00**	**Film: Kayıp**
	19.00	**Şiir: Afrikadan Şiirler** Olaratimi Onayemi
21 Mart Cuma	16.00	Film: Ölü Ozanlar Derneği Yön: Peter Weir
	19.00	Konferans. Fizikçi Abdus Salam Prof. Gedik Akdeniz
23 Mart Pazar	**16.00**	**Rumeli Sohbetleri. Rumelili Üniversiteliler Platformu**
24 Mart Pazartesi	16.00	Film JFK Yön: Oliver Stone
	19.00	Film: JFK Yön. Oliver Stone
25 Mart Salı	**16.00**	**Film: Ayı Yön: Jean Jacques Annaud**
	19.00	**Film: Ayı Yön: Jean Jacques Annaud**
26 Mart Çarşamba	16.00	Film: Gülün Adı Yön: Jean Jacques Annaud
	19.00	Şiir: Emine Erbaş
27 Mart Perşembe	**16.00**	**Film: Kafka**
28 Mart Cuma	16.00	Film: The Dors Yön: Oliver Stone
	19.00	Söyleşi: Halk ve Ütopya İsmet Erdoğan
29 Mart Cumartesi	**19.00**	**Konser: Muhittin Kurt Sevda Türküleri**
30 Mart Pazar	18.00	Film: Ayı Yön: Jean Jacques Annaud
31 Mart Pazartesi	**16.00**	**Film: Kurtlarla Dans**
	19.00	**Film: Kurtlarla Dans**

Gitar ve Bağlama dersleri verilir.

Kafeteryamız Uygun Fiyatlarla Hizmetinizdedir.

Lamartin Cad. No:11 Kat:5 Taksim PTT Karşısı Tel/Faks: (0212) 235 28 59

Kadınların özgürlüğüne ve sosyalizme adanmış bir yaşam

Alexandra Kollontai

Firdevs H. GÜMÜŞOĞLU

'Kadınların yazgısı beni tüm yaşamım boyunca ilgilendirdi ve beni sosyalizme çeken de bu ilgi oldu zaten.'

Bu sözler; 1917 Ekim Devrimi'ne katılan, daha sonra sosyalizmin inşa sürecine teorik ve pratik katkılarda bulunan **Alexandra Kollontai**'a ait. **Kollontai**, çağımıza damgasını vurabilen az sayıda marksist kadın arasında yer alır. O, komünist bir kadın olarak; kadınlık durumunu tüm boyutlarıyla irdeledi. Çalışmalarını annelik, evkadınlığı, çalışan kadınların sorunları, aile kurumu, cinsellik/aşk ve kadın-erkek ilişkileri üzerinde yoğunlaştırdı. Bu nedenle de, yaşamı boyunca keskin eleştirilere maruz kaldı. Daha 1920'lerde kendisine yönelecek tepkilerin boyutunu gördü. 1923 yılında yazdığı *İşçi Arıların Aşkı* (Love Of Worker Bees) adlı öykü kitabında, öykünün kahramanlarından Vasilissa aracılığıyla bu duruma karşı koydu, yoldaşlarına kadın sorununun önemini kavratmaya çalıştı:

"Yoldaşları şöyle diyorlardı: 'Şu kadınları artık bırakmalısın. Şimdi düşünecek daha önemli işler var.' Vassilisa küplere biniyor, yoldaşlarını paylıyor, bölge sekreteriyle birbirlerine giriyorlar, ama savunduklarından vazgeçmiyordu: 'Neden kadın sorunu daha az önemli olacakmış? Kadın meselesine zaten hep böyle bakıldı! Bu yüzden de kadının geri konumda olması şaşırtıcı değil. Kadınların katılmadığı devrimin, başarıya ulaşmasını nasıl bekleyebilirsiniz? Onları kazanan, zaferin yarısını kazanmış demektir."

Alexandra Kollontai, 2.Uluslararası Komünist Kadınlar Konferansı'nda konuşuyor. Yıl 1921.

KOLLANTAI SINIFINI SEÇİYOR

Dünyanın ilk kadın büyükelçisi de olan **Kollontai**, 1872'de soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ailesinin özenli bakımı ve koruması altında büyüdü. "Kötü alışkanlıklar" edinmesine engel olmak amacıyla liseye gönderilmedi. Bunun yerine döneminin ünlü edebiyat tarihçisinden dersler alıp, tarih ve edebiyat konferanslarını izledi. İlk kez 1890'da yeraltı örgütünde çalışmaya başladı ve siyasi eğilimi de yine bu dönemde belirginleşti. Fakat **Kollontai**'ı etkileyen ve işçi sınıfının yanında yer almasını sağlayan asıl dönüm noktası, 1896'da yakından gözlediği Narva'daki bir fabrikada çalışan "onikibin dokuma işçisinin köleliği"dir. Böylece o, "... büyük bir sebatla" aradığı yolu sonunda bulmuştur.

Kollontai; 1893'te evlendiği eşinden, 1898'de oğlunu da yanına alarak ayrıldı. Ekonomi ve sosyal bilimler eğitimi görmek için Zürich'e gitti. Ekonomiyle ilgili bilgileri derinleştikçe "... söküp koparılmaz bir inançla solda kalıyor"du. Yine 1898'de, İngiliz işçi hareketini incelemek için gittiği İngiltere'de toplumsal çelişkileri bütün çıplaklığıyla gördü. Çok sonraları, anılarında, İngiltere'den ayrıldığı sıradaki duygularını şöyle değerlendiriyordu:

"Soldaki kişilerin, ortodoks marksistlerin kavramlarının doğruluğuna bir kez daha inanmış olarak İngiltere'den ayrıldım. Artık Zürich'e değil Rusya'ya dönüyordum."

Kollontai, Rusya'ya döndükten sonra kendini ekonomi alanında bilimsel çalışmalara verdi. 1900 ile 1903 yılları arasında Finlandiya hakkında araştırmalar yaptı. Bu çalışması, 1903 yılında *Finlandiyalı İşçilerin Yaşamı* adıyla yayınlandı ve büyük bir ilgiyle karşılandı. Yine aynı yıl, St. Petersburg'da bir öğrenci mitinginde ilk konuşmasını yaptı, idealizmi eleştirdi. Sosyalist dünya görüşünü net olarak ortaya koydu. Aynı günlerde **Lenin** Rusya'ya gönderdiği mektupta **Kollontai**'ın "Vperyod" gazetesinde yazmasını istedi. **Lenin**'e göre, Finlandiya hakkındaki makalelere "fena halde ihtiyaç" vardı. **Lenin**, **Kollantai**'ın Finli işçilerin mücadelesiyle Rus işçilerin mücadelesini yakınlaştırma çabasını görmüştü.

1901'de Paris'te; **Kautski**, **Rosa Luxemburg** ve **Lafargue** ile, Cenevre'de **Plekhanov**'la ilişkiler kurdu. **Kautski**'nin çıkardığı dergide takma adla yazılar yazdı.

1905 yılındaki kanlı pazarda, göstericiler arasında kışlık sarayına yürüyenlerden biri de **Kollontai**'dır. O gün işçilerin uğradığı katliamın dehşetini şöyle anlatır:

"Silahsız işçilerin o müthiş katliamı belleğime öyle işlenmiştir ki, ömrüm boyunca unutamayacağım: Ocak ayının çok güneşli bir günüydü. Saray çevresinde savaş düzenine girmiş olan birliklerin, alınyazısını belirleyecek olan işareti bekleyen o inanmış yüzleri... kar beyazlığı üzerindeki kan birikintileri, deri kırbaçlar, çığlıklar, jandarmalar, ölüler, yaralılar... kurşunlanan çocuklar."

Kollontai 1906 yılında Bolşeviklerle birlikte çalışıyordu. Bu dönemde İşçi Kadınlar Örgütü'nün kuruluşuna önayak oldu. Kadın işçilere yönelik eğitim, propaganda ve örgütlenme çalışmaları yaptı. 1907'de Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı'na Rusya temsilcisi olarak katıldı ve kadınların seçme ve seçilme haklarını savunan bir konuşma yaptı.

Kollontai, 1908'de *Finlandiya ve Sosyalizm* adlı kitabı ve tekstil işçilerinin örgütlenmesi ile ilgili dava sonucu tutuklanma olasılığı üzerine yurt dışına kaçtı. 1917'ye kadar Avrupa'nın çeşitli yerlerinde yaşadı. Bu sırada; *Toplum ve Annelik*, *Avrupa İşçi Sınıfının Arasında* adlı kitapları ile pek çok broşür ve makale yayınladı. Avrupa'daki işçi örgütlenmelerinde çalıştı, grevler örgütledi. Belçika'da 21 gün içinde 19 konuşma yaparak şaşırtıcı bir performans ortaya koydu.

Kollontai, 1910'da Kopenhag'da yapılan Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı'na da katıldı. Konferansta anne ve çocuğun korunmasına yönelik bir konuşma yaptı. 8 Mart'ın her yıl, "UluslararasıÇalışan Kadınlar Günü" olarak kutlanması için, **Clara Zetkin** ile birlikte öneride bulundu.

1917'de Rusya'ya dönen **Kollontai**, Petrograd Sovyetleri'ne seçilen ilk kadın oldu. Ekim Devrimi sırasında da partinin merkez komitesinde yer aldı. 1920'de kadın işçilerin örgütlenmesi için, partinin kadın kolu sorumluluğuna seçildi. Ana ve çocuğun korunması ve güvenliği amacıyla Sosyal Güvenlik Halk Komiseri olarak kararnameler yayınladı.

AİLE KURUMUNA BAKIŞI

Kollontai; aile kurumunun varolan biçiminin; kadını köleleştirdiğini düşünüyordu. Kadınların bu zincirlerden kurtulmasını; ekonomik özgürlüklerini kazanmaları ve siyasal alanda eşitlik elde etmeleri kadar önemli buluyordu. Aile kurumunun biçim değiştirmesi, hatta ortadan kalkmasının olmazsa olmaz koşulunun yeni toplumun bağrında gelişeceğini savunan yazılar yazdı, konuşmalar yaptı. **Kollontai** bu düşüncelerini sınıflı toplumların analizini yaparak, her toplumsal aşamada ailenin aldığı biçimleri derinlemesine inceleyerek temellendirdi. Burjuva toplumunda ailenin kutsallığı savının, yine burjuvazi tarafından nasıl tahrip edildiğini çalışmalarında örneklendirdi. Burada temel hareket noktası işçi kadınlar ve işçi ailesinin yaşam koşullarıdır:

"Ve fabrikanın kapıları çalışan kadınların üstüne kapandığı andan itibaren, proleter ailenin kaderi çizilmiş oluyor. İşçi ailesinin yaşamı, yavaş yavaş ve acımasızca ziyan olmaya doğru yol alıyor. Ocak sönüyor, artık aile fertlerinin birleşme merkezi olmaktan çıkıyor."

Kollontai, burjuvazinin "aile ocağı"na ve "anneliğin kutsallığı"na ilişkin değerlerini küfür olarak görüyordu:

"Sermayenin kaçınılmaz çağrısı üzerine anneler, daha geceyle gündüzü ayırt edemeyen çocuklarını kucaklarından koparıyor ve uysalca fabrikaların kapı önlerini çiğnemeye geliyorlar. Yayılan kokular ve gazlarla daha ana karnındaki çocukların şeklinin nasıl bozulduğunu ve sakatlandıklarını, milyonlarca çocuğun ana sütüyle birlikte zehirli maddeler içerek nasıl öldüğünü... ağlamaları ivedi bir emri yerine getirmelerini engellemesin diye anaların kendi öz çocuklarını nasıl yavaş yavaş afyonla zehirlediklerini, bunların hepsini tam ve eksiksiz biliyor burjuvazinin evlilik

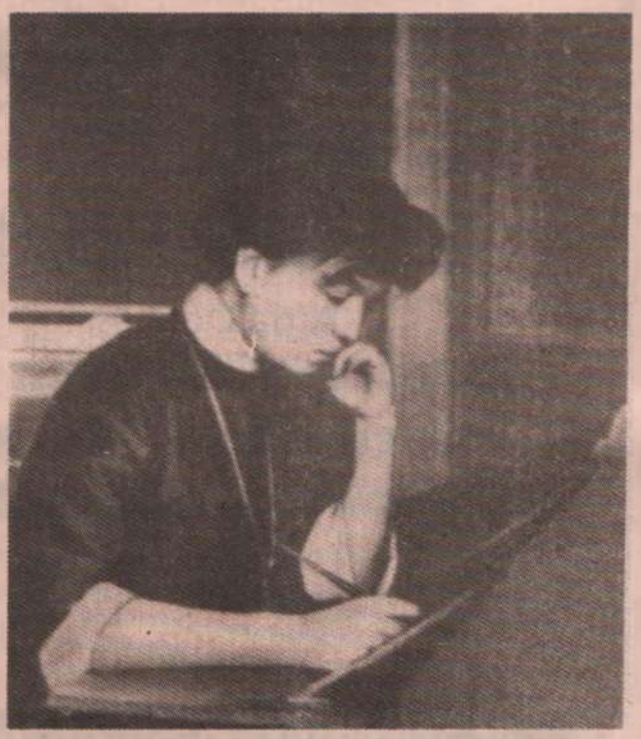

Kollontai, 1919'da Halk Komiseri.

Kollontai 1915'te Amerika'da, halkı savaşa karşı çıkmaya çağırıyor.

ve annelik savunucuları."

FEMİNİZME ELEŞTİRİLER

Kollontai, döneminin feministleriyle de aile ve kadının özgürleşmesinin kıstasları konusunda ciddi polemiklere girdi. Ona göre sağ feministler (günümüzde liberal feministler olarak adlandırılıyorlar), varolan toplumsal yapının değişmezliğinden hareket ederek; yasal bağlarla bağlanmış kişilerin karşılıklı ilişkilerini iyileştirmek amacındadırlar: "... aileyi ve evliliği cinslerin eşitliği ilkesiyle çelişen öğelerden kurtarmak isterler; böylece de kadınların maddi çıkarlarına büyük zarar vermiş olurlar."

Bu ciddi eleştirilerden, sol feministler de payını alır: "Onlara göre yasallaştırılmış evlilik, kadın için herşeyden önce yasal kocanın kişiliğinde, kendini beslemek ve bakmak için durağan birini bulma aracıdır." Sol feministlerin, bundan dolayı evlilik yasasında reform yapmak gibi bir dertleri olmadığını, bunun yerine "serbest aşk" ve "serbest birlik" anlayışını koyduklarını söyler. **Kollontai**'ı öfkelendiren evlilik sorununun toplumsal ve ekonomik koşullardan koparılarak, yalnızca bireysel ve "tek tek kahramanca çabalar" sayesinde çözüleceği yanılsamasıdır. "... ne sermayesi, ne yeterli ücreti, ne dostları, ne de fevkalade çekiciliği olmayanlar ne yapsınlar? Ya özgürlüğe susamış kadının kaygılı bakışı önüne dikilen annelik sorunu? Serbest aşk mümkün mü?... Bugünkü sınıflı toplumda, kadını eski aile boyunduruğundan kurtarmayı denemek yerine 'serbest aşk'ı gerçekleştirmek için yapılacak herşey, onun omuzlarına bir yeni yük, çocukların sıkıntısı yükünü de eklemek değil midir?" **Kollontai**, kadının özgürleşmesinin aile kurumundan özgürleşme anlamına geldiğinin, gönüllü birliktelikler çiftlerin mutluluğunun temeli olduğunun farkındadır. 'Serbest aşk' düşüncesine karşı çıkışı, ahlaki kaygıların ötesinde (burjuvaların zaten serbest aşkı yaşamlarına geçirdiğini savunur), kadının ve ailenin üzerindeki yükümlülüklerin topluma, dolayısıyla devlete geçirilmesiyle olanaklı olduğunun görülmemesidir. "Serbest aşk ilkesinin kadına yeni acılar getirmeksizin yürürlükte olması ancak, bugün onu hem kocasına hem sermayeye çifte bağımlı kılan maddi zincirlerden kurtulduğu zaman mümkün olacaktır."

İŞÇİ ERKEĞİN "ERK"İ

Kollontai'ın yaşadığı 20. yüzyılın başı, büyük işçi grevlerinin, hatta devrimlerin olduğu bir dönemdi. O, kurulan sosyalist toplumun bağrında filizlenen, yeni ahlak ve değerler sisteminin ipuçlarını görüyordu. Bunun teorileştirilmesi zorunluluğundan kaynaklanan aceleciliği onu kimi kez, işçi sınıfı ailesini değerlendirirken nesnellikten uzaklaştırdı. Bu yüzden de işçi sınıfının kadın-erkek ilişkilerini idealize etti. Burjuvaziye özgü saydığı değer yitiminin, kadına ve erkeğe farklı ahlaki yargıların yani "çifte ahlak"ın, işçi sınıfının saflarında yaşam bulmadığı yanılgısına düştü. Bu nedenle şu değerlendirmeyi yaptı:

"Kadının aileye 'yabancı kandan bir unsur' sokmayacağının garantisi olan genç kızın bakireliği, mülk sahibi koca için vazgeçilmez olan bir nitelik, işçi sınıfında değerini yitiriyor; çünkü miras sorunlarının artık hiçbir rolü yok burada ve 'geçmişi olan' bir genç kız, 'geçmişi olmayan' bir genç kız kadar kolaylıkla evlenebiliyor, yeter ki gerçekleşmiş bir fuhuş tehlikesi taşımasın."

Kollontai'ın, işçi sınıfı erkeği ve kadınının düşünce yapısının binlerce yıllık ataerkil köklerden beslendiğini görmemesi olanaksızdı. Çünkü, işçi erkeğin üzerinde egemenlik kurabileceği tek mülkü eşi ve çocuklarıdır. İşçi erkeğin "erk"i duyumsayacağı tek alan da aile kurumudur. Bu nedenle, **Kollontai**'ın tespitini bu yüzyılın toplumuna değil, geleceğin toplumuna özgü bir ütopya olarak değerlendirmek gerekir.

Yüzyılın başındaki işçi sınıfı bir yana, günümüzdeki işçi sınıfına ve ailesine bir göz atmak bile **Kollontai**'ın saptamasının bir büyük iyiniyet içerdiğini bize gösterir: "Burjuva sınıfında karanlık dramların kaynağı ve boşanmaların zorunlu nedeni olan kadın sadakatsizliğini işçiler, kocanın 'onuruna' silinmesizcesine küfür edilmiş gibi almıyorlar. İşçi, karısının sadakatsizliğine köylüden çok daha kolayca katlanmaktadır."

Onun bu aşırı iyiniyeti insana, devrim anına özgü "özel" koşulların, "özel" politikaların düşündürüyor. "Eş ilişkilerinin biçimlerine değil, onları doğuran nedenlere yönelme" zorunluluğu sanırız bu "iyiniyet"i bütünüyle açıklıyor. Bunun bizi; **Kollontai**'ın yukarıdaki düşüncelerini, kadınlara ilişkin değerlendirmelerinin bütününe yayma yanılgısına da götürmemesi gerekiyor.

KIZKARDEŞLİK DAYANIŞMASI

İşçi Arıların Aşkı adlı öykü kitabının kadın kahramanlarının tümü; kadın olmaktan kaynaklanan acıları, güçlükleri, "ikinci cins" olmaya direnişi, erkek şiddetini, hayal kırıklıklarını, engellemeleri, aşka-sevgiye bakışta erkekten farklılıkları vs. çeşitli boyutlarda yaşarlar. *İşçi Arıların Aşkı*'ndaki, "Kızkardeş" adlı öykünün kahramanı işçi kadın "devlet harcamalarında yapılan kısıtlamanın kendi işyerini de kapsaması sonucu işten atıldığını" öğrenir ve dehşete düşer. "Kocasına bu durumu bildirdiğinde, o sakin karşıladı. Hatta bunun daha iyi olacağını düşündü. Böylece evişlerine daha fazla zaman ayırabilecekti. 'Şu evin görünüşüne bak. Saygıdeğer birini konuk olarak çağırmak kesinlikle imkansız.' Kocasının onu anlamaması ve kendisini aşağılaması kadına acı verdi." Öykünün kahramanı kadın, kendisine acı çektiren kocasına karşı bir yandan da acımayla dolu şevkat hisseder: "... durumuna o kadar üzüldüm ki, herşeyi yeniden unuttum" der. Sonra da "Biz kadınların ahmak bir yüreği var" diye kendini kıyasıya eleştirir (Oysa ahmak olan yaşama ve ilişkilere katı, mekanik biçimde bakan erkek yüreğidir). Ve bu kadın, kendisini anlamayan kocasını "çok sevdiği" halde terk eder. Üstelik kocasının eve getirdiği fahişeye işten ayrılırken kendine verilen son maaşını bile verir. Çünkü fahişelik yapan bu kadın, "harcamalardaki kısıtlamalardan" dolayı işten çıkarılmış bir "kızkadeş"tir. Yeni kadın tipi; kızkardeşlik dayanışmasını yaşama geçirir, zaten **Kollontai**'ın gönlü de bundan yanadır.

Alexandra Kollontai, 1918'de kimsesiz çocuklarla birlikte.

YENİ KADIN TİPİ

Kollontai; kendi döneminin ve bir önceki dönemin edebiyatının kadın kahramanlarını karşılaştırır. Yeni kadın tipinin bütün toplumsal tabakalarda farklı biçimlerde ortaya çıktığını düşünür. Onların farklılığını, yaşamı yeni biçimde görmeleri, algılamaları ve yaşamalarında somutlaştırır: "Onlar, romanların mutlu bir evlilikle sonuçlandırdığı hoş ve 'saf' genç kızlar değiller. Kocasının sadakatsizliğinin acısını çeken ya da kocasını aldatmaktan suçlu kadınlar da değil." Yeni kadının, kocasının "yankısı", "yedeği", "tamamlayıcısı", "eş kadın" olmaktan çok uzak olduğunu ve kendi "öz" iç dünyasına sahip olduğunu saptar. Bu kadın, "genel insan çıkarlarına bağlı olarak yaşar". Özel yaşamında da aşkın hayal kırıklıklarına fazla yüz vermez. Çünkü yeni kadın için aşk, "... yoğun ve çok yönlü yaşamların yalnızca bir bölümüdür". Hatta bu kadın "aşkta yaşamın içeriği ve amacını değil, erkekler gibi 'dinlenme, şiir, ışık' arar sadece". O, aşkın gerçek içeriğini "sosyal düşünce, bilim, yetenek, yaratıcı çalışma"da görür, bunu tutkunun tüm zevklerinden daha kutsal bulur. Onlar, geçmişten miras alınan kendini yadsıma, silme ve sevgilinin kişiliğiyle özdeşleşmeye de yabancıdır.

Kollontai yeni kadının mutlaka bir mesleği, işi, disiplini olması gerektiğini düşünür. Yani ekonomik bağımsızlık ve üretkenliği zorunlu görür. "Eski toplum"a özgü saydığı kadınsı niteliklerden; kıskançlık, güvensizlik, intikam duygularından uzaktır. Bunun yanı sıra yeni kadının eskisinden farklı olarak, erkekle ilişkisinde pek çok şeyi bağışlayabileceğinden de söz eder. Bağışlamayacağı tek şey: "... dostunun onu anlamaması"dır. Eski kadın için sevgilinin yitirilişinin en büyük acı olduğunu söyleyen **Kollontai**, yeni kadında bu duygunun yerini "kendi kendini" yitirme, "ben"ini inkar kaygısının aldığını vurgular. **Kollontai**'ın "yeni kadını" da idealize edilmiş olmakla birlikte, hem yazıldığı yılların hem de günümüzün öncü kadınının ana çizgilerini taşır. Bağımsızlığıyla, öz beniyle ve toplumsal üretime katkı tutkusuyla kendisine ödetilmek istenen bedellere karşı koyar. Bedeller çok acı da olsa.

Kollontai bunu daha 1900'lerde gördü. Yeni kadının önünde, dolayısıyla kendi önünde de saygıyla eğildi. Düşündüğü gibi yaşadı. Aslında öykülerinde kadın kahramanlar aracılığıyla anlattığı bir bakıma kendisiydi.

"BÜYÜK AŞK" VE "OYUN AŞK" KAVRAMLARI

Kollontai, **Meisel-Hess**'in 1910'da Almanya'da yayınlanan *Cinsel Bunalım* adlı kitabını okur. Kitaptaki kimi düşünceleri eleştirmekle birlikte, genel olarak heyecanla karşılar. Kitapta yazılan aşk ve kadın erkek ilişkileri üzerine fikirleri tartışır ve geleceğin toplumunun aşka bakışının ne olması gerektiğini düşünür.

Kollontai yürürlükte olan ahlakın; insan soyunu çirkinleşmeye, alçalmaya, fiziksel ve duygusal olarak yozlaşmaya yönelttiğini savunur. O, **Meisel-Hess**'in "soyun sağlığı"na ilişkin düşüncelerinin sosyalist toplum lehine nasıl uygulanabileceği üzerine kafa yorar: "Emekçi genç kuşağı savunma, ana ve çocuğun korunması, fuhuşa karşı ve sosyalist programların diğer hak davaları için mücadele, esas olarak, kelimenin en geniş anlamıyla 'soyun sağlığını' korumaya yöneliktir".

Kollontai cinsel ahlakın katı kurallarının söküp atılıp, yerine yaşamın dolayısıyla yeni toplumun gereksinimlerinin konması gerektiğini savunur. Cinsel ahlakın kurallarının, çiftler arasında dayanışma ve arkadaşlık duygusunu bozduğunu söyler, insanın ruhunu kirlettiğine vurgu yapar. **Kollontai**'a göre, insan psikolojisinde temelde bir dönüşüm yapmak zorunluluğu vardır. Bu psikolojinin, "aşk potansiyeli yönünden zenginleştirilmesi"ni önemli bulur. Cinsler arası sevginin, dürüst ve mutlu ilişkilerin bu potansiyelin artmasıyla paralelliği büyük önem taşır. Fakat bunun ancak ve ancak sosyo-ekonomik ilişkilerin değişimiyle olanaklı olduğuna da dikkat çeker. O, yeni yaşam biçiminin şekillendireceği insan ilişkilerinden umutludur: "... ruh ve beden üzerine kurulu birlik, insanlığın gelecekte de ideali olacaktır."

Kollontai, "büyük aşk" ile **Meisel-Hess**'in ortaya attığı "oyun aşk" kavramlarını tartışır.

Kollontai'ya göre "büyük aşk", "kaderin seçtiği birkaç kişiye verilen" bir

armağandır. "Büyük aşk, parlak ışınlarıyla yaşamımızı güneş gibi aydınlatan bu güçlü büyücü, sihirli değneğiyle ancak pek az kalbe dokunur; milyonlarca insan büyülerinin tanrısal gücünü bilmemiştir." **Kollontai**; kişinin sevildiğini, kabul edildiğini hissetmesinin önemli bir ihtiyaç olduğunu söyler. Bu duygunun fizyolojik gereksinimleri de içine alacak biçimde genişlemesi ve tam bir uyumun olabilmesi de ancak "büyük aşk"ı bulmakla olanaklıdır: "Tam bir sevinci yalnızca büyük aşk verebilir". "Büyük aşk"ı bulmanın az sayıda insana özgü bir ayrıcalık olduğu gerçeği, **Kollontai**'ı şu sorulara yöneltir: "Öyleyse ne yapacak bu mirassızlar? Kendilerini aşksız evliliğin soğuk kollarına mı bırakacaklar? Yoksa fuhuşa mı? Ya da şimdiki toplumda olduğu gibi, kıyıcı bir ikilemin, ya büyük aşk, ya cinsel açlık ikileminin karşısında mı kalacaklardır?"

Kollontai sorularının yanıtlarını, **Meisel-Hess**'in "Oyun aşk" kavramında arar. "Büyük aşk"ın eksik olduğu yerde, "oyun aşk" onun yerini alır. "Büyük aşkın tüm insanlığın bir parçası olması için, güç fakat yüceltici bir 'aşk okulu'ndan geçmek zorunludur. Oyun aşk da, insan psikolojisinde 'sevgi potansiyeli' birikimi aracı olarak bir tür okuldur." **Kollontai** insan psikolojisinin, ancak aşk dostluğu okulundan geçtikten sonra, karanlık yanlarından temizlenebileceğini, büyük aşkı karşılamaya elverişli olabileceğini düşünür.

Kollantai, cinsler arasında tam özgürlük ve eşitlik ile dayanışma ilkesinin yaşam bulduğu koşullarda ancak, aşık olunan kişinin "ruhuna yaklaşırken" saygılı olunabileceğine dikkat çeker. Bunun pratikteki basit, basit olduğu kadar da önemli bir yansımasını da üçüncü kişiye karşı tutumda görür:

"... üçüncü kişiye karşı saf ve değişmez kabalıkları vardır aşıkların... diğerinin daha önceki kişisel ilişkileri üzerinde hakkı olduğunu kabul ettirmeye, diğer kişinin en özel, en kutsal yaşamına girmeye davranıyor. Daha dün birbirine yabancı olan, yalnızca ortak aşk heyecanlarıyla birbirine bağlanmış iki varlık, diğerinin ruhu üzerine elini koymak, bu bilinmeyen, gizemli geçmişin silinmez görüntülerini taşıyan ruhu istediği gibi kullanmak, oraya kendi evi gibi yerleşmek için acele ediyor... bugün biri diğerinin mektuplarını açıyor, yalnızca birine yakın olan üçüncü bir kişinin mektupları, böylece ortak mülkiyet oluyor... Böyle bir 'içli dışlılık' ancak, denenmiş dostluk, uzun ortak yaşam süresinde kazanılan gerçek manevi birliktelik varsa düşünülebilir. Oysa burada yapılan şey bu içli dışlılığın dalavere ile yer değiştirmesidir."

Kollontai'ın yukarıdaki saptaması, geçmişten bugüne miras alınan, sahiplik ve çıkar temelindeki ilişkilerin bir ifadesidir. Taraflardan birinin ya da her ikisinin birlikteliğe bakışındaki deformasyon, sözü edilen "hak"kın pervasızca kullanılmasına götürür. **Kollontai**, sözünü ettiği tarafı günümüz tanımıyla bile olsa "aşık" kategorisine sokarak yanılgıya düşer. Oysa, o kişi "aşık"ın bir karikatürüdür. Çünkü; ortak yaşanmışlığın, sevginin, saygının yoğunluğu ve derinliği bile, yani "büyük aşk" bile taraflara bu hakkı vermez. Vermemesi gerekir. Ancak o zaman "büyük aşk" **Kollontai**'ın anlattığı, gerçek tanımına kavuşur. Yoksa, "oyun aşk" bile olamadan, "dalavere" olarak kalır.

Diplomatik görevi nedeniyle İsveç'te bulunduğu sırada.

"KANATLI VE KANATSIZ EROS"

Kollontai, kadın-erkek ilişkisine iki ilginç kavram getirir. Bunlar "kanatsız ve kanatlı Eros"tur. O, "Kanatsız Eros"u salt cinsellik temelinde, duygusal donanımlardan yoksun bir ilişki biçimi olarak karşımıza çıkarıyor; bunun "kanatlı eros"tan yani aşktan daha az enerji istediğini söylüyordu. Devrim sürecinde insanların zorunlu olarak "kanatsız Eros"a yöneldiğini, devrim günlerinin kollektife karşı ortak yükümlülükleri dayatmasının bunda önemli bir rol aldığını belirtiyordu. Devrimin üstün geldiği günlere gelinmişti ve artık "kanatlı Eros" "haklarını yeniden kullanmaya başlıyor"du. **Kollontai**, "her devrin kendi aşk ideali var; kendi çıkarına göre her sınıf, aşk ahlakı kavramına kendi sınıfının öz içeriğini koymak istiyor... Biyolojik olay olarak başlayan aşk, psiko-sosyal bir etken halini aldı." diyordu. **Kollontai** aşk tanımını; tutku, dostluk, hayranlık, alışkanlık, duygu ve heyecanların yani çok sayıda ayrıntının birikimi olarak görür. Sonuç olarak aşkın özet tanımını şöyle yapar: "Kişinin başkasına karşı saygısının, onun haklarını önemseme yeteneğinin güçlendiği, karşılıklı ruh inceliğinin geliştiği, aşkı yalnızca öpücük ve okşamalarla değil, eylem birliğiyle de, irade birliğiyle de, ortak eserle de ifade etme isteğinin artması..."

"MUTFAĞIN EVLİLİKTEN AYRILMASI"NIN ÖNEMİ

Kollontai, sık sık evlilik kurumunun kadının köleliği üzerine kurulduğunu yazar. Evlilik kurumunun diğer yüzü olan fuhuşun, "tensel" yakınlığın satın alınmasının, "aç işçiyi yakalayan" bu durumun, ancak; hem sevgili hem arkadaş olan kadın ve erkeğin serbest ve samimi birlikteliğinin yaşam alanı bulmasıyla ortadan kaybolacağı kanısındadır. Aile kurumunun biçim değiştirme zorunluluğunun kadınları korkutmaması gerektiğine vurgu yapar. Devletin çocuk bakımını annenin sorumluluğundan almak gibi, kadına karşı önemli bir sorumluğu olduğunu söyler: "Annelik asla, çocuğunu yıkamak, üstünü değiştirmek ve beşiğine çivilenip kalmak değildir. Anneliğin toplumsal ödevi, herşeyden önce, yaşayabilen, esenlikli çocuklar dünyaya getirmektir... Çocuğa karşı annenin ödevlerine ilişkin doğru kavram, çocukları büyümeleri ve gelişmeleri için en normal ve esenlikli koşullar içinde bulundurmaktır."

Ölümünden kısa bir süre önce çekilmiş bu fotoğrafta madalyalarıyla, Ocak 1952

Kollontai, kadını en az annelik kadar köleleştiren bir diğer unsurun ev işleri olduğunu düşünür. "Mutfağın evlilikten ayrılması"nı, "devletin kiliseden ayrılması" kadar önemli bulur. Böylece kadınların alınyazısının değişmesinin koşulları doğacaktır.

Kollantai, sosyalist devlete "... ev işlerinin verimsiz yıpratıcı yanların"dan kadınları kurtarmayı bir zorunluluk olarak dayattı. Bu amaçla canla başla çalıştı. Komün evleri, kreşler, mutfaklar, çamaşırhaneler kurulmasına öncülük etti. Bu süreçteki aksaklıkları, engellemeleri, hayal kırıklıklarını gördü, yaşadı. "*İşçi Arıların Aşkı*"ndaki ilk öyküde; bu hayal kırıklıklarını ve çelişkilerini kahramanına, komün evinin sorunlarıyla başetmeye çalışan Vassilissa'ya söyletti: "... tek başına bütün bu fitne fesata karşı koymak, insanların yaptığı haksızlıklara dayanmak zorundaydı. Bu haksızlığı yapanlar kimlerdi? Kendi yoldaşları, işçiler! Onu en çok rahatsız eden, üzen de buydu. 'Burjuvalar' olsa hiç dert etmeyecekti." Vassilissa, bir yandan bunları söylerken, diğer yandan da "Devrimin bayram tatili" olmadığının farkındadır. Tıpkı **Kollontai** gibi. Bu yüzden de **Kollontai**, daha 1923'te Vassilissa'nın aracılığıyla "... proleterliklerini çoktan lambalar, yatak örtüleriyle değiştirenlere" dikkat çeker. Üstelik bunu yapan Vassilissa, yani bir kadın değil; bir erkektir, kocasıdır. Yıkılan düzenin temsilcisi, kalıntısı! Böyle düşündüğü için o, erkeklerin gerçekten 'baba' olamayacaklarını savunur. Nasıl ki anneliğin yüceltilmesi, kadınlara toplumsal bir yükümlülük getirip, annenin yaşamının her alanını işgal ediyorsa; "baba"lık kimliği de erkeği yükümlülükten bütünüyle kurtarıyor. Bunu net biçimde saptayan Kollontai; *İşçi Arıların Aşkı*'nda, erkeğin eşini bir başka kadın için terk ettiğini anlatırken, üç çocuğunu da bütünüyle terk ettiğine dikkat çeker. **Kollontai**'ın kahramanı kadınlar, yeni sistemden erkeklerden daha fazla kazançları olduğunu bilirler. Bu nedenle değişime uyumu, erkekler gibi sorun olarak yaşamazlar.

Kollontai 9 Mart 1952'de, 80 yaşında öldü. Fırtınalı aşk yaşamıyla, sıradışı düşünceleriyle, sosyalizme; özellikle kadınların özgürlüğüne katkılarıyla, örgütleme yeteneğiyle, alçakgönüllüğüyle ("Her zaman severek yazdım; 78 yaşıma vardığım bugün bile. Ancak kendimi yetenekli değil orta halli bir yazar olarak görüyorum. Yazış tarzım iyi ve temizdir, hepsi bu kadar. Ama biçimler renksizdir."), hatta şık giyimiyle herkesi şaşırttı. Anlattığı öykü kahramanı kadınlarla duygu özdeşliğini hissetmek aradan geçen üç çeyrek asırlık zamana, farklı toplumsal ve kültürel koşullara rağmen hem şaşırtıcı hem de yürek burkucu.

Kollantai'ı saygıyla anıyor, **Clara Zetkin** ile birlikte 87 yıl önce bize armağan ettikleri 8 Mart'ı, onları da yanıbaşımızda hissederek kutluyoruz.

KAYNAKLAR

1) Alexandra Kollontai, Selected Articles and Speeches, Progress Publishers, 1984 (Bu kitap bazı makaleler eksik bırakılarak Türkçe'de de yayımlandı: Kadınların Özgürlüğü, Çev.: Yasemin Çongar, Yarın Yayınları, İstanbul,1986).
2) Alexandra Kollontai, Marksizm ve Cinsel Devrim, Çev.: Aysem Göztok, Bilgi Yayınevi, 1974.
3) Alexandra Kollontai, Love Of Worker Bees, Virago Press, London,1977 (Türkçesi: Sevgi Yolları, Çev.: Gülay Türkyılmaz, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1987).

A. Kollantai'ın Rusya'daki ilk 8 Mart kutlaması dolayısıyla yazdığı makale:

Kadınlar Günü

Kollantai'ın bu makalesi, 8 Mart'ın Rusya'da ilk kez kutlandığı 1913 yılının Şubat ayı sonlarında Pravda gazetesinde yayımlandı. Yarın Yayınları'ndan çıkan "Kadınların Özgürlüğü" başlıklı kitaptan aktarıyoruz.

"Kadınlar Günü" ne demektir? Niçin önemlidir bu gün? Bu güzel burjuva kadınlarıyla feministlere tanınan bir ayrıcalık değil midir? İşçi hareketinin birliğine olumsuz etkisi yok mudur?

Bugün Rusya'da bu türden soruların sorulduğunu hâlâ duyabiliyoruz, oysa yurtdışında çoktan aşılmış bir sorundur bu. Yaşamın kendisi bu tür sorulara en açık ve doğru yanıtı vermektedir.

"Kadınlar Günü" proleter hareketin uzun, güçlü zincirinin halkalarından biridir artık. Kadın işçilerin örgütlü ordusu her yıl biraz daha genişlemektedir. Bundan yirmi yıl önce, sendikalarda, yalnızca İşçi Partisi'nin saflarında dağınık biçimde yeralan tek tük kadın örgütlenmişti. Bugün ise İngiltere'deki işçi sendikasının toplam 292 bin kadın üyesi var. Almanya'da sendika hareketi içinde yer alan kadınların sayısı 200 bine ulaşmıştır ve Almanya İşçi Partisi'ne150 bin kadın üyedir. Avusturya'da ise sendikaların 47 bin, partinin 20 bin kadın üyesi var. İşçi sınıfının kadın üyeleri, hemen her yerde, İtalya, Danimarka, Macaristan, İsveç, Norveç, ve İsviçre'de giderek daha geniş biçimde örgütlenmekteler. Sosyalist kadınlar ordusu neredeyse 1 milyon kişiden oluşmakta. Büyük bir güçtür bu! Öyle büyük bir güç ki, dünyanın her yerindeki egemen çevreler artık annelik sigortası, çocuk işçiler ve kadın işçilerin korunması gibi konularda bir karar almadan önce bu güce danışmak zorunluluğunu duymaktadır.

Erkek işçilerin sermayeye karşı savaşımının tüm yükünü tek başlarına omuzladıkları, "eski dünya"nın değiştirilmesi görevi ile kadınların desteği olmaksızın uğraşmaları gerektiği günler geride kaldı. İşçi sınıfı kadınları emeklerini pazarlamaya başladıktan, kimi zaman da babaları ya da kocaları işsiz olduğu için işçi pazarına girmek zorunda kaldıktan sonra, erkek işçiler, kadınlarını sınıf bilincinden yoksun bırakmanın kendi davalarını yıpratmak anlamına geleceğini anladılar. Bilinçli savaşçıların sayısı ne kadar çok olursa, başarı olasılığı da o denli artar. Ocak başında oturup, yaşamını sürdüren bir kadının bilinçlilik düzeyi ne olabilir? Böyle birinin kendisine ait bir düşüncesi bile yoktur! Herşey babanın ya da kocanın emrettiği biçimde yerine getirilmektedir, İşte o kadar...

Kadınların geri kalmış, haklardan yoksun durumlarına kayıtsız olmaları, işçi sınıfının çıkarlarına hizmet etmez, tam tersine sınıf savaşımına zarar verir. Peki, kadın işçinin hareket içinde yer alması nasıl sağlanabilir, kadın nasıl uyandırılabilir?

Dış ülkelerdeki sosyal demokrasi bu soruya doğru bir yanıt getirmekte gecikti. Evet kadın örgütleri işçilere açıktı, ama çok az sayıda kadın işçi bu örgütlere üye oluyordu. Nedeni neydi bunun? İşçi sınıfı, ilk başlarda, kadınların içinde bulunduğu yasal ve toplumsal yoksunluğu kavrayamadı. Yüzyıllardır dövülmüş, ezilmiş, alay edilmiş olan kadınların özel bir yaklaşım beklediğini, bir kadın olarak anlayabilecekleri sözcüklere gereksinme duyduklarını kestiremedi. Hakların işlerlikten uzak, sömürünün ise egemen

2. Uluslararası Komünist Kadınlar Konferansı'nda Kollontai, Clara Zetkin ile birlikte, Haziran 1921.

olduğu bir toplumda, kadının yalnızca bir emek üretici olarak değil, bir kadın, bir anne olarak da baskı altında tutulduğu gerçeği işçi sınıfı tarafından çok geç anlaşılabildi.

Ancak bu gerçek anlaşıldığı zaman, tüm ülkelerdeki sosyalistler, kadın emeğinin korunması, anne ve çocuğunun yaşamının güvence altına alınması, kadınlara siyasal haklar tanınması ile kadınların çıkarlarının savunulması konularında istemlerde bulunmaya başladılar.

İşçi Partisi, kadın işçilerle birlikte, onların sorunlarını daha iyi kavramayı öğrendikçe, partiye katılan kadınların sayısı da arttı. Kadınlar bu partinin kendi çıkarlarının gerçek savunucusu olduğunu ve işçi sınıfının tümüyle kadına özgü bazı ivedi gereksinimler için de savaşım verdiğini gördüler. Örgütlü bir bilinçlilik düzeyine erişen işçi kadınlar, bu amaçlara ulaşılmasında çok önemli aşamalar kaydettiler. Bugün tüm ülkelerdeki işçi partilerinin kadın kolları, komiteleri ve büroları vardır. Kadın komiteleri, hâlâ geniş bir topluluk oluşturan siyasal bilinçten yoksun kadınlara ulaşma ve işçi kadınların bilinçlilik örgütlülük düzeyini yükseltme amacını taşıyor. Aynı zamanda, kadınları yakından ilgilendiren pekçok konu ve istem üzerine de eğiliniyor: Çocuk bekleyen ve yeni doğum yapan kadınların korunması ve gereksinimlerinin karşılanması, kadın emeğinin yasal düzenlemelerle korunması, fuhuş ve çocuk ölümleriyle mücadele, kadınların siyasal haklar konusundaki istemlerinin karşılanması, ev yaşamının nitel açıdan geliştirilmesi, yaşamın pahalılanmasına karşı kampanya, bu konulardan bazıları.

Böylelikle, partinin üyeleri olan kadın işçiler hem ortak sınıfsal dava için çalışmakta, hem de birer ev kadını ve anne olarak istem ve gereksinimlerini egemen güçlere duyurmaktalar. Parti de bu istemleri destekliyor ve yerine getirilmesi için çaba harcıyor... Kadın işçilerin istekleri ortak işçi davasının önemli bir bölümünü oluşturuyor!

İşte artık "Kadınlar Günü"nde örgütlü kadın işçiler, kimi haklardan yoksun tutulmalarını protesto eden gösteriler yapıyorlar.

Şimdi, "niçin kadın işçiler diye bir ayrım yapıyorsunuz" diyenler olacak. Niçin işçi kadınlara özel "Kadınlar Günü", özel bildiriler, miting ve konferaslar düzenleniyor? Bu son çözümlemede, burjuva feministlerine verilmiş bir ödün olmuyor mu?

Bu sorular çizgisinden düşünenler, ancak burjuva feministleriyle sosyalist kadın hareketi arasındaki ayrımı tam olarak anlayamayanlardır.

Feministlerin amacı nedir? Onların amacı, günümüzün kapitalist toplumunda kocalarının, babalarının, erkek kardeşlerinin sahip olduğu ayrıcalık, güç ve hakların aynısına sahip olmaktır.

Kadın işçilerin amacı nedir? Onların amacı doğuştan ya da bireysel zenginlikten gelen tüm ayrıcalıkların yok edilmesidir. Kadın işçi için, "reis"in erkek ya da kadın olması bir şey değiştirmez. O sınıfıyla bütünleşerek, bir işçi olarak konumunu iyileştirmek istiyor.

Feministler her zaman ve her yerde eşit haklar istiyorlar. Kadın işçilerin yanıtı ise şu: "biz erkek ya da kadın ayrımı yapmaksızın herkes hakkını alsın diyoruz. Ancak kendimizin yalnızca birer işçi ve yurttaş değil, aynı zamanda birer ana olduğumuzu unutmuyoruz! Ve analar, geleceği doğuran insanlar olarak, kendimiz ve çocuklarımız için devletten ve toplumdan özel bir ilgi talep ediyoruz."

Feministler de siyasal haklar elde etmek istiyorlar. Ama bu bağlamda da yollarımız birbirimizden ayrılıyor.

Burjuva kadınları için siyasal hak, işçilerin sömürülmesi temeli üzerinde kurulmuş bir toplumda daha elverişli, daha güvenli biçimde yaşamlarını sürdürmenin bir aracı olacaktır. İşçi kadınlar için ise siyasal haklar, özlenen işçi devletine giden dikenli yokuşta atılacak yeni bir adımdır.

Burjuva feministleriyle kadın işçilerin izlediği yollar uzun zamandır birbirinden kopmuş durumda. Yaşamın bu iki gruba verdiği amaçlar arasında çok büyük bir ayrım var. Kadın işçi ile bayan sermayeder arasında, kadın hizmetçi ile hanımı arasında çok büyük bir çıkar ilişkisi bulunmakta... Bu yüzden aralarında bir bağ, bir uzlaşma, bir yakınlaşma, kurulmasını gerektirecek ortak hiçbir noktaları yok. Ve gene bu yüzden, erkek işçilerin, kadınların özel "Kadınlar Günü" kutlamaları yapmaları, kadın işçiler konferansları düzenlemeleri ve özel yayınlar çıkarmalarından kaygı duymamaları gerekir.

İşçi sınıfının kadınları tarafından gerçekleştirilecek her türlü özel çalışma, tümüyle kadın işçilerin bilincini pekiştirme ve onları daha iyi bir gelecek için savaşımın saflarına çekmeyi amaçlıyor... "Kadınlar Günü" kutlamaları ve diğer titiz etkinlikler bölünmeye değil, işçi sınıfının bütünleşmesine hizmet ediyor.

Bırakınız, ortak bir sınıf hedefine giden yolda hizmet verirken, kendilerine özgü haklar için de savaşmak, tüm kadın işçileri mutlu kılsın ve onları Kadınlar Günü kutlamalarında neşe ve umutla bir araya getirsin.

[Pravda, No: 40 (244), 17 Şubat 1913 St. Petersburg]

Afyon bağımlılığının tarihi-1

Doç. Dr. Ali Nahit BABAOĞLU

'O sıra Zeus'un kızı Helene bir şeyler tasarladı,
bir ilaç attı içtikleri şaraba,
yası, öfkeyi dindiren bir ilaçtı bu,
tekmil acıları unutturan bir ilaçtı.
Katıldığı sağraktan şarap içen,
gözyaşı dökmezdi bütün bir gün,
anası, babası ölmüş olsa bile.
Ya kardaşını ya sevgili oğlunu
gözünün önünde tunçla kesseler,
gözleriyle görse nasıl can verdiklerini,
bir damla gözyaşı dökmezdi gene de.
Böyle erdemli, iyi ilaçları vardı Zeus kızının,
Mısırlı Polydamna vermişti onları, Thon'un eşi,
Bu ilaçlar Mısır'ın bereketli toprağından fışkırırdı,
bir çoğu şifalıydı, bir çoğu da zehirli,
hekimleri de çok bilgili, üstün hekimlerdi,
hepsi de Paian tanrının soyundandılar.'

Böyle anlatıyor afyonu Homeros, Odysseia'nın 4. bölümünde. Gerçi artık Homeros'un, hep sanıldığı gibi İzmir'li bir kör şarkıcı olmayıp, İÖ 830-750 arasında yaşamış bir dizi ozanın ortak adı olduğu düşünülmektedir, ama bu adı taşıyan dizelerin o çağın bilgisini sadakatla yansıttığı da kesinlikle biliniyor. İşte, yukarıdaki dizelerde verilen bilgi de öyle.

Bakılınca, o çağda afyonun bir keyif verici değil, bir uyuşturucu ve bir "psikofarmakon" olarak ele alındığı görülüyor. Dizelerde afyonun adı doğrudan doğruya geçmiyor, ama anlatılan etkisinden hemen tanıyoruz biz onu. Anlatılan etki, neredeyse zehirlenme aşamasında bir doz etkisine uyuyor. Dindirilen acı bedensel değil, ruhsal acıdır. Tam bir ilgisizlik ve kaygısızlık çıkmaktadır ortaya. Afyonu şaraba katarak almak ise şimdi bile kullanılan bir yöntem.

İLK YAZITLARDA AFYON

Homeros, afyonun tacirlerce Mısır'dan getirildiğini belirtmekte. Oysa İÖ birinci binden çok önce de afyon Anadolu ve Mezopotamya'da biliniyordu. İÖ 3. binde Sümer yazısındaki Gil ve Hull simgeleri afyon anlamını verir. Afyon'un Mısır'a nasıl girdiğine ilişkin hiçbir bilgi yoksa da Homeros'tan 8 yüzyıl önce yazılmış olan ve bilinen en eski farmakoloji kitabı sayılan Ebers papirüsünde "haşhaş ile haşhaş bitkisinin tohumları, duvarlardaki sinek pisliklerivle karıştırıla, iyice hamur edile, süzüle ve dört gün ardarda verile" diyerek, "çocukların aşırı huysuzluk ve ağlamalarına birebir" gelen bir ilaç tarif edilmektedir. Kahire müzesinde bulunan İÖ 14. yüzyılda yaşamış küçük bir kral kızının mumyasının ağzında bir afyon topağı vardır. Bu zavallı küçük prenses ya yüksek dozda afyonla ölmüştür ya da öteki dünyada ağlamasın diye ağzına bu topak konmuştur.

Afyon'un Mısır'a Anadolu'dan gitmiş olması daha büyük bir olasılık. Ne olursa olsun, İÖ 2000 yıllarında Cenevre gölünde kurulmuş olan kazıklar üzerindeki evlerden oluşmuş yerleşim yerlerinde bile bolca kömürleşmiş afyon kapsülü bulunmuştur. Ve de bu kömürleşmiş kapsüllerin, yabani Papaver setigerum olmayıp, aşılanmış ve yüksek oranda morfin içeren bir tür olduğu da görülmüştür.

Kimler tarafından, ne zaman ve nerede üretilmiş olursa olsun bu bitki, en az beş bin yıldanberi vardır ve hep şifalı bir bitki olarak, sağaltım amacıyla ve tanrısal bir güç içerdiği varsayılarak yetiştirilmiştir.

Antik Yunan tanrısı Demeter. Resim ve kabartmalarında genellikle ellerinde başaklar ve haşhaş çiçekleriylle temsil edilir.

Bizim bilebildiğimiz, afyonun en geç üç bin yıl önce, tümüyle hekim-rahiplerin tekeline geçtiğidir. İÖ 9. yüzyıl başında afyon tarım ve tecimi Mısır'ın Karnak tapınağı rahiplerince yönlendirilmekteydi. Mısır'ın Teb ve Karnak tapınakları, hekimliğin tam anlamıyla gizemli bir sanat haline geldiği yerlerdi. Ve bu tapınaklar için afyon çok önemli bir araç oldu. İÖ 8. yüzyılda yaşamış bir Karnak rahibinin mezar taşında şu dizeler okunabiliyor:

"Gecenin ve ölümün kapısındaki çiçek;
Acıyı giderirsin sen ve de bilinci.
Düşleri sunarsın onlar yerine,
Uykuyu ve ölümü."

MİNOTAUROS LABİRENTİ VE İÇİMİZDEKİ CANAVAR

Gene İÖ 9. yüzyılın bir Asur kabartma resminde Kral **II. Tiglatpleser**'in yanında, elinde tuttuğu haşhaş kapsülleriyle bir rahip görülmektedir. Homeros çağından az önce Girit'te haşhaşın özgün bir tanrıçası da vardı. Ünlü Minotauros labirentinin tam giriş yerini bu tanrıçanın heykeli kapatıyordu. Bir girenin bir daha çıkış yolunu bulamadığı ve tam ortada, yarı boğa, yarı insan biçimindeki Minotaurus canavarı tarafından parçalandığı bu labirente, söylenceye göre yalnız güçlü Theseus girebildi. Usu kanatlı Theseus, labirente girerken, sevgilisi Ariadne'nin elinde tuttuğu yumağın ipini yol boyunca salarak yürüdü ve böylece dönüş yolunu bulabildi. Söylenceye göre, Minos, Zeus'un oğullarından biriydi. Zeus onun annesi Europa'yı bir boğa kılığına girip Suriye'den Girit'e kaçırmıştı. Minos, güneşin egemeni olan Helios'un kızı Pasiphea ile evlendi. Minos, Girit'in tam egemeni olmak için Poseidon'a yalvardı. Tanrı bu yakarışı kabul edip ona sunağında kurban edilmek üzere çok güzel bir boğa verdi. Fakat Minos sözünü tutmadı, tanrısal boğayı kendine sakladı ve Poseidon'a daha değersiz bir kurban sundu. Bu bencilliği cezasız kalmadı. Karısı Pasipkia bu güzel boğaya dayanılmaz bir aşkla tutuldu. Onunla birleşebilmek için Daedalos'a tunçtan bir inek yaptırdı; kendisi bu tunç ineğin içine girerek boğa ile çiftleşti. İşte yarı boğa, yarı insan bir canavar olan Minotaurus bu birleşmeden doğdu. Sonradan İkarus'un babası olan Daedalus, bu canavarı, yaptırdığı bir labirentin içine kapadı. Her yıl, Atina'dan genç kızlar ve genç oğlanlar getirilerek ona kurban verilirdi. İşte Theseus, sevgilisinin yardımıyla halkı bu beladan kurtardı.

Bu söylencenin iki yorumu vardır: Birincisi us, içimizdeki nedensiz ve yola girmez olanı, içimizin en karanlık uçlarına dek aydınlatarak yenebilir. İkincisi de, afyon tanrıçasının gösterdiği yoldan girince, kurtuluşun ancak tek yolu kalır; dış dünyayla olan bağlantıyı asla elden bırakmamak. Ancak böyle "içimizdeki canavar" yenilebilecektir.

DEMETER'İN ACISI NASIL DİNDİ?

Homeros'tan yaklaşık ikiyüz yıl kadar sonra ortaya çıkan bir başka söylence de çok güzeldir. Uranos ile Gaia'nın çocukları olan Titan'ların en küçükleri, zamana egemen olan Kronos ile toprağın ve dağların egemeni olan Rhea, birleşerek tanrılar soyunu türettiler. Tanrılardan biri olan Demeter, toprağın bereketinin ve buğday bolluğunun tanrısıydı. Onun, ağabeyi Zeus'tan bir kızı oldu. Çocuğa ebedi tomurcuk anlamına Persephone adı verildi. Persephone'ye kız, küçük kız anlamına gelen Kore de denirdi. Persephone bir gün çayırda arkadaşlarıyla birlikte çiçek toplayıp oyun oynarken birden, büyük bir gürültüyle yer yarıldı ve yeraltının, cehennemin tanrısı Hades, arabasıyla çıkarak onu tuttu ve yeraltına kaçırdı. Kızını yitirmenin acısıyla Demeter, şaşkın ve çaresiz, Olympostan indi; umutsuzluk içinde her yeri dolaşıp kızını aramaya başladı. Sonunda, Korinth'in 20 kilometre batısında bulunan Mekone'ye vardı. Orada kırmızı, beyaz çiçekler gördü. Bu çiçeklerin kapsüllerinden bir özsu sızıyordu. Bu acıydı; tıpkı Demeter'in içindeki evlat acısı gibi. Ama bu özsuyu içer içmez her şeyi unuttu. İşini, görevini, öylesine severek uğraştığı yeryüzünü ve bu arada kızının acısını da unuttu. Büyük bir aldırmazlık içindeydi artık. O unutunca, yeryüzünü bir gece ve kış kapladı. Bitkiler bitmez, ürün vermez oldular. Bunun üzerine Tanrılar toplanıp karar verdiler ve Persephone'nin yılın üçte ikişini yer yüzünde, kışa denk gelen üçte birini de Hades'in yanında, yeraltında geçirmesini Hades'ten istediler. O kabul edince mevsimlerin bilinen döngüsü oluşmuş oldu.

"UNUTUŞUN UYKUSUNU VEREN İÇKİ"

Mekone, Afyonun Yunanca adıdır. Ve merkezinde Sykion kenti bulunan Mekone, Yunan anakarasının ilk afyon ekim bölgesidir. Gene çok ilginçtir ki Prometheus söylencesi, tanrılarla insanların ilk buluşmasının da burada olduğunu anlatıyor. Belki de burada yetişen afyon, gerçekten insanların tanrısal duygular duymalarına, tanrısal görüntüler yaşamalarına yol açmıştır.

Demeter, resim ve kabartmalarında, ellerinde başaklar ve haşhaş çiçekleriyle temsil edilir. Bunlar kış ve yazı simgelemektedir. Demeter sunaklarına da afyon sap ve çiçekleri sunulur. Haşhaşın, Demeter'le ilgisinin ötesinde, özgün bir tanrısal kişiliği de vardır. Mekos adlı bu çok güzel genç haşhaşın simgesidir. Atina müzesinde bulunan bir lahitte Mekos, ölüm tanrısı olan Thanatos ile birlikte görülmektedir. Kabartmada ikisi birlikte Lethe ırmağından su almaktadırlar. Bu su ruha önceki yaşamını unutturur. Yalnız bu iki kabartma bile, Yunanlıların o sıralarda haşhaşın farmakolojik etkileri ve tehlikelerine ilişkin bilgi sahibi olduklarını yeterince gösteriyor.

Bununla birlikte, Yunan yazını ve mitolojisinde afyon oldukça sevimli deyişlerle anılmaktadır. Ve bütün mitoloji boyunca afyonun izini bulabiliriz. Medea, Argonotları, altın postun peşinde sefere çıkmaları için, onunla ikna etmiştir. Orpheus onda teselli bulmuş, orfik şarkıları onun yardımıyla bestele-

Büyük İskender'in afyon bağımlısı olduğu söylenir.

miştir. Orfik ozanlardan Lysis, "Öte"ye üç kapı gösterir; uyku, düş ve afyonla sağlanan cezbe. Girit'in afyon tanrıçası, Hesiodos da, bu kez Mnemosyne adıyla, yeniden ortaya çıkar. Şimdi, zamanın ve edebiyetin kızı, Muse'lerin an-

nesidir. Herakles, 9. işi olan Hesperid'lerin elmalarını çalarken, bu elmaları bekleyen canavarı afyon vererek uyuşturur. Roma'da Vergilius afyondan iki yerde söz etmiştir. Tarım üzerine şiirlerini içeren Georgica'da ondan "unutuşun uykusunu veren içki" diye sözeder. Eneas'ta ise Gökyüzünü taşımakta olan Atlas'a acır ve ona "süzme bala bulanmış afyon" verir.

Bütün bu öykü ve söylencelerde sözcük olarak haşhaş ve afyonun adı geçiyorsa da gerçekte belki de, bitkisel kökenli ve benzeri etkili, esriten her şey kastedilmekteydi. Demeter kültünde "hoş ezgilerin şarkıcıları" denilen Demeter ozanlarına, afyon kullananların kendilerine verdikleri adla "Ay tanrıçasının oğulları" deniyorsa da ezgileri, ileride sözünü edeceğimiz kenevirin etkisini daha çok anımsatıyor: "Ruhların inip çıktığı köprü üzerinde gökyüzü ile yeryüzü arasında bağlantıyı kurarlar. Acıların içinden, cennetin zevklerini söyler, ona ulaşıp yeniden yeryüzüne dönmeyi öğretirler." Ama işin bu mistik aşamasında, psikoaktif adı verilen, yani ruhsal yeti ve işlevler üzerinde etkin olan, bütün drogları ve bunların çağlar boyunca niçin ve nasıl kullanıldıklarını görmek gerekir. Şimdilik bunlardan en etkin ve yaygını olan afyonda kalalım.

ANTİK ÇAĞIN ASPİRİNİ

Yazılı tarih içinde afyonla birlikte yapacağımız geziye, Batı'daki gelişimi incelemekle devam edeceğiz. Haşhaşın, bugünkü kullanım amaç ve alanları için sistematik ekim ve yetiştirilmesi, bir olasılıkla, Epidauros'ta, İÖ 7. yüzyıl civarında başlamışır diyebiliriz. Helenlerin eski masallar dönemindeki köy kralarından biri olup giderek bölgesel küçük bir tanrı halini almış olan Asklepios'un oradaki küçük tapınağı, zaman geçtikçe bir sağlık ve sağaltım kaynağı halini almış ve en başında bir köy kahramanı, daha sonra Argonotlar arasına katılmış bir denizci olan Asklepios, önce orman ve çayırların tanrısı, daha sonraysa bütün tıp sanatının tanrısı olmuştu. Asklepios'un Asklepiad denilen rahipleri, başvuranların dertlerini ve iyileştirme yollarını, onların düşlerinden yola çıkarak biliyorlardı. Bu düşleri görebilmek için hastalar bir dizi kutsal törenlerden sonra tapınağın kutsallığı içinde bir gece uyumak zorundaydılar. İstenildiği ölçüde derin ve bol düşlü bir uykuyu sağlamak için de hastalar hazırlık törenleri boyunca verilen bir kutsal içki yardımıyla coşuyor ve sonunda yorgun ve kutsal ortamın etkisiyle de huşu içinde sızıyorlardı. Bu amaçla verilen içki 5 kısım şarap, 3 kısım bal ve 1 kısım afyondan oluşuyordu.

Asklepion'lar ve Asklepiad'lar sayesinde afyon giderek çağın aspirini gibi kullanılır hale geldi. Afyon gerçekte yalnızca ağrı duygusunu giderdiği, hatta gidermekten çok hastada oluşan bir uyuşukluk ve aldırmazlıkla ağrıyı yalnızca önemsiz ve katlanılabilir duruma getirdiği, asıl ağrı nedenini ise ortadan kaldırmadığı halde, insanlar ağrının yok olmasıyla iyileştiklerini sanıyor ya da öyle düşünmekten hoşlanıyorlardı. Çünkü nedense, ağrısının nedeni rastlantıyla ortadan kalkmış olanlar bile, durmadan yeni ağrılar buluyor ve yeniden hastalanarak yeniden afyon gerek-

Sokrates baldıran zehirini içerken, Zehirin içine büyük olasılıkla afyon karıştırılmıştı.

siniyorlardı.

AFYONA KARŞI İLK UYARILAR

Afyonun böylesi bir baştançıkarıcı etkiye sahip olduğunu farkedenler de yok değildi. Daha İÖ 5. yüzyılda Melos'lu **Diagoras**, bu nesnenin "durmadan aranmaya yol açan bir baştançıkarıcılığı" bulunduğunu, "gerçeklik duygusunu yokettiğini" belirtip bütün insanlığa bu nesneden uzak durmalarını sağlık veren ilk kişiydi. Tarihsel maddeciliğin ilk atası sayılan **Demokritos**'un öğrencisi olan bu zat da, kendinden sonra gelecek daha bir çok tarihsel maddecilik yanlısının başına gelenlerle karşılaştı: "Haklı bir öfkeyle (!) ayaklanan halk" tarafından kent kapısı önünde parçalanarak öldürüldü.

Diagoras'tan sonra afyonun tehlikeleri üzerine ağzını açan kimse olmadı. Yalnızca, arada sırada **Büyük İskender**'in erken ölümünde, afyonlu şarap tiryakiliğinin rolü olabileceğini ileri süren **Erasistratos** gibi münafıklar çıkıyordu. **Büyük İskender**'in afyon bağımlısı olduğu, batı kaynaklarında pek belirtilmese de, bugünkü bilgilerimize göre oldukça kesindir. Bu konuda en önemli kaynağı, Arap-İslam uygarlığının erken döneminin en önemli yazın eserleri olan İskendername'ler sağlamaktadır. O çağlarda henüz elde bulunan çok çeşitli kaynaklardan derlenen ve Hint, İran, Mısır gibi daha çeşitli kaynakların öykü ve söylencelerini de toplayan bu kitaplar **Büyük İskender**'in seferlerini ve seferler sırasında ortaya çıkan olgu ve olayları ayrıntılarıyla anlatan ve o sıralarda pek sevilen serüven romanlarıydı ve bugünkü dizi filmler kadar tutulmaktaydı. Şehrazat ve Sindbad gibi, daha sonra binbir gece masallarında toplanacak olan, bir çok karakterler, Arap halkının sevilen kahramanları olarak önce bu İskendername'lerde ortaya çıkmaktadır. Bu kitaplar, **Büyük İskender**'in ordularıyla ulaştığı her yerde haşhaş tarlaları yetiştirdiğini ısrarla ve ayrıntılarla anlatıyorlar. Gerçekten de, bugünkü afyon ekimi coğrafyası, **Büyük İskender**'in seferlerinin haritasıyla oldukça çakışıyor. İskendername'ler bu tarlaların yalnızca, "günün yorgunluğunu, afyonla koyulaştırılmış şarapla dindiren" büyük fatihin kişisel gereksinimi için değil, asıl "her savaştan önce, her türlü korku duygusunu gideren bu nesneden, her askerin dokuz topak tayın aldığı" ordularının büyük gereksinimi için yetiştirildiğini bildiriyorlar. Bu kitaplar afyonun daha fazla alınmasında ölüm tehlikesi olduğunu da yazmaktadırlar ama bu bilgi kuşkusuz ki Arap hekimlerin kendi gözlemlerinden gelmektedir. Yoksa Yunan kaynaklarında afyonun tehlikelerine ilişkin tek bir satır bile yoktur.

ZEHİR VE SİYASET

Bu biraz şaşırtıcı geliyor. Çünkü Yunan uygarlığı zehirler konusunda çok bilgiliydi. Devletin resmî zehiri baldıran dı. Ölüm cezaları bununla infaz edilmekteydi. Ancak, önemli kimseler idam edileceğinde, baldıranın oldukça acılı ve eziyetli olan ölümü, bir olasılıkla afyon katılarak kolaylaştırılıyordu. Tarihin en ünlü siyasal idam mahkumu olan **Sokrates** de, İÖ 399 yılı Şubatında bir akşam vakti bu zehiri içti. **Eflatun**'un Phaidon adlı diyaloğunda bütün ayrıntılarıyla yazdığı idam sahnesi okunduğunda hiçbir ağrı ve acı belirtisi görülmediği, tam tersine bir tür kayıtsızlık ve rahatlığın **Sokrates**'e egemen olduğu anlaşılıyor. Bunu onun sağlam irade ve kişiliğinden çok, baldırana karıştırılmış olan afyona bağlamak belki daha

Anibal'in Roma'yı afyon yüzünden alamadığı söylenir.

doğru olur.

Zehir, bunu izleyen üç, dört yüz yıl boyunca Akdeniz'in doğusundaki uygarlıkların en sevilen uğraşılarından biri oldu. İÖ 370 yılında Mantinea'lı **Thrasias** adında bir eczacı, kentin bütün hekim ve eczacılarını bu yolla ortadan kaldırıp, alanında rakipsiz kalmayı becermişti. Ama kendisi de, cinayet nedeniyle değil de, devlet tekelinde kalması gereken zehiri kullandığı gerekçesiyle, baldıranı içmek zorunda kaldı.

Bu zehir bolluğunda çağın egemenlerinin başlıca korkusu da vefalı dost ve uyruklularının bir oyununa gelerek iktidarı terk etmek zorunda kalıvermekti. Bunun için zehir karıcılığı kadar, panzehir buluculuğu da bir sanat haline gelmişti. Bir çoğu, en yaygın kullanılan zehirleri, küçük dozlarda her gün içerek, ona karşı bir bağışıklık kazanmaya çalışmaktaydılar. Bütün zehirlere karşı bir bağışıklık panzehiri geliştirmek için uğraşan Bergama kralı **III. Attalos** da İÖ 133 yılında bir imalat hatasına kurban gidiverdi.

Bergama'nın zehir meraklısı kralı **III. Attalos**, çok başarılı bir egemen olan **II. Eumenes**'in evlilik dışı oğluydu ve amcası **II. Attalos**'u zehirleyerek öldürüp tahta çıkmıştı. Kralın konkubini olan fettan annesine olan olağanüstü düşkünlüğünden ötürü kendisine "Philometor- Annesever" adı verilmişti. İnsanlardan kaçan, yalnız bitkiler, zehirler ve annesine bir muhteşem anıt mezar yapmakla uğraşan bu zat, bu anıt mezarın şantiyesinde uğraşıp dururken güneş çarpmasıyla hastalandı ve buna karşı kendi hazırladığı panzehirlerden birini içince ebedi huzura kavuştu. Bu işleri arasında çocuk yapacak fırsat bulamadığı için varisi yoktu ve yazdığı bir vasiyetnamede Bergama'yı Roma devletine bırakıyordu, Afyon üzerindeki egemenlik de Latinlerin eline geçiyordu.

ANİBAL ROMA'YI NEDEN ALAMADI?

Buna karşılık İÖ 132'den 63'e kadar Pontos egemeni olan **Mithridates Eupator**, kendi üzerinde deneylere hiç kalkışmazdı. Kobay görevi yapan binlerce köleden başka bazen kralın konukları da habersizce bu deneylerde kullanılırdı. **Mithridates** epeyce kişiyi temizledikten sonra nihayet şaşmaz panzehiri buldu ve buna Theriak adını verdi. Bu panzehir elliden fazla maddeyi içeriyordu ve hepsi ördek kanında eritilmişti. Bu ördek kanının nedeni, **Mithridates**'in, hemen bütün yaban kuşları gibi ördeklerin de bitkisel zehirlere karşı oldukça bağışık olduklarını çok doğru bir şekilde gözlemlemiş olmasıydı. İşte, daha sonra dilimize Tiryaki sözcüğünü kazandıracak olan bu Theriak adlı sıvının 1/5'i de afyon sakızından ibaretti

Bu madde, aynı topraklarda yaşamış ve Roma imparatorundan "Cihan Başhekimi" ünvanını almış olan, bütün çağların en büyük şarlatanı, ama aynı zamanda eczacılık ilminin de kurucusu olan Bergamalı Hekim **Galenos**'dan başlayarak, yüzlerce yıl batının olduğu kadar doğu ve islam tıbbının da en önemli devalarından biri olarak kaldı.

Afyon, kuşkusuz ki Romalılar için yabancı değildi. **Anibal** Roma kapılarına dayandığında, İtalyan yarımadasının halkı için hiçbir merhamet izi taşımıyordu. İÖ 211'de, müttefiki olan Campana'lılara, Capua'da oturan bütün Romalıları çoluk çocuk demeksizin genel hamama toplamaları ve "korlaşan kömürlerin çıkardığı gazla" öldürmeleri buyruğunu vermişti. Ancak bu adamın Roma kapılarında "Hannibal ad portas" duruverdiği, Roma'yı neden almadığı bir türlü anlaşılamamıştır. **Silius**, "Pön savaşı" adlı eserinde buna bir açıklama getiriyor. Ona göre, Roma'nın koruyucu tanrıçası Juno, "Kocasının uyanık kalma isteğine karşı sık sık başvurduğu Somnus'u çağırdı. Çağırılan, gecikmeksizin uydu buyruğuna. Afyon şerbeti elindeki boynuzun içinde hazır, Kartacalının çadırına süzüldü ve onun gözlerine huzuru verdi." Her halde Kartacalı fatihi iki hafta boyunca uyutan, Tanrıların elçisinden daha becerikli Roma casusları vardı. Olasılıkla bu uzun uykuyu sağlayan "üç bitki özü"

adıyla bilinen bir kokteyldi. Bu kokteylin içinde afyon, baldıran ve kurtboğan özsuları bulunuyordu. **Anibal**'ın bu uzun uykuyu sağ salim atlatmasının nedeni her halde baldıran ve kurtboğan özlerinin yeterli olmayışıydı. Yoksa, Roma'da yalnız İÖ 181 yılında üç binden fazla Roma yurtdaşı, "üç bitki" suyuyla cinayet işlemek suçuyla mahkum olmuşlardı. Roma'da afyon şerbetçilerinin Rhizotom'lar, yani Kökçüler adı altında düzenli ve saygıdeğer bir loncaları bile bulunuyordu

Ortaçağ'da antik tıpla ilgilenmek, hemen cadılık ve büyücülükle suçlanmak demekti. Cezası ise yakılmak.

ROMA'NIN AFYONKEŞ İMPARATORLARI

Roma çağı tıbbında **Kleopatra**'nın özel bir yeri vardır. Oldukça önemli tıp bilgilerine sahip olan, *Cosmetica* ve *Genesia* adlı iki kitabı olduğu da bilinen **Kleopatra**'nın, **Sezar** ve **Marcus Antonius**'u yalnızca burnunun güzelliğiyle değil, aynı zamanda "Kleopatra şarabı" diye bilinen özel bir içkiyle de mestettiği anlaşılıyor. Bir reçetesi ele geçen bu içkide, afrodizyak etkisi bilinen boru çiçeği özünden başka yüzde 30 kadar da afyon bulunmaktadır

Aslında Roma'nın yüce imparatorlarından bir çoğu da huzur dolu uykularına afyon sayesinde dalmışlardır. **Titus**, **Nerva**, **Traianus** ve **Hadrianus** bunlardan bir kaçıdır. **Neron**'un hekimi olan Giritli **Andromachus**, **Mithridades**'in klasik Theriak'ını biraz basitleştirip, afyon oranını da yüzde 30'a çıkararak, kendi adıyla anılacak olan Theriak androachii'yi icat etmişti. **Neron** bundan her gün çeyrek litre kadar içiyordu. Bu, günde yaklaşık 85 gram afyon eder ki ancak kaşarlanmış bir afyonkeş bu miktarla yaşamda kalabilir. İS 214 yılına kadar afyon sakızı bulunduğu bildirilmektedir. Üstelik afyon çok da pahalı bir nesneydi. **Diokletian** tarafından konulmuş olan bir narh, esrarın bir içimlik birimi için 80, afyonun bir birimi için ise 150 Dinar fiyat sınırı koymuştu.

İşte bu Roma imparatorluğunun en önemli hekimi olan **Claudius Galenus Pergamenus**, Theriak andromachii'deki afyon oranını yüzde 40'a çıkardı ve böylece antik dönemin en güçlü ağrı ilacını bulmuş oldu. **Galenus**, olasılıkla kendisi de, kendi bulduğu ilacın tutkunuydu. Bir kere tam bir stoacıya uygun bir yaşam sürüyordu. Cinsellikle hiç ilgisi olmuyordu. "Şehvet aklı bulandırır"dı. Yaşamının sonuna doğru bütün kitaplarını yaktı. "Hiçbir yitim bana acı veremez" diyordu. Bu dinginlik ve duygulara uzak oluş, afyon bağımlılığını çok andırmaktadır. Ölümünden az sonra öğrencilerinden biri "afyon ona huzur dolu bir uyku verdi" diye yazmıştı.

AFYON LANETLENMEYE BAŞLIYOR

Anadolu, Filistin, Suriye ve Mezopotamya'da yetiştirilmekte olan afyon, bölgenin tek egemeni olan Doğu Roma'nın, yani Bizans imparatorluğunun da çok önemli bir gelir kaynağını oluşturmayı sürdürüyordu. Tam her iş yolundayken, birden, yeni beliren bir güç bu mutlu zinciri kırıverdi; İS 622'de, yani Hicretle doğan İslam Devleti 20 yıl içinde, 642'de hemen bütün afyon ekim bölgelerini ele geçirmişti. 661 yılında iktidara geçen Emevîler Afyon ve Isparta'ya kadar Anadolu'yu da ellerine geçirdiler.

İslam inancı, toplum yapısı ve kültürü, bu nesneyle hiç mi hiç ilgilenmedi. Bu, işlerine yaramayan bir maddeydi ve mücahitlerin onun vereceği keyife de ihtiyaçları yoktu. İnançları ve yağma onlara şimdilik yetiyordu. Bu yüzden afyon ekini tahrip edildi, tarlalar da ya yakıldı ya sürüldü. Kalan, çoğunlukla düşük kaliteli afyon da son derecede nadir ve pahalı bir madde haline geldi. Üstelik bu maddenin kaçak olarak, müslüman, yani din düşmanı Araplardan alınması gerekiyordu. Yok, bu kadarı da fazlaydı. Servetin bu din düşmanlarına geçmesine izin verilemezdi. Madem ki afyon talebi ancak din düşmanlarını zengin etmeye yarayacaktı, o halde lanetlenmesi gerekirdi. Ve bu yapıldı. İzmir'li **Theodotos**, 750 yılında "Yalnız sefiller, serseriler ve bir hukuku olmayanlar afyona bağlanırlar. Onlar bunda kendi aşağılık durumlarına karşı ilaç ararlar. Ama, şerefli ve saygın vatandaşlar için, o yalnızca hastalık durumunda işe yarayan bir ilaçtır." diyordu. Ortaçağın Avrupasında ise ilaç olmaktan da çıktı. Hıristiyan Avrupa sağlık ve şifayı ancak dua etmekte, perhizde ve yatırlara kutsal yerlere yapılan ziyaretlerde arıyordu. Bunlarla iyi olmayanları hasta eden şeytanı çıkarmak için de keşişler ve rahipler işe karışıyordu.

AFYON YERALTINA İNİYOR

Ama antik tıp, kilisenin baskısından kaçıp, yeraltına indi. Onunla birlikte afyon da. Örgün kurumlarda eski çağlar tıbbı ile ilgilenmek hemen cadılık ve büyücülükle suçlanmak demekti. 1389'da Viyana'da bir öğrenci **Galenus**'tan söz etti diye okuldan kovuldu. Dört yıl sonra da bu öğrenci br kent yazmanını, "şeytandan aldığı içkilerle, tedavi bahanesiyle zehirleyip öldürdüğü" gerekçesiyle yargılanıp yakıldı. Kullandığı reçete mahkeme dosyasında bulunabiliyor. Bu, Theriak andromachii'nin biraz değişik bir şeklinden ibarettir. Zavallı öğrenci mahkemeye, müteveffanın üç haftalık dozu bir seferde içtiği için ebedi uykuya dalmış olduğunu bir türlü anlatamadı ve odun yığınlarının üzerine çıkmak zorunda kaldı. Theriak bu çağda çok çeşitli adlarla artık büyücülerin başlıca ilacı olmuştu. Afyona bu çağda verilen adlar arasında Thebaicum, İzmir Macunu, Ejderha kanı, Uyku yağı ve Şeytan boku gibi adlar sayılabiliyor. Bugün de bizim falcı ve büyücüler arasında Şeytan boku adıyla kötü kalite afyon sakızı topakları kullanılmaktadır.

Karılan ilaçlar arasında en ünlü ve önemlisi, vücuda sürmekle Kafdağı ardına uçmayı sağlayan Cadı Merhemi'dir. 14. yüzyıl kilise mahkeme tutanaklarından şöyle bir bileşim seçilebilmektedir: İki gram Güzelavrat otu, üç gram ayçiçeği çekirdeği, beşer gram sarmısak ve Banotu, altışar gram Callamus ve esrar, on gram buğday ve yirmibeşer gram kenevir yaprağı ve afyon. Bu maddeler darağacında asılmış bir insanın yağından on gramla iyice karıştırılacak ve bütün vücut bu merhemle iyice oğuşturulacaktı. Bu bileşim, bugünkü koşullarda, asılmış adam ve insan yağı bulunamadığından, sadece zeytinyağı bile kullanılsa, insanı epey uçurmaya yeter.

Bütün bu damlalar, yağlar, merhemler ve şerbetlerin ortaçağlar Avrupasında ne miktarda kullanılmış olduğunu biraz kavramak için; Ortaçağ Avrupasında bu cadılık ve büyücülüğün yalnızca, gerek yöneten ve yargıçlarda, gerekse suçlananlarda görülen, iki uçlu bir histeri olayı olmadığını, gerçekte yoğun hıristiyanlaştırma baskılarına karşı, hem düzenden, yani yeni gelişen feodaliteden, hem de bu düzeni destekleyip kollayan kiliseden hoşnutsuzluğun ortaya çıkardığı bir muhalefet akımının ta kendisi, eski güzel Kelt kültürüne bir nostalji akımı, büyük halk kitlelerinin kendilik ve kimlik arayışına bir yanıt olarak ortaya çıkıp geliştiğini de iyice anlamak gerekir. Bu davalar sonucunda yalnız Almanya'da 40 yıllık bir süre içinde 17 bin kişinin bütün Avrupa'da ise yaklaşık 1000 yıllık bir süreç içinde yaklaşık 55 milyon insanın, odun yığınları üzerinde yakılarak can verdiğini de akılda tutmak gereklidir. Avrupa'nın toplam nüfusunun o çağlarda 200 milyonu bile bulmadığı ve aynı dönem içinde bir elli milyonun da "kara ölüm" yani veba salgınlarıyla öldüğü düşünülürse, Avrupa Ortaçağ kültürünün insan harcamak konusunda oldukça çömert olduğu, şans eseri kalanları da feodaller arasındaki sonsuz savaşlarda, 100 yıl savaşlarında ve haçlı seferlerinde tüketebilmek için büyük bir çaba harcadığı görülebilir.

Bu yakılan insanların büyük bir bölümü gerçekten büyü ile uğraşıyorlar ve büyüleri için gerekli ekzotik malzemeyi, elbette bu arada afyonu ve diğer ekzotik bitkileri büyük bir iştahla tüketiyor, bunlar için de çok büyük bir serveti "Kâfir"lere, yani İslam egemenliğindeki Ortadoğu ve Önasya ülkelerine akıtıyorlardı. Çağın ekonomisi için bu ticaretin neler ifade etmiş olabileceği apaçıktır. Bataklıklarla dolu olan, hayvancılık ve tarım için olanakları çok sınırlı bulunan ve üşüyen Avrupanın insanı, giyinmek için kıl ve deri dışında, karbonhidrat kaynağı olarak da arpa, darı ve pirinç dışında hemen hiçbir kaynağa sahip değildi. Geri kalan her şey Doğu'dan ve Uzakdoğu'dan gelmekteydi. İyi cins yün, pamuk, keten ve ipek, kumaşı imprenye etmek, tahtayı kullanılır kılmak için gerekli balmumu ve gomalak, besi değeri yüksek buğday, çavdar ve yulaf hep Doğu malıydı. Bunları elde etmek için gereken altın ve hatta gemi yapmak için gerekli odun bile Afrika'dan getirilebiliyordu ki onun yolunu da, gene İslam Kuzey Afrika ve Endülüs kesmişti. İşte böyle bir Avrupa, gerek teknik, gerek sağlık için Aydınlanma'nın ilk kıvılcımlarını da Doğu'dan ithal etti.

AYDINLANMA DOĞU'DAN GELİYOR

İskenderiye ve Persepolis'in Arapların ve İslam'ın eline geçmesiyle, doğa bilimleri ve tıbbın hemen bütün antik kaynakları da o uygarlığın eline geçmiş bulunuyordu. Büyük İskenderiye kitaplığı **Sezar** tarafından yakılmış ve yok edilmişti. Ama orada Ptoleme hanedanı zamanında birikmiş olan büyük bir bilimsel potansiyel, kısmen Haran ve Hasankeyf'e kümelenmiş büyük "Kurtarılmış Bölge"de, kısmen de Sasani İran'daki Gundi Şapur tıp ve bilim merkezinde, bugünün her hangi bir akademik merkeziyle kıyaslanamayacak güçte ve yoğunlukta toplanmıştı. İşte İslam, 8. yüzyılın başından itibaren bu gücü ele geçirdi, önce dokunmadı, sonra korudu ve daha sonra da bilinçle kullanmaya başladı. 11. ve 12. yüzyılda önce tacirler, hemen ardından da haçlılar bu bilgi ile tanıştılar. Kudüs'ü elde tutmak ve korumakla görevli Templiye Şövalyeleri, silah ve kanla hiçbir şeyi başaramayacaklarını çabuk farkettiler ve bütün Doğu Akdeniz'de, tarikat şövalyeleri örgütleri yoluyla, birçok ticaret kolonileri kurdular. Öte yandan da İslam uygarlığının en yüksek doruğuna ulaşmış bulunan Endü-

lüs, bilim ve bilgiyi üretiyor ve cömertçe ihraç ediyordu. Buralardan gelen bilgi, gene önce uzun bir süre Kilise'nin baskıları ve engizisyonla boğuştu. Aydınlanan şövalye tarikatları yasaklandı, Templiye'ler, Jesuit'ler, Katar'lar, Benediktin'ler kovuşturuldular, yakıldılar, yok edildiler. Bilgi kısmen simya ilminin eline geçti, kısmen gizli örgütlerin ezoterik sistemlerine kapandı. Ama gene de gelişti ve 15. ve 16. yüzyıllarda artık yeterince güç kazanmıştı.

DÖNEMİN ÜNLÜ HEKİM VE ŞARLATANI: PARACELSUS

İşte bu sıralarda, gene çok büyük sayılmış olan bir hekimle karşılaşıyoruz. 1493'te İsviçre'nin bir köşesinde, Maria-Einsiedeln'de, küçük bir kent memurunun oğlu olan **Philipp Theophrast von Hohenheim** doğdu. 9 yaşınkayken Karnten'de Villach'a taşındı. Orada gymnasiumu bitirdi. Basel üniversitesinde Fizik ve Tıp eğitimine başladığında 16 yaşındaydı. On yıl sonra Danimarka ordusunda seferi hekim oldu. 1527'de Basel'de kent hekimi ve Tıp Profesörüydü. Orada Kentin eczacılarıyla takışıp, ardında yüklüce borç bırakarak Alsace'a kaçtı. Orada çiçek hastalığına ilişkin bir kitap yazdı. Bir yıl sonra Mürnberg'te ortaya çıktı ve frenginin cıvayla tedavisini buldu. Daha sonra hemen bütün Avrupa kentlerini gezdi. İstanbul'a bile geldi. 1539'da Salzburg'da, Salzburg Prens-Kardinali, Rhein Kralî Kontu ve Bavyera Arşidükü **Ernst von Salzburg**'un saray hekimi oldu. İki yıl sonra, 1541'de kıskançlıktan çatlayan meslektaşlarının kendisini tutup merdivenden aşağı atması sonucu boynu kırılıp, 24 Eylül günü öldü. Bu hekim, meslek adı ve mashalı olarak kullandığı adla, **Aureolus Bombastus Paracelsus** olarak tanınır. Bu adam, aynı anda hem hekim, hem filozof, hem gezgin, hem şarlatan ve dolandırıcı hepsi bir arada, tam bir Rönesans figürüdür. Hakkındaki dedikodular, çakıltaşını altına çeviren formülü bulduğundan, kendi menisini imbikten geçirmek suretiyle Homunculus'u, yani Frankestein'in ağababasını yarattığı söylentisine kadar yayılıyordu. Çok da şakacı ve bol esprili olduğu anlaşılan **Paracelsus**, elindeki "Arcanum"un, yani sihirli cevherin adının "Laudanum" olduğunu söylüyordu. Onun, latince "Laudare-Övmek" fiilinden ve "Lauda-Övgü" sözcüğünden türettiği Laudanum adıyla tanınan bu ilaç, müthiş bir ağrı giderieiydi. Bu ilacın reçetesinin şeytan tarafından korunduğu ve lanetli olduğu söyleniyordu. **Paracelsus**'un üç asistanı, reçeteyi ele geçirmek istedikleri için, şeytanın, üstatları tarafından bedenlerine sokulmuş olduğuna yemin ediyorlardı. **Paracelsus**, hekimlerinin havlu atmış olduğu 18 prensi bu ilaçla ölümden kurtardığını anlatıyordu. Bu ilacın sırrını kendisi ancak ölüm yatağındayken öğrencilerine verdi: Çok olgun ardıç tohumları, karanfille havanda dövüldükten sonra banotu kökünün kabuğu ve afyon karıştırılacak ve şarap ruhuyla karıştırılıp süzülecek ve sonra iyi cins şarapla zenginleştirilecekti.

Laudanum bir iki hafta içinde bütün Avrupa'nın en ünlü ilacı oluverdi. Lorrain'in Kilise yargıcı **Nicolas Remligius**, 800'den fazla büyücü ve cadıyı odun yığınları üzerinde kızarttıktan sonra, bir gün kendi yardımcısının karşısına da Laudanumla sarhoş halde çıktı ve hemen oracıkta, tıpkı kendi kurbanları gibi, kafdağı üzerinde uçmaya başladı. Kurallara uygun olması için de bunun ardından kendisini mahkemeye verdi, kendini ölüme mahkum etti ve iki çorba kaşığı dolusu Laudanum ile öteki dünyaya gitti.

Paracelsus, kendisinin çağdaşları olan Dr. **Faustus** ve Dr. **Eisenbart** ile birlikte halk masallarına geçmiş, öyküleri birbirine karışmış ve sonunda Faust figürüyle **Goethe**'nin ellerinde bir edebi anıt haline gelmiştir. **Paracelsus**'la afyon artık lanetlenmiş köşesinden yeniden çıkıyor ve her aklı başında evin baş köşesinde bulundurulacak bir "Lokman ruhu" halini alıyordu.

Biraraya gelip afyon içen sanatçıları gösteren temsili bir resim.

AFYON BAŞ KÖŞEDE

Oysa, Abbasî'lerin, Memlûk'ların ve Selçuk'ların elinde durmadan şekillenen Ortadoğu'da, bu nesneyle ne yapacağını pek bilemeyen, İslam fatihleriyle bir süre gözden düşmüş olan haşhaş tarımı, Ortaçağ boyunca Avrupa'da olağanüstü kullanımı ve zor elde edilişi nedeniyle yükselen fiyatlarla yeniden değer kazanmış ve klasik bölgesi olan İç Ege bölgesi ve Asi nehri vadisinden İran Güneyi ve Mavera-ün Nehr'e kadar yayılmıştı. Emevî ve Abbasî egemenlikleri sırasında Araplar bu nesneyi kendileri pek kullanamasalar da, fethedilen ülkelerin ikinci sınıf halkı, Farslar ve Türkler için bunun ve benzeri maddelerin, bu hoşnutsuz ve huzursuz kitleleri uyuşturup, kendi egemenliklerini sürdürebilmekte, pek uygun bir olanak sağladığını hemen farketmiş ve oralarda tarımını teşvik etmişlerdi. Kendileri ise Kath ile yetiniyorlardı.

Bu bölgelerde afyonun çok yaygın kullanıldığı, çağın birçok gezgini ve yazarı tarafından bildirilmiştir. Piscinarius mahlasıyla, büyücüler ve cadıların işlerine ilişkin araştırma ve kitaplar yazmış olan **Hans Wier**, Kleve Kontunun özel hekimiydi ve kitaplarından birinde "Türkler ve onlardan da fazla İranlılar, afyonu başkalarından daha iyi tanırlar. Çünkü birçok kadınla evlenirler ve afyonu keyiflerini artırmak için alırlar." diyordu, 1580 yıllarında. 1546'da Anadolu'daki afyon tarlalarını gezmiş olan **Pierre Belon** da "Afyon alabilmek için son kuruşunu vermeyecek hiçbir Türk bulamazsınız" diye yazıyordu. Aynı dönemde yaşayan **Garcia de Horta** ise "Afyon, Türklerin, yorgunluk ve bitkinliğe karşı kullandıkları, uyuşturucu bir zehirdir. Yoksa, birçoklarının sandığı gibi şehveti artıran ve uyandıran bir afrodizyak değildir." diye bildiriyordu.

Shakespeare'in eserlerinde afyondan en az 200 yerde söz edilir. Aşağı yukarı aynı çağda yaşamış olan **Thomas Burtan**, "Melancholie'nin Anatomisi" adlı kitabında, "İster sürekli sıkıntı, ister korku ya da dertten olsun, melankolik insanı çok acıtan bir semptom, uykudan uyanırken beynin kupkuru olmasıdır ve buna karşı afyondan başka hiçbir şey iyi gelmez." demektedir.

Çağının en büyük ve tanınmış hekimlerinden biri, **Thomas Sydenham**'dı. Sinir sistemi hastalıkları üzerindeki çalışmaları bugün de kendi adını taşıyan hastalıklarla tarihe geçen bu zat, çağının çoğu hekimleri gibi, sanatını yalnız varlıklı vatandaşlarının hizmetine sunar ve Londra'nın kilometrelerce kare alana yayılan yoksul bölgelerinde bir salgın hastalık çıktığında, kenti bırakıp kaçan zenginlerle birlikte, Highland'ın temiz havalı çayırlarına kaçardı. Çünkü "Salgından kaçanlara yardım etmek zorunludur, çünkü halkın iyiliği için değerli ve önemli kafaların sağlığı gereklidir". İşte bu değerli ve önemli kafaların sağlığı için kullandığı ilaç da kendi adını taşır: Laudanum Sydenhamii.

Sydenham, o zamana kadar kullanılagelen Laudanum paracelci kullanımı ile arada sırada olan ölüm olaylarının, içindeki banotuna bağlı olduğunu düşünerek reçeteyi değiştirdi: "1 Pound ispanyol şarabı, 2 Ounce afyon, 1 Ounce safran, 1'er Quint tarçın ve kurutulmuş karanfil alınır. Hepsi Benmarie'de iki ya da üç gün yavaş kaynatılır. Likör istenen kıvamı bulunca tülbentten süzülür."

Sydenham, "Bizlere her türlü nimeti ihsan eden ulu Tanrının kulları insanlara, acılarını dindirmek için ihsan etmiş olduğu, şifa veren devadan hiçbirinin afyon kadar evrensel ve etkili olmadığını, memnuniyet ve şükranla zikrederim." buyuruyordu. Afyonun bağımlılık yaptığının gerçi farkındaydı ama bu gerçeği, bugünün ilaç reklamcılarının hepsine taş çıkaracak bir mantıkla; "Sağlığıma hiç zararı dokunmaksızın günde 20 grama kadar alabiliyorum. Çünkü bu ilacı her gün düzenli olarak almaktayım." ve "Afyonun mükemmel şifa niteliğini, ilacı kesenlerin hemen ağır hasta oluşundan farketmek mümkündür" diye açıklıyordu. Başta **Cromwell** olmak üzere, o çağın İngilteresinin bütün ileri gelenleri, ister Puriten, ister Royalist olsun onun sadık müşterileriydi. 1689'daki ölümüne kadar 17.000 pound'dan fazla Laudanum sattığı öğrenilebiliyor. 1700 yılında **John Jones** adlı otodidakt bir kişi, yazdığı "Afyonun açıklanan gizleri" adlı 371 sayfalık kitabında bunun hangi hastalıklarda reçete edildiğini sayıyor: Kusma, ishal, nezle, sara, angina, astma, her türlü ateş, yolculuk hastalıkları, taşlar, kolikler, yaralar, kırıklar, amputasyon, çiçek, dizanteri, kolera, kızamık, romatizma, gut, veba, hipokondri ve uykusuzluk!

Nice krallar ve imparatorlar, bu arada İngiltere'nin **III. William**'ı, Fransa'nın XIV., XV. ve XVI. **Louis**'leri, Rusya'nın **Büyük Petro** ve **Büyük Katerina**'sı, İsveç'in üç, Danimarka'nın dört kralı, Avusturya'nın üç İmparatoru ve iyi kalpli imparatoriçe **Maria Theresia**, Prusya'nın büyük **Büyük Frederik**'i ve daha niceleri, hemen hemen adları ün kazanmış ya da kazanmamış bütün devlet adamları bol bol afyon kullanıyorlardı ve varlıklı, varlıksız, asil, avam bütün halk da onlardan geri kalmamak için çabalayıp duruyordu.

GELECEK SAYIDA

Sömürgecilik ve afyon. Afyon savaşları. Endüstri afyonu keşfediyor. Morfin ve eroin sahneye çıkıyor.

Bellek bozuklukları

H. Tuğrul ATASOY

Bellek ilk anda düşünüldüğünde aslında iki tanımı içeriyor, birincisi öğrenme, ikincisi ise daha önce öğrenilenlerin doğru olarak anımsanabilmesi. Tüm bunlar için de yeterli ve gerekli dikkatin sarfedilebilmesi gerekli. **Mandler** 1985'de belleği işlevsel olarak ikiye ayırmıştır. "Epizodik Bellek", bir zaman ya da bir yerde olan olaylara ait bellektir. "Semantik Bellek" ise, o an olup gitmikte olan olayları, deneyimleri kodlamaya yarayan temel bellektir. Bellek bozukluğu kavramı altında ise üç ayrı tür fonksiyonun işlev bozukluğundan söz edilebilir. Çok kısa süreli bellek, öğrenme ve öğrenilen şeylerin hatırlanabilmesi. Kimi zaman bu üç işlev birden bozulabilirken kimi durumlarda yalnızca bu işlevlerden birisi bozulabilir. Birçok tıbbi hastaklık bellek bozukluğuna yol açabilir. Burada en sık raslanılan ve daha tipik bellek kayıplarına yol açan durumlardam örnekler vermeye çalışacağım. Öncelikle kısaca yukarıda bahsettiğim bu üç fonksiyonun nasıl yerine getirildikleri hakkında yapısal ve işlevsel olarak bugün için neler biliyoruz? İşin aslı bilinen çok az şey var. Bilinenler ise büyük çoğunlukla deneysel bilim verilerinden değil klinik ve hasta gözlemlerinden elde edilen sonuçlar. Klinik olarak belleğin üç alt parçasının işlevlerine ve beyindeki bilinebilen yerleşimlerine bir göz atalım.

ÇOK KISA SÜRELİ BELLEK

Beyinde bu işlevi yerine getiren özel bir saha ya da bu işe ayrılmış özel bir bölge yok. Uyarı, ilgili duyu organının beyindeki duyusal merkezine gelir. Buradan hızla duyu merkezi ile ilgili yardımcı duyu merkezlerine ve karşı beyin yarısına iletilir. Aynı uyarı tekrarlanmaz ise çok kısa sürede uyaranın etkisi ile yok olur gider. Belleğe kayıt edilmez. Bir örnek: Telefonda size not almanız için bir telefon numarası söylendi ve siz tamam deyip 2-3 saniye içinde numarayı yazdınız. Olaydan 15 saniye sonra sorulduğunda not aldığınız numarayı anımsamazsınız.

Bu işlevin kaybı için genellikle tüm beynin ya da büyük bir beyin kesiminin çok büyük sıklıkla ani olarak etkilenmesi gereklidir. Örneğin alkol ya da eroin alışkanlığı olan kişinin bu maddeleri ani olarak kesmesi, ilaç ya da madde zehilenmeleri, kafa travmaları, beyin kanamaları veya tümörleri, tüm vücudu etkileyen sistemik hastalıklar (ağır kalp-akciğer yetmezlikleri, şeker koması gibi). Bu durum genelde ani bilinç sislenmesi durumu (akut konfuzyonel durum) şeklinde görülür. Kişide bilinç sislenmesi, yer-kişi-zaman ayırımında ve tanınmasında bozukluk, dikkatini toplamada ve sürdürmede güçlük, iletişim kurmada güçlük ve örneğin özellikle alkol ya da madde bırakılması durumlarında veya beyinin uzun süre oksijensiz kaldığı tıbbi durumlarda yukarıdaki bulgulara eşlik eden saldırganlık, anlamsız bağırıp çağırmalar, canlı hayaller görme gibi bulgular klinik tabloyu oluşturur. Ayrıca yukarıda söz edilen dikkat bozukluğu, yer-kişi-zaman algılarındaki bozulma, canlı hayaller, iletişim kuramama gibi diğer bulgular da sonuç olarak çok kısa süreli hafızanın oluşmasını engeller. Tedavi altta yatan esas bozukluğun düzeltilmesine yöneliktir.

ÖĞRENME BOZUKLUĞU

Burada ana yapı limbik sistem denilen nöroanatomik bölgedir. Bu bölge insanda koku duygusu, dürtü ve heyecan ile ilgili işlevlerin ve ayrıca hormon dengesi, vücut ısısı, susama, acıkma gibi bilincimizden bağımsız otonomik işlevlerin ana merkezidir. Limbik sistem alt-yan beyin loblarının iç alt kısımlarını ve o bölgelere komşu orta beyin yapıları içinde yerleşmiş birçok küçük çekirdekçiği ve onların ara bağlantılarını içerir. Limbik sistemin öğrenme ile ilgili yapılarının tıbbi isimlerini sıralamak gerekirse; hippokampus, medial temporal bölgeler (alt-yan beyin loblarının iç yan kısımları), mamiller cisimcikler, forniks (limbik sistemi beyaz cevhere bağlayan köprü işlevini görür), subiculum (aslında hippokampusun bir parçasıdır), entorhinal korteks ve parahipokampal yapılar. Bu yapılara ve öğrenmedeki önemlerine **Papez** 1937'de değinmiştir ve bu yapılar bugün sıklıkla Papez Döngüsü (Halkası) adıyla anılmaktadırlar. Sayılan yapıların dışında limbik sisteme dahil olan diğer bazı yapılar ise; (tıbbi isimleri ile) hipotalamus, amygdeloid çekirdekler, talamusun ön çekirdeği (tartışmalı) ve singulat girinti ile subkallozal alandır. Evrimsel olarak limbik sistem eski (ilkel) beyin yapısının en üst kesimini oluşturur. Koku ve koku belleği ile yakından ilgilidir ve bilindiği gibi birçok omurgalıda koku duygusu ve koku belleği hayati öneme sahiptir. Dürtü ve heyecanın merkezi de yine limbik sistemdir. Öğrenmede dürtü ve heyecanın yeri bilinmektedir. Öğrenme bir yerde ödül-ceza ve zevk-acı etkileşim ve dengelerine dayanır. Bu özellikle diğer omurgalılarda insana göre daha belirgindir. Papez döngüsündeki limbik sistem yapıları dışında Talamus adlı beyin çekirdeğinin arka-iç (medial-dorsal) çekirdeği de işlevsel olarak öğrenme için gerekli bir diğer yapıdır. Papez döngüsüne ait yapılar yani iç limbik sistem özellikle öğrenilen bir şeyin anımsanabilmesini sağlar. Girdinin, uyarının (öğrenilecek şeyin) dürtüler ve istekler doğrultusunda ne kadar güçlü bir şekilde ve ne kadar uzun süreli saklanacağı konusunda etkindir. Bir kez belleğe kayıt edilen şeyin bellekte tutulabilmesi için gerekli değildir; yani iki taraflı olarak bu yapılar cerrahi olarak alınırsa operasyondan sonra kişi yeni bir şey öğrenemez ama eski bildiklerini rahatlıkla anımsayıp kullanabilir. İç limbik sistem (Papez döngüsü yapıları) yakın zamanda öğrenilmiş bilgilerin anımsanmasını sağlar ama üzerinden fazlaca zaman geçmiş bilgilerin anımsanabilmesinde herhangi bir işlevi ve rolü yoktur. Bu yapıların değişik şekillerde iki taraflı zedelenmelerine en sık yol açan nedenler şunlardır: Aşırı uzun süreli alkol ve birlikte yetersiz gıda alımı (Korsakoff sendromu), kafa travma sonrası, beyin damar tıkanıklıkları, beynin oksijensiz kalması, ani kan şekeri düşüklüğü (hipoglisemi), viral enfeksiyonlar, sara nöbeti sonrası ve beyin urları sayılabilir. Bu nedenlerden birisine bağlı olarak gelişen geçici ya da kalıcı zedelenme sonucu hastada neler görülür: İleriye yönelik bellek kusuru (anterograd amnezi) olur, yani hasta yeni bir şey öğrenemez, yeni bilgileri belleğinde tutamaz. Olayın olduğu andan geriye doğru bir dönemi anımsayamaz (retrograd amnezi), eski olayları anımsar, dikkatinde, kişilik yapısında, entelektüel becerilerinde bir bozukluk olmaz ama anımsayamadığı olayları hayali olarak uydurarak tamamlar (konfobulasyon). Bu klinik en klasik şekli ile uzun süreli alkol alımı ve yetersiz gıda alımı nedeni ile oluşan thiamin (B1 vitamini) eksikliği sonucu iç limbik sistemde bazı bölgelerde (mamiler cisimcikler, talamusun medial-dorsal çekirdeklerinde) iki yanlı hücre kaybının olduğu Korsakoff sendromunda görülür. Bu hastalıkta uygun nedene yönelik tedavi ile hastaların dörtte biri tamamen iyileşirken dörtte birinde hiç iyileşme olmaz, geriye kalan kısım ise değişik derecelerde iyileşerek hayatını devam ettirir. Kan şekeri düşüklüğüne bağlı bulgular erken tanınır ve tedavi edilirse bellek bozukluğu tamamen düzelir. Beynin oksijensiz kaldığı durumlarda, beyinde viral hastalık durumlarında (Herpes virüsünün beyin iltihabında), beyin travması sonrası zedelenmelerde ve tümörlerde bellek kusurunun seyri ve ağırlığı, neden olan olayın şiddeti ve beyindeki zedelenme durumu ile ilgilidir.

Bunlardan başka "geçici geniş bellek bozukluğu" (transient global amnezi) denilen bir olay vardır. Orta yaşı geçkin kişilerde birden ortaya çıkan 12-36 saat süren, total bellek kaybı ile giden ve sonra kendiliğinden tamamen iyileşen ve halen tam bir açıklaması yapılamayan, beyinde şu ana kadar zedelenen bir alan saptanamayan klinik hastalık tablosudur. Bir kez olur, tekrarlanmaz. Tekrarlarsa altta yatan bir hastalığın ilk bulgusu, habercisi olabilir. Ayrıca büyük bir stres unsurunu takiben ortaya çıkan psijenik bellek bozuklukları vardır. Bu durum klinik psikiyatriyi ilgilendirmektedir.

ANIMSAMA BOZUKLUKLARI

Öğrenilen şeyin uzun dönemli depolanması hakkında çok az şey biliniyor. Eski anılar beynin herhangi bir bölgesel zedelenmesinden etkilenmezler. Tüm beyinde çoklu bağlantılar ile eski öğrenilen şeyler ve anılar depolanır gibi görünmektedir. Örneğin görmenin bellek merkezinde zedelenme var ise cisim göründüğünde tanınamaz ama dokunulunca ya da sesi işitilince tanınır ve bilinenler anımsanır. Depolama işinde korteks-korteks ve korteks-korteksaltı bağlantılar ve döngüler olduğu düşünülüyor. Yaşlılık, bunamalar (demanslar) ve depresyon gibi beynin büyük kısmını etkileyen tıbbi durumlarda anımsama işlevi bozulur. Bazı bilinen yapılar bu depolanan bilgi ve anıların anımsanmasında görev alırlar. Bunlardan ilki yukarıda sözünü ettiğimiz ve yakın geçmiş zamanın anımsanmasında rol alan iç limbik döngüdür. Diğeri ise ön beyin lobunun orta hattaki iki yanlı alt iç kesimleridir. Bu alanda yardımcı motor alan da yer alır. Diğer yapılar ise singulat girinti ile subkallozal alanlardır. Ön beyin lobundaki bu alanlar yine daha yakın zamana ait ya da olmakta olan olaylara ve sürmekte olan uyarılara ait anımsamayı ve dolaylı olarak öğrenmeyi kolaylaştırır ve ilgili işlevleri ateşlerler. Ön beyin lobundaki bu alanlar zedelenirse gerçek anlamda bellek bozukluğu olmaz ama dikkat azalacağı için özellikle öğrenme bozulur.

Bellek ve öğrenme konularında bilinenler ve gözlemler henüz çok az. Bu konularla ve davranış nörolojisinin diğer konuları ile ilgilenen okurlar için bir kez daha **Oliver Sacks**'ın dilimize yeni çevrilen "Karısını Şapka Sanan Adam" ve "Mars'ta Bir Antropolog" adlı kitaplarını anımsatmak isterim.

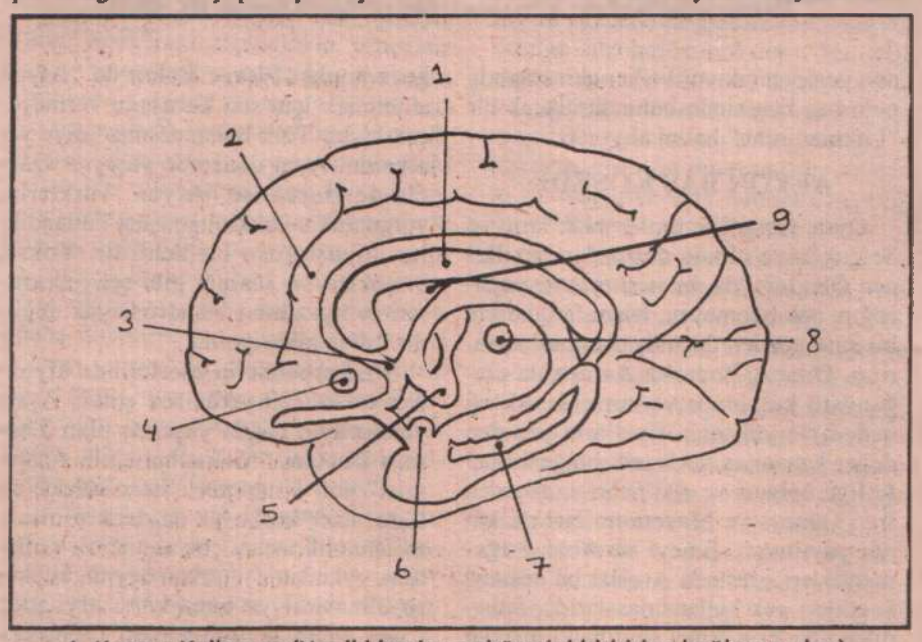

1- Korpus Kallozum (Her iki beyin yarıküresini birbirine bağlayan alan), 2- Siggulat girinti, 3- Ön komissür, 4- Septal Alan, 5- Mamiller Cisimcik, 6- Amigdal çekirdek, 7- Hipokampus, 8- Talamus'un arka iç cekirdeği, 9 Fomiks.

KAYNAKLAR

1) Tanrıdağ O., Davranış Nörolojisi, Nobel Tıp Kitabevi, 1994.
2) Benson F. McDaniel, K. D. Memory Disorders In.: Bradley WG Darof R. B. Fenicel G. M. Marsden G. D. Neurology in clinical practice Butter-Heineman, 1991, Vol.2, pg. 1389-1406.
3) Kupfermann I., Hypothalamus and Limbik system (Chap. 47) - The Association Cortices (Chap.53) In: Kandl E. R. Schwartz J. H. Jessel T. M. Pirinciples of Neural Sciences. Elsevier 3rd ed 1991, New York.

Bernoulli ailesi

Ergin SEVİNÇ

Tarih boyunca kalıtım ve yeteneğin aktarımı tartışmaya açık ve çok değişik görüşlerin yer aldığı bir konu olmuştur. Tartışmalarda bir kısım insan, şans verilirse ve yeterli çalışma olanağı sağlanırsa herkesin yetenekli olabileceğini, bir diğer kesim ise yetnenek varsa bunun koşullara bağlı olmaksızın kendini göstereceğini savunmaktadır.

Bu konudaki en güzel örneklerden biri de meşhur Bernoulli ailesidir. Bu ailenin birçok üyesi farklı konularda çalışmaya başlamışlar ancak doğalarından gelen yetenek onları matematiğe yöneltmiştir.

Bu ailenin adını üniversitede mühendislik ve temel bilimler okuyan çoğu kişi duymuştur. İşin garibi sadece Bernoulli ismini duyduklarından öğrendikleri konuların hepsinin tek bir kişi tarafından bulunduğunu ve geliştirildiğini sanmaktadır çoğu öğrenci. Fakat yapılmış bunca şeyi tek bir kişiye yüklemek de pek mantıklı olmasa gerek.

Bernoulli'ler, Katoliklerin 1583 yılında Antwerp'da başladıkları katliam yüzünden oradan kaçmak zorunda kalan birçok Protestan aileden biriydi. Oradan kaçıp önce Frankfurt'a gittiler, daha sonra da bir daha ayrılmamak üzere İsviçre'ye Basle'a yerleştiler. Bernoulli hanedanının kurucusu olan **Büyük Nicolaus** bir tüccardı ve sırf bu yüzden ticaretle uğraşan bir ailenin kızıyla evlenmişti. Zaten bu da tüccar bir aile olan Bernoulli'lerin aile geleneklerinden biriydi. İşte böyle köklü ticaret geleneğine sahip bir ailenin sonraki kuşaklardaki üyelerinin birdenbire matematikle uğraşmaları çok ilginçtir. Tabii bize ilginç gelen bu durum **Büyük Nicolaus** için hayal kırıklığı olmuştur.

I. JACOP VE MİSTİK SPİRAL

I. Jacob ailesindeki tüccarlığa karşı gelip kendisini matematiğe veren ilk Bernoulli üyesidir. İlk olmanın verdiği yük tabii ki onun işini daha da zorlaştırmıştır. Babasının baskısına maruz kalmış ve ailesindeki kimseyi örnek alamamıştır. En büyük olmanın olgunluğunu da taşımış ve kardeşlerinin bilim yolundaki en büyük destekçilerinden biri olmuştur.

I. Jacob kendi başına, **Leibniz**'in şekillendirmiş olduğu integral hesabı öğrenmiş ve bu konuya hakim olmuştur. 1687 yılından ölümüne kadar Basle'da matematik öğretmenliği yapmıştır. İntegral hesabı **Newton** ve **Leibniz**'in bıraktığı yerden alıp geliştirmiş ve bu geliştirdiği hesabı da o zamanın çok zor ve önemli problemlerine uygulamıştır. **I. Jacob**'un analitik geometri ve olasılık teorisine de katkıları olmuştur, ancak en önemli katkısı varyasyonlar hesabınadır. **Leibniz**'in çalışmalarının devamı olarak da nitelendirebileceğimiz diferansiyel ve integral hesabına da katkıları unutulmamalıdır.

I. Jacob zincir eğrileri üzerine bazı çalışmalar yapmıştır. Ancak bu çalışmaların nedeni basit bir merak değildi ve böyle olmadığı da bu çalışmaların sonuçlarından bellidir. Zincir eğrileri üzerine yapılan bu çalışmalar asma köprülerin yapımında ve yüksek voltajlı gerilim hatlarında kullanılmaktadır. Her ne kadar bugün bu konular oldukça basit gözükse de **I. Jacob**'un zamanında bunlar yeniydiler ve üstünde çalışılması oldukça zor olan konulardı.

I. Jacob'un kendisini anlatırken en çok kullandığı ifadelerden biri de şuydu: "Babamın bütün isteğine karşın ben yıldızlarla ilgilendim.'" Burada bir kez daha **I. Jacob**'un babasının baskısına rağmen bilime yöneldiğini görmekteyiz. Eğer aralarındaki mücadelede babası üstün gelmiş olsaydı **I. Jacob** bir ilahiyatçı olacaktı.

Ailenin bu ilk matematikçisinin kendi ailesi hakkında da çok ilginç ve bir o kadar da mistik düşünceleri vardı. Bu düşünceler de hayatının sonlarına doğru oldukça belirginleşmiştir. Logaritmik ve eş açılı bir tür spiral vardır. Özelliklerini **I. Jacob**'un bulduğu bu spiral pek çok geometrik dönüşümün herbirinin ardından tekrar aynı şekilde ortaya çıkar. İşte bu spiralden çok etkilenen ve kendi ailesi ile bu spiral arasında bir benzerlik gören **I. Jacob**, mezar taşına da şunların yazılmasını istemiştir: "Değişmiş olmama rağmen aynı şekilde ortaya çıkacağım." **I. Jacob**'un ölümünden sonra onun olasılık kuramı hakkındaki büyük eseri *Ars Conjectandi* 1713 yılında yayımlanmıştır.

HIRSLI KARDEŞ: I. JOHANNES

I. Jacob'un kardeşi olan **I. Johannes** matematikle ilgilenmeye başlamadan önce tıp doktoruydu. Kendisine cömertçe matematik öğreten kardeşiyle de arası iyi değildi. **I. Jacob** ve **I. Johannes** arasında kuşkusuz **Johannes** daha kavgacı ve de çıkarcıydı. Özellikle izoperimetrik problemler konusunda kardeşine oldukça iki yüzlü davranırdı. **Jacob**'un özgün düşüncelerini araklamakla kalmayıp, Fransız Bilimler Akademisi'nin ödülünü kazanan oğlunu da evden atmıştır. Bütün bu anlattıklarımızdan sonra **I. Johannes**'in karakteri hakkında bir fikre varabiliriz.

Şu son bölümde bahsedilen olaylar oldukça garip gelmiş olabilir, hatta bu kişilerin aynı aileden olduklarını düşünürsek bu insanların aile müessesini yok etmek gibi bir tutum içerisinde olduğunu bile zannedebilirsiniz! Fakat Bernoulli ailesini incelediğinizde bunun hiç de anormal olmadığını görürsünüz. Çünkü Bernoulli ailesindekiler birbirlerini kardeş ya da oğul olarak değil kendilerinin uğraştığı konuda uğraşan başka matematikçiler olarak görürlerdi. Bu yüzden de çalışmalarından bahsetmezler bu konuda birbirlerine destek olmazlardı. Hatta birbirlerine yazdıkları mektuplardaki dil, o kadar kabaydı ki zamanın at hırsızlarının dilini andırırdı. Önemsiz bir kağıt oyununda bile birçok büyük kavga çıkarken, insanın adını tarihe geçirecek bir teorem için neler yapılmaz! Bu yüzden Bernoulli ailesi hakkında anlatılan birçok olay ve anekdot vardır.

Babasının bütün ısrarlarına karşın **I. Johannes** kardeşi **I. Jacob**'u örnek aldı ve kendi istediği (ya da istediğini zannettiği) iş olan tıbba başladı. Onsekiz yaşında yüksek lisans yaptı. Bir süre sonra (biraz geç de olsa) tıbbı seçmekte hatalı olduğunu anladı ve matematiğe döndü. İlk akademik görevine 1695 yılında Groningen'de matematik öğretmeni olarak başladı. **I. Jacob**'un ölüm yılı olan 1705 yılında da Basle Üniversitesi'nde profesörlük ünvanını aldı. **I. Johannes** gibi garip mizaçlı bir adamın bazı bilimadamlarına hayran olup, bazılarından nefret etmesi de yadırganmamalı. **Leibniz** ve **Euler I. Johannes**'in gözünde birer tanrıydı. Doğal olarak **I. Johannes** de onların sıkı birer takipçisi ve destekleyicisiydi. **Newton** ise nefret ettiği ve küçük gördüğü insanların başında geliyordu.

I. Johannes kardeşi **I. Jacob**'a oranla daha çok eser vermiştir ve integral hesabın Avrupa'da yayılmasında da daha büyük rol oynamıştır. Matematiğe ek olarak fizik, kimya, astronomi alanlarında da çalışmıştır. Gel git ve gemilerin yüzdürülmesi ile ilgili teorileri de vardır.

I. Jacob ve **I. Johannes**'in kardeşi olan **I. Nicolaus** da matematik yeteneğiyle donatılmıştı. Fakat o da kardeşleri gibi yanlış bir seçim yaptı. Onaltı yaşında felsefe alanında doktor ünvanını aldı. Yirmi yaşında da hukuk alanındaki en yüksek ünvanı alma başarısı gösterdi. Bir matematik otoritesi olarak St. Petersburg'a gitmeden önce Bern'de felsefe alanında öğretmenlik yapıyordu. Öldüğünde cenaze masraflarını Çariçe **Katerina** üstlendi.

İKİNCİ KUŞAK

Aileden kalıtımsal olarak geçen bu matematik yeteneği kendini ikinci kuşakta da gösterdi. Babası **I. Johannes**, ikinci oğlu olan **Daniel**'e aynı babasının kendisine davrandığı gibi davrandı ve onu ticaretle uğraşması için ikna etmeye çalıştı. Fakat **Daniel** kendisine tıbbı seçti; kendi doğası ve yeteneğine de karşı gelerek doktor oldu. **Daniel** onbir yaşındayken kendisinden beş yaş büyük olan kardeşi **III. Nicolaus**'tan matematik dersleri almıştı. Matematiğe ilk adımı da bu dersler sayesinde oldu. İleride, zamanın büyük matematikçisi olan **Euler** ile samimi bir dostluk kurdu. Aynı zamanda aralarında arkadaşça bir çekişme de vardı. **Euler** gibi **Daniel** de Fransız Bilimler Akademisi'nin ödülünü kazandı. Hem de bu ödüle on kez layık görüldü (Ancak çoğu kez bu ödül birçok bilimadamı arasında paylaştırılıyordu). **Daniel**'in en önemli eserlerinden biri hidrodinamikteki çalışmalarıdır. Daha sonra enerji korunumu diye de bilinecek olan temel bir prensipten yola çıkarak hidrodinamiği kurdu. Akışkan hareketiyle uğraşan herkes **Daniel Bernoulli** adını bilir.

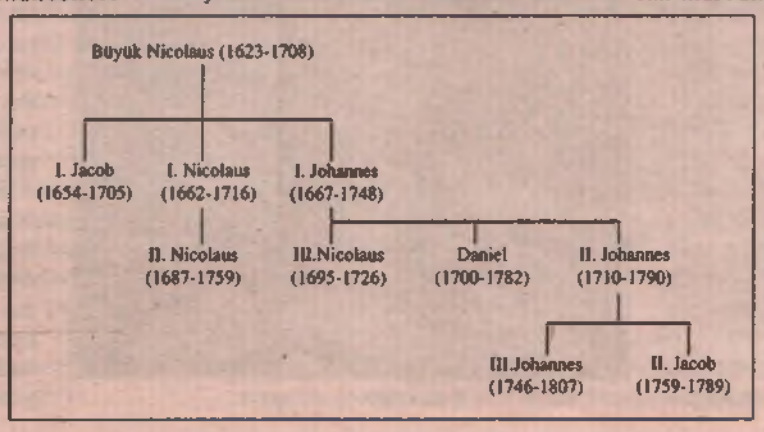

Daniel ile ilgili anlatılan şu anektod da oldukça ilginçtir: Yolculuk yapmakta olan **Daniel** bir adamla konuşmaya başlar ve yabancıya kendini tanıtır. Karşısındakinin **Daniel Bernoulli** olduğunu öğrenen yabancı alaycı bir şekilde konuşur: "Oh, demek **Daniel Bernoulli**. Memnun oldum ben de **Isaac Newton**!" Bu genç **Daniel**'in hoşuna gider ve daha sonraları hayatı boyunca aldığı en büyük övgünün bu olduğunu söyler.

1725 yılında **Daniel** St. Petersburg'a gitti ve orada öğretmenliğe başladı. Fakat oradaki hayat **Daniel**'e oldukça ürkütücü ve barbarca geldi. Bu onu çok etkilediğinden, ilk fırsatta (sekiz yıl sonra) İsviçre'ye döndü. Döndükten sonra Basle'da anatomi, botanik, fizik dersleri verdi.

Daniel'in matematik çalışmaları arasında integral ve diferansiyel hesaplama, olasılık, yayların titreşme teorisi ve kinetik gaz teorisi de vardı. **Daniel**, matematiksel fiziğin de kurucusu sayılır.

İkinci kuşaktaki üçüncü matematikçi olan **II. Johannes**, diğer iki kardeşi gibi yanlış bir başlangıç yaptı (Artık buna alıştık!). Fakat ailevi yeteneği ve (büyük ihtimalle de) kardeşlerinin çabaları sonucu matematiğe yöneldi. Babasının matematik kürsüsüne geçmeden önce Basle'da retorik öğretmeniydi. Temel fizik çalışmalarıyla üç defa Paris ödülünü kazandı (Üstelik bu ödülü bir kez kazanmak bile kazananın iyi bir matematikçi olduğunu göstermeye yeterdi). İkinci kuşağın son matematikçisi olan **II. Johannes**'den sonra onun oğulları Bernoulli ailesinin üçüncü kuşağındaki matematikçiler oldu.

II. Johannes'in ilk oğlu olan **III. Johannes** babası gibi hukukla ilgilenmeye başladı. Onüç yaşında felsefe alanında doktorasını yaptı. Ondokuzuna geldiğinde ise gerçek işini bulmuştu ve Berlin'de kraliyet astronomu olarak çalışmaktaydı. Yaşamı boyunca en çok ilgisini çeken konular astronomi, coğrafya ve matematiktir.

II. Johannes'in diğer oğlu olan **II. Jacob** daha sonra deneysel fiziğe dönmek üzere babası ve kardeşi gibi hukuğa başladı. Amcası **Daniel**'den matematik ve fizik dersleri aldı. **Daniel**'den sonra da onun deneysel fizik kürsüsüne geçti. 1788 yılından sonra St. Petersburg'a giderek orada matematik profesörlüğü yaptı ve St. Petersburg Akademisine üye oldu. Otuz yaşında Neva nehrinde boğularak öldü. Bu yüzden yapmak istediklerini tam olarak ortaya koyamadı.

Bernoulli ailesi, 17. ve 18. yüzyıllarda matematiğe damgasını vurmuştur. Bu dönemdeki bütün Bernoulli üyeleri önemli çalışmalar yapmış ve matematik bilimine büyük katkıda bulunmuştur.

Matematikte "boşluk" olarak tanımalayabileceğimiz bazı dönemler vardır. Bu dönemler büyük atılımlar yapılabilecek dönemlerdir. Bu atılımlardan sonra ise yeni bir döneme kadar ilerleme yavaşlar ve ufak adımlar halinde olur. Bernoulli ailesinin ilk üç kuşağındaki sekiz matematikçi ve onlarla birlikte daha birçok matematikçi bu atılımı gerçekleştirmiş ve matematiğin temellerini oluşturup geliştirmişlerdir. İşte bu yüzden üçüncü kuşaktan sonraki Bernoulli üyeleri matematikle fazla uğraşmamış, başka alanlara yönelmişlerdir. Fakat hangi alanda olursa olsun işlerinde başarılı olmuşlardır.

Bu büyük aile hakkında daha pek çok şey söylemek mümkündür fakat **I. Johannes** kendi ailesini tek cümleyle çok iyi anlatmıştır: "Bu adamlar kendi seçtikleri hedefe mükemmel ve hayran olunacak bir biçimde ulaşmışlardır."

KAYNAKLAR

1) Men of Mathematics, E. T. Bell.
2) Meydan Larousse, ilgili madde.

Tanrıça Artemis'ten Me

Kürşat BAŞDEMİR

'İnsanlar değişik olanın, kendisiyle nasıl uyuştuğunu bilmezler. Karşıt gerilimlerin uyuşumudur o. Yayla lir'in uyuşması gibi.' (1)

Efesli Herakleitos

Anadolu, batıdan doğuya, doğudan batıya göçeden insanları, kültürleri ve dinleri birbiriyle buluşturan tarihi bir köprüdür. Bu köprünün yıpranmış taşları, yıllardır taşıdıkları onca yüke rağmen, günümüzün koşullarına direnir. Efes, Doğunun zengin birikiminin Batı uygarlıkları ile kaynaştığı ilk büyük kentlerden biridir. Geçmişi geleceğe bağlayan ipuçları, çalkantılı değişimlerle dolu tarihinde gizlidir.

Efes'in kuruluş efsanelerinden birine göre, kenti kuranlar kuracakları yer konusunda kararsızdırlar. İşin içinden çıkamayınca bir biliciye başvururlar. Bilici bir balık ve yaban domuzunun onlara yön göstereceğini söyler. Bir gün balıkçılar deniz kenarında balık kızartırken mangaldan fırlayan bir balığın üzerindeki kor parçası tahtaları tutuşturur ve yangın çıkar. Bu arada çalılıların arasında gizlenen bir yaban domuzu yanmamak için kaçınca onu yakalayıp öldürürler. Kehanetin sonucunda kent buraya kurulur ve bir liman yapılır. Simgesel olarak kentin ana caddesine bir yaban domuzu heykeli dikilir. (2)

Başka bir efsaneye göre kenti, Tlemiskyra'dan (Terme) gelen kadın savaşçı Amazonlar kurmuşlar. Amazonlar Anadolu'nun Kybele'sini Efes'e getirip ilk Artemis Tapınağı'nı inşa etmişler. Artemis için gerçekleştirdikleri ilk ayinlerini de Amazon Kraliçesi Hippo'nun adaklar sunduğu bir kayın ağacının dibinde yapmışlar.

Mitolojide anlatılan Amazonlar'ın Hititli kadın papazlar oldukları görüşü ağır basmaktadır. Hititlerin İÖ 1400 yıllarında bölgeye gelişleri ve bölge halkları ile kaynaştıklarını kanıtlayan yeterince bilgi vardır. Hititler doğudan gelip, Karabel geçitinden Efes'e gelmişler. Ege'ye ilk ulaştıklarında Keteians adı ile anılmışlar. Troya Savaşı'na katılmış ve Troyalılar tarafında yer almışlar. İnsan kafalı ve at bedenli Kentaurlar İonya halkının gördüğü ilk Hitit atlıları idi. Hititlerin duvarlara yaptığı dev gözlü profil yontular Ege halkları tarafından tek gözlü kikloplar olarak adlandırılmıştı. Hitit ve Miken-Girit kültürleri yörede İon Uygarlığının temellerini oluşturmuştur. (3)

Strabon, *Geographika*'nın 14. kitabında kentin geçmişini şöyle anlatır; "Ephesos kenti hem Karialılar hem de Lelegler tarafından iskan edilmişti. Fakat Androklos bunları sürerek, kendisiyle birlikte gelenlerin çoğunu Athenaion ve Hypelaion dolayına yerleştirdi, aynı zamanda Koressos dağının yamaçlarındaki ülkenin bir kısmını da bu yerleşmenin içine aldı. Ephesos, Kroisos'a kadar bu şekilde iskan edildi. Sonradan halk dağ yamaçlarından aşağı indi ve Aleksandros'a kadar şimdiki tapınağın dolaylarına oturdu." (4)

ARTEMİS'İN EFES'E GELİŞİ

Çatalhöyük'ten beri Anadolu'daki en kutsal varlık olarak bilinen Ana Tanrıça, Ege'de karşımıza Artemis olarak çıkmaktadır. Yunan Mitolojisi'ne göre Leto önce Apollon'u Delos'da, daha sonra Artemis'i bıldırcınlar yeri Ortygia'da doğurmuştur. Birçok yer Ortygia olarak anılmasına rağmen Efes yakınlarında olduğuna dair tutarlı görüşler vardır. Artemis, babası Zeus'tan sonsuza dek bakire kalmayı dilemiş ve perileri ile birlikte hep bakire kalmıştır. Ok, yay, at ve arabası onunla bütünlük oluşturur. Sık sık geyik avına çıkar. Avlanmaktan yorgun düşünce kendini müziğe verir.

Artemis ay tanrıçasıdır. Tacı ayın üç ayrı dönemini temsil ettiği gibi, kadının gelişimini de temsil eder. Hilal yeni doğmuş bir kızı, yarım ay genç kızlığa geçişi, dolunay ise olgunluğu, doğurganlığı ve analığı simgeler. Bu üç yönüyle Artemis bakire, kadın ve anadır. Bakireliğin ve analığın yanyana olması yüzyıllar sonra kutsal sayılacak ve yirminci yüzyılda bile kutsallığını kaybetmeyen bir ananın müjdecisidir. Başının arkasındaki dolunay diskinin her iki yanında beş ayrı mitolojik imajı temsil etmekle, boynundaki gerdanlıkla da bitkiler dünyasını, gerdanlıktaki kolye ile de Orion takım yıldızlarını sembolize etmektedir. Çok memeli diye tanımlanan Tanrıça'nın göğsündeki nesnelerin hurma meyvaları veya Artemis'in kraliçe arıyı simgelediğinden dolayı erkek arı gövdeleri olduğu yolunda görüşler ortaya atılmıştır. Bazı yorumcular bunların yumurta olduğu görüşüne ağırlık vermişlerdir. Bu yorumların hangisi doğru olursa olsun, hepsi de bereketi sembolize eder. Dua edenler onu "doğanın ulu anası" diye anarlar. Kısacası Artemis doğayı simgeler, kadına ait özellikleri ile doğanın cinsiyetini belirler. Bundan dolayı yüzyıllardır toplumsal bilincimiz doğayı kadın olarak algılar.

Ege'nin tanrıçası Artemis doğu ve batının kültür değerlerinin birleşimidir. Anadolu'da Çatalhöyük'de yaşayan Ana Tanrıça, Mezopotamya'da İştar, Orta Anadolu'da Hepat, İç Batı Anadolu'da Kybele ve Ege'de Girit ve Miken öğelerle donanarak Artemis olmuştur. Ana Tanrıça'nın özünde simgelenen bu birikim İonya uygarlığını yaratmıştır. Bu uygarlık ki, dünya tarihinin ve bilimin öncülerini ortaya çıkarmıştır.

Artemis tapınağı, yaşayan Efes tarihi boyunca çeşitli saldırılara, sabotajlara maruz kalsa da, genelde burada yaşayan halk ve sonradan gelenler için kutsal sayılmıştır. Arkeolojik ve tarihi bilgiler ilk tapınağın İÖ 8. yüzyılda yapıldığını ve Kimmerler tarafından yıkıldığını ortaya çıkarmıştır. Mimar Khersiphron İÖ 6. yüzyılda tapınağı yeniden inşa ettirmiştir. Ancak efsaneye göre, tapınağın, henüz bitirilemeden, bütün diğer vasıflarının yanı sıra doğum tanrıçası olan Artemis'in **Büyük İskender**'in doğumuna gitmesinden yararlanan Herostratos tarafından yakıldığı ileri sürülmektedir. Yıllar sonra İÖ 334'de **Büyük İskender** kente geldiğinde yapım hâlâ devam etmektedir. Kusursuz yapının devam ettiğini gören **Büyük İskender** çok etkilenmiş ve adak yazıtında kendi adının da geçmesi koşulu ile maddi yardımda bulunacağını belirtmiştir. Bu öneri bir tanrının, diğer bir tanrıya adakta bulunamayacağı söylenerek reddedilmiştir. Roma döneminde tapınak değerli eşya ve zenginliklerin saklandığı güvenli bir yerdi. Bu gelenek zamanla bankacılık benzeri bir ticari ilişkiye dönüşmüştür.

EFES VE HERAKLEİTOS

Değişimler kenti Efes zamanın bir durağında Antik Çağ'ın en önemli felsefecilerinden **Herakleitos**'u konuk etmiştir. **Herakleitos**'un şansı Efes'te dünyaya gelmesidir. Kaystros (Küçük Menderes) ırmağının kıyısında Ege'ye akan suları izlerken, hem doğada hem de toplum yaşamında, varlığın zamanın içerisinde sürekli devindiğini keşfetmiştir:

"Aynı şeydir yaşayanla ölmüş, uyanıkla uyuyan, gençle ihtiyar, çünkü bunlar değişince öbürleri olur, öbürleri değişince bunlar. Soğuk ısınır, sıcak soğur, yaş kurur, kuru nemlenir. Olduğu yerde kalan hiçbir şey yok. Aynı ırmaklara girenlerin üstüne hep başka sular akar. Aynı ırmaklara giriyoruz hem girmiyoruz. Hem biziz hem değiliz." (5)

Zıtlıklar içinde birliği gören **Herakleitos**'un sürekli akış öğretisi diyalektik düşüncenin temel taşıdır. Devim ve değişmenin doğa ve insanın yapısında temel olduğunu ilk önce o ileri sürmüştür;

"Dünya birdir, ne bir tanrı tarafından yaratılmıştır ne de insan tarafından, bir yasaya göre yanan ve bir yasaya göre sönen ve başı sonu olmayan bir ateştir." (6)

Herakleitos evrensel birliği *logos* kavramı ile anlatır. Logos'un insanların hepsinde ve her şeyde ortak olduğunu savunur. Logos ortak olduğu halde, insanların onu kendilerine özgüymüşçesine yaşadıklarına inanır. **Herakleitos**'a göre logos var olan herşeyi yöneten tek ve değişmez doğa kanunudur.

Efes'teki k

Çok memeli Artemis.

Meryem Ana ile birlikte Efes'e geldiğine inanılan **Aziz Jean**'ın yazdığı İncil şu sözlerle başlar:

"Başlangıçta söz vardı ve söz Tanrı ile beraberdi ve söz Tanrı idi." (7)

Bu cümledeki söz, Yunanca logos kavramının çevirisidir. **Herakleitos**'un İsa'dan beşyüz yıl evvel tanımladığı Logos, İncil'de geçen bu sözlerle tanrısal bir kimlik kazanmıştır. Logos tarih akışı içerisinde felsefi anlamda varlığını çeşitli biçimlerde sürdürmüştür. Bu kavram daha sonra Antik Çağ düşünce ve inançlarına dinsel bir boyut getiren stoacılar tarafından tanrısallaştırılmıştır. Stoacılar istemeden Hıristiyan dünya ile bir bağ kurulmasını sağlamışlardır.

HIRİSTİYANLIĞIN ANADOLU'DA GELİŞMESİ

Aziz Paulos, Yahudi kurallarından arındırılmış ve özünde yeni bir Yahudilik anlayışı sunan Hıristiyanlığın yaygınlaşmasında önemli bir misyon üstlendi. Bu yeni din gelecekte mutlu ve güzel bir yaşam vaadi ile Roma İmparatorluğu'nun doğu kesimlerinde kölelerin ve ezilenlerin dini olarak ortaya çıktı. Egemen sınıfın çıkarları ile çatıştığından ezilmeye çalışıldı. Bu yönü ile eski köleci toplumun yenilenip feodal toplum aşamasına geçişte devrimci bir öğe olmuştur.

Roma Dönemi'nde 250 bin nüfusa ulaşan Efes, Hıristiyanlığın hızlı yayılmacılığına rağmen Antik Artemis kültü ile ayakta duruyordu. İS 53 yılında kente gelen **Aziz Paulos** çok küçük bir hıristiyan topluluğu ile karşılaştı. Üç yıl boyunca başarılı çalışmalar yaptıysa

ryem Ana'ya Efes

tüphane.

da kendisine karşı güçlü bir direnç vardı. **Aziz Jean**'ın da Meryem Ana ile Efes'e gelip kilise kurduğu ileri sürülmektedir.

Efes'te Artemis'e sunulan giysi ve takılar kendine özgü bir ticaret sistemi oluşturmuştu. Tapınaktaki tanrıça heykeline giydirilen bu ziynet eşyaları aynı anda kullanılamadığından seçilen zengin ailelerin kızları (giysi kızları) bu görevi üstlenir ve giyerlerdi. Bu giysilerin ve takıların sık sık değiştirilmesi gümüş ustaları için çok iyi bir pazardı. Bu nedenle **Aziz Paulos**'un hıristiyanlaştırma hareketleri en çok onları rahatsız etmişti. **Dimitrios** adlı bir gümüş ustası mesleğinin tehlikeye gireceğini sezerek, meslektaşlarından oluşan bir heyetle, tiyatroda **Aziz Paulos**'un vaazinde halkı kışkırtır. Halk hep bir ağızdan "Yücedir Efeslilerin Artemis'i" diye bağırır. Kent meclisini temsil eden sözcü halkı yatıştırmak için aşağıdaki açıklamayı yapmak zorunda kalır:

"Ephesos kentinin yüce Artemis Tapınağı'nın ve Zeus'tan indirilen tanrı taşının koruyucusu olduğunu bilmeyen var mı? Bunlar yadsınamaz gerçeklerdir. Onun için susmanız ve ölçüsüz davranıştan kaçınmanız gerekir. Buraya getirdiğiniz bu adamlar ne bir tapınak hırsızıdır, ne de tanrıçamıza sövmektedirler. Ama **Dimitrios** ve sanatçı arkadaşları birinden davacı iseler, mahkemeler açıktır yargıçlar vardır. Birbirlerini suçlasınlar. Yok eğer sorunu daha ileri götürmek istiyorsanız bu, yasal toplantıda çözülmeli. Çünkü bugün geçen olaylar yüzünden ayaklanma suçunun bizlere yüklenmesi tehlikesi içindeyiz. Bu taşkınlığın hesabını da verebilecek durumda değiliz." (8)

Bu açıklama sonucu halk yatışır ve bu olay kapanır. Fakat **Aziz Paulos** kenti terk etmek zorunda kalır. Burada özellikle dikkati çeken husus, halkın karşı koymasına rağmen onları yatıştırmak için resmi paganist güçlerin **Paulos**'u aklayıp meşrulaştırmalarıdır. Yine de **Paulos**'un üç yıllık çabalarına rağmen, Efesli ilk hıristiyanları zor günler beklemektedir.

ESKİ YAŞAMI ATIN, YENİSİNİ KUŞANIN

Paulos İS 60-64 yılları arasında Roma'da tutukluyken İncil'de yer alan Ephesoslulara mektup adlı yazısında Efesliler'e seslenir. Bu mektubun "Eski yaşamı atın, yenisini kuşanın" başlıklı bölümünde Efes halkının Artemis'i terketmeyi reddeden tepkisine karşılık verir:

"Bundan böyle ulusların kafasızca vakit geçirdikleri gibi geçirmeyin vaktinizi. Onların anlayışları kapkaranlık olmuştur. Bilgisizlikleri ve yüreklerindeki katılık yüzünden Tanrı yaşamının dışında kalmışlardır. Bu insanlar duygularını uyuşturarak, her türlü iğrençliği yapmak için kendilerini açgözlülüğe soysuzluğa bıraktılar. Ama sizler Mesih'i bu yolda öğrenmediniz. Eğer O'nun sözünü duyduysanız, O'nun bağlıları olarak gerçeğin İsa'da olduğu yolunda eğildinizse, aldanışın yol açtığı tutkular ardından koşarak yıkıma giden önceki yaşantınıza özgü eski kişiliğinizi atın üzerinizden. Aklınızı ve ruhunuzu tamamen yenileyin; öte yandan Tanrı'ya benzer yaratılan yeni kişiliğinizi kuşanın. Bu yeni kişilik gerçeğe bağlı doğrulukla ve kutsallıkla belli eder kendini. Böylece yalanı üzerinizden atıp hepiniz soydaşlarınızla gerçeği konuşun. Çünkü hepimiz parçalarıyız. Öfkeye kapılınca bunu günaha dönüştürmeyin. Öfkenizin üzerine güneş batmasın. İblise fırsat vermeyin." (9)

YEDİ UYURLAR

Efes'te Hıristiyanlığın ilk günlerinde sınıfsal çelişkiler artmış, insanları kitlesel olarak kucaklayan Pagan dininin eski gücü kalmamıştı. Artemis Tapınağı zenginlerin kullandığı bir bankaya dönüşmüştü. Artık yozlaşmış tapınağa giremeyen yoksullardan küçük bir azınlığın umudu ise, ezilenlerin koruyucusu saydıkları İsa idi. Otoriteyi elinde tutan Romalı zorbalar ise zulümlerini bu insanlar üzerinde yoğunlaştırıyordu. Efsaneye göre bu durumdan kaçan hıristiyan yedi genç adam bir mağaraya sığınmışlardı. Adları: Yemliha, Mislina, Mürselina, Memuş, Tebemuş, Sazenuş ve Kefeştatayuş idi. Kıtmir adında bir de köpekleri vardı. Romalılar bir gün gelip, mağaranın girişini koca kayalarla kapatırlar. Yedi adam mağarada öyle bir uykuya dalmışlar ki, yüzyıllarca uyumuşlar. Bir gün mağaranın yanında incir ağaçlarının dibinde keçilerini otlatan bir çoban girişteki kayalardan birinin oynadığını farkedip, kayayı içeri biraz daha ışık girecek şekilde aralamış. Mağaraya sızan ışığın etkisiyle Kıtmir uyanmış ve havlamaya başlamış. Kıtmir'in sesini duyan yedi adam yüzyıllar süren derin uykularından uyanmışlar. Birden acıktıklarını farkedip Memuş'u fırından ekmek almaya yollamışlar. Fırıncı hiç görmediği bu eski parayı incelemiş ve Memuş'u kalpazanlıkla suçlamış. Başpapazla birlikte mağaraya gitmişler ve şaşınlıkla bu mucize durumun farkına varmışlar. Olay dönemin Bizans İmparatoru **II. Theodosius**'a yansımış. **Theodosius** Efes'e gelerek yedi uyurları takdis etmiş. (10)

Sonraları yedi uyurlar, yoksullar açısından hıristiyan Bizans'ın düzeninin de Roma döneminden pek farklı olmadığını anlamışlar ve yeniden mağaralarına çekilip sonsuza dek uyumuşlar. (Y.N.)

MERYEM ANA EFES'TE

Yedi uyurlar uyandığında, Artemis çoktan Hıristiyanlaşarak Meryem Ana olmuştu. Her nasılsa İbranice genç kız anlamına gelen almah sözcüğü Yunanca'ya bakire olarak çevrilmişti. (11) Meryem de Artemis gibi bakire idi. Gerçi hıristiyanlar kilisenin ilk zamanlarında da Meryem'in herhangi bir pagan tanrıça ile karıştırılması kaygısıyla ona tapınmaktan çekinseler de, tanrı anası anlamına gelen *Theotokos* sıfatını vermişlerdir. Bu sıfat 5. yüzyılda tanrı ve insan arasındaki ayrımı bir karmaşaya dönüştürdüğü gerekçesiyle kaldırılmak istense de bu öneri Efes Konsili'nde reddedilmiştir. İncil'in yorumu açısından sorun çıkaran bu Bakire Meryem Öğretisi, Ortodoks ve Katolik kiliseleri tarafından bugün de kabul edilmektedir.

Alman rahibe **Katherina Emmerich** (1774-1824) düşünde Meryem Ana'yı ve yaşadığı yeri gördüğünü ileri sürerek yerini tanımlamıştır. 1891 yılında İzmir'de bulunan Lazarist keşişler bu bilgilere dayanarak Efes yakınlarında anlatılanlara uygun bir mekan bulmuşlardır. Araziyi satın alıp, buraya yol yaptırmışlardır. Rahibe **Katherina** Meryem'in mezarının dağın tepesine doğru olduğunu söylemiştir, fakat böyle bir mezar bulunamamıştır. Meryem Ana'nın son günlerini geçirdiği kabul edilen bu eve Katolik kilisesi önceleri çekimser kalsa da Papa **XXIII. Johannes** 1961'de burayı kutsal haç yeri ilan etmiştir. (12) Meryem Ana Evi'nin bulunduğu Arvilia vadisinde yapılan arkeolojik kazılarda, Artemis'e ait bir çok adak kalıntısı bulunmuştur.

Meryem'in evinin bulunduğu yer, Leto'un Artemis'i doğurduğu bıldırcınlar yeri Ortygia'dır. Dolayısıyla burası hem Meryem Ana, hem de Artemis açısından kutsal bir yerdi. Evin aşağısındaki vadide eskiden Tanrıça Artemis için festivaller yapılırdı. Meryem Ana Evi'nin yakınındaki kutsal su ise Antik dönemdeki Kenkirus'tu. Efesliler eski yaşamı tamamen terketmemiş, yenisini de Artemis'in sıfatlarını Meryem Ana'ya vererek kuşanmışlardır.

Efes, en sakin zamanlarında bile çok gürültülüdür bana göre. Rüzgardan dağılmış saçlarına aldırmayan vahşi silahlarıyla at koşturan Amazon savaşçıları, Antik tiyatroda Tanrıça Artemis'e haykıran kentliler, festival öncesi takılarını şıkırdatarak koşuşturan telaşlı giysi kızları hep iç içedir. Tanrı Dionysos yüksek bir tepede oturmuş şarabını zevkle yudumlarken, Tanrıça Artemis kibirli bakışlarıyla gülümseyerek Meryem Ana evine gelen ziyaretçileri izlemektedir.

Herakleitos, Kaystros Irmağı'nın kıyısına oturmuş düşünür; *'Panto Horei! Kal auden Menei Panta Rei!* (Durmadan devinir! Hiç durmaz! Hep akar!) Yedi uyurlar ise, mağaralarında derin uykudadırlar. Hiçbir şeye aldırmaz, sonsuza dek hep uyurlar.

Gerard David'in bir Meryem tablosu.

KAYNAKLAR

1) Russell B., Batı Felsefesi Tarihi, Çeviren: M. Sencer, s.50.
2) Bean E. G., Eski Çağda Ege Bölgesi, Çeviren: İ. Delemen, s.140.
3) Halikarnas Balıkçısı, Merhaba Anadolu, 55-57.
4) Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, Çeviren: A. Pekmen, s.157.
5) Erhat A., İşte İnsan, s.70.
6) Hençerlioğlu O., Felsefe Ansiklopedisi, Cilt: 2, s.308.
7) Halikarnas Balıkçısı, op.cit., s.77.
8) İncil, Kitabı Mukaddes Şti., s.277.
9) Ibid., s. 388-389.
10) Erhat A. Mitoloji Sözlüğü, 191.
11) Alkan İ., İsa Gerçekten Yaşamış mıydı, Bilim ve Ütopya Dergisi, Ocak 1977. s.33.
12) Ana Britannica, cilt:15, s.602.

Sumer tabletlerinde, Tevrat'da, İslam hadislerinde ve Ugarit metinlerinde aynı söylence

İbrahim Peygamber, karısı Sara'yı neden Firavun'a sundu?

Muazzez İlmiye ÇIĞ

'Kur'an, Tevrat, İncil'in Sumer'deki Kökeni' adlı kitabımı hazırlarken Tevrat'ın Tekvin bölümünün büyük kısmını kapsayan, Musevilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların ata saydıkları İbrahim Peygamber ile ailesinin öyküsü beni bir hayli ilgilendirmişti.

Yaptığım araştırmalarda arkeolojik buluntulardan, çiviyazılı belgelerden Mısır yazıtlarından, Ugarit metinlerinden Kumran kitabelerinden öyküde anlaşılamayan bazı yerlerin açıklandığını gördüm. Bunları bir kitap halinde toplayıp meraklılara, araştırıcılara sunmaya karar verdim. Kitap tamamlandı ve hemen hemen yayına hazır duruma geldi. Çalışmalarım arasında şimdiye kadar anlaşılamayan bazı konuların açıklamalarını bulmam beni mutlu etti. Bunlardan biri Mısır'da İbrahim peygamberin karısını Firavun'a sunması konusu oldu. Bu olay Tevrat araştırıcılarını yüzyıllar boyu düşündürmüş durmuş.

Neden bir peygamber karısı için iki kez kızkardeşim diye yalan söylüyor? (Tekvin 12, 20) Neden, Mısır'da onu Firavun'a sunuyor? Neden tanrı tarafından, İbrahim cezalandırılacağı yerde, Firavun cezalandırılıyor? Neden Firavun, İbrahim'e cariye, hayvan, altın, gümüşle birlikte karısını geri veriyor? Bu gibi soruların yanıtları bir türlü bulunamamış.

Yaptığım araştırmada bu hikayenin de Sumer'e dayandığını görünce büyük bir hayrete düştüm doğrusu. Bunu açıklamama yarayan, Kumran kitabelerinden (1) bazılarının yayınlandığı (**Yigael Yadin**, The Message of The Scrolle New York 1962 s.145 vd.) eserde verilen bu konu ile ilgili metin oldu. Onu okuyunca bu öyküde de, Sumer'in bereket kültünü oluşturan kutsal evlenme efsanesinden çeşitli motifler buldum.

İsrailli yazarlar, Babil tutsaklığından dönüşlerinde orada duydukları, okuduklarını Sumer efsanelerinden hatırlarında kalanları toplayarak yeni efsaneler üretmişler. Bunlardan birinin de İbrahim peygamber için uydurulan bu garip serüven olduğu anlaşılıyor. İslam yazarları da bundan kendilerine göre bir veya birkaç hadis geliştirmişler.

Bu öykünün Tekvin'deki, İslam hadislerindeki ve Kumran kitabelerindeki metni ile bunlara kaynak olan Sumer kutsal evlenme efsanesinin özetini veriyorum. Okuyucu önce kendisi karşılaştırsın bu metinleri, sonra benim haklı olup olmadığıma karar versin.

TEKVİN BAP 12

... Ve memlekette kıtlık oldu; ve Abram (2) orada misafir olmak üzere Mısır'a gitti; çünkü memlekette kıtlık ağırdı. Ve vaki oldu ki, Mısır'a girmesi yaklaştığı zaman, karısı Sara'ya dedi: İşte, biliyorum ki sen görünüşü güzel bir kadınsın: Ve olur ki, Mısırlılar seni görünce: Bu onun karısıdır, derler; ve beni öldürürler, fakat seni sağ bırakırlar. Senin yüzünden bana karşı iyi davranılsın ve senin sebebinle canım yaşasın diye: Onun kızkardeşiyim, de. Ve vaki oldu ki, Abram Mısır'a girdiği zaman, Mısırlılar kadının çok güzel olduğunu gördüler. Ve Firavun'un emirleri onu gördüler, ve onu Firavun'a methettiler; ve kadın Firavun'un sarayına alındı. Ve onun yüzünden Abram'a karşı iyi davrandı; ve onun koyunları, sığırları ve eşekleri ve köleleri ve cariyeleri ve dişi eşekleri ve develeri oldu. Ve Rab Abram'ın karısı Sara'dan dolayı, Firavun'u ve onun sarayını büyük vuruşlarla vurdu. Ve Firavun Abram'ı çağırıp dedi: Bana bu yaptığın nedir? Bu senin karın olduğunu niçin bana bildirmedin? Niçin bu benim kızkardeşimdir, dedin, ben de onu karı olarak aldım? Ve şimdi, işte karın, al ve git. Ve onların hakkında Firavun adamlara emretti; Ve onu ve karısını ve kendisine ait olan herşeyi gönderdiler.

İSLAM HADİSLERİNDE İBRAHİM-FİRAVUN OLAYI

Ebu Hureyre'nin Muhammet'den aktararak anlatılan Sara'nın Firavun'a veriliş hikayesi. (3)

İbrahim Sara ile sefer etmiş, onunla bir şehre gelmişti. Orada bir melik hükümran idi. Bu zalime: "İbrahim en güzel kadınlardan bir kadınla şehre dahil oldu." diye bildirildi. Melik kendisine, "Ya İbrahim! Yanındaki kadın neydi?" diye haber gönderdi. İbrahim "hemşiremdir" diye cevap verdi. Sonra İbrahim dönüp Sara'nın yanına geldi ve "Sözümü tekzip etme! Ben bunlara senin (için) kızkardeşimdir, dedim. Allah'a yemin ederim ki, yeryüzünde benden, senden başka iman eden hiçbir kişi yoktur" buyurdu. Ve Hz. Halil Sara'yı Melik'e gönderdi. Melik Sara'yı kıyam etti. Sara da hemen abdest alıp namaza durdu. Ve "Ya Rab! Ben sana ve senin peygamberlerine iman ettimse, ben kadınlığımı zevcimden başkasına karşı ebedi muhafaza eyledimse, benim üzerime şu kafiri musallat etme" diye dua etti. (Melik'in) derhal nefesi boğuldu, horlamaya hatta ayağı ile yere vurup tepinmeye başladı. (ve bu olay bir kaç kere tekrarlanınca) Melik saraydaki kurenasına: "Siz bana muhakkak bir şeytan göndermişsiniz. Bu kadını İbrahim'e geri verin. Hacer'i de Sara'ya veriniz" dedi. Muteakiben Sara İbrahim'e dönüp geldi. Ve ona: "Anladın mı zevcim! Allah kafiri tezlil etti. Bir cariyeyi de bize hizmetçi verdi." dedi (4)

SARA, BU KEZ KRAL HORKANUŞ'LA

Aşağıda İÖ 50 veya İS 50 yıllarına ait Ölüdeniz yakınında Kumran mağaralarında bulunan yazma eserden Sara'nın hikayesi.

Onun yüzüne bakınca o nekadar güzel, başındaki saçlar ne ince, gözleri ne kadar güzel, burnu ne hoş. Bütün ışıltılar onun yüzünde göğsü nasıl güzel! Beyazlığı ne sevimli. Kollarının görünüşü ne biçimli. Elleri ne kadar uygun. Avuçları ne hoş, parmakları uzun ve ince. Bacakları ne güzel! Kalçaları kusursuz. Bütün kızların ve gelinlerin hiç biri onun kadar güzel değil. Hepsinin üstünde çok akıllı bir kadın.

Ve Kral, Horkanoş'un ve onun iki arkadaşı, bu sözlerini duydu. Üçü de tek adam gibi konuşuyorlardı. Kral onu çok görmek istedi. Onu getirmeleri için adam gönderdi. Onun güzelliğine hayran kaldı. Ve onu karılığa aldı. Ve beni öldürmek istedi. Sara Krala "o benim erkek kardeşimdir" dedi. "Ben Abram'ı, kurtardım. Onu öldürtmedim. Abram, bu benim için iyi idi (böyle söylemesi bana uygun geldi). Ve ben Abram, Sara'nın benden zorla alındığı gece büyük bir acı ve üzüntü ile ağlarken, kardeşinin oğlu Lot'da benimle ağladı. Önce büyük bir üzüntü ile gözlerimden yaşlar akarak dua ettim."

"Bütün dünyanın efendisi sen en yüce tanrı bütün kralların, bütün beylerin efendisi ve onları yargılayan sen kutsal, dinle şimdi;

Mısır Firavunu Zoan, benim karımı elimden aldığı için önünde ağlıyorum. Onu benim için yargıla, senin güçlü elini onun ve evindekilerinin üzerine indir. Ve bu gece karımla beraber olmasın. İnsanlar, senin yeryüzü krallarının efendisi olduğunu bilsinler." Ve ben ağlıyorum. Acı içindeyim. O gece yüce Tanrı ona ve evine bulaşıcı bir hastalık getiren bir rüzgar gönderdi ve rüzgar çok fena idi. Kralı ve bütün evini yakaladı. Ve iki yıl kadının yanına yaklaşamadı. iki yıl sonraya kadar bu hastalık daha güçlendi. Ve daha acıklı hal aldı. O Mısır'ın bütün bilginlerini, sihirbazlarını doktorlarını çağırdı. Fakat hiçbiri iyileştiremedi. Rüzgar onları da vurdu ve kaçırdı. Sonra Horkanos bana geldi ve kral için dua etmem, elini onun üzerine koyarak yaşatmam için bana yalvardı. Lot ona dedi ki! "Abram benim amcamdır. Karısı Sara Kralla olduğundan. Kral için dua edemez. Git Krala karısını kocasına göndermesini söyle, o zaman o dua edecek Kral da yaşayacak."

Horkanos Lot'un söylediklerini duyunca Kral'a giderek: "Kralım beyimin başına gelen bütün bu felaket Abram'ın karısı Sara'nın yüzünden. Sara'yı kocası Abram'a geri ver, bütün bu belâ başından gidecek ve sen yaşayacaksın!"

Kral bana "Sara'nın uğruna bana neler yaptın? Sen bana onun için kızkardeşim dedin. Onun için ben onu karı olarak aldım. Karını al, Mısır ülkesinden çıkıp git. Ve şimdi benim için dua et. Evimden ve benden bu felaket uzaklaşsın." Ben dua ettim, elimi başıma koydum ve onun üzerinden belâ ayrıldı, fena rüzgar gitti. Ve o yaşadı. Ve Kral bana, bunun bozulmayacağına yemin ettirdi.

Kral bana ince keten elbiselikleri ve Hacer'i verdi. Ve beni götürecek insanları da belirledi. Ve ben bol sığırlar, gümüş ve altınla zengin oldum. Ve Mısır'dan ayrıldım. Kardeşimin oğlu Lot'da benimle idi. Lot'un da büyük malları vardı ve oradan bir de karı aldı.

Abram bu metinde Sara'yı neden kardeşi olarak söylediğini şöyle açıklıyor:

Biz ülkemizden geçtik. Ham'ın oğlunun ülkesi Mısır'a girdik. Ben Abram Mısır'a girdiğimiz gece bir rüya gördüm. Bir sedir ağacı ile hurma ağacı vardı. Adamlar geldi. Sedir ağacını kesip kökünü çıkardılar. Fakat hurma ağacını bıraktılar. Hurma ağacı ağlayarak dedi ki: "Sediri kesmeyin" Hurma ağacının hatırına sedir ağacı kurtarıldı. O gece uykudan uyanınca Sara'ya "Karım ben bir rüya gördüm ve bu rüyadan çok korktum. Ve o bana: "Rüyanı söyle bana, bileyim" dedi. Ona bu rüyayı söylemeye başladım. Bu rüyaya göre "beni öldürmek için arayacaklar seni bırakacaklar."

Metinde bozuk olan bir yerden sonra Sara "o benim kardeşim" diyeyim. Ben senin için yaşayacağım. Ruhum seni kurtaracak. Ve Sara önce benim sözlerim için ağladı.

SUMER'DE KUTSAL EVLENME

Sumer'de son derece güzel bir kadın olan aşk ve bereket tanrıçası İnanna çoban Tanrısı Dumuzi ile evlenirler. Bir müddet sonra Tanrıça, yeraltı Tanrıçası olan kızkardeşini ziyarete gider. Fakat o, yeraltından ancak kendi yerine birini koyduğu takdirde çıkabilecektir. Böyle birini bulmak için yeraltı yaratıklarıyla beraber yeryüzüne çıkarlar. Bütün Tanrı ve Tanrıçaların kendisinin yokluğundan dolayı büyük üzüntü içinde olduğunu gören Tanrıça kimseyi kendi yerine göndermeye kıyamaz, Kocası Dumuzi'nin bulunduğu yere geldiğinde onu, karısının yokluğuna aldırmadan tahtında en güzel kıyafeti içinde görünce son derece kızar. Tanrıça ve yeraltı yaratıklarına: "Alın bunu götürün" der. Onlar Tanrıyı sürükleyerek götürürler. Dumuzi, Tanrıça'nın kardeşi Güneş Tanrısı'na kendisini kurtarması için yakarır. Güneş Tanrısı da onun ellerini ayaklarını yılan gibi yaparak kaçmasını sağlar. Tanrı Dumuzi kırlarda yatarken rüyasında yanyana duran iki kamıştan birinin çıkarıldığını görür. Bunu kızkardeşi rüya yorumlayıcı Tanrıça'ya anlatır. O da kardeşine büyük bir üzüntü ile "seni götürecekler, ben kalacağım." diye yorumlar. Hakikaten Dumuzi tekrar yeraltına götürülür. Bu kez kızkardeşinin onu yer altında kalmasına gönlü razı olmaz ve Tanrılar meclisine giderek kardeşi yerine yarım yıl yeraltında kendisini bırakmaları için yakarır. Dumuzi'nin karısı da yaptığına pişman olur, fakat kocasının cezasız kalmasını istemediğinden bu isteği destekler ve Tanrılar da bunu kabul ederler. Böylece yeraltında yarım yıl Dumuzi yarım yıl da, kardeşi için kendisini feda eden kızkardeşi kalır.

Dumuzi yeryüzüne çıktığında yine karısı ile birleşiyor. Bununla yeni bir yıl başlıyor ve ülkeye bereket geliyor, hayvanlar yavruluyor, bitkiler fışkırıyor, tahıllar büyüyor. Bu birleşmeyi Tanrı yerine ülkenin Kralı, Tanrıça yerine bir rahibe geçerek büyük bir evlenme töreniyle simgeliyorlar. Günlerce şenlikler yapılıyor. Burada Kral, tanrısal damat oluyor.

Tevrat Tekvin Bab 12'de bulunan hikâyeyi özetleyecek olursak İbrahimin karısı ile Mısır'a gidiyor. Kadın çok güzel. İbrahim, karısı güzel olduğu için kendisini öldürüp karısını alacaklar diye korkuyor ve bu nedenle onu kızkardeşi olarak tanıtıyor. Kadının güzelliğini duyan Mısır Kralı onu karılığa alıyor. Fakat kralın sarayına hastalıklar giriyor. Bunun sebebinin İbrahim'in karısı olduğunu söylüyorlar krala. O da kadını geri veriyor, onunla birlikte İbrahim'e bir cariye, hayvanlar, altın ve gümüşler vererek onları ülkelerine geri gönderiyor.

İlginç olanı İbrahim ülkesine döndüğünde, bulunduğu yerin kralı (Tekvin Bab 20'de) Abûmelek'e de karısını kızkardeşi olarak tanıtması ve ona da karısını vermesi. "Bu defa krala tanrı rüyasında görünerek kadının İbrahim'in karısı olduğunu açıklıyor: Bunun üzerine kral kadını sürüler ve gümüşlerle birlikte geri veriyor. Kralın sarayında da ölümler bitiyor ve kadınlar doğurmaya başlıyor. Hem Mısır'a, hem kendi yerine her iki tarafa da bereket geliyor.

KUR'AN'DAKİ SARA

Bu hikaye Kur'an'a alınmamış; herhalde iyi ahlâka uymadığı için olmalı. Yalnız bu değil. İbrahim ve ailesine ait Tevratta bulunan zina, yalan, aldatma gibi ahlâk dışı olaylara Kur'an'da yer verilmemiş. Buna karşın İslâm yazarları peygamberin ağzından hadis olarak yazmışlar bunu. Verdiğimiz örnekte görüldüğü gibi onda ne kralın ne de ülkenin adı var. İbrahim karısının kardeşi olduğunu söylüyor ama neden krala verdiği bildirilmiyor. Kadının hemen abdest alıp namaz kılması ve Allah'a, kralın yanına gelmesi için dua etmesi onun ne kadar müslüman olduğunu göstermek için kadının duasını kabul eden Allah kralı yanına yanaştırmış. Acaba neden kadın krala gitmeden önce bu duayı yapmamış, diye düşünüyor insan. Muhammet Peygamberin kadınları şeytan olarak nitelemesi burada da görülüyor. Ayrıca kadının kral ile yatmamasını, onun ne kadar namuslu olduğunu vurgulayarak, diğer kadınlara ders veriliyor. İbrahim'in yalan söylemesi ve karısını bir erkeğe bırakması onu da namussuz etmez mi? Bunun sonunda kral kadını bırakırken bir de hizmetçi vermiş ama diğer verdikleri yok. Burada yalancılık bencillikle suçladığımız İbrahim peygamberin hiç de öyle günahkâr olmadığını Kumran yazıtı bize açıkladı. Bu metin iki bölümden oluşuyor. İlk kısmında Sara'nın güzelliği ve güzelliği duyan kralın kadını zorla saraya götürdüğü anlatılıyor. İbrahim tanrıya karısını kurtarması için dualarla yakarıyor. Tanrı da saraya hastalık salgını veriyor. Kral bunun nedenini öğrenince İbrahim'e hem karısını bir cariye ile birlikte geri veriyor, hem de keten elbiseler, sığırlar altın ve gümüşlerle onu zengin ediyor.

İkinci bölümde İbrahim, Sara'nın neden kendisini kocasının kardeşi olarak tanımladığını açıklıyor.

İbrahim rüyasında yanyana duran sedir ve hurma ağacından sediri kesmeye kalktıklarını, hurma ağacının ağlaması ile sediri bıraktıklarını görüyor. Bunu karısına anlatıyor. Sara'da ona "seni öldürecekler, beni bırakacaklar", diye yorumluyor. İşte bu rüya dolayısıyla Sara'nın kocasını kurtarmak için "kardeşim" dediği anlaşılıyor.

Bu metinde İbrahim yalanla, karısını feda ederek canını kurtarmamış, kralın kendisini bırakması için kadın dua etmemiş. İbrahim gözyaşları ve dualarla onu geri almış.

Üç ayrı şekilde verilen bu hikayenin Sumer bereket kültü olan "kutsal evlenme" ile ilişkisine gelince, şöyle bir karşılaştırma yapalım.

Sara'nın avuçlarının içine kadar güzelliği anlatılıyor. Öyle bir güzellik ki, ne kızlar ne de gelinler o güzelliğe ulaşamıyor. Sumer'de bereketin, çoğalmanın ve aşkın Tanrıçası İnonna'da erkekleri çıldırtacak kadar güzel bir kadın. İbrahim rüyasında iki ağaç görüyor. Birini çıkarıyorlar, fakat diğer ağaç ağlayarak onu kurtarıyor.

Tanrıçanın kocası Dumuzi de rüyasında iki kamıştan birinin çıkarıldığını görüyor.

İbrahim'in rüyasını karısı yorumlayarak onun öldürüleceğini, kendisinin sağ kalacağını söylüyor. Tanrı Dumuzi'nin rüyasını kızkardeşi yorumluyor ve Dumuzi'yi tekrar yer altına götüreceklerini, kendisinin sağ kalacağını büyük bir üzüntü ile anlatıyor. Sara kocasını "kardeşim" diyor ve onu ölümden kurtarmak için kendisini belirli bir süre için feda ediyor.

Rüya Tanrıçası da erkek kardeşi Dumuzi'yi yarım yıllık bir süre için kurtarmak üzere yeraltına seve seve gidiyor. Kutsal evlenme töreninde tanrı yerine kral, tanrıça yerine bir baş rahibenin evlenmesi, saygın bir kadın olan Sara'nın Kral ile evlendirilmesi ile paralel kutsal evlenme sonunda Sumer ülkesine bereket geliyor, hayvanlar çoğalıyor, tahıl büyüyor, halk zenginleşiyor. Sara ile kralın evlenmeleri son bulunca, İbrahim hatta yeğeni Lut'da bol, hayvan, giysi, altın ve gümüşe sahip oluyorlar.

Görüldüğü gibi din kitaplarına Tanrı sözü olarak giren bu konu ile Sumer efsanesi arasında küçümsenemeyecek benzerlikler var. Sumer efsanesi İÖ 2000 yıllarında yazılmış. Halbuki Tekvin kitabı İÖ 500-400 yılları arasında kaleme alınmış. Arada aşağı yukarı 1500 yıllık bir zaman var. Bu arada ağızdan ağıza gezerken Mezopotamya'ya gelen yeni kültürlerin etkisinde de kalan efsaneden çeşitli motifler alınarak ondan yeni efsaneler üretilmiştir. İsrailliler de İbrahim hikayesini onunla dokumuşlardır.

Batı'da uygarlıkla ilgili her konunun başlangıcı Yunan' da denir.

Halbuki şimdi yapılan araştırmalar bunun yanlış olduğunu hepsinin kaynağının Sumerlilere dayandığını gösteriyor.

Bana Sumer yolunu açarak bunları açığa çıkarma olanağını sağlayan ölümsüz Atam'ı şükranla anıyorum.

DİPNOTLAR

1) Bunlar İsrail'de ölü deniz yakınındaki mağaralarda 1946'da bulundu. İbrani ve Arami dilinde olan metinler deriler üzerine yazılarak rulo yapılmış ve küpler içine konmuştur. 2 bin yıla yakın bir süre bekleyen bu ruloların büyük bir kısmı çürümüş olduğundan açılırken parçalanıyorlar. Bilim adamları bunları okumakta büyük zorluk çekiyorlar. Şans olarak bu metin oldukça iyi durumda imiş.

2) Araplarda İbrahim olan bu ad Tekvin'in ilk başlarında Abram şeklinde bulunuyor. Abram Mısır'dan döndükten sonra Tanrısı ona Abraham adını veriyor. Yüce baba, halkın babası anlamına geliyor. Bu da İbrahim'in Filistin'de artık güçlenmeye başladığını gösteriyor. Karısının adı da başta "Saray" iken yüce ana, prenses, halkın anası anlamına gelen "Sara" oluyor. Hz. Muhammet bunu "müminlerin annesi" şeklinde kendi karılarına geçirmiştir.

3) İlhan Arsel, Şeriat'tan Kıssalar, s.29.

4) Bu konu Kur'an da yok. Doç. Dr. Abdullah Aydemir'in "İslâmi Kaynaklara Göre Peygamberler" (Ankara 1990) adlı kitabındaki İbrahim Peygamber'le ilgili uzun yazıda da bu konuya değinilmemiş.

Cumhuriyet Devrimi'nin muhafızıydı...

Sadi Borak, Kaynak Yayınları'nda

Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri *Çıktı!* *448 sayfa, 1 000 000 TL*

Sadi Borak, bu çalışmayı Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün önerisi üzerine binlerce belgeyi tarayarak hazırladı. Enstitü, "basılmasını uygun görmeyerek" iade etti. Yazar, bunu, "Atatürk'ün kimi söz ve yazılarının sakıncalı bulunması" olarak değerlendirdi. Eserin basımı, 1980'de Halkevleri Atatürk Enstitüsü'nce yapıldı. 12 Eylül Halkevleri'ni kapatınca, kitap ortada kaldı; ardından "kayboldu". Bir rivayete göre, "SEKA'ya gönderilip kâğıt hamuru oldu".
Yayınevimiz, bu eseri gömülmek istendiği yerden çıkararak okura sunuyor.

ADNAN AKFIRAT

Özel Savaş

Pentagon ve CIA Belgeleriyle

20. yüzyılın sonunda emperyalist sistemin tipik devleti, mafya-gladyo diktatörlüğüdür. Bu diktatörlüğün temel politik aracı ise, Özel Savaş! Yazar, Özel Savaş'ın teorisini ve küresel ölçekteki uygulamalarını kaynağından araştırıyor. Kitap, Pentagon ve CIA'nın bir kısmı hâlâ gizli tutulan belgelerine dayanıyor.
216 sayfa, 470 000 TL

Şeriye ve Evkaf Vekâletinin Kaldırılması, Tevhidi Tedrisat (Öğretimin Birliği), Hilafetin Kaldırılması, Medeni Kanun, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması, Şapka Giyilmesi, Aşarın Kaldırılması, Bazı Lakap ve Unvanların Kaldırılması, Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun ve Hiyaneti Vataniye Kanunu... Kitap, emperyalizmin ülkemizi sömürgeleştirme çabalarının karşısına devrimci tarihimizi dikiyor.
2. Basım, 136 sayfa, 300 000 TL

FERİT İLSEVER

Cumhuriyet Devrimi Kanunları

Emperyalizme ve Şeriatçılığa Teslim Edilmeyecek Mevziler

ŞÜKRÜ GÜNBULUT

Ortadoğu Din Kültürü

382 sayfa, 750 000 TL

KAYNAK YAYINLARI
İstiklal Cad. 184/4 Beyoğlu-İST.
Tel ve Faks: (0212) 252 21 56-99

DOĞU PERİNÇEK

Çiller Özel Örgütü

5. Basım Çıktı!

TBMM Susurluk Komisyonu'na Sunulan Dosya ve Belgeler *392 sayfa, 750 000 TL*

ABD-CIA'nın denetimindeki örgütün şefleri... Mafya-Gladyo-Tarikat ortaklığı... Ulusal çıkarlarımızı nasıl sabote ettiler? Türkiye ekonomisini eroine bağımlı hale nasıl getirdiler? Hangi komşu ülkelerde, ne gibi tertipler düzenlediler? Nükleer madde kaçakçılığından, eroin ticaretine suçları... Örgütün işlediği cinayetler ve nedenleri... Jandarma Genel Komutanı Bitlis'i kim, neden öldürdü? Eymür-Abas'tan, Binbaşı Ersever'den Ağar-Çatlı-Bucak-Kocadağ'a uzanan zincir... Olguların analizi...

•ALİ YURTASLAN/ **İtiraflar/ MHP Merkezindeki Adam Abdullah Çatlı'yı Anlatıyor**	*450 000 TL*
•**3. Adam Anlatıyor: MİT CIA İlişkisi**	*200 000 TL*
•**MİT Raporu Olayı**	*270 000 TL*
•ÖMER TANLAK/ **İtiraf/ Eski Ülkücü MHP'yi Anlatıyor**	*400 000 TL*
•MARK ZEPEZAUER/ **CIA'nın Büyük Operasyonları**	*260 000 TL*
•SONER YALÇIN/ **Binbaşı Ersever'in İtirafları**	*500 000 TL*
•OSMAN ŞAHİN/ **Fırat'ın Sırtındaki Kan Bucaklar**	*590 000 TL*
•MICHAEL PARENTI/ **İmparatorluğa Karşı**	*450 000 TL*
•**Marmara Brifingi/ Devletin Gözüyle Sol ve Sağ Örgütler**	*450 000 TL*
•ADNAN AKFIRAT/ **Çiller'in ABD Vatandaşlığı**	*190 000 TL*
•SEMİH BALCIOĞLU/ **Galeri Çiller**	*400 000 TL*

SELİM USLU

Devlet ve Ben

222 sayfa, 450 000 TL

KAYNAK YAYINLARI
İstiklal Cad. 184/4 Beyoğlu-İST.
Tel ve Faks: (0212) 252 21 56-99

Sınırsız ve sonsuz evren

Rennan PEKÜNLÜ

*Bu makale; **Levent Altınöz**'ün Şubat 1997 tarihli sayımızda "Forum" sayfalarında yer alan, **Rennan Pekünlü**'nün Büyük Patlama'ya ilişkin çalışmalarını ve dergimizdeki diğer fizik yazılarını tartışan mektubu üzerine yazılmıştır.*

Sevgili **Levent**; benden önce çok değişik filozof, bilim adamı ve senin gibi amatör bilim insanlarının katkısıyla oluşturulmuş olan bir bilimsel yöntem vardır. Bu, birçok yöntemler içinde bir tanesidir. Benim de benimsediğim bu bilimsel yöntemi daha önce, "Büyük patlama II- Bir Metafizik Araştırma Programı'nın Eleştirisi", adlı kitapçıkta şöyle dile getirmiştim:

"Ancak tümdengelimsel yönteme yapılan tüm karşı çıkışlar onun bilimsel çalışmalarda yeri olmadığı anlamına gelmez. Tam tersine, çok önemli bir yeri var. Ancak bu, doğanın gözlenmesiyle başlayan ve yine gözlemlerle biten bir çevrimsel çabada atılacak yalnızca tek bir adım olmalıdır. Yeni bir olgunun gözlemlerinden yola çıkan bilim insanı yeni hipotezlere, bu olayı kabaca betimleyebilen yeni kavramlara ulaşabilir. Bu, çevrimsel çabanın tümevarım aşamasıdır. Daha sonra ulaşılan kavrama matematiksel bir biçim verilir ve kavramdan, tümdengelim yöntemiyle sonuçlar çıkarabilir. Bu da çevrimsel çabanın tümdengelim aşamasıdır. Daha sonra, kuramın sonuçları yeni gözlemler karşısında sınanır. Başarı sağlanmışsa, 'kuram doğrudur' denmez! 'Kuram gözlemlerle tutarlıdır' denir. Ancak çevrim burada sona ermez. Kuram tutarlılığı kanıtlandıktan sonra devreye teknoloji girer. Yeni kuram teknolojide kullanılır: Ya bilimsel araştırmalar için yeni teknolojilerin geliştirilmesi ya da ekonomik amaçlar için yararlılığını göstermelidir. Bu yeni teknolojiler yeni ve beklenmedik olayların gözlenmesine ve çevrimin sürüp gitmesine yardımcı olur."

Yukarıdaki paragrafta sunulan tanımın özünde, **Karl Popper**'ın bilimsel yöntem çözümlemesi yatmaktadır. Konuyla ilgili görüşlerini *The Logic of Scientific Discovery* adlı kitabında özetleyen ve daha sonra bu kitabın ardından ortaya çıkardığı üç ciltlik *Realism and the Aim of Science; The Open Universe: An Argument for Indeterminism; Quantum Theory and the Pcysics* eseriyle görüşlerini zenginleştiren **Popper**, "Bilimsel bir kuramın yanlışlanabilir olması, bilimle metafiziği ayıran temel ölçüdür. Eğer bir kuram yanlışlanamıyor, yanlışlığını kanıtlayacak hiçbir gözlem ya da deney yapılamıyorsa, bu kuramı kanıtlayabilecek herhangi bir yol da olamaz! Bu durumda kuram hiçbir öngörüde bulunamaz ve değersiz bir söylenceden (myth) öteye de geçemez" diyor.

Popper'ın saptamasında bilim ve metafizik birbirini dışlayan iki düşünsel etkinlik alanı olarak sunuluyor. Bilimin yanlışlanabilme özelliği var; ve bu görev gözlem ve deneylere verilmiş; metafizik ise sınanıp yanlışlanmadan bağışık! Belleğimde birisine ait şöyle bir sav var: "Taş parçasının Yer'e düşmesinin nedeni, anasının (Yer) bağrından koparılmış olan yavrunun (taş) anasına geri dönme isteğidir". Bu deyişin kime ait olduğunu anımsayamıyorum. Anımsadığım yukarıdaki biçimiyle orijinalinden çarpıtılmış da olabilir; ancak yine de metafizik bir önermeye örnek oluşturabilecek denli çarpıcılığını koruyor! Bu, bir bilimsel önerme olabilir mi? Bu metafizik "çekim yasası"nı yanlışlayabilmenin bir yolu yok sanıyorum. Ya tüm zamanlar için "geçerli" olan bu çekim yasasını ya yanlışlanmış olan **Newton**'un ya da yanlışlanacak olan **Einstein**'in çekim yasasını satın alacaksınız!

Popper, bilimle metafiziği birbirini

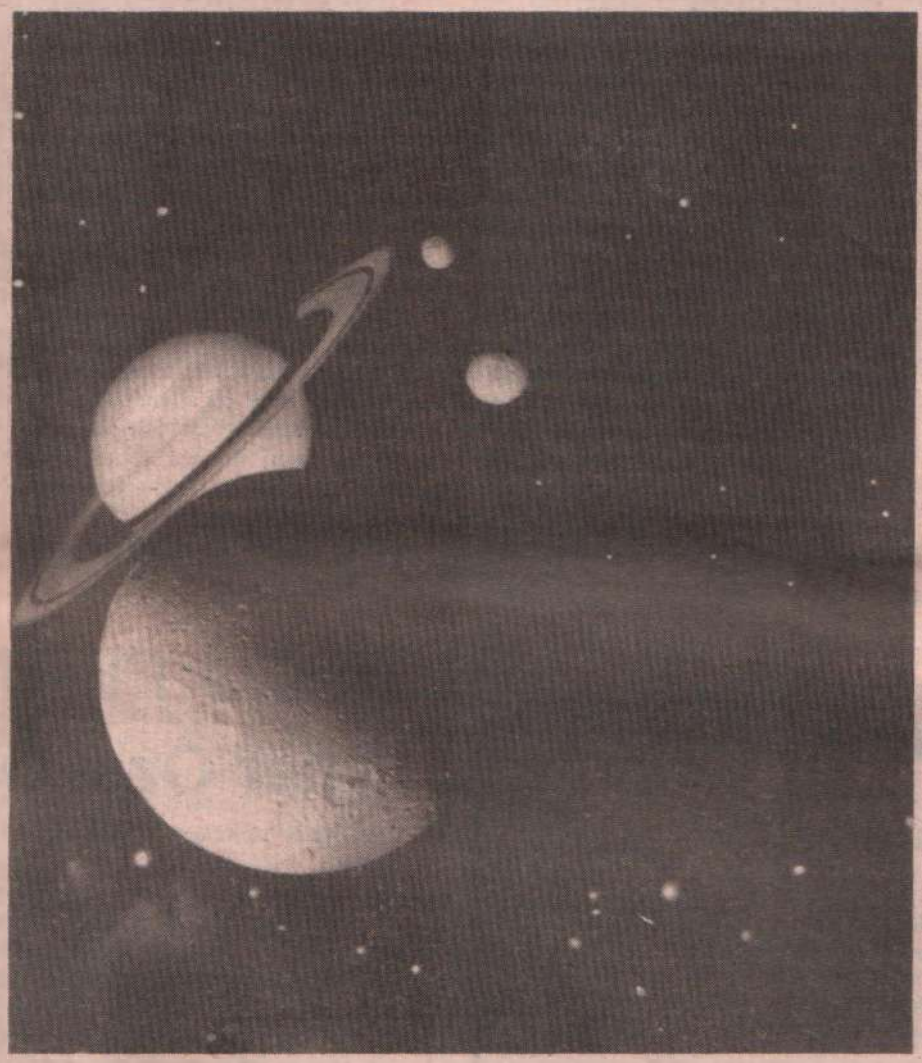

tamamen dışlayan iki olgu olarak sunuyor. Öyle de olsa, aralarında bir ilişki, etkileşim olmalı. **Popper**'dan dinleyelim: "Spekülatif yaratıcılıkla, deneylere açık, sınanabilme özelliği gibisinden birbirine yabancı iki ayrı olgunun birlikteliği olarak tanımlayabileceğimiz fiziksel bilimlerin, evreni tanımamızdaki görevleri çok önemlidir." Evrenbilim spekülasyonları bilimin gelişmesinde daima önemli bir rol oynamış ve oynamaktadır. Bu spekülatif kuramları inceleyerek onların gelişimini sağlayabilir, daha önemlisi, bu kuramları deneysel olarak sınanabilir duruma getirebiliriz (Durgun Durum evren modelinin kuramcıları bunu becermiş ve sınavların işaret ettiği doğrultuda ilerleyerek modelin geçersizliğini onamışlardır)."

Tam bu aşamada **Popper** salvosunu savuruyor: "Evrenbilimdeki spekülasyonların çoğu, özellikle de başlangıç aşamalarında, deneysel olarak sınanma ve yanlışlanabilmeden uzaktır; bu nedenle, adı geçen spekülasyonları 'bilimsel' olmaktan çok 'metafizik' olarak nitelemeyi yeğliyorum" (**Popper, K.**, *Quantum Theory and the Schism in Physics*).

METAFİZİK DOĞAYA SAHİP ARAŞTIRMA PROGRAMLARI

Popper, aynı eserinde önemli bulduğu bazı evrenbilim kuramları için "metafizik doğaya sahip araştırma programları" kavramını kullanıyor. **Popper**'a göre bu kavram, adı geçen kuramların ikili doğasını yansıtıyor: 1) Bilimsel araştırmaların yönünü ve doğasını saptayan programsal doğası. 2) Kuramın (en azından başlangıçta) sınanamayan, dolayısıyla metafizik doğası. **Popper**, "metafizik doğaya sahip araştırma programları" kavramını, henüz sınanabilme aşamasına gelememiş olan kuramlar için kullanmaktadır. Bu programlar zamanla bilimsel kuram düzeyine çıkabilir. "Metafizik doğaya sahip araştırma programları"nı eleştirmek oldukça zordur. Bu programların herhangi bir eleştiriye açık kalmaksızın uzun bir ömre sahip olmaları da olasıdır.

"Metafizik doğaya sahip araştırma programları kavramını kullanırken, bilimin gelişme aşamalarının hemen hemen hepsinde metafizik düşüncelerin, yani sınanması olası olmayan düşüncelerin denetiminde olageldiğimiz gerçeğine dikkat çekmek istiyorum. Bu düşünceler, hangi sorunlara açıklama getirmemiz gerektiğinin yanı sıra, bugünkü yanıtlarımızın önceki yanıtlarımızla ne denli uyuştuğu ve doyurucu olduğu veya bu yanıtları ne denli iyileştirdiği sorununa da yanıt getirir" *(aynı kaynak, s.161)*.

Popper burada ilginç bir saptamada bulunuyor ve "... bilimin gelişme aşamalarının hemen hemen hepsinde metafizik düşüncelerin, yani sınanması olası olmayan düşüncelerin denetiminde olduğumuz gerçeği"nden sözediyor. Bu, bilimsel ilerlemelerimizde metafiziğin büyük bir dürtüsü var, anlamına mı geliyor? İlerlemeyi, fizikle metafiziğin birlikteliği ve çatışması mı sağlıyor?

Popper, metafizik düşüncelerin problem yaratmaya yaptıkları katkıya ve bu problemlerin çözüm yollarının belirlenmesinde oynadıkları role özel bir önem veriyor. Problem durumları olarak adlandırdığı bu durumların, bilimde üç ayrı etmenin sonuçları olduğunu vurguluyor: 1) Belli bir alanda baskın kuram olma ayrıcalığını yakalamış olan kuramın bir tutarsızlığının ortaya çıkması; 2) Kuramla deney arasındaki tutarsızlığın belirlenmesi (kuramın deneyle yanlışlanması) ve 3) **Popper**'ın en önemli olarak nitelediği etmen, kuramla "metafizik doğaya sahip araştırma programı" arasındaki ilişki.

Bu savını geliştirmek amacıyla **Popper**, *Pythagoras ve Heraclitus*' tan günümüze dek geçen zaman dilimi içinde fiziğin gelişimine katkıda bulunmuş olan ve "metafizik doğaya sahip araştırma programı" olduklarına inandığı en önemli on programı sıralıyor:

"1) Parmenides'in Blok Evreni 2) Atomizm 3) Geometrileştirme 4) Essentialism ve Potentialism 5) Rönesans Fiziği 6) Evrenin saat modeli 7) Dinamizm 8) Kuvvet Alanları 9) Birleşik Alan Kuramı 10) Kuantum Kuramının İstatiksel Yorumu." (aynı kaynak, s.164)

Popper'ın yapmış olduğu bu tarama, fiziksel evrenbilimin, değişik, madde ve uzay (atomlar ve boyluk), evrenin konsayı (koordinat) uzaysal yapısı, nedensellik, maddenin atomik yapısı ve özellikle kararlılığı ve kararlılığının sınırları, maddeyle ışığın etkileşimi gibisinden temel sorunlarını anlamamızda yardımcı oluyor. Bu programların hepsi "metafizik doğaya sahip araştırma programları" olarak nitelendiriliyor. Metafiziğin tarih sahnesine çıkışı, evrimi ve kendisine yöneltilen eleştirileri bir yana bırakıp, incelememizi **Popper**'ın yalın metafizik tanımıyla ("gözlem ve deneylerle sınanamayan") sürdürelim.

"Yakarıda sözü edilen 'metafizik doğaya sahip araştırma programları'nın bilimsel fizik özelliğinden çok metafizik veya spekülatif fizik özelliğine sahip olduklarını anlıyoruz. Bu özelliklerine karşın bu programlar, bilim için gereklidir. Ortaya ilk atılışları sırasında hepsi, sözcüğün tam anlamıyla metafizik doğaya sahipti (bunlardan bazıları daha sonra bilimsel olma özelliğini kazandı); bu programlar, çeşitli duyumsamalar (intuition) temelinde oluşturulmuş, usu hemen hemen hiç kullanmayan çok büyük genellemelerdir. Bugün bu programlardan çoğunun yanlış olduğunu görüyoruz. Bunlar, evreni -gerçek evreni- bir bütün tablo olarak sunma çabalarıydı. Başlangıçta oldukça spekülatiftiler; sınanmaya açık değildiler. Aslında bunların hepsi, bilimsel doğaya sahip olmaktan çok, bir düş veya söylence niteliğindeydi. Ancak bilime problem ve amaç vermede ve esin kay-

nağı olmada yardımcı oldular." (aynı kaynak, s. 165)

Eğer **Popper** "haklıysa", fizik-metafizik çatışması bilimi ilerletmede büyük bir güç kaynağı olabilir. Metafizik, tümdengelim yönteminde verimli topraklar bulunuyor. Metafiziğe izin vereceksek, bunun dozunu nasıl ayarlayacağız? Bilim insanının çağın gelişmişlik düzeyi ve ideolojisine uygun program saptama sorumluluğu nerede devreye girecek? "Birazcık spekülasyon" birazcık hamileliğe benzemiş geçmişte! Doğan çocukların adı da aynı! "Metafizik doğaya sahip araştırma programları". Metafiziğin büyük ölçüde tümdengelim yönteminden sızdığını bir kez daha yinelemeliyiz. Ancak savunulması gereken salt tümevarım da değil kuşkusuz! Gözlem ve deney verilerinin yığıldığı, usun kullanılmadığı yerde de entelektüel durgunluk başlar. Burada metafizikle tümdengelim yöntemini özdeşleştirmediğimi bir kez daha vurgulamak istiyorum. Metafizik, kendini gerçekleştirebilmek için tümdengelimi daha rahat kullanabiliyor.

İşte benim "Büyük patlama" evren modeline karşı yönelttiğim tüm eleştirilerin nedeni, hem kendimi hem de ilgili okuyucuları bu konuda uyanık tutmak!

Eğer Popper "haklıysa", fizik-metafizik çatışması bilimi ilerletmede büyük bir güç kaynağı olabilir. Metafizik, tümdengelim yönteminde verimli topraklar bulunuyor. Metafiziğe izin vereceksek, bunun dozunu nasıl ayarlayacağız? Bilim insanının çağın gelişmişlik düzeyi ve ideolojisine uygun program saptama sorumluluğu nerede devreye girecek? "Birazcık spekülasyon" birazcık hamileliğe benzemiş geçmişte! Doğan çocukların adı da aynı! "Metafizik doğaya sahip araştırma programları". Metafiziğin büyük ölçüde tümdengelim yönteminden sızdığını bir kez daha yinelemeliyiz.

EVRENİN AÇIKLIĞI-KAPALILIĞI

Termodinamiğin ikinci ilkesini yadsımıyorum; yalnızca geçerlilik sınırlarının iyi çizilmesi gerektiğini vurguluyorum. Bu konuyla ilgili görüşlerimi *Bilim ve Ütopya*' nın Şubat 1997 tarihli 32. sayısında dile getirdim. İki insan düşün: Bunları termodinamik bağlamda ele alalım. Her ikisi de çevresine "açık". Çevreden erke, bilgi akmazsa bu kişiler yaşayamaz. Birisi ateist. Diyor ki: "Doğada varolan erkeyi özgür duruma geçirip onu kendi gelişmem için kullanmayı çok iyi becerebiliyorum. Bunu sürdürebildiğim sürece neslimin devamını sağlayabilirim". Diğeriyse "inançlı" birisi. Diyor ki: "Hamdolsun verdiğin nimetlere"! Bir dizgenin çevresi Tanrı'nın varlığı anlamına gelecekse, Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için evren boyutlarına çıkmamıza gerek yok. Kısacası, evreni açık olarak onamak niçin Tanrı'nın varlığının bir kanıtı olsun anlayamadım.

Yazının bir yerinde, parantez içinde, evrenin "bence yüzde 100'ü açıktır" diyorsun. Aynı paragrafın son tümcesindeyse, "Boyluklar, yani evrenin sınırından sonra olan şeyler aynıdır; hiçlik". Termodinamik bağlamda "açık" sözcüğü bir dizgeyi ve o dizgenin fiziksel çevresini betimler. Bu nedenle birinci tümcen evrenin sınırları olmadığına işaret ediyor. Bu bir metafizik bakış açısı; ancak bilimsel yöntemin de onadığı bir metafizik bakış açısı! Buna ben de katılıyorum. İkinci tümcendeyse, "... evrenin sınırından..." ve sınır ötesi "hiçlikten" sözederek evreni kapalı, daha doğrusu yalıtılmış bir dizge olarak tanımlıyorsun. Ben evrenin yüzde 99'u açık derken, **Carnot**'ya **Clausius**'a, **Boltzmann**'a, vb. "kapalı dizgeler" üzerine çalışabilmeleri için bir fırsat tanıdım! Eğer tüm dizgeleri "açık" alsaydım, bu değerli bilim insanlarını ve bilime yaptıkları çok değerli katkılarını yadsımış olacaktım.

Evrenin "ucuna" doğru yapacağınız yolculuğa beni ne olur almayın! Ben bu dünyayı çok sevdiğim gibi, yapmam gereken bir dizi iş varken bunları bırakıp o serüvene çıkamayacağım. Geri döndüğümde tamamen yabancı bir dünyaya, sevdiklerimin, kavgalarımın olmayacağı bir dünyaya dönmek istemiyorum. Yüzyıllarca sürecek (yaşam süresini uzatmayı becerdiğimizi varsayıyoruz) yolculuk sonrası ayak basacağımız dünyadaki insanlarla büyük bir olasılıkla iletişim kuramayacağız. Onlar bir biçimiyle biz ise başka bir biçimiyle dönüşmüş olacağız. Biz statik bir uzay aracı içinde yüzyıllar geçirirken onlar yeni düşünceler, yeni teknolojilerle daha hızlı dönüşmüş olacaklar ve Yer'e döndüğümüzde bizi büyük bir olasılıkla "Kuş cenneti", "hayvanat bahçesi" gibi bir yerde "teşhir" ediyor olacaklar.

"Evrenin dışındaki boşluğa geçtiğimizde ne olacağını" sormuşsun bir arkadaşına. Bu tümceye bir "Büyük Patlamacı" şöyle karşı çıkar: "Evrenin dışında boşluk (uzay) olamaz. Uzay bir küre yüzeyi gibi kendi üzerine kapanmıştır. Küre yüzeyinin sınırlarının ötesi tanımlı değildir. Uzay ilk çağların beşinci boyutu içine genişlemektedir". Beşinci boyutun ne olduğunu bana değil, bir "Büyük Patlamacı"ya sor! Sana bir de adres vereyim: **Paul Davies** (Professor of Theoretical Physics, University of New Castle Upon Tyne, U.K.). Büyük Patlamacılara göre evrenin dışına çıkamazsın. O nedenle henüz uzayın "erişmediği" bölgelere doğru yapacağın yolculuklara "Büyük Patlamacı"lar izin vermez! Gördüğün gibi onlar kişinin yolculuk özgürlüğünü de kısıtlıyorlar! Sen gel şu gizli varsayımından, evrenin Big Bang ile başladığı varsayımından vazgeç bak o zaman ne denli özgür duyumsayacaksın kendini!

ERKENİN ÜST SINIRI VAR MI?

En önemlisi olduğunu sandığım noktaya en sonra değinmek istedim. Evrendeki erkenin sınırları üzerine yazdıkların ne yazık ki kötümser varoluşçu felsefelerin izlerini taşıyor. "Basitçe, 10'un yanında hayal edemeyeceğiniz kadar sıfır olsa bile, o madde ve enerji bir gün gelir biter". Bu bakış açısına iki değişik cepheden saldırmak (!) istiyorum. Önce felsefi cephe: Evrenin yaşı ve sınırları üzerine yapmış olduğumuz tüm çalışmalar, ister bilimsel ister teolojik isterse felsefi olsun spekülatif olmak zorunda. Diğer bir deyişle, bu alanlarda ileri sürdüğümüz önermelerin ne doğruluğu ne yanlışlığı kanıtlanabilir. O nedenle spekülasyonumuzun, insan psikolojisi üzerine olan etkisinin iyimserlik aşılayıcı yönde olmasını niçin gözetmeyelim?

Şimdi de bilimsel cephe: Termodinamik kitaplarının negatif sıcaklık bölümlerini dikkatli okursan, şu düşüncenin "rahatlatıcı" varlığını hemen duyumsayacaksın: Herhangi bir dinamik dizgenin elemanları olan bir grup parçacığı düşün. Bu parçacıkların kinetik erkelerinin üst sınırları yoktur. Bu nedenle, bir dizgenin tüm yanlarını (aspects) düşündüğümüzde, o dizgenin erkesinin üst sınırının olmadığını görürüz. Bu bilimsel öngörüleri inceleyebileceğin bir kaynak olarak sana **F. Mandl**'ın, *Statiscal Physics* adlı kitabını önerebilirim. Üniversitedeki adresime yazarsan sana ilgli bölümün fotokopisini de gönderebilirim.

Evrendeki madde-erkenin korunduğunu bize termodinamiğin ilk ilkesi söylüyor. Erke değişik biçimler arasında dönüşüme uğrar. Dizgelerin erkelerinin üst sınırları yoktur. İnsan olarak bizler bu erke depolarının "özgür" duruma geçmesi için çaba harcıyor ve türümüzün devamını sağlıyoruz.

Yazının son paragrafından üniversite sınavlarına hazırlandığını anlıyorum. Umarım bu yanıtım senin dikkatini daha fazla dağıtmaz. Bence sınavlarına hazırlanmaya devam; spakülatif konuları birazcık ertelemende bir sakınca olacağını sanmıyorum. Başarılar dilerim.

YURTİÇİ VE YURTDIŞINDAKİ DOSTLAR

Emeğinizi ve alınterinizin ürünü tasarruflarınızı en güvenli ve en kârlı yatırımlara dönüştürmek için bizi arayın

DİDİM ÇEVRESİNDE VE EGE'DE

- ✔ İmarlı ve imarsız araziler,
- ✔ Müstakil parselli ve imarlı arsalar,
- ✔ İnşaatı devam eden ve bitirilmiş villalar, kışlık konutlar ve işyerleri,
- ✔ Çiftlik arazileri,
- ✔ Satılık ve kiralık otel, motel, pansiyon, restoran, bar.

Bilgi için M. Halil Güleç Tel: (0256) 813 39 02 Fax:813 10 73

S.S. DİDİM MAVİ BELDE ARSA VE KONUT YAPI KOOPERATİFİ

- ✔ DİDİM ŞEHİR GİRİŞİNDE, ÇEVRE YOLUNA 150 m.
- ✔ YAZLIK VE KIŞLIK KULLANILABİLİR
- ✔ 90 m2 DUBLEKS + ÇATI
- ✔ DENİ MANZARALI VE DENİZE 800 m. UZAKLIKTA
- ✔ YÜZME HAVUZU, ÇOCUK PARKI, SOSYAL TESİSLER

★★★ ARSAMIZ KOOPERATİF ADINA TAPULUDUR.

ÖDEME ŞEKLİ

Peşinat : 200.000.000.TL.

Mart	: 20.000.000.TL.	Temmuz	: 20.000.000.TL.
Nisan	: 20.000.000.TL.	Ağustos	: 20.000.000.TL.
Mayıs	: 20.000.000.TL.	Eylül	: 20.000.000.TL.
Haziran	: 20.000.000.TL.	Ekim	: 20.000.000.TL.

Arsa payı ve taksit ödemeleri sabit olup, 360.000.000.TL.

Ülkemizin son yıllarda hızla geli en en önemli turizm merkezlerinden olan Didim'de arsa ve konut fiyatları hızla artmaktadır. Sizlere kârlı çıkaca ınız bir yatırım olana ı sunuyouz.

ÜYE KAYITLARIMIZ BAŞLAMIŞTIR

ZMİR ADRESİ : Kıbrıs Şehitleri Cad. No: 151/9 Alsancak İZMİR
DİDİM ADRESİ: Yeni Mah. Park Cad. Kıray Pasajı No : 14 DİDİM
Tel : (0256) 813 39 02 Faks : (0256) 813 10 73

Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Tekkesi

M. Türker ACAROĞLU (*)

1988 yılında Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesince (şimdiki adıyla: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğünce) yayımlanmış olan "Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu" adlı kitabımızda (ss. 132-133) Demir Baba tekkesi üzerine -kimi düzeltmeler ve eklemelerle- şu bilgileri vermiştik:

"Deli-orman yöresinde, Hezar-Grad (Razgrad) kenti yakınında Bektaşi-dervîş tekkesi, ziyaret yeri. Ne zaman yapıldığı bilinmiyorsa da Osmanlı dönemine aittir. 1925 ve 1982 yıllarında, ilk Türk-Bulgar hükümdarlarından Kurum Han'ın mezarını aramak için yapılan kazılarda tahrip edildi. Geleneksel mimarî üslûpta, tümüyle ahşap olarak inşa edilmiş, 10 köşeli büyük bir meydanevi vardı. Türbesi kubbeliydi. Balkanlar'da kendi türünün tek örneğiydi. Bu yüzden, "biricik" sıfatıyla anılmaya -haklı olarak- değer. Buna (Hasan Baba tekkesi) de denir. Bununla ilgili çeşitli söylenceler vardır. Eskiden 150 dervişin barındığı evler, koyun sürüleri, uşaklar vardı. 1906 yılında adı Bulgarcaya çevrilerek (Dimitrovo), 1951 yılında (Sboryanovo) oldu. Tekke önünde Dipsiz-göl bataklığı vardır."

"TANRIYI ARARSAN, GİT İNSANDA ARA ONU"

1991 yılında Sofya Üniversitesi "Bılgarskite Aliani, sbornik etnografski materiali, The Bulgarian Aliani, a collection of ethnographic materials" adlı bir kitap yayımladı (220 s., ayrıca resimlerden oluşan 48 s. albüm). Başlığını Türkçeye "Bulgaristan Alevileri, etnografya materyallerinden bir derleme" diye çevirebiliriz.

"Tanrı'yı ararsan, git, insanda ara onu" sözünü önsözünün başına alan, kitabın düzenleyicisi Bn.İvaniçka Georgieva'nın açıklamalarından anlaşıldığına göre, Kuzey-doğu Bulgaristan denilen Deli-orman bölgesinde yaşayan Aleviler (Kızılbaşlar) üzerine bir araştırma, "Getika" adlı ulusal bir program çerçevesinde, Prof. Dr. **Aleksandr Fol**'ün yönetiminde yapılmıştır. 1982-1985 yılları arasında, Kemaller (İsperih) kasabası müze müdürü **Yordan Stefanov**'un organizasyon yardımıyla, Prof. Dr. **İvaniçka Georgieva**'nın bilimsel yönetimi altında, bir etnoğrafya araştırması gerçekleştirilmiştir. Bulgaristan'da eksikliği duyulan, Alevilerin ulusal kültürü üstüne tam ve çok yönlü bir inceleme, bilgi ve belge derleme yapılması gerekli görülmüştür.

Demir Baba tekkesi üzerine tarihsel ve kazıbilimsel bir araştırmadan sonra, bilimsel yönden pek ilginç olan, hezargrad (Razgrad) ilinin iki Türk köyünde yaşayan Alevilerin ulusal kültürünün temel konuları incelenip bu kitapta bir araya getirilmiştir. Nasreddin (Bisertsi) köyünde, çeşitli dinel inanışta olan halk, özellikle -Aleviler, Sünniler, Hristiyanlar diye- ayrı ayrı mahallelerde oturur. Mesim-mahalle (doğrusu: Nesim-mahalle, Mıdrevo) köyünde ise, Alevi halkı topluca yaşar. Geçmiş yıllarda her iki köy halkının geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı; ancak 1980'li yıllarda sanayi atölyeleri açılmaya başladı. Derlenen gerçek ve sağlam bilgiler, yüzyılımızın 1950'li yıllarına dek gelen bir döneme ilişkindir. Mesim-mahalle köyünde yapılan araştırmada, Hıdrellez bayramı ve çağdaş bir düğün töreni gözlemleri not edilmiştir. Her iki köy üzerindeki incelemeler, halkbilim ve etnografya bilgilerini birleştirip genelleştirmektedir. Bunlar, ileride yapılacak bilimsel araştırmalara katkıda bulunacaktır, sanırım.

DEMİR BABA TEKKESİ ANTİK KENTLERLE ÇEVRİLİ

Kitabın baştarafında yer alan **Yordan Stefanov**'un Demir Baba tekkesi üzerine tarihsel ve kazıbilimsel araştırmasını, genel çizgileri, bazen de ayrıntılarıyla özetlemeye çalışacağız.

Demir Baba tekkesi (Sboryanovo) denilen yer, Kemaller (İsperih) kasabasının 6 km. kuzey-batısında bulunan, Bulgaristan'ın pek güzel bir köşesidir. Deli-orman'ın (Ludo-gorie) en büyük karst(kireçli taştabakası) ocakları, Demir Baba tekkesi, Mumcular (Omurtag Han) höyüğü -Kuzey Bulgaristan'ın en yüksek höyüğü (21 m)- burada yer alır. Burada, Deli-orman'ın tümüne doğru, güneyde Samuil tepelerinden kuzeyde Eğri-Hisar ormanına dek pek güzel bir görünüm vardır.

Yörenin engebeleri, çok çeşitlilik ve derin bölünmeler gösterir. Demir Baba deresi (Krapinets) bu ormanlık yöreden dolana dolana akar, gider. Deli-orman yaylasında bu derenin vadisi derince oyulmuştur. Üç derecikten oluşur: Kara-pança, Çayır, Voyna. Suyu epey boldur. Yukarı bölümlerinde sık ormanlarla kaplı, yalçın kayalar arasından dosdoğru kuzeye akar. Güney Dobruca'ya girip Tuna'ya doğru yitip gider. Uzunluğu 44.1 km.

Bir tablo kadar güzel bu vadiyi oluşturan kayalıklar, 50 m yüksekliğe varır. Çok sayıda, çok çeşitli karst oluşumları görülür: Mağaralar, suların yitip gittiği yerler, taş yuvalar, delikler, yarlar vb. Bütün bir Kuzey-doğu Bulgaristan'da (Deli-orman'da) bunca mağarası bulunan başka bir yer yoktur. Nal biçimindeki vadinin başlangıcında, Bulgaristan'ın bu yöresinin en büyük karst ocakları, kaynakları bulunur.

İklim ve doğa koşulları, olağanüstü güzelliktedir. Geçmişte burada yüzyıllık ormanlar, çeşitli bitkiler ve hayvanlar âlemi varmış. Bugün Demir Baba tekkesi arazisi, Bulgaristan'ın hâlâ daha nadir bitki ve kuşların korunduğu, az rastlanan yerlerinden biridir. Bulgaristan'ın ve Avrupa'nın "kırmızı kitaplar"ında yer alır.

G.Todorov'un bu yörenin coğrafyasına ilişkin bir araştırmasında dediği gibi: "Eşsiz engebeli oluşumları, kireçli taştabakalarının renkli varsıllığı, değerli genetik fonu ile Demir Baba tekkesi toprakları, olağanüstü özellikte ve tekil bir doğa olayı (harikası) olarak ortaya çıkmıştır." Bu yöre toprakları, Bulgaristan'ın en verimli toprağı sayılmaktadır. Kaynak sularının bolluğu, bitki ve hayvanlar âleminin varsıllığı ve çeşitliliği için gerçek etkenlerden biridir.

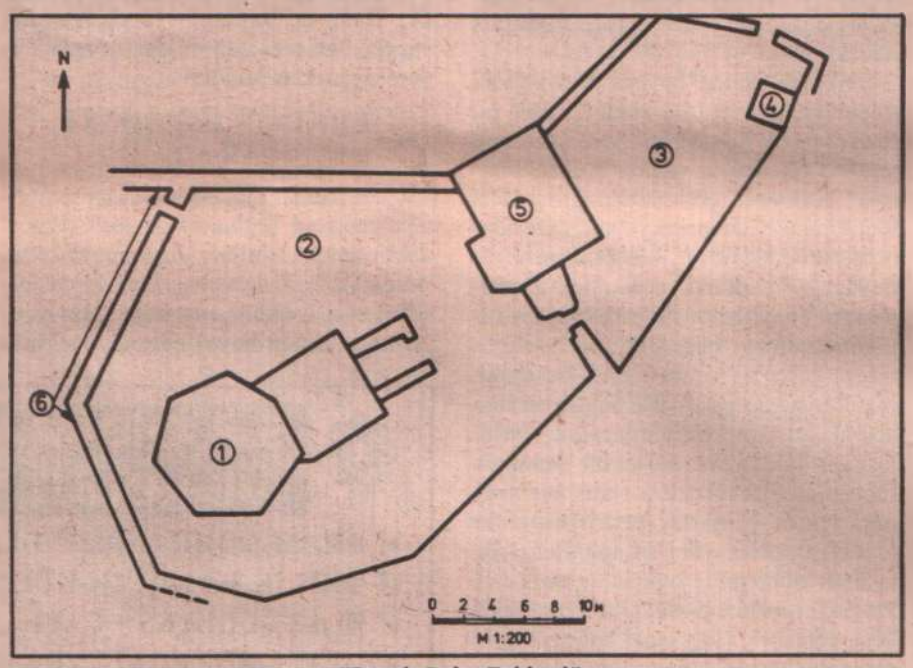

"Demir Baba Tekkesi"
1. Türbe, 2. İç avlu, 3. Dış avlu, 4. Kaynarca, 5. Hayat Binası, 6. Taş duvar.

Burada, en eski zamanlardan günümüze değin insan etkinliklerinin sayısız izlerine rastlanmaktadır. Bunun başlangıcı 40 bin yıl öncesine dek uzanır. Ancak, Traklar döneminden kalma kültür anıtları bu bakımdan pek ilginçtir.

Demir Baba tekkesi çevresindeki bölge, daha Türk-Rus savaşı (1877-78) sırasında ve sonrasında kamuoyunun ve uzmanların dikkatini çekmiştir. Eski yolların, yerleşim yerlerinin ve kalelerin varlığı, daha o zaman anlaşılmış ve belgelenmiştir. "Demir Baba tekkesi" ve Mumcular (Sveştari) köyü yakınındaki höyük üzerine pek çok yayın yapılmıştır. Tırnova'daki bir kilisede bulunan Omurtag yazıtına göre, ilk Türk-Bulgar hanlarından Omurtag Han'ın mezarı olması gereken bu höyüğü yüksekliği 12 m, çevresi 60 m'dir. Bu höyüğün dolayında daha küçük höyükler (yükseklikleri 2'şer m) vardır. Bunlar da Omurtga sarayının ileri gelenlerinin mezarı olsa gerek. **Karel Şkorpil, S.İ. Uspenski, Anani Yavaşov, İvan Venedikov, Geza Feher, Simeon Dobrovski, Rafail Yonov, Vasil Marinov, Todor Gerasimov, Vasil Mikov** vb. gibi birçok kazıbilimcilerin bu iki konu üzerine eğilmeleri, 1924-25 yıllarında "Demir Baba tekkesi"nin Bulgaristan'ın "eski eserler"i arasında sayılıp böyle ilan edilmesine neden olmuştur. 1930 yılında Sofya'daki Devlet Arkeoloji Müzesi, Macar bilgini Prof. **Geza Feher**'in yönetiminde, kazıbilimsel araştırmalar yapılmasına karar vermiştir. İki küçük Trak höyüğünde kazılar yapan **Geza Feher**, bunların V. yüzyılda inşa edildiğini belirtmiş, buradan da Mumcular höyüğünün o dönemden kalma olduğu anlaşılmıştır.

1972 yılında Hezar-gred (Razgrad) Tarih Müzesi ile Bulgar Bilimler Akademisi "Demir Baba tekkesi" çevresinde ortaklaşa bir uzmanlık araştırması düzenlemişlerdir. Ancak bunlar özellikle Alevi tekke yapısı ve bunu çevreleyen taş duvar üzerine dikkatlerini toplamıştır. Sınırlı ve tek yanlı bu araştırmalar, pek iyi bir sonuç vermemiştir. Bu yüzden, şu sorular yanıtsız kalmıştır:

- Alevi tekkesinin inşasından önce de burada bir Trak ibadet merkezi var mıydı?
- En yeni zamanlarda bile, neden, Bulgarlar da bu ibadet yerine saygı göstermiştir?
- Omurtag Han'ın mezarı bu bölgede mi bulunmaktadır?

Bu sorular, Bulgarları, başta "Demir Baba tekkesi" olmak üzere, bu yörede daha sistemli, daha derin araştırmalar yapmaya yöneltmiştir.

Kemaller (İsperih) kasabasında 1974-78 yıllarında yörenin bir kazıbilim (arkeoloji) haritası çıkarılmıştır. "Demir Baba tekkesi" çevresindeki antik yerleşim yerleri ile beş büyük mezar höyüğünün tekke dolayını her yandan çevirmesi pek dikkat çekici bulunmuştur. 1978 yılından sonra derinlemesine araştırmalara başlanmıştır. "Demir Baba tekkesi" ile Mumcular höyüğü üzerine çıkan bütün yayınlar, yörenin tüm söylence ve efsaneleri derlenmiştir. Mumcular ve Kokarca-mahalle köyleri ile Kemeller kasabasında oturan 60'ı aşkın insanla görüşülmüş, bunlardan tarihsel ve kültürel geçmiş üzerine yararlı bilgiler alınmıştır. Bunun sonucunda, bu yörede 4 müstahkem mevki daha bulunmuştur. Kalınlığı ve uzunluğu anlaşılsın, diye kale duvarları temizlenmiştir. Alınan sonuçlar, Traklar döneminden kalma eşsiz ve benzersiz bir kazıbilimsel kompleks karşısında bulunulduğunu göstermiştir.

Yazar, daha sonra, bu Trak höyük ve mezarlarını incelemektedir.

Cin-kulak adlı koyak (vadi) bu yörede bulunmaktadır. Bulgarlar buraya "Dolinata na duhovete" (Ruhlar vadisi) diyorlar. Demir Baba tekkesine gidenlerin sabah kahvaltısı ettikleri yol buradan geçer. Tekke dolayında 1974'te 24

büyük, 20 küçük Trak mezarlığı bulunmuştur. Kuzey Bulgaristan'ın en yüksek höyüğü olan Mumcular höyüğü ile bugünkü Alevi tekkesinin inşa olunduğu yer, daima özel bir dikkat ve merak konusu olmuştur, olmaktadır da. Yabancı bilginler de bu yöreye ilgi göstermektedir. Eylül 1982'de bu yörede bir kral mezarlığı da bulunmuştur. Bunun da Traklarla ilgili ve ilişkili olduğu sanılmaktadır. 1985 yılında UNESCO burayı önemli bir dünya anıtı olarak ilan etmiştir. 1988-89 yıllarında kazıbilimciler burada Trak ilerigelenlerine ilişkin iki yeni mezarlık buldular. "Demir Baba tekkesi" her yandan 7 antik yerleşim yeriyle çevrilidir. Bunlar, kalınlığı 110-420 cm. arasında değişen kale duvarlarıyla çevrilidir. Bu yerleşim yerleri birbirinden 200-500 m aralıklı olarak bulunmaktadır ki, bu da tarihte olağanüstü bir şeydir.

İNSANLAR ARASINDA TOPLUMSAL EŞİTLİK

İlk ve İkinci Bulgar devleti dönemlerinde de buraların yerleşim yeri olarak kullanıldığını ileri süren yazar, bu yöreyi Bulgar devleti ve ulusunun doğum, oluşum ve gelişim yeri olarak göstermektedir.

XVI. yüzyıl başlarında Demir Baba kendi adını taşıyan tekkeyi burada kurduktan sonra, buranın önemi daha da artmıştır. Demir Baba, yerli bir Alevi dinsel önderdi.

Planı, mimari tarz ve üslûbu, yapının tarihlenmesine yardımcı olmaktadır. Edinilen izlenime göre, tekkenin türbe planı, tümüyle Bulgaristan'daki bütün tekke planlarına benzemektedir: Bunların hepsi XV. yüzyıl sonlarıyla XVI. yüzyıl ortalarına tarihlenir.

"Demir Baba tekkesi" planı bir giriş (antre) ile yedi köşeli bir taş yapıdan oluşur. Tekke iç avluda bulunur. Beş parmak kaynarcası, dış avluda yer alır. Gelenek ve göreneklerin icra edildiği yapı ise, hem iç, hem de dış avluda inşa olunmuştur. Her iki avlu -iç ve dış avlu- kalın bir taş duvarla çevrilidir. Duvarın güney cephesindeki ayrı ayrı taş bloklar üzerinde İslam motifli kabartmalar vardır.

"Demir Baba tekkesi"ni özellikle incelemek üzere ziyaret eden Alman tarihçi ve Türkbilimci Prof. **Franz Babinger** (1891-1967), buranın bir Bektaşi tekkesi olduğunu ileri sürer. Ona göre, Bektaşiliğin de içinde bulunduğu Deliorman'daki Alevi tarikatlarının varlığı, daha XV. yüzyıl başlangıcından başlamaktadır. Bu dönem, Simavnalı **Şeyh Bedreddin**'in Silistre'ye yerleşip Aleviliği yaymaya başladığı zamana rastlar. İnsanlar arasında toplumsal eşitlik tezini güttüğü için, kuzeydoğu Bulgaristan'da, yani Deliorman bölgesinde pek çok yandaş bulmuştur. Müslüman ve hristiyanlardan oluşan büyük bir kitleyi peşine takıp 1416 yılında Osmanlı feodal yönetimine karşı bir ayaklanma başlatmıştır. Tam 4 yıl süren bu ayaklanmanın merkezleri, Deliorman ve Dobruca'da bulunuyordu. Osmanlı yönetimi, büyük çabalar sonucunda bu ayaklanmayı bastırabilmiştir.

"Demir Baba tekkesi"nin Bektaşi karakteri, şu olaydan da anlaşılır: Sultan **II. Mahmut** (1808-1839) döneminde tekke kapatılmıştır. Bu tarikat dervişleri, sultanın Batı örneği düzenli bir ordu kurduğu sırada, Yeniçeri ocağı yandaşı olarak ilan edilmiştir.

Tekke ziyareti sırasındaki dilekler, insanların mutluluğu içindir: Hastalıkların iyileştirilmesi için, başarı için, mutluluk için, emellerin gerçekleşmesi için, iyi bir evlilik yaşamı için, çocuk sahibi olmak içindir vb. Şöyle bir ritüelde hazır bulunduk: Gençler adak taşının deliğinden mendil geçirip Spor-Toto'da büyük ikramiye, araba almak, evi güzel mobilya, televizyon vb. ile dayayıp döşemek için, yani mutlu bir aile kurmak için dileklerde bulunuyorlardı.

Demir Baba tekkesi kurucusuna bağlanan sayısız söylence ve efsaneler, Bulgarlarınkilere benzerlikler içerir. Bu durum, esasında tasavvuf ile İran düalizminin (ikicilik) karışımından oluşan Alevi dünya görüşüyle açıklanabilir. Yazar burada, Alevilerin Bulgar söylence ve efsanelerini ödünç olarak almış olabileceğini sandığını söylemektedir. Böylece, geçmişte ve kısmen zamanımızda, neden Bulgarların da Alevi tekkelerini ziyaret ettiklerini açıklamaya çalışmaktadır.

"Demir Baba tekkesi" ile ilgili iki olayı işaret eden yazar, bunlardan birinin 1956 yılına gelinceye değin tekkenin yedi köşeli binasının güney duvarındaki taş blokta, çıkıntı (korniş) altında yüksek bir at kabartmasının bulunuşu olduğunu söyler. Son zamanda, vicdansız bazı kimselerce taş blokla birlikte bu kabartma baştan başa kazınıp oyulmuştur. Ancak, at ve süvari kabartmasının yeri hâlâ daha oldukça iyi görülebilmektedir.

Bundan başka, ikinci olay, 1928 yılına dek "Demir Baba tekkesi" kubbesinde hilâlin yanında ıstavroz da bulunmaktaydı. Bu ıstavroz, Kemaller (İsperih) belediye başkanının emriyle kaldırılmıştır.

6 Mayıs (Hıdrellez) günü burada büyük toplantılar olur. Kemaller ve komşu ilçeler halkı gibi, ülkenin her yanından Aleviler buraya gelip ziyaret ederler. 6 Mayıs toplantıları 1912 yılına değin yapılagelmiştir. Balkan savaşlarından sonra Edirne ve Batı Trakya'dan, Makedonya ve Dobruca'dan pek çok hristiyan Bulgar göçmeni buraya yerleştirilmiştir. Hristiyan ahali sayısı artmıştır. Balkan'dan gelen göçmenlerin önerisiyle, 6 Mayıs toplantıları 2 Ağustos günü yapılmaya başlanmıştır. Bu değişikliğin nedenleri bilinmemektedir. İlginç nokta, 2 Ağustos toplantılarının çok daha kalabalık olmasıdır. O gün, yerel bir bayram sayılır.

"Demir Baba tekkesi"nin avlusunda yapılan kazıbilimsel araştırmalar, orta çağlarda burada bir Bulgar yapısı bulunduğuna ilişkin herhangi bir kanıt vermemektedir. Bulgarların yaptığı ısrarlı kazı ve araştırmalar, şimdiye değin bir sonuç vermemiştir. Çağımızda hristiyanlarca da buranın kutsal bir yer sayılmasının açıklaması, henüz yapılamamıştır.

"Demir Baba tekkesi"nde yapılan bölgesel törenlere (rituels) "adak" denir.

Pek yaygın olan ilk ritüel, her zaman, ziyaretçilerin tekke yöresindeki ağaç dallarına, tekke binasının pencere ve kapılarına rengârenk çapıt (eski bez parçası) -dilek dilemek için- bağlanmasıdır. Çokluk mendil de bağlanır. Seyrek olarak, el mendili, kalın dokuma, kombinezon ve gömlekler de ağaçlara, kapı ve pencerelere konur. Bu ritüel, ziyaretçi tarafından çeşitli amaçlarla yerine getirilir. İlk niyet, sağlık-esenlik, çeşitli hastalıkların iyileştirilmesi, hastalıklara neden olan kötü güçlerin güçlerin (ruhların) kovulması, niyet tutulan insanın her zaman sağlıklı olması vb. gibi dileklerdir. Topluca yapılan her ziyaret sırasında tekke yöresindeki ağaçlara bağlanan çok sayıdaki çapıtlar, ilginç bir görünüm verir.

Aleviler arasında yaygın ve dileğe bağlı olan ikinci ritüel şudur: Ailede bir çocuk ya da bir delikanlı ağır bir hastalığa yakalanmışsa, iyileşmesi için anası-babası bir adak adarlar: Veli (evliya) iyileşmesine yardımcı olursa, belli bir süre için (gün olarak belirtilir) hastayı tekkede hizmete ya da tarla, çayır gibi emlâkinde çalışmaya göndereceklerdir. Bu adak (vaat), tekkeye gitmeden yapılır. İyileşmeden sonra, ana-baba vaadini yerine gtirir: Belirtilen süre için, sağlığına kavuşanı, tekke emlâkinde çalışmaya gönderir. Geçmişte tekkenin yüzlerce dekar toprağı, pek çok küçük baş, büyük baş hayvan sürüsü varmış. Bugünkü durum aynı değildir, tekke arazisinde çalışmaya gönderme vaadinin gerçek bir önemi ve değeri kalmamıştır.

Özellikle Aleviler arasında yaygın ve adağa bağlı olan üçüncü ritüel, kurban kesmektir. Sağlık-esenlik, hastanın iyileşmesi, ağır bir hastalık ya da büyük bir tehlike geçirmiş kimsenin sağlığa kavuşması için yapılır. Bu ritüel epey karmaşıktır, tekkeye hareketten önce hazırlıkları gerektirir; rütüele katılanlar, tekkede kaldıkları sürece çeşitli törenleri yerine getirirler.

Şu noktanın bilinmesi çok önemli: Tekke ziyareti sırasındaki dilekler, insanların mutluluğu içindir: Hastalıkların iyileştirilmesi için, başarı için, mutluluk için, emellerin gerçekleşmesi için, iyi bir evlilik yaşamı için, çocuk sahibi olmak içindir vb. Şöyle bir ritüelde hazır bulunduk: Gençler adak taşının deliğinden mendil geçirip Spor-Toto'da büyük ikramiye, araba almak, evi güzel mobilya, televizyon vb. ile dayayıp döşemek için, yani mutlu bir aile kurmak için dileklerde bulunuyorlardı. (Yakın zamanda, kadınlar, başörtülerini adak taşından geçirip başağrısı çekmemeleri, baş ağrıları varsa iyileşmeleri için dilekte bulunuyorlardı.) "Demir Baba tekkesi"nde yapılan dileklerin diyapazonu, çok büyüktür.

Aleviler, kutsal yeri ziyaret sırasında, çok önemli birkaç ilkeye uyarlar:

1- Ziyaret sırasında her Alevi, Demir Baba'ya bir armağan getirmekle yükümlüdür. Kimi kez, özellikle kurban verilmesi sırasında, bu armağanlar çok büyük olabilir. ama bunlar küçük nesneler de olabilir: Mum, para vb. gibi. Armağan getirmeyen Alevi, tekkeyi ziyaret edemez.

2- Tekkeye getirilen her şey, miktarı ve değeri ne olursa olsun, eve geri götürülemez. Tekkede ya da yöresinde kalır.

3- Tekkeye gidip kurban vermek için, ruhani kişiden gerekli izin istenir. Böyle bir izin almadan gidilemez; ruhani kişi her zaman izin verir.

Kurban götürülmesi, "Demir Baba tekkesi"ne bir ya da iki günlük bir ziyaretle mümkün olur. İki günlük ziyaret, tekke yöresinde gecelemeyi gerektirir. Dinsel törenli bu karmaşık ritüelin hazırlıkları nasıl olur?

Tekkeye hareketinden önce, kurban götürecek kimse Baba'dan, "Demir Baba tekkesi"ne gidip bu adamın ve kurban için davet edilenlerin cem'den olup olmadıklarını anlamak için izin ister. Kurban, büyük ya da küçük olabilir. Büyük kurban için, kurbanlık hayvan at, koç, koyun, kuzu, pek nadir hallerde dana (buzağı) olabilir. Küçük kurban için, kurbanlık hayvan tavuk, hindi ve ördek olabilir, ama en çok horoz getirilir.

Büyük kurban adandığında, at arabası, otomobil ve otobüslerle tekkeye gidilir. Kurban kesecek adam, hısım-akrabasını ve dostlarını çağırır, kurbanlık hayvanı canlı olarak yanına alır. Hareketten önce, yetişkinler birer şişe rakı; horoz, tavuk, hindi, ördek gibi kurbanlık hayvanları yanlarına alırlar.

Daha tekkeye girmeden önce, bütün ziyaretçiler, dere vadisindeki kayalıklardan dökülmüş taş parçalarından birer taş alıp dere boyundaki yüzlerce metre uzunluğundaki taş duvara koyarlar. Amaç, tekke duvarlarının daha sağlam olması, doğanın her türlü yıkım güçlerine karşı dayanıklı olmasıdır. Aynı şey, tekke duvarı için de yapılır. Bu taş duvar, 1958 yılına dek varlığını korumuştur. Daha sonra yıkılıp taşları yol yapımında kullanılmıştır. Şimdi böyle bir ritüel yoktur.

Taş duvara taş ritüelinin yerine getirilmesinden sonra, cem üyesi yetişkin erkekler, doğruca türbeye giderler. Kadınlar, çocuklar ve öteki erkekler, 13 köşeli geniş bir ahşap bina olan imaretin kabul salonuna giderler. Atlar ve başka koşum hayvanları için ahır ve sundurmalar, ziyaretçlerin oturması, gecelemesi için binalar da vardır.

Cem üyesi olan erkekler, doğruca tekkeye gidip türbeye girerler. Demir Baba'nın mezarı çevresine oturup dua okumaya başlarlar. Demir Baba'dan kurban kesmek için izin isterler. Dua okunup kurbanlık hayvanın kesilmesi için simgesel iznin alınmasından sonra, kurban törenine katılan öteki ziyaretçilerin yanına giderler. Burada erkekler, büyük kurban için seçilen hayvanı alıp kurban edilecek yere götürürler. Bundan yaklaşık 40 yıl önce, bu kutsal yer, tekkenin dış avlusunda akan dere kaynağının üstündeki ahşap köprücüktü. Güdülen amaç, kesilen hayvanın kanının doğruca kaynağa karışıp sularla uzaklara gitmesiydi. Bölgenin içme suyu havzası ilanından sonra, ahşap köprücük ortadan kaldırılmıştır. Daha sonra Aleviler kurbanlıkların kesimi için, kemer (tak) biçiminde özel bir bina yaparlar. Bu yapı, tekkenin güneyinde, şimdi Taş-tepe (Kemen-rid) denilen kazıbilim merkezi binalarının yanında yer alır. Burası Alevilerce özel olarak seçil-

miştir, çünkü inançlarına göre, kesilen hayvanın kanı dağ yamacı boyunca aşağıya doğru akacak, daha sonra yağmur suları bunu dereye götürecek, dereye ulaşmazsa toprak ana tarafından sorguya çekilecektir. (Kanın dereye varması pratikte mümkün değildir, çünkü dere buradan çok uzaklaşmıştır.) Erkekler büyük kurbanı keserken, kadınlar da getirdikleri küçük baş hayvanları kesip yemek hazırlığına girişirler. Öteki erkeklerle çocuklar da onlara yardımcı olur. Büyük baş kurbanlık hayvan özel olarak belirlenen bir adam (kasap) tarafından kesilir. Kurbanın eti temizlendikten sonra, kadınların bundan yemek pişirmesi istenir. İki çeşit yemek yapılır: Yahni ve fırın kızartma, ama bir tek yemek de yapılabilir. Kesilen hayvanların ciğerlerinden kadınlar kahvaltı hazırlar. Kahvaltı ile öğlen-akşam kurban yemeklerinin imarette (13 köşeli ahşap binada) hazırlanması zorunludur; soba ve fırınlar orada bulunur. İmaretin görevi sona erdikten sonra, yemekler, tekkenin güneyindeki yaylada inşa olunmuş, sobalı ve fırınlı özel bir binada hazırlanır. Bu binanın bitişiğinde de, ziyaretçilerin kalıp geceleyecekleri binalar yer alır.

Kurbanlık hayvanların ciğerlerinden yapılan kahvaltı hazır olunca, kurbana gelen herkes (çocuklarla birlikte) topluca kahvaltı eder. Kahvaltı sırasında yetişkinler (kadınlarla birlikte) en çok 3 kadeh rakı içer. Her kadeh rakının içiminden önce Demir Baba ve Ali için sena duası okunur.

Kahvaltıdan sonra, henüz türbeyi ziyaret etmemiş olanlar, Demir Baba'nın mezarını (sandukasını) görmeye giderler. İçeri girmeden önce herkesin kutsal kaynak önünde durması zorunludur. Burada 3 yudum su içilmesi, kaynak suyu ile yüzün 3 kez ıslatılması gerekir. Daha sonra, duru suya madeni bozuk para atılır. Beş-parmak adını taşıyan bu kaynarca, tekkenin dış avlusunda bulunur. Söyencesi şöyle: Tekkeyi inşa ederken Demir Baba susamış, ama çevrede su yokmuş. Bir elinin beş parmağını kayaya bastırınca, kaynak suyu fışkırmış!

Su içilmesi, yüzün suyla yıkanması zorunlu olarak yapılmaktadır, çünkü şifalı olduğuna inanılır. Kaynarcadan zorunlu olarak alınan su, eve götürülür. Evde bu sudan tekkeyi ziyaret etmeyenlere, aileden hasta olanlara iyileşmeleri için verilir; sağlıklı olup daha çok yumurta vermeleri için tavuklara da su serpilir. Pek seyrek olarak da, iyileşmeleri için, hastalanmış ev hayvanlarına bu sudan serpilir.

Beş-parmak kaynarcası yayındaki ritüel sona erince, ziyaretçiler türbeye yönelir. İçeri girip sandukanın mermer başını öper, birer mum yakarlar. Çocukların mumlarını anneleri yakar. Getirilen bütün armağanlar sanduka üstüne, yanmamış mumlar çevresine bırakılır. Demir kasaya para, genellikle büyük kâğıt para (banknot) atılır. (Ender olarak kuruş, lira vb. gibi ufak paralar da atılabilir.) Ziyaretçiler sandukanın çevresinde dönüp önünde saygı duruşunda bulunurlar. Hoca varsa dua okunur, kadınlar türkü ve şarkılar söyler. Ana-babalar, demir gibi sağlam, güçlü olmaları için, çocuklarına Demir Baba'nın demir ayakkaplarını öptürürler. Çakısını da öptürürler (inanışa göre, Demir Baba tekkeyi ve avlu duvarını inşa ederken bu çakıyla taşları yontarmış).

Tekke çıkışında, herkes tek tek ya da topluca, en alçak mağaraların bulunduğu kayalıktaki dikili taşa yönelir. Sanıldığına göre, her kim bu taşın deliğinden geçemezse, günahkârdır; onun için bu taşın deliğine girmekten korkulur. İnanışa göre, bir günahkâr bu taşın deliğinden geçmeye kalkarsa, yaklaşık 4 metre yükseklikteki kayadan uçuruma yuvarlanır.

Daha sonra, inananlar, Musiki mağarası denilen yere giderler. Buraya varmak çok güçtür: Bir ayak diz üstü sürünürken, ötekisi uçuruma sarkar. Bu mağaraya en atılgan kimseler gider. İnanışa göre, yezidilerce kovalanan Demir Baba burada saklanmıştır. Mağaraya girince, bir örümcek girişi kalın bir örümcek ağı ile örtmüş, Demir Baba peşinden gelenlerden böylece kurtulmuştur. Örümcek ağını görünce, içerisi görülmediği için, "Buraya kimse girmemiştir" diye düşünmüşlerdir. Kubbesinin çeşitli yerlerinden sular damlar. Sanıldığına göre, bunlar Demir Baba'nın alnından akan terlerdir; izlenme sırasında, buraya dek hızlı ve zorlukla sürüklenme yüzünden ortaya çıkmıştır.

Musiki mağarasını ziyaret eden insanlar, daha sonra tekke üstündeki yaylaya çıkar. Kayalıkta Demir Baba'nın demir ayakkaplarının ve Ali'nin Düldül adlı atının demir nallarının izleri bulunduğuna inanılır.

Bundan sonra herkes yeniden tekke avlusuna döner. Burada, gençler, güçlü kuvvetli erkekler ve delikanlılar, ne denli güçlü olduklarını denemek için, göbek taşı denilen tören taşını kaldırmaya çalışırlar. Bu iş eğlenmek, oyalanmak için yapılır.

DARGINLAR TÖRENDE BARIŞMAK ZORUNDALAR

Eğlenceli başka bir ritüel de, gözlerin kapanmasıdır. Kollar ileriye uzatılır, işaret parmaklarıyla nişan alınır, güney duvarındaki bir taşa oyulan iki deliğe yönelinir. İnanışa göre, gözü kapalı olarak kim delikleri bulursa günahsızdır, delikleri bulamayanın günahları vardır. Bütün bu ziyaretler, büyük ya da küçük kurbanın öğlen ya da akşam yemeklerinden önce yapılır. Bunlar sona erdikten sonra, doğruca kurbana bağlı törene geçilir. Ziyaret bir günlükse, kurban yemeği öğlen verilir, iki günlükse, akşamın geç saatinde verilir. Cem törenine katılanlara imaret binasında sofra kurulur (öğlen ya da akşamleyin). Cem üyesi olmayanlar ile çocuklara, üyelerin yediği aynı yemekler verilir, ama bunlara başka bir yerde servis yapılır. İmaretin bir başka adı da, ustalıkla yapılmış, tahta oyma bir tavanı bulunduğu halde, "açık oda" idi. Burada her şey, ciddi olarak belirlenmiş bir ritüele göre cereyan eder. İlkin bir dua okunur. Bunun tüm metni, resmi İslam dinine aykırı sayılabilir. (Örneğin, metnin bir cümlesi şöyle: "İnanmayanları ezmek için, Yalvaç kılıcımı daha keskin kılsın..."). Özel olarak seçilen bir adam (mumcu), özel şamdana bir mum yakar. İlk duanın okunuşundan sonra, rakı kadehleriyle ritüel başlar. Her kadehin içiminden önce, Demir Baba, Muhammed Ali ve Otman Baba için bir sena duası söylenir. Bu dua üçüncü, beşinci, yedinci ve onikinci kadehin içiminden önce okunur. 12 imamın şerefine 12 kadeh rakı içilir. Kural dışı olarak, içki 12 kadehten fazla da olabilir, ancak ritüelde hazır bulunan ruhani kişinin izniyle... 12. kadehten sonra içilen rakılar için dua okunmaz.

Rakı mezesinin yalnızca et olması gerekir. Buna çok sert bir biçimde uyulur. Bu ritüelin yapıldığı rakı kadehleri pek ufaktır. Ayrıca kadehin tümünü içmek zorunlu değil; bir bölümü içilebilir ya da sadece tadılır. Rakı kadehli ritüelde önemli olan, bunların yukarı kaldırılması ve duanın okunmasıdır. Bu âyin törenine kadınlar da erkeklerle birlikte katılır. Rakı içimi bittikten sonra, törene katılanların hepsi bir elini kalbine koyar, yanaktan öpüşürler. Dudak öpüşü de olabilir. Bunun anlamı, herkes birbiriyle ve komşularıyla barışıktır, uslu ve sakin bir yaşam sürmektedir. Törene katılanlar arasında dargınlar varsa, onların bundan önce barışmaları gerekir. Bunu yapmamışlarsa, kurban törenini bırakıp gitmeleri zorunludur.

Eğlenceli başka bir ritüel de, gözlerin kapanmasıdır. Kollar ileriye uzatılır, işaret parmaklarıyla nişan alınır, güney duvarındaki bir taşa oyulan iki deliğe yönelinir. İnanışa göre, gözü kapalı olarak kim delikleri bulursa günahsızdır, delikleri bulamayanın günahları vardır. Bütün bu ziyaretler, büyük ya da küçük kurbanın öğlen ya da akşam yemeklerinden önce yapılır. Bunlar sona erdikten sonra, doğruca kurbana bağlı törene geçilir. Ziyaret bir günlükse, kurban yemeği öğlen verilir, iki günlükse, akşamın geç saatinde verilir.

Kalbe bir elin konulması, yanakların öpülmesiyle ritüelin sona ermesinden sonra, sıra öğlen ya da akşam kurban yemeğine gelir. Yemek süresince saz eşliğinde nefesler okunur. Aleviler bu saza "bozuk" der. Yemek sona erince, "semâ" denilen özel dinsel rakslar başlar. Bunlar, öteki cem toplantılarında da oynanan danslardır. Bunlar bitince, kurban töreni de sona erer. Bu, "Demir Baba tekkesi" ziyareti sırasında yerine getirilen ritüellerin en önemlilerinden biridir. Kurbana adanan öğlen ya da akşam yemeklerinde, çok çeşitli yemekler ikram edilir: Çorba, pişirilmiş etli yemek, fırında ya da şişte kızartılmış et, kurban törenine katılanların getirdiği öteki kurbanlık hayvanların etleriyle hazırlanan türlü-çeşitli yemekler... Yemekten sonra yenen çok çeşitli tatlılar hazırlanır, en çok beğenileni baklavadır. Ziyaretçiler getirdikleri büyük armağanları Baba'ya sunarlar. Türbe ziyareti sırasında bunları sandukaya koyarlar: Kilimler, halılar, duvar halıları, havlular, mendiller, kenarları işlemeli, bitki motifli peşkirler, gömlekler, entariler, iç çamaşırları, yatak çarşafları, yastık kılıfları, nakışlı terlikler, daha bir sürü küçüklü-büyüklü hediyeler...

Tekkeye kimi zaman önemli miktarda para da getirilip tekke kasasına bırakılır. Kurban töreninin karakteristiği şudur: Bütün eylemlerin ve etkinliklerin birbiri ardınca yapılıp sonuçlanmasına şiddetle uyulur. Hiçbir sapmaya izin verilmez.

Ziyaretin tek günlük ya da iki günlük olmasına bakılmaksızın, bütün kurban ritüelleri ilk gün gerçekleştirilir. İkinci gün, ziyaretçiler, hoşça vakit geçirmek üzere, tekke yöresinde gezintiler yapar. Özellikle, Yeni-balabanlar (İvan-Şişmanovo) köyü yöresindeki Tuz-mağaraları denilen yere gidilir. Söylenen bir efsaneye göre, Demir Baba, sürüleri için gerekli tuzu bu mağaralarda saklarmış. İnanışa göre, onun kum değneği de bu mağaralardan birinde bulunurmuş, eliyle tutup sıkınca taş gibi sertleşirmiş.

Geri dönüş, ikinci günün sabah kahvaltısından sonra başlar. Herhalde, öğlene dek yola çıkılmalı. Öğlen yemeği yenir. Yemekten sonra, cemin yetişkin üyeleri türbeye varıp gelecek sefere değin yola çıkmaları için Demir Baba'dan izin isterler. Tek günlük ziyaretler için de aynı şey yapılır. Baba'dan izin almadan yola çıkılmaz. Bununla kurban töreni sona erer.

Şunu da ekleyelim: "Demir Baba tekkesi" istenilen zamanda, yılın her günü ziyaret edilir. Topluca yapılan ziyaretler: 22 Mart İlkyaz, 6 Mayıs Hıdrellez, 2 Ağustos İlinden, kır işlerinin sona erdiği güzün. Yılın bu dört günü buraya Aleviler ve ülkenin her yanından başka ziyaretçiler gelir. En çok kurban kesme, özellikle o zaman yapılır. En kalabalık ziyaretçi 2 Ağustos'ta gelir. Yakın zamana değin on binlerce ziyaretçi burada toplanırdı.

Ziyaretçiler, başka armağanların yanında, pek çok mum da getirir. Oysa tekkede herkes bir tek mum yakar. Öteki yüzlerce mum, Demir Baba'ya armağan olarak bırakılır. Ağızdan ağza gelen bir söylenceye göre, geçmişte bu mumlar tekke bitişiğindeki Mumcular (Sveştari) köyü ustalarınca hazırlanırmış. Köyün adı da bu yüzden verilmiştir. Köyde pek çok mum imalâthanesi ve mum ustası varmış.

Dikkate değer başka bir olay ve görenek de şudur: 22 Mart ziyaretçilerinden herhangi biri -inanışa göre bir Alevi- tekke ziyareti sırasında ölecek olursa, oturduğu köyde defnedilmez, tekkenin güney-batısında yer alan "Kırk şehitler" mezarlığına gömülür. Söylenen bir efsaneye göre, tekke inşaatında çalışan 40 kişi arasında Bulgarlar da varmış. Bir gün Türkler gelmiş, bu ustaları yakaladıkları gibi kayadan aşağı uçuruma atmışlar. Hepsi ölmüş, bu mezarlığa gömülmüş. Kuşkusuz, tekkenin inşası üzerine en yaygın, Alevilerin tümünce kabul edilen efsane, Demir Baba'nın kendi tekkesini ve duvarını kendisinin tek başına yaptığı biçimindedir. Türklerin uçuruma attığı 40 şehit efsanesi yalnızca Bulgarlar arasında vardır.

İlginçtir ki, Hıdrellez günü, tekkenin güneyindeki alanda salıncaklar kurulur. İri meşe ağaçlarının bulunduğu bu yerde çocuklar ve gençler salıncakta sallanır: Aleviler, Sünniler ve Hıristiyanlar...

(*) Emekli derleme müdürü

Berbat nesnellik, cıvık öznellik

Ahmet İNAM

'Nesnellik', "öznellik" kavramları modern felsefede yoğun biçimde tartışılan kavramlar olmuş. Kimi düşünürler bu kavramları, tartışıla tartışıla anlamlarını yitirdiği için kullanmaktan vazgeçmişlerse de, belki de insanın düşünme yapısı gereği, felsefenin gündeminden kolay kolay düşmeyecek bu iki kavramın bizim kültürümüzde tuttuğu yer konusunda bir kaç gözlemimi sunmak istiyorum.

"Nesne", felsefedeki anlamıyla *ob-iectum* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılıyor. Fiil haliyle bu Latince sözcüğün "birşeyi, birine doğru atmak", fırlatmak savurmak anlamları var. "Karşıda olana doğru" bir yönelimi anlatıyor. "Özne" ise Latince'deki *sub-iectum* 'u karşılamak amacıyla kullanılıyor. "İectum", hem obiectum'da hem sub-iectum sözcüğünde geçiyor, savurmak, atmak, fırlatmakla ilgili bir sözcük. "Sub-iectum", alta koymak, yanına getirmek, yaklaştırma anlamlarını içeriyor. Felsefe deyimlerinin doğal dillerdeki kaynağını aradığımızda sık karşılaştığımız bir durum içindeyiz yine: Fırlatmanın, savurmanın yönü, ileriye ya da "alta", "yakına" oluşuyla görünüşte birbirine karşıt iki felsefe kavramı meydana getirilmiş. İşte böyle bir dilsel kökenden gelen bu iki kavramın bizim kültürümüzdeki yaşanışının nasıl "savurma"lar içerdiği konusu üzerinde düşünülmeye değer.

DÜŞÜNME - DÜŞÜNCE ANTROPOLOJİSİ

Düşünme sürecinin, bu süreçle ortaya çıkan ürünlerin içinde yer aldığı kültür ortamından etkilenip, anlam değişikliklerine uğradığını gözleyebiliriz. Örneğin, Avrupa'nın bir döneminde, belli bir kesiminde ortaya çıkan *a priori* gibi bir kavramın, bu kavramla ilgili sorunların, bu sorunların oluşturduğu çerçevenin, İran düşünce geleneğinde ya da efsanelerle iç içe bir Afrika düşünce ortamında geçirdiği değişiklikler ilgimizi çekebilir. Düşüncenin kültürler arası ortak bir yapı taşıdığı bu geçişlerde görülebilir; yine de farklı kültür ortamlarında, farklı dilsel yapılarla ortaya konduklarında uğradıkları değişiklikleri incelemek, "düşünme-düşünce antropolojisi" diyebileceğimiz bir çalışma alanı oluşturmak öğretici olabilir.

Kavramlar düşünülür. Düşünme nedense "yaşamanın" dışındaymış gibi anlaşılıyor. Oysa kavramlar *yaşanan* nesnelerdir, süreçlerdir. Salt düşünülmezler, "düşünme"nin dar anlamıyla. Duyulurlar. Kavramlar tavır aldığımız, onlarla duygulandığımız, *eylediğimiz* ürünlerdir. Yaşama biçimimizle, içinde bulunduğumuz kültürle olan bağı buradan kaynaklanır. Batılının *Vita Activa, Vita Contemplativa*, eylem ve düşünce yaşamı arasında yaptığı ayırım, yine yaşam biçiminden, bu yaşam biçimine verdiği anlamla ilgilidir. *Contemplation*, tefekkür, düşünce, *come -emplum*, tapınakla, gelecekle ilgili kehanette bulunmayla ilgili. *Templum* sözcüğünü, belki *tempus*' a, zamana, bağlayabiliriz. Öyleyse düşünce, düşünme sürecidir, yaşantıdır, yaşantılar toplamıdır, bütünlüğüdür, yaşamın içindedir. Etkinlikten ayrılamaz. Kültürden. Ben de kendi kültürümün içinden düşünce, düşünme kavramlarını yorumladım, öznellik-nesnellik tartışmasının ülkemizdeki yorumunu yorumlamak için.

NESNELLİK SAPLANTILARI

Nesnellik, öncelikle bilgi savlarına yüklenilen bir özellik. "Nesnel bilgi", "nesnel kuram" diyebildiğimiz gibi, kimi zaman "nesnel tavır", "nesnel yargı", "nesnel bakış", "nesnel davranış" deyimlerine de raslayabiliyoruz. "Nesnel" bir sav, nesnesine uygun bir savdır. Nesnesi ise bizim *"dışımızda"*, herkesin gözü önünde, herkesin *ortaklaşa kabul edeceği*, bizden ve herkesden *bağımsız* nitelikler taşır. Nesnel tutum, nesnesine uygun bir tutumdur; *"tarafsız"* bir tutumdur.

Nesnel bakış nesneye yöneliktir. Nesneyi gözler, onunla deney yapar, onu *araştırır*, ondan *öğrenir*. Nesnellik içinde olan biri, nesneye yöneldiği, onu incelediği, gözlediği, bu çabalarında bilgisine kendinden birşey katmadığı için, onun yerine nesnel tutum takınan kim olsa öyle yapar. O, nesnesine saygı duyduğu için "ciddî"dir. Kişisel tutkularını, *çıkarlarını* işe karıştırmadığından dolayı, nesnellik tutumunda olan biri, herkesin uygulayabileceği yöntemlerden, tekniklerden kurallardan söz eder. Nesneye deneylerle yöneldiği için, deneyim olarak yaşadıklarına önem verir; kişisel görüşlerini gözardı edip, *tarafsız* olabildiğinden herkes için geçerli kurallarla düşünmeye çabalar. Matematik dile önem verir, mantığın yardımına başvurur. "Akıl", "kural", "yöntem", "bilim" gibi kavramları kendine yol gösterici olarak seçer. Nesnel bilgi, "nesnesine uygun" olduğundan, deneysel olarak olgulara uyar; mantıksal olarak tutarlıdır; herkes için ortaktır; "kesindir", güvenilir bir bilgidir. Bir bakıştır. Bir tutumdur. Belki *eylemlerimize, kararlarımıza* bile nesnelliği sokabiliriz.

Yukarıda genel hatlarıyla, biraz abartarak çizmeye çalıştığım nesnelliğin, bilim tarihi, psikoloji ve sosyolojisinde yapılan araştırmalar sonucu ("nesnel" araştırmalar mıdır dersiniz?) ve felsefe ve kültürün (Batı Kültürünü kastediyorum!) dönüşümlerinden dolayı hiç de "nesnel" biçimde dile getirilen bir nesnellik olmadığı anlaşılmıştır.

Düşünce tarihi boyunca, birçok kavram gibi "nesnellik" kavramının da toplumların kültür yaşamlarında, politik düzenlerinde önemli bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda, bir düşünce-düşünme antropolojisinin yanında, bir *kavramlar politikasının, siyaset biliminin* olanağı da üzerinde düşünülebilir bir konudur. "Nesnellik" kavramı politik gücünü, insanları etkileme kuvvetini nereden almaktadır? Elbetteki saygınlığından. *Dışımızda*, bizden bağımsız nesnelerin bilgisinden gelen bir itibar. Herkeste ortak. Kimsenin çıkarına hizmet etmeyen, *çıkarlar üstü*, yan tutmayan, psikolojik, duygusal kaprislerden uzak, mantıksal olarak tutarlı; üstelik "gerçekliğe", dışa, nesneye *açık*, onu izleyen, onunla yenilenen, değişen, ondaki mantıksal, matematiksel yapıyı dile getiren bu görüş, *bilimin* de görüşüdür. Yaşasın Nesnellik! Ciddiyet! Araştırma çabası, emeği! Kahrolsun, bunu anlamayan sığ kafalar! Şark eblehleri!

Bilgi piyasasında "nesnellik" damgası vurulmuş malların "fiatları", "değerleri" oldukça yüksek. Benim görüşüm, seninkinden "nesnelse", sen görüşümü kabul etmek zorundasın. Çünkü "nesnellik" nesenin ne benim çıkarlarıma, isteklerime bağlı değildir. Nesnellik dışımızda bir "güçtür", buyurur. Bilim de nesnelliği kullandığı için buyurur. Buyruklarına uymak zorundayızdır. Nesnelliğe karşı gelmek kimin haddine! "Ben bilim adamıyım. Bak burada bilim konuşuyor. Aksine konuşan bilime karşı gelir. Gaflete düşer. Günaha girer."

Nesnellik idealine ulaşmaya çabalayan bilgiye, tutuma, görüşe elbette saygı duyacağız. Ama nesnellik maskesiyle içinde bulundukları topluluklarda (araştırma kurumları, okullar, üniversiteler, sanat ve kültür çevreleri...) toplumsal konum elde etmeye, politik güç sağlamaya çabalayanların, yine nesnellik adına maskelerinin düşürülmesi gerekmez mi? "Nesnel" olan, "nesne"ye duyarlı biri olmalıdır. Öyleyse, eleştirilere, kendi görüşünden farklı, kendisinin dışında bakışlara dikkat etmeli, onları değerlendirebilmelidir.

Çoğunlukla öyle olmuyor! Nesnellik, arkasına geçip insanların kendi zayıflıklarını, özürlerini, iç dünyalarını, gönüllerini sakladıkları bir perde olmaktadır. Nesnellik bir saplantı olunca, "ihtiyatlı olma" tutumu, insanı *pısırıklığa, ufuksuzluğa* götürmektedir ("o da olabilir, bu da olabilir" diyen, her savın olasılığına sözde önem veren, kendi görüşü sorulduğunda, totolojik bir takım savlar mırıldanmaktan öteye gidemeyen, kafası karışık olduğu için, "derin" biriymiş gibi görünen uzmanlara rastlamadınız mı?). *Nesnellik dangalağı* olan biri, sürekli okunacak kitapları, yetince pişiremediği düşünceleri (ölünceye kadar da bir türlü pişiremeyecektir!) içinde yaşar. Ayrıntılara bayılır. Alim olmak ayrıntıdadır. Ayrıntıya gark olur. Modayı izler. İzlediği adamları taklit eder. Hâl-i hazır duruma itiraz etmez. Otoriteye bağlanmıyor gibi görünse de, yetiştiği çevrenin etkisinden çoğu kez kurtulamaz, otoritelere sığınır (Çünkü korkaktır! Yanlış yapmaktan, kepaze olmaktan ödü kopar!).

Bazıları evrenin gizini veren formüllerin ardındadır, bazıları bulmuşlardır ve onu savunurlar! Nesnellik büyük bir güvencedir. Kendisi gibi "nesnel" insanlarla, toplumsal dayanışma içinde olurlar. Böylece nesnelliğini yitirmiş zavallılara hadlerini bildirebilirler.

Gençleri nesnellikle malûl hocalarını, bol dipnotlu, eğriler, grafikler, formüller, yabancı dillerde gerekli gereksiz yapılmış bir yığın alıntıyla okusun okumasın yazdığı makalelerin, kitapların arkasına koyduğu yüzlerce kaynak yapıtla etkilemeye çalışırlar. Nesneller birbirlerini anlarlar ve nesnellik oyunlarını oynarlar! Belki de böyle bir araştırma kurumuna ya da akademk çevreye girmiş birinin arabasının ardına şu yazılmalı: *"O şimdi nesnel!*

Gençlere vaaz veren büyük nesnel hocalar şöyle diyorlar: "Koca adamlar oldunuz! Hâlâ "nesnel" olmayı öğretemedim. Üzüntümden kahroluyorum. Nerede hata yaptım da sizler cıvık öznel adamlara dönüştünüz. Düşündükçe uykularım kaçıyor!" ("Uyku kaçması", "nesnel" yaşantılardır onlar için, herhalde!)

Bilgi ve düşüncelerini nesnel yaşayanlar, onların nesnellikten uzaklaştıracak "bağlanma"lardan kaçınırlar. "Soğuk", duygusuz düşündüklerini sanırlar. *Evrensel* bir yolda *güvenle* yürüdüklerini düşünürler. İşte, bilgimizi, ahlakî tutumumuzu geliştirecek, yaşadığımız gerçekliği bize öğretecek "nesnel" bakış, bu bakışı gerçekleştiremeyen gözlerce çarpıtılabiliyor. Nesnellik fanatizmi, yobazlığı oluşabiliyor. Kimi nesnellik budalası dostlarımız, bunları yazmamın doğru olmadığını, nesnellikle dalga geçtiğim için bir yığın kafası boş, tembel, sığ, yobaz insanın ekmeğine yağ sürdüğümü söylüyorlar. Yobazlık hangi kılıkta ortaya çıkarsa çıksın, ne adına olursa olsun, eleşiri ve mizah konusu olacaktır. İşte ben de böyle bir yobazım.

ÖZNELLİK SAPLANTILARI

Bilgimize, "kendimizi", duygularımızı, salt bize özgü yaşantılarımızı katarak araştırmamızın, düşünmemizin olumlu yanları yok mudur? *Özgün* (orijinal) düşünebilme, *özgül* (bize mahsus) düşünceyle yürümez mi? Öznel yanı gelişmiş bir araştırmacı, nesnesine duyarlı ise, cesur değil midir? Düşgücü onu alır, kalıpların ötesine götürür, ufku genişler araştırmacının.

Öznellik ondaki bağımsızlığı, özerkliği güçlendirir; kendine özgü dünya, dünyalar oluşturabilir. Kendi üslubu, kendi bakışı oluşur. Yiğittir o, kendi yoğurt yeyişi vardır. Kendine özgü dünyası, kendine özgü öyküler, modeller, çözümler, bakış biçimleri geliştirmesine katkıda bulunur.

Olumlu anlamıyla öznellik, dünyayı araştırmamızda, nesnel tutumu bütünleyen, onun donup, korkaklık, pısırıklık ya da yobazlık haline gelmesini engelleyebilen bir tutumdur. Yerinde ve sağlıklı kullanılırsa araştırmamızın ufkunu açar, kavrayışımızı zenginleştirir, derinleştirir.

Yazık ki "nesnellik"te olduğu gibi, *Türkiye Kavramlar Siyasetinde* öznellik de hastalıklı yerini almıştır.

Yirmi yaşında bir delikanlı, megalomonisini gizlemeye çalışan nesnellik görüntüsü altında bir yığın bilim adamı, filozof adını sayıp, bildiği yabancı dilden alıntılarla, aforizmalarla, bir türlü kavrayamayıp çevresinde döndüğü düşünceleri yerden yere vurmaya çalışıyor! Asi, anarşist, marijinal, sapkın görünüm altında içselleştiremediği bilgileri eleştiriyor. Kendine mahsus insan olma taklidi yapıyor.

Altmış yaşında üstad, yıllardan beri gevelediği, bir türlü geliştirip, aşamadığı, bir zamanlar özgün sayılan düşüncelerinin ardında öznelliğini yaşıyor.

Bir de şizofrenik özneller var, ya da şizofrenik nesneller. Adam şair. Şiir yazarken yüreği, öznelliği elinde. Şiir üzerine konuşurken felaket: Papağan bir pozitivist, bir mâlumatfüruş, nesnellik saplantısında bir şaşkın.

Öznellik patolojisi, sorumsuzluğu, dar açılılığı, saygısızlığı, haksızlığı, cıvıklığı, uydurmacılığı, kural tanımazlığı, kaprisliliği, tumturaklı boş sözler etmeyi, sığlığı, taraflılığı, ucuz çağrışımlarla düşünmeyi, tutarsızlığı, çerçevesizliği, keyfiliği, haddini bilmemeyi, kültürünün enayisi olmayı gözlerimizin önüne seriyor. Öznellik bu görünümü altında bizi kibire, dışımızdaki insanları, düşünceleri küçümsemeye, bencilliğe, çıkarcılığa götürüyor.

Öyleyse, bilgilenme, bilgi üretme, düşünce geliştirme, araştırma öznellik ve nesnellik boyutlarının biraradalığı içinde oluşturulmalı. Eğitimciler olarak, gençlerde bu iki kutbun, birbirini bütünler biçimde gelişmesine dikkat etmeliyiz. Hayaller, umutlar, çılgın sınır tanımaz düşünme-düşünce, bize haddimizi bildirecek gözlemlerimiz, eleştirmelerimiz, mantıksal irdelemelerimizle bütünleşmeli.

Çağdaş Fiziğin Türkiye'deki öncüsü: Rauf Nasuhoğlu

Füsun ORALALP

"Fizik babasını kaybetti', "Fen Fakültesi'nin olduğu kadar, Türk fizik tarihinin de bir dönemi kapandı.", "Fakülteyi gerici siyasetlerin arenası haline getirmek isteyenler ona hep düşman oldu.", "Genç bilim insanı adayları statükocularla savaşımlarında en büyük desteği daima **Rauf Bey**'den gördüler."

Türk Fizik Tarihi'nin bir dönemine damgasını vuran eski Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanı emekli fizik profesörü **Rauf Nasuhoğlu**'nun ardından yazılanlardan sadece birkaçı bunlar. **Rauf Nasuhoğlu** tüm benliğini çıkar gözetmeksizin eğitime, Atatürk devrimlerinin temellerinin sağlamlaşmasına adamış gerçek bir aydın. 23 Haziran 1996'da öldüğünde 81 yaşındaydı. 81 yıllık ömrünün 46 yılını devlete hizmet ederek geçirmişti. Kendini devlete borçlu hisseden bir kuşağın, Cumhuriyet kuşağının çocuğuydu.

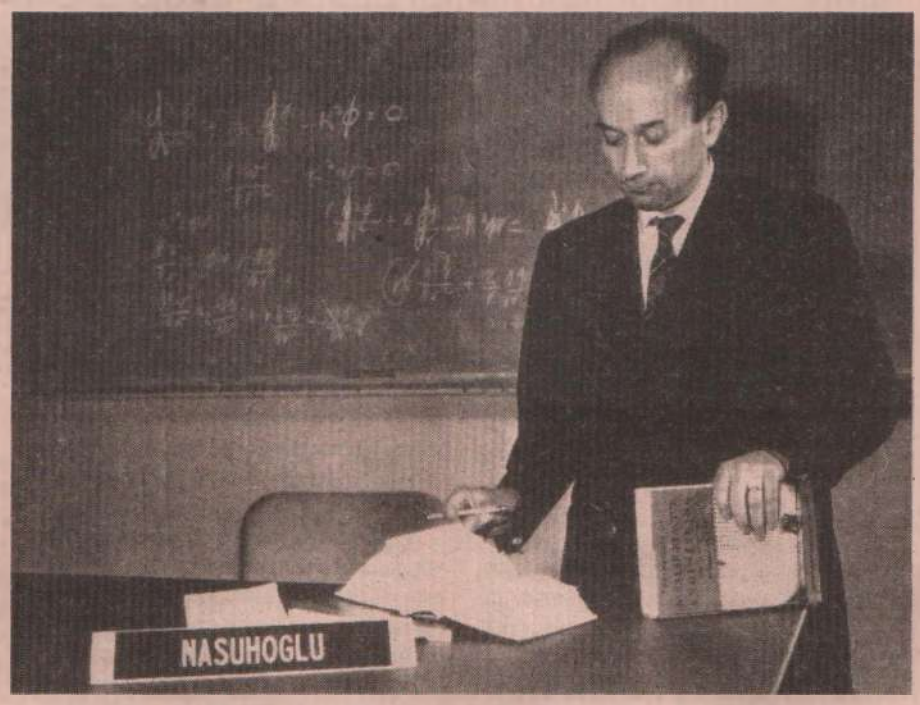

1915'DE GÖRDES.

1915'de Manisa'nın Gördes ilçesinde doğan **Nasuhoğlu**'nun çocukluğu Kurtuluş Savaşı yıllarına rastlar. Beş yaşındayken Gördes'i Yunanlılar işgal eder. Manisa'dan, Turgutlu'dan, Alaşehir'den gelen haberler kötüdür. Gördes, 1922'de kurtulur düşman işgalinden. O günlerden anılarda kalanlar yangınlar, göçler, acılardır hep. Manisa doğumlu şair **İlhan Berk**'in mısralarına yansıyan acılar paylaşılır. Yunan harbinde yanan şehri, savaşı, tutsaklığı aktaran **Berk**, "1919" şiirini şöyle bitirir:

"O yangından nehirlerimiz dağlarımız ve çeşmelerimiz kurtuldular
Yanmış ve yakılmış şehrimize bir akşam üzeri askerlerimiz girdi
Kursaklarında bir parça ekmekle insanlar ayaktaydı
O gün dünyayı ve insanları tanıdım
O gün ayağımın dibindeki şehirden ağlamayı öğrendim"

Rauf Nasuhoğlu'nun ömrünü Atatürk devrimlerinin yılmaz savunucusu olarak geçirmesinde çocukluğuna sinen işgal acılarının, kurtuluş sevincinin payı büyük olmalı. Babası ileri görüşlü, aydın bir kişi olan **Rauf Nasuhoğlu** ilkokulu üçüncü sınıfa kadar Gördes'te okur. Ancak Gördes'teki ilkokulu yetersiz bulan babası, onu üçüncü sınıftan sonra İzmir Atatürk Lisesi'nin Buca'daki ilk kısmına yatılı olarak verir. **Rauf Bey** ortaokulu Manisa'da, liseyi de İzmir Erkek Lisesi'nin fen kolunda 1932'de bitirir. Milli Eğitim Bakanlığının yurt dışında lise öğretmeni yetiştirmek üzere açtığı sınava girerek kazanır ve Fransa'ya gönderilir. Lise yıllarında öğrendiği Fransızca, Fransa'da dersleri izlemesine yetecek düzeydedir. Nancy Üniversitesi'nde önce iki yıl matematik özel sınıfına devam ederek başarıyla mezun olur. Sonra da Fizik Lisans bölümüne devam ederek, 1936 yılında Fizik-Kimya lisans diploması alır.

Buca İlkokulu'nda 5. sınıf öğrenci arkadaşlarıyla.

NE ÖĞRETMELİ, NASIL ÖĞRETMELİ?

Yurda döndüğünde Malatya Lisesi fizik-kimya öğretmenliğine atanır. Bu lisedeki iki yıllık öğretmenliği süresince öğrencilerin öğrenme şevki **Rauf Bey**'i çok etkiler. Okulun laboratuvarı yoktur, genç öğretmen deneyimsizdir ancak bütün iyi öğretmenler gibi, bir yandan öğretirken, bir yandan da öğrenir. Öğrencilere yararlı olmaya çalışır.

Malatya'daki görevinden sonra askerliğini yapar; yedeksubay olarak Kimya sınıfında Ankara'da Hava Kuvvetleri laboratuvarında görevlendirilir. Liselerde öğretmen açığı olduğundan, ordudan erken terhis edilir ve Trabzon Lisesi'nde göreve başlar. Öğrencileriyle dayanışma içinde eğitimin kalitesini yükseltmeye çalışır. Bu okulda fizik ve kimya laboratuvarları, öğrencilerin çalışabileceği bir salon vardır ve fen eğitimi açısından olanaklar elverişlidir.

Rauf Bey üçüncü görev yeri olan Balıkesir Necatibey Eğitim Enstitüsü'nde eğitim konusunda başarılı ve yararlı hizmetlerine devam eder. Necatibey Eğitim Enstitüsü elli yıllık bir arkadaşlığın da temelini atar. Eşi **Şükran Hanım** önce öğrencisi, sonra yaşam arkadaşı olur. **Rauf Bey**, Necatibey Eğitim Enstitüsü Fizik öğretmenliği görevini meslek yaşamının dönüm noktası olarak kabul eder. "Ben o okuldaki çalışmalarımla öğretmen oldum ve öğretmenliğin ne olduğunu anladım" diyen **Rauf Bey**, bu dönemi öğretmenliği öğrenme dönemi olarak yorumlar. Lisans diploması almakla öğretmen olunamayacağını, eğitimin iki yönlü bir çaba olduğunu kavrar ve tüm eğitim yaşamında bunu gözönünde bulundurur. Öğrencilere sistemli laboratuvar yaptırma, öğrencilerle beraber kaynak arama, geliştirme ve kazandırma çalışmalarına başlar. Daha sonraları hepsi başarılı eğitimciler olan öğrencileri ile beraber kitap çevirisi yapar.

Rauf Nasuhoğlu'nun eğitimin her aşamasını eşit ölçüde önemsemesinde lise ve eğitim enstitüsü öğretmeni olarak yaşadığı deneyimlerin büyük etkisi olsa gerek. Ezbere dayalı eğitime her zaman karşı çıkan, medrese ve hafızlık kurumunun kalıntısı olarak gördüğü ezberci eğitimin alternatifini oluşturmaya çalışan **Rauf Bey** için orta öğretime yüklenen işlev ülke koşullarına ve isterlerine uygun olmalıdır. Eğitimin her düzeyinde "ne öğretmeli, nasıl öğretmeli" soruları yanıtlanmaya çalışılmalıdır ona göre. Eğitim üzerine yazdığı onlarca gazete makalesinden birinde, "Ezbere dayalı eğitim medresenin ve hafızlık kurumunun bir kalıtıdır; anlama çabası çevrime giremiyor. Oysa çağdaş eğitimde evrensel amaç, okuduğunu anlamak, anlama yöntemlerini öğrenmektir" der. Eğitimci olarak başlıca amacı da, öğrenimi kişiliğin oluşmasına katkıda bulunan, etkili bir düşünme ve anlama alışkanlığı geliştiren uğraşı durumuna getirmek olmuştur.

BİLİM SÜREKLİ DEĞİŞİYOR, EĞİTİM DE DEĞİŞMELİ

Rauf Bey, Balıkesir Necatibey Eğitim Enstitüsü'ndeki hizmetleri başarılı görülünce, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü fizik öğretmenliğine atanır. Aynı binadaki Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinde de öğretim görevlisi olur. Bu görevleri sırasında da liselerde fizik öğretim konusunda laboratuvar araçları kullanma ve öğretmenler için hizmet içi kursları gibi eğitim etkinliklerinde bulunur. 1947'de hazırlanan program çerçevesinde ortaokul fizik kitabını, daha sonra da öğretmen okulları için fizik kitabı hazırlar.

1951 yılında Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde doktora derecesini alır; 1953'te de bu fakültede tam zamanlı çalışmaya başlar.

1950'li yıllarda uluslararası kuruluşların başlattığı Fen Bilimleri Öğretimi Programları çalışmaları ile ilgilenmeye başlar. Doçentliğini de Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde alır ve 1954-1957 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde Argon Laboratuvarı'nda,

1937'de Nancy'de öğrenciyken.

Yarım yüzyıllık arkadaşlık...

Şükran NASUHOĞLU

Onu en iyi tanıyan kişi olmak, onunla öğrenci-öğretmen, karı-koca, iki arkadaş olarak dertleri, sevinçleri kısaca tüm hayatı paylaşmak bana her zaman haz ve kıvanç verdi.

Fizik onun ilk aşkıydı ancak benim asıl değinmek istediğim, **Rauf**'un eğitimci kişiliği. Pek çok üniversite hocasında pek raslanmayan bir davranışı **Rauf**'da ömür boyu izledim: Eğitimi bir bütün saymak. Üniversite öğreniminin eğitimin bir parçası olduğuna inanırdı. Bu nedenle ortaöğrenime hatta ilköğrenime olan ilgisini hiç yitirmedi. Tüm meslek yaşamında Milli Eğitim Bakanlığından gelen eğitim, özellikle fen eğitimi için her projede çalışmayı görev sayar, bu görevi zevkle, coşkuyla üstlenirdi. Sanırım genç fizikçilere **Rauf**'un en önemli mirası bu olmalıdır.

Öğretmenliği bütün içtenliği ile, tüm benliğini vererek yapan **Rauf**, tüm öğrencileri ile ömür boyu çok iyi ilişkiler içinde oldu. Hocalıkla başlayan birçok ilişkisini, güzel arkadaşlıklarla sürdürdü. **Rauf**'u kaybettiğimde acımı paylaşan dostlarla dertleşirken **Rauf**'un pekçok özelliği pekçok güzel yönü konuşuldu. Türk Dil Kurumu'ndan dostları bana onun ne kadar iyi bir dilci olduğunu hatırlattılar. Gerçekten **Rauf** kullandığı üç yabancı dili çok iyi bilirdi. Ama asıl tutkusu Türkçe, özellikle öztürkçe oldu. Bir kaç genç arkadaşı ile beraber heyecan ve coşkuyla çalışıp Türk Dil Kurumu için hazırladığı Fizik Terimleri Sözlüğü sanırım bu alandaki tek kaynak. Bu çalışma sürecinde her kelime üzerinde günlerce durur, herkesi, özellikle beni bıktırıncaya kadar kelime üzerinde düşünmeye zorlardı. "Bilgisayar"ın "Bilgiişler"in tüm anlamını ifade etmediğini düşünür, onun benimsenmiş olmasına cidden üzülürdü. Her bilim dalının kendi alanında Türkçe'yi işlemesi ve geliştirmesi gereğine inanırdı. Aksi halde güzel Türkçemizin Arapça ve Farsça'dan arınıp Batı dillerinin baskısı altında kalması, iletişim ve teknolojinin hızla geliştiği dünyamızda kaçınılmaz olacaktır diye kaygılanırdı.

Şükran ve Rauf Nasuhoğlu 1993'te Türk Fizik Derneği yemeğinde.

Rauf'un tüm ömrü, bilimin ve bilimsel araştırmaların ve çağdaş bir eğitimin geliştirildiği ve uygulandığı, demokratik kurallarla yönetilen üniversite amacına yönelik bir çaba içinde geçti. Zaman zaman büyük hayal kırıklıkları yaşadı, bombalarla susturulmak, sindirilmek istendi. Ama o hiç yılmadı. Sevgili arkadaşı **Burhan Cahit Ünal**'ın dediği gibi fizik için gözünü budaktan sakınmadan haklı bir mücadele verdi.

Fizik için yaptığı son hizmet sekiz yıl önce üç dairemizi bağışlayarak, on beş genç fizikçi arkadaşımızı katılmaya ikna ederek ve pek çok bürokratik engeli göğüsleyerek kurduğu Türk Fizik Vakfı oldu. Dilerim genç meslektaşları Vakıf hizmetlerinin sürekliliğini sağlar ve Hocanın beklentilerini gerçekleştirirler.

Sanırım ömür boyu sürdürdüğü çabaların ödülünü yetiştirdiği iyi fizikçilerde buldu. Çağdaş ve Atatürkçü bir eğitim için verdiği uğraş ona Türk Eğitim Derneği'nin 1987 Yılı Hizmet Ödülü'nü kazandırdı. AÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nün lisansüstü eğitime hizmetleri için teşekkür belgesi ve Fizik Mühendisleri Odası'nın mühendislik eğitimine katkıları için teşekkür plaketini yaşamının güzellikleri sayardı.

Üniversite, eğitim ve gençlik konularında yazmak, zevkle ve sorumluluk duygusu ile yaptığı bir uğraştı. Genel olarak Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde yayımlanan altmış kadar makalesinin çeşitli çevrelerden özellikle Atatürkçü kesimden aldığı olumlu tepkileri çok önemserdi.

Kişisel menfaatlerinden sıyrılmış, çalıştığı kurumun ve toplumun yararlarını kendininkilerin önüne çıkarmış az insan tanıdım. **Rauf**, onların birincisiydi. Dekanlık yaptığı sürece makam arabasını hiç kullanmadığını, fakülte bahçesinin güllerini, leylaklarını özenle korumaya çalıştığını hatırlıyorum. Yaşamın kıymetini bilirdi, doğadan ve doğal olmaktan hiç vazgeçmedi. Her olayı bir espiri süzgecinden geçirirdi. 12 Mart'ta gözaltına alınışını bile mizaha dönüştürüp, aylarca dostlarıyla gülerek paylaştı. Son beş yılını kendinden ve sevdiklerinden çalan o amansız hastalığa kadar hep genç yaşadı.

Umarım, sevgili çalışkan öğrencisi Prof. Fevzi Köksal'ın dilediği gibi, "Türkiye'ye, üniversitelere, fen eğitimine, insanlığa yaptığı hizmetler öğrencileri tarafından daha genç kuşaklara aktarılır ve unutulmaz."

atom fiziği konusunda -Barış İçin Atom Programı- kapsamında araştırma yapar. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde profesör olan **Rauf Bey**, Fakülte'de Fizik Bölümü Başkanlığı, Fakülte Dekanlığı görevlerinde bulunur. Üniversite senatosu üyeliği görevlerini de dönem dönem yerine getirir. Bütün çalışmalarında "bilim sürekli değişiyor, eğitim de sürekli değişmelidir" şiarıyla hareket eder. Bu kadar temel bir gerçeği savunmanın bile cesaret gerektirdiği günlerde ödünsüz olmak zordur. **Rauf Bey** bu zorluğa tüm doğallığıyla, aydın olma sorumluluğu ve içtenliğiyle karşı koyarak, fizik eğitimini çağdaşlaştırma, üniversiteyi demokratikleştirme ve fizik dilini Türkçeleştirme savaşımında hiç geri adım atmaz.

Rauf Nasuhoğlu tüm yaşamını Türkiye'de bilimin yerleşmesi, genç kuşakların Atatürk'ün gösterdiği aydınlık yolda yetişmeleri için harcar. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanlığı görevinde iken Prof. Dr. **Cahit Arf**, Prof. Dr. **Erdal İnönü** ve dönemin Ortaöğretim Genel Müdürü **Osman Ülkümen** ile birlikte fen öğretimini çağdaşlaştırmak, geleceğin temel fen bilimcilerini yetiştirmek üzere laboratuvar niteliğinde bir okul kurulmasında etkin rol oynar. Bu çabaların sonucunda 1964'de, Milli Eğitim Bakanlığı ile Ford Vakfı'nın ortak projesi olan Ankara Fen Lisesi kurulur. Matematik ve fen dallarında Amerika Birleşik Devletleri'nde hazırlanan programlardan bir seçki uygulanır Fen lisesinde bu seçimin yapılmasında ve diğer liselerde de yaygınlaştırılmasında, ders kitaplarının çeviri ve redaksiyonunda proje ve program koordinatörlüğü yapan **Rauf Bey**, M.E.B. Fen Öğretimini Geliştirme Bilimsel Komisyonu üyeliği görevini sürdürür.

ÜÇ CEPHEDE SAVAŞAN BİLİM ADAMI

Öğrencisi ve meslektaşı Prof. **Burhan Cahit Ünal** onun üç cephede savaş verdiğini belirtiyor: Fizik eğitimini çağdaşlaştırma, üniversiteyi demokratikleştirme, fizik dilini Türkçeleştirme.

"Fizik eğitimini çağdaşlaştırmada, **Rauf Bey**'in gerçekleştirdiği projelerin en önemlisi, Berkeley Fizik Programı'nı ve bu programın dayandığı PSSC Fiziğini Türkçeye kazandırmak oldu. Onun inadı ve azmi olmasaydı, başka hiçbirimiz böyle ağır bir yükün altına girmezdik. Bu program çevrileli çeyrek yüzyıl geçti ama Feynman'ın Dersleri bugüne dek çevrilmedi. Suriyeli fizikçiler Feynman'ı çoktan Arapçaya çevirdiler. Şimdi şu soruyu sormanın sırasıdır: Berkeley Fizik Programı fizik eğitimimizin içine girebildi mi? Bir programın Türkçeye çevrilmesi başkadır, onun özümsenmesi başkadır. Unutmayalım, söz konusu bir ön lisans programıdır. Berkeley ve Feynman Programlarının getirdiği yenilik; maddenin fiziksel özelliklerini, onu oluşturan atomların davranışıyla açıklaması ve atomların davranışını da Kuantum Fiziğiyle açıklamasıdır. Maddenin atom modelinin ve Kuantum Fiziğinin önlisans düzeyine indirilmesi yalnız fizikçilerin tepkisini almadı, kimya ve biyoloji bölümlerini de tedirgin etti. Çünkü **Rauf Bey**'in kazandırdığı program, doğa bilimlerinin 19. yüzyıl kalıntısı 'ilm-ü hal'ini sarsıyordu"

Prof. Ünal'ın keskin gözlemleri **Rauf Nasuhoğlu**'nun üniversiteyi demokratikleştirme çabasını anlatırken de alabildiğine gerçekçi. Üniversite bilim üretmediği için, onu çağdaşlaştırma gibi yapay bir sorunun gündemden inmediğini savunan **Ünal, Rauf Nasuhoğlu**'nun, üniversitenin akla uyan her iyileştirmenin öncüsü olacağına inandığını söylüyor. Türkiye'de demokratikleşmeyle

☞

Güzel ve özel bir insan

Müşerref HEKİMOĞLU

Profesör **Rauf Nasuhoğlu** sevdiğim, çağdaş kişiliğine, sade çizgilerine hayran olduğum bir dost benim için. Güzel ve özel bir insan. Üzgünüm, yeteri kadar buluşamadık, uzun söyleşiler yapmadık ama güzel bir diyalog oluştu aramızda. Başkent günlerini, güzellikleri, gerilimleri birlikte yaşadık. Kimi zaman konserde, tiyatroda, kimi zaman Çocuk Sevenler Derneği'nin bir toplantısında, içten bir merhaba, birkaç sözcükle güzel yol aldı dostluğumuz. Sevgili eşi **Şükran Nasuhoğlu**'na yaslanarak yürümesi, dünyaya, insanlara gülümsemesi hâlâ etkiler beni.

Cumhuriyet Dergi'de öyküsünü yazdım bir gün. Fizik Vakfı'nın kuruluşu nedeniyle. Öyküsünü herkesin bilmesini isterim. Yaşadığımız ortamda giderek önem kazanıyor. Cumhuriyetimizi kuranların eğitime bakışını kanıtlıyor. Savaş sonrası kurulan Cumhuriyetin dar bütçesine karşın öğrenim için Batı ülkelerine yollanıyor gençler. Manisa'da lise yok, İzmir'e gidiyor lise öğrenimi için. Eğitim Bakanlığı'nın açtığı sınavı kazanarak Fransa'ya Nancy'ye gidiyor sonra. Fizik-kimya öğrenimi yapıyor, yurda dönüyor, önce Malatya'da, sonra Trabzon'da, Balıkesir'de fizik-kimya öğretiyor Anadolu çocuklarına. 1930'larda ülkeyi yönetenler 1990'lardan çok başka konumda. En gerçek yol göstericinin bilim olduğuna inanıyor, genç kuşakların çağdaş öğretmenlerle aydınlanmasını öngörüyorlar.

Rauf Hoca'yı da aydın kişiliğiyle anımsıyor öğrencileri, lisede de, üniversitede de... Fizik dalının yıldızlarından biri, o dalın yeşermesi, ürünler vermesi için yaşam boyu çaba gösteriyor, Fizik Vakfı'nı kuruyor, tüm varlığını vakfa bağışlıyor. Baştan sona bir bilim adamını onurlandıran bir yaşam öyküsü. Sayıları giderek azalıyor ama toplumumuzda böyle kişiler de var. Işıklarını ölüm de söndüremiyor.

O ışık, geride kalanlara da bir çağrı, uyarı bence.

İnsan doğal da olabilir!

Tahsin Yücel, "Aykırı Öyküler"deki "İktidar" isimli öyküsüne her şeyiyle yapay bir ortamı, çağın ve uzamın dışında yaşanıyormuş yanılsamasına yol açan bir yazlık siteyi fon eder. Sitenin sakinleri "... yüzlerinin ve ellerinin paslarıyla, gözlerinin boşluğuyla, bir zamanlar nice insanların dudaklarını uçuklatan güçlerinin son dönüşümü olan zavallılıklarıyla..." ürpertiler öykü kahramanını. Ölüm-dirim çelişkisi ile iktidar kavramının el ele irdelendiği öykü boyunca, "... bu insandışı kalabalıktan ayrılan..." iki kişi vardır yalnızca: Yaşlı bir ozanla emekli bir doğabilim öğretmeni. Öykü kahramanı bu kişilerin buraya nasıl "düştüklerini" anlamakta zorlanır. Çevrelerindekilerle kurdukları ilişkiler "bir karşıtlık biçiminde" olan bu kişilerden emekli doğabilim öğretmeni "güleç ve sevimli yüzü, rahat ve kıvrak devinileriyle, sanki insanın doğal da olabileceğini kanıtlamak için" gelmiştir bu yazlık siteye. "Kanıtladığı bir başka şey de, denizin yalnızca kıyısında yağlanıp yatılan, arada bir, serinlemek için şöyle bir dalınıp çıkılan ruhsuz bir su değil, istendi mi kendisiyle bütünleşilebilen bir temel öğe olduğuydu. Bu yüzden olacak, her gün onbir sularında eşini ve çevresindekilere güç gösterisi yapmak isteyen birkaç delikanlıyı da arkasına takarak, gösterişli bir çivilemeyle denize atlıyor, kollarını ve bacaklarını sudan dışarı çıkarmadan, ağır ağır, karşıki burnuna dek gidip geliyordu. Hem burunun küçümsenmeyecek bir uzaklıkta bulunması, hem de arkasına takılanlara sık sık yeni ve yakışıklı heveslilerin katılması nedeniyle bu alışılmış gidip gelişler hemen her zaman ilgi çekiyor, hatta arada bir, yüzücülerin dönmekte gecikmeleri ya da birbirlerinden kopmaları durumunda, para, araba, evlilik ya da yolculuk eşitlemeleri birdenbire bir yana bırakılarak bütün gözlerin dalgalarla birlikte inip çıkan belirsiz kafalara dikildiği oluyordu."

Bordrum Aktur'daki yazlıklarında.

İnsanın doğal da olabileceğini, denizin ruhsuz bir serinleme aracı değil, istenildiğinde kendisiyle bütünleşilebilen temel bir öğe olduğunu anımsatan, bunca yapaylığın içinde "sahici" kalmayı başararak bir yazın ustasına esin kaynağı olan emekli doğabilim öğretmeni **Rauf Nasuhoğlu**'dan başkası değildir. **Rauf Nasuhoğlu** bulunduğu her ortama canlılık getirdi; yaşama sevinciyle ve yaşamı çoğaltabilme gücüyle yaşça kendisinden çok daha genç öğrencilerine bile örnek olmayı bildi. **Tahsin Yücel**'in öyküsüne fon olan küçük koyda her gününü kilometrelerce yüzerek değerlendirdiği yaz tatilleri onun için, doğayla doyasıya kucaklaşmak demekti. Ömrünü adadığı fiziği anlamanın en iyi yolunun, doğayı sevmek ve doğanın dilini öğrenmek olduğunu hep savundu.

Öğrencilerinden **Arsın Aydın Uraz**'ın, hocasını son yolculuğuna uğurlarken söyledikleri de, **Rauf Nasuhoğlu**'nun bu yönlerinin altını çiziyor:

*Önce kendisinden biraz da korktuğum hocam, sonra, bölüm başkanım ve dekanım, birlikte yeni bir fizik öğretisi için heyecanla tercümeler yapıp koşturduğum meslektaşım, daha sonra da yaklaşık 20 yıl süreli yüzme arkadaşım, dostum, Hocam, **Rauf Hoca**'mı kaybetmenin üzüntüsü içerisindeyim.*

Tüm ömrünü fiziğe adamış pek de cüsseli olmayan hocamızı devleştiren onun enerji dolu coşkusu, sevgisi çok az insana nasip olmuştur diye düşünüyorum. Hizmet arzusu ve enerjisi emekli olduktan sonra da devam etmiş ve Türk Fizik Vakfı'nı oluşturarak Türk Fizikçilerine yeni imkanlar verecek bir olguyu gündemimize sokmuştur.

*Türkiyede Çağdaş Fiziğin, Fizikçiliğin başlamasına önayak olan ilk bir iki kişiden biri olan **Rauf Bey**'in hazımlı kişiliği, sevecen yüreği, coşku dolu meslek aşkı ile ortaya koyduğu davranış biçimini sanırım sürdürmek, bir bayrak yarışında olduğu gibi gençlere iletmek tüm Türk Fizikçilerinin görevi olmalıdır.*

*Bizim hocamız, meslekdaşımız **Rauf Hoca**, çocukların, o tertemiz benlikleri ile sadece sevgiyi algılayabilen çocukların **Rauf Dede**'si idi. Çocuk sevgisi kanımca onun katıksız insan sevgisinin, entelektüel yapısının bir göstergesiydi. Meslektaşlar olarak bizler şüphesiz bu olgunun farkındayız ama bir romancının bunu farkederek bu kişiliğe böylece romanında yer vermesi gerçekten bir ayrıcalık olmalı.*

Hepimizin başı sağolsun.

üniversitenin özerkleşmesinin birbirinden ayrılmaz sorunlar olduğunu çok iyi kavrayan **Rauf Nasuhoğlu**, bunun bedelini 1971'de kendini Mamak'ta bularak alır. **Uğur Mumcu**, Prof. **Mümtaz Soysal** gibi aydınlarla aynı koğuşu paylaştığı kısa süreyi gülmece konusu yapmayı bilir **Nasuhoğlu**. Gülmeceden korkan, en güçlü silahın gülmece olduğunun farkında olan gerici güçler, **Nasuhoğlu**'ya biraz da onu korkutamadıkları için öfkelenmişlerdir her zaman. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'ni gerici siyasetlerin arenası haline getirmek isteyenler, onun muzip bakışlarından, alaycı kaleminden nasiplerini almışlar ve herhalde bunlara asık yüzlü eleştirilere öfkelendiklerinden çok daha fazla öfkelenmişlerdir.

Rauf Nasuhoğlu'nun çok önem verdiği bir alan da, fizik dilinin Türkçeleşmesi idi. Amacı öğrencinin fiziği anadilinde kavramasıydı. **Atatürk**'ün mirası olan Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarıyla eşgüdümlü sürdürdüğü bu çaba, eğitimin kavramsallaştırılması hedefine yönelik olduğundan büyük önem taşıyordu. Türkçe'nin bilim dili olarak benimsenmesi uğraşısı, Fizik Terimleri Sözlüğü'nü hazırlamasıyla somutlaşır. Yazdığı ve çevirdiği makalelerde kullandığı dilin öztürkçe olması onun eğitime verdiği önemin de göstergesidir. Prof. Dr. **Burhan Cahit Ünal**'ın belirttiği gibi, "Bilime ve felsefeye bin yıl boyunca sırt çeviren iktidarlarca ihmale uğramış bir dilin sorunları ne yarım yüzyılda ne de ikinci bin yılda çözülebilir. Sorun sadece Eski Dil Kurumu'nun ve de **Rauf Bey**'in çabalarıyla çözülecek bir soru değil. Asıl sorun iktidarın bilime, felsefeye ve diline sahip çıkması sorunudur."

1963'de AÜ Fen Fakültesi bahçesi. Sağında Prof. Tevfik Karabağ, Prof Cemil Dikmen, Prof. Saim Saraçoğlu, solunda Prof. Saffet Sûray.

GERÇEK BİR AYDIN

Rauf Nasuhoğlu salt görevi çerçevesinde fiziğe hizmet etmekle yetinmemiş, toplumumuzda önemi yeni yeni anlaşılan sivil toplum örgütlerinde kurucu ve yönetici olarak sorumluluklar üstlenmiştir. Fizikçilerin mesleki örgütlenmesi için Türk Fizik Derneği üyeliğinin yanı sıra, Türk Fizik Vakfı'nın kurulmasında önemli katkılarda ve bağışlarda bulunmuştur. Fizik fakültesindeki başarılı öğrencilere burs vermek, sempozyumlar düzenlemek gibi faaliyetleri olan Türk Fizik Vakfı'nı ayakta tutmak ve geliştirmek **Şükran Nasuhoğlu**'nun ve öğrencilerinin başlıca amaçlarındandır.

Prof. Dr. **Rauf Nasuhoğlu**, devrimin doğum sancılarını yaşayan Genç Cumhuriyetin tüm sorumluluğunu omuzlarında hisseden bir kuşağın temsilcilerindendir. Makalelerinde sık sık aydın kişi olmanın anlamı üzerinde duran **Rauf Bey**, aydın olmanın tüm gereklerini kişiliğine sindirmiş gerçek bir eğitimciydi. Sorumluluk duygusuyla, ölçülülüğüyle, kararlılığıyla, güzelliği duyabilme yeteneğiyle, önyargısız oluşuyla, alçakgönüllüğü ve dürüstlüğüyle **Rauf Nasuhoğlu** unutulmaz bir bilim adamı, eşiz bir eğitimciydi. Onu saygı ve sevgiyle anıyoruz.

*(Bu yazının hazırlanmasındaki katkıları için Sn. **Şükran Nasuhoğlu**'na; Prof. Dr. **Arsın Aydın Uraz**'a; Sn. **Müşerref Hekimoğlu**'na; Prof. Dr. **Burhan Cahit Ünal**'a teşekkür ederim.)*

KAYNAKLAR:

1) Eğitim ve Bilim, Sayı: 65, 1987.
2) Prof. Dr. Süleyman Bozdemir, "Nasuhoğlu'nun ardından...", Cumhuriyet Bilim Teknik, 5 Ekim 1996.
3) Prof. Burhan Cahit Ünal, "Rauf Nasuhoğlu ile Birlikte," Türk Fizik Vakfı, Rauf Nasuhoğlu anma sayısı için hazırladığı makale.
4) Tahsin Yücel, "Aykırı Öyküler", Can yayınları 1989.

Fizik öğretiminde Rauf Nasuhoğlu

M. Fuat TURGUT

Profesör **Rauf Nasuhoğlu** ortaöğretimde fen eğitimi sorunlarına eğilen, ortaöğretim fizik programlarının yenilenmesi için zaman ve emek harcayan nadir bilim adamlarımızdan biriydi. Ben onun hem öğrencisi oldum, hem de fen öğretimini yenileme etkinliklerinde uzun yıllar çok yakınında çalıştım. Böyle bir fırsatla onun ortaöğretimde fen eğitimimize katkılarını özetlemek gerçekten bir kadirşinaslık olacaktır.

Biz **Rauf Hoca**'mızı 1944 sonbaharında, Balıkesir Necatibey Eğitim Enstitüsü'nün kuruluşunda tanıdık. O yıllarda eğitim enstitüleri öncelikle ortaokullara branş öğretmeni yetiştiriyordu. Fizik-Kimya Öğretmenliği grubu ilk yılda 35-40 kadar yatılı öğrenciden oluşuyordu. Tek fizik öğretmenimiz **Rauf Nasuhoğlu**'ydu. Eğitim enstitüleri programları o yıl yenilenmişti. Programa uygun ders kitapları, kullanılabilir bir kütüphane yoktu. **Rauf Bey** yabancı kaynaklardan çeviriler yapar, kendisi not yazar, bazen de öğrencilerin tuttuğu notları düzeltirdi. Bir öğrenci grubu bu ders notlarının daktilosu, şekillerinin çizimi ve çoğaltılmasıyla görevlendirilmişti. Başka bir grup hocanın seçtiği problemleri çözer, notlara eklerdi. Benim de aralarında bulunduğum diğer bir grup hocanın rehberliğinde deneyleri yapar, deney föylerini hazırlar, laboratuvar saatlerinde laboratuvar yardımcısı olarak çalışırdı. **Nasuhoğlu** gece gündüz bizimleydi. Onu bugün bile çalışkanlığı, branşına hakimiyeti, derslerdeki ciddiyetiyle hatırlıyoruz.

Enstitü programının ikinci yılında "Orta Öğretimde Fizik Öğretimi" adında bir ders vardı. Hocamız ağır çalışma koşullarına bakmadan bu dersin sorumluluğunu da yüklendi. **Rauf Bey**, ortaokul veya lise fizik programlarından konuları seçip öğrenci araçları ve deneyler hazırlatırdı. Bize verilen konuları sınıfımıza, ortaokulda işleyeceğimiz gibi sunar; sonra ders üzerinde tartışma açardık. Tartışmalar dersin sunuluş biçiminden, kullanılan araçlardan, yapılan deneylere kadar uzanırdı. Bu aşamayı geçtikten sonra civardaki okullara gider ders verirdik. **Rauf Bey** bizi basit araçlarla deney yapmaya, ders kitaplarında bulunmayan deneyler tasarlamaya yönlendirirdi. Yarım yüzyıl önce yapılmış bu çalışmayı bugün profesyonel bir gözle değerlendirirsek, hocamızın öğretmen adaylarına kazandırmak istediği deneyimin, esasında doğru ve bugün bile geçerli olduğunu görürüz.

Nasuhoğlu, ortaokulda fizik öğretimiyle ilgisini biz mezun olduktan sonra da sürdürdü. Onun yazdığı ortaokul fizik kitapları uzunca bir süre ders kitabı olarak kullanıldı. O, dışarıdan satın alınan (physica takımı gibi) ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca üretilen ders araçlarının kullanılışı üzerine açılan yaz kurslarında da görev aldı.

Amerika Birleşik Devletleri'nde öğrenciliğim sırasında, sanırım 1961 yazında, hocadan bir mektup aldım. Benden PSSC (Physical Science Study Committee) Fizik Programını incelememi, en kısa sürede ders kitabını çevirmeye başlamamı, kitabı öğretmen kitapları dizisinden yayınlatabileceğini yazıyordu; bu programın öğretmen yetiştiren kurumlarımızda kullanılabileceğini, oradan liselere yayılabileceğini düşünüyordu. 1962 sonunda yurda döndüğümde ders kitabının üçte ikisini çevirmiştim. Hocamız çeviri grubunu genişletti ve altı yüz sayfayı aşan bu eserin editörlüğünü kendisi yüklendi. Kitap ve ilgili program materyalleri lisedeki fizik öğretimine o zaman için hem içerik hem de metot yönünden önemli yenilikler getiriyordu. O yıllarda Ankara Fen Lisesi'nin kurulması gündeme geldi. PSSC programının diğer materyalleri (öğretmen kılavuzu, öğrenci deneyleri kılavuzu, laboratuvar takımları, öğretici filmler) de yine **Rauf Hoca**'mızın gayretleriyle Türkçeleştirildi ve ülkemize kazandırıldı. Bu program önce Ankara Fen Lisesi'nde, sonra "pilot" liselerde, daha sonra diğer liselerde uzun yıllar kullanıldı. Benim bildiğim kadarıyla bu programa sembolik bir telif hakkı ödedik. Sanırım ki, telif haklarının alınmasında **Rauf Bey** kişisel ilişkilerinden yararlandı. Onun PSSC grubundan bazı kişilerle dostlukları vardı.

Ankara Fen Lisesi, üstün yetenekli ve fen derslerine ilgi duyan öğrencilere temel fen ağırlıklı ortaöğrenim vermek; ayrıca, bu okulu bir merkez gibi kullanarak diğer liselerdeki fen eğitimini yenilemek amacıyla kuruldu. Profesör **Nasuhoğlu** bu lisenin kurucularındandır. O, fizik programının hazırlanmasında, öğretmenlerin seçiminde ve iş başında yetiştirilmelerinde özveriyle çalıştı. Ankara Fen Lisesi 1964-65 ders yılında öğretime başlamış, o yıldan itibaren 1980'li yıllara kadar PSSC Programını ve onun sonraki revizyonlarını kullanmıştır.

Talim ve Terbiye Dairesi'ne bağlı olarak "Fen Eğitimini Geliştirme Bilimsel Komisyonu" adıyla bir karar ve icra organı kuruldu. Komisyon üyelerinin çoğunluğunu Ankara Üniversitesi ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin öğretim üyeleri oluşturuyordu. Komisyon, TÜBİTAK'tan alınan mali destekle fen alanında birçok program geliştirme, program değerlendirme ve yayma çalışmaları yaptı. **Nasuhoğlu** hocamız komisyonun kuruluşundan itibaren on yılı aşan bir süre üyeliğini sürdürdü. Şüphesiz ki, PSSC Programının kabulünde, diğer liselere yayılmasında onun etkisi olmuştur. Bu komisyonun çalışmaları ülkemizde üniversite öğretim üyelerinin ortaöğretim düzeyindeki program ve öğretim sorunlarına eğilmelerinin en tipik, en kapsamlı ve en başarılı örneğini oluşturmuştur. Sanırım ki, hocamız da o komisyonun en çalışkan, en etkili ve en kıdemli üyesi olma sıfatlarını haketmiştir.

Chicago Argon National Labaratory'de araştırma yaparken.

Fen Lisesi'nin ilk iki sınıfında okutulan fen programlarının diğer liselerde üç yıla dağıtılarak okutulması düşünüldüğünde, bu programların normal lise öğrencilerine zor geleceğinden korkulmuş; söz konusu programların bazı liselerde denenip gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra yayılmasına karar verilmiştir. Bu denemenin yapıldığı dokuz lise "pilot liseler" adıyla anılır. Denemenin ilk yıllarında öğretmenleri iş başında yetiştirme, ders araçları hazırlama gibi etkinlikler hız kazanmıştır. Hocamız, dört yıl süren bu çalışmalar sırasında yine rehberliğini sürdürmüş, açılan yaz kurslarının hepsinde görev almış, basılı materyallerin yeni basımlarında yine editörlük yapmıştır.

Daha sonraki yıllarda, "modern" sıfatı takılan bu programların benzerlerinin yükseköğretim düzeyinde eğitim enstitülerine, ortaöğretim düzeyinde ortaokullara götürülmesi kararlaştırılmıştır. Fiziksel Bilimler I ve II adıyla iki ortaokul ders kitabı, bu kitaplarla ilgili öğretmen kılavuzları, deney kılavuzları, laboratuvar araçları ve değerlendirme testleri yine **Nasuhoğlu**'nun başkanlığında kurulan bir ekip tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.

Rauf Nasuhoğlu'nun ortaöğretim düzeyinde fizik öğretimine getirdikleri, ölümlü bir kişinin meslek yaşamını doldurucak kadar çoktur. Ya onun üniversite düzeyinde fizik öğretimine getirdikleri? Üniversite düzeyindeki fizik onun esas işiydi. Hiç şüphem yok ki, onun üniversite düzeyinde fizik eğitimimize getirdiği katkılar, kapsam ve yenilikte ortaöğretim düzeyindeki katkılarını dört-beş kez katlamıştır.

Maddi destekle ve ısrarlı çalışmalarla kurduğu Türk Fizik Vakfı'nın 1990 sempozyumunun konusu "Fizik Öğretiminde Çağdaş Eğilimler" idi. Sempozyuma sunulan tebliğler, ortaöğretim düzeyinden lisansüstü düzeyine kadar fizik eğitimiyle uğraşıyordu. Kendisi de PSSC Programının alternatifi olan Harvard Proje Fiziği'nin Türkiye'ye kazandırılmasını arzu ediyordu. Ne yazık ki, dermansız bir derdin kaçınılmaz sonu onu aramızdan ayırdı.

Nasuhoğlu kendisi çok çalıştığı gibi, yakınındaki kişilerle de iyi ilişkiler kurar, onları üreticiliğe ve yaratıcılığa yönlendirirdi. Onunla çalıştığım yıllarda hiç ona "hayır" dediğimi hatırlamıyorum. Esas uzmanlık alanım psikometri olduğu halde, onunla çalıştığım için fen eğitimi yan alanım haline geldi. **Rauf Bey** hocamızla çalışırken onun ekiplerinin niçin bu derece çalışkan ve üretken olduklarını kendime sorup durdum. Sihirli gücün kaynağı onun kişiliğindeydi; hem kendisi çok çalışır, hem de yanındaki kişileri çok çalıştırırdı. Tıpkı Balıkesir Necatibey Eğitim Enstitüsü'ndeki iki yılımızda olduğu gibi.

Hocayı kaybettik, ama onları, üretici ve yaratıcı ruhu bizimle kaldı. Onu anarak avunuyoruz. Belki bir gün başka Rauf Beyler çıkar diye umutlanıyoruz.

Tanju Ertunç'un sorusu

Ali NESİN

Okurlarımdan **Tanju Ertunç** (Geçen sayıda **Tanju Ertunç'u, Tunç Ertunç** olarak tanıtmışım, özür dilerim) bir mektubunda şu soruyu sormuştu: ***n×m* boyutunda bir dikdörtgen ele alalım. Bu dikdörtgenin köşegeni, dikdörtgenin *nm* karesinin kaç tanesinin içinden geçer?** Köşegenin yalnızca köşelerine değen kareleri değil, gerçekten içinden geçen kareleri sayacağız.

Örneğin n=7, m=4 olsun.

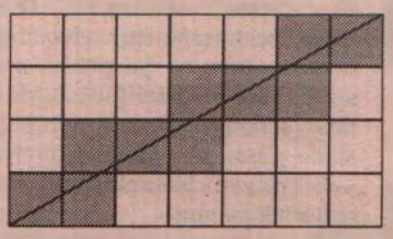

7 × 4 boyutundaki dikdörtgenin köşegeni tam 10 karenin içinden geçiyor (o kareleri koyu renkte çizdim).

Herkesin anlayabileceği bu tür sorulara bayılırım. Bu güzel soruyla beni tanıştırdığı için **Tanju Ertunç** arkadaşa teşekkür ederim.

İki ay öncesinin sorusu buydu: Genel bir formül bulmak *ve* formülü kanıtlamak, yani formülün neden doğru olduğunu herkesin anlayabileceği bir biçimde açıklamak (matematiksel kanıtın özü de budur zaten: bir akıl yürütmeyi herkesin anlayabileceği bir dilde yazmak).

Genellikle amatör matematikçiler böyle bir soru karşısında şu yöntemi izlerler: Önce birkaç örnek alırlar. Yukarda, 7×4 boyutlu dikdörtgen örneğini almıştık. Amatör matematikçi bunun gibi birkaç örnek daha alır. Örneklere bakarak doğru formülü tahmin eder. Tahmin edilen bu formül şimdilik yalnızca bir tahmindir, yani kanıtlanmamış bir savdır. Bu savın kanıtlanması gerekmektedir. İşte bu da ikinci aşamadır. Kısaca söylemek gerekirse, amatör matematikçi önce formülü birçok örnek alarak tahmin eder, sonra formülün doğru olduğunu kanıtlamaya çalışır.

Profesyonel bir matematikçi böyle yapmaz. Bir tek örnek alır, diyelim 7×4 boyutlu dikdörtgeni ve bu diktörtgenin 7×4 boyutlu olduğunu unutup n×m boyutlu olduğunu varsayar. Arkasından formülü bulmaya çalışır. Eğer bulabilirse ne âlâ, çünkü formülü bulduğunda - soyut düşündüğünden, yani 7 ve 4 yerine n ve m aldığından- formülün doğruluğunu da kanıtlamış olur. Yani, profesyonel matematikçi iki taşla bir kuş vurur: aynı anda hem formülü bulur, hem de formülün doğruluğunu kanıtlar. Kimi zaman formülü bulmak kolay değildir. O zaman, profesyonel matematikçi, bir süre soyut düşündükten sonra, amatör matematikçi gibi örneklere başvurur. Ama profesyonel matematikçi ilk önce bir taşla iki kuş vurmaya çalışır.

Profesyonel bir matematikçi gibi davranalım.

Önce, a ve b sayılarının birbirlerine asal olduklarını (yani ortak bölenlerinin 1 olduğunu) varsayabileceğimizi görelim: Eğer a ve b sayıları bir k sayısına bölünüyorlarsa, a×b boyutlu dikdörtgeni a/k × b/k boyutlu k^2 diktörtgene bölebiliriz, (aşağıdaki şekilde k=3)

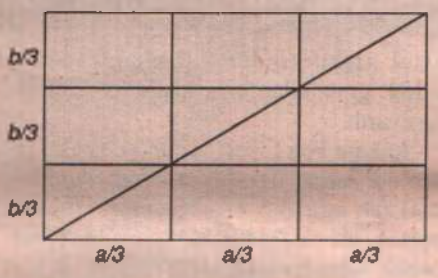

ve (a, b) boyutlu bir dikdörtgen için hesaplamak istediğimiz sayı, a/k × b/k boyutlu bir dikdörtgen için hesaplamak istediğimiz sayının k katı olur. Demek ki hesabı a/k × b/k boyutlu bir dikdörtgen için yapmak yeterlidir. k'yı a ve b'nin en büyük ortak böleni olarak alırsak, a/k ve b/k sayıları birbirlerine asal olurlar. Dolayısıyla a ve b'nin birbirlerine asal olduklarını varsayabiliriz. Bir başka deyişle, köşegenin dikdörtgenin içindeki bir tam noktadan geçmediğini varsayabiliriz.

Köşegenin sol alt köşeden sağ üst köşeye doğru gittiğini düşünelim. Sağ alt kareyi saymazsak, köşegen bir kareye girmek için o karenin bir kenarına dokunmak zorunda. Bu kenar dikey ya da yatay olabilir.

Köşegenin kestiği yatay ve dikey kenarları hesaplayalım. Toplam, n+1 tane dikey kenar ve m+1 tane yatay kenar var.

Köşegen soldan başlayıp sağa doğru gidiyor. İlk ve son dikey kenarları saymazsak, köşegen n-1 tane dikey kenar kesmek zorunda.

Köşegen, aynı zamanda, en aşağıdan başlayıp ta en yukarı kadar çıkıyor. İlk ve son yatay kenarları saymazsak, köşegen m-1 tane yatay kenar kesmek zorunda.

Bu iki sayıyı (n-1'i ve m-1'i) toplarsak, köşegenin değdiği kenar sayısını buluruz, yani hemen hemen köşegenin girdiği kare sayısını... Buna bir de ilk kareyi (sol alt kareyi) eklersek istediğimiz yanıtı buluruz: (n-1) + (m-1) + 1. Yani n+m-1.

Bu, n ve m birbirlerine asal olduğunda bulunan sayı. Eğer n ve m'nin en büyük ortak böleni k ise, yukardaki formülü n/k ve m/k'ya uygulayıp k'yla çarparız. Yani köşegen tam $n/k + m/k - k$ kareden geçer.

YANITLAR

Bu soruya 14 yanıt geldi ve yanıtların ikisi dışında hepsi doğru. Ancak, bildiğiniz gibi doğru yanıtı (bu durumda formülü) bulmak yetmiyor. Ayrıca bir de formülün doğru olduğunu kanıtlamak (en azından beni ikna edebilmek) gerekiyor.

Doğru yanıtı bulanlar: **Levent Altunöz, Murat Aygen, Volkan Dilber, Güray Erus, Onur İnce, Hüseyin Baki Karakuş, Murat Mut, Mustafa Bülent Mutluoğlu, Akgün Özsoy, Sarper Ünen, Nurcan Yayla.**

Volkan Dilber, bu sorunun Tübitak'ın *Bilim ve Teknik* dergisinin Ocak 1996 sayısında sorulduğunu ve bir ay sonra da yanlış bir yanıt verildiğini yazmış. Bilmiyordum. *Bilim ve Teknik*'in yanıtının yanlış olması isabet olmuş! (**Volkan Dilber**: aramızda kalsın ama artık yalnızca kolay sorulara yanıt vermeye başladınız!)

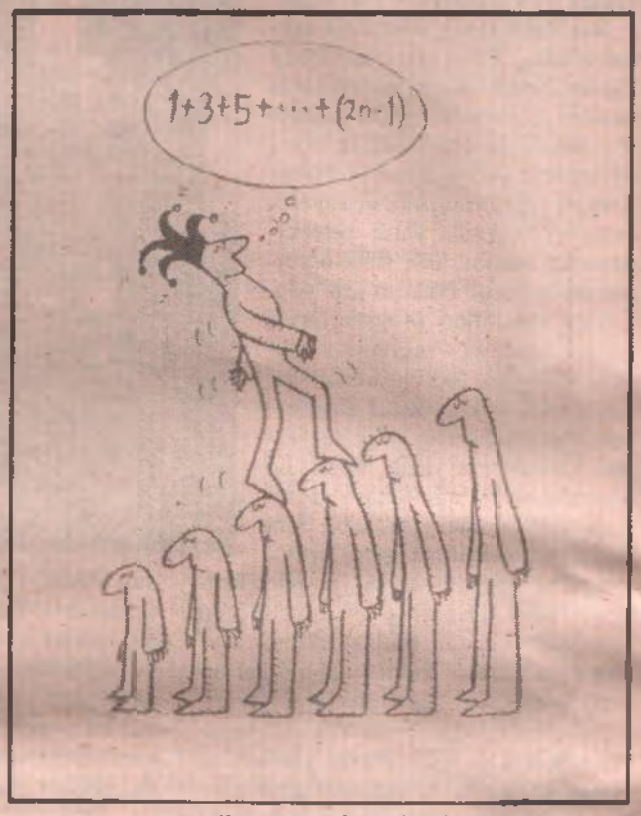

Karikatür: Tayfun Akgül.

Onur İnce arkadaş doğru yanıtı bulmuş ama kanıtlamamış. Kanıt isterim kanıt! Doğru yanıtı bulmak da önemlidir ama kanıt daha da önemlidir. **Onur İnce**'yi bu günahından dolayı kuraya almadım.

Levent Altunöz'e: Yanıtınız doğru ama kanıtınız yanlış. Bu sorunun tümevarımla kanıtlanabileceğini sanmıyorum. Siz, tümevarımla, $mn - (n-1)(m-1) = m+n-1$ eşitliğini kanıtlamışsınız, ki bu eşitlik basit bir cebir eşitliğidir, tümevarıma başvurulmadan da kanıtlanabilir. Kanıtınızı dikkatlice okursanız haklı olduğumu anlayacaksınız. Dolayısıyla sizi de kuraya almadım. (Benim "kanıt" dediğime siz "tanıt" diyorsunuz. Sanırım sizin sözcük seçiminiz daha doğru, "kanıt" aslında "delil" demek. Ancak "kanıt" öylesine yerleşmiş ki...)

Konya'dan **HY**'ye: Gönderdiğiniz ikinci yanıt da yanlış. Ama gene de bu kadar çok uğraştığınız için sizi kutlarım. Doğru yanıtı bulanların boyu uzamıyor ya! Önemli olan düşünmek ve kolay kolay pes etmemektir.

En güzel, en yalın yanıt **Nurcan Yayla**'nınki. Birazdan çekeceğim kurayı kazanamazsa üzüleceğim... Ve kazanamadı... Kazananlar: **Hüseyin Baki Karakuş, Murat Mut, Mustafa Bülent Mutluoğlu, Akgün Özsoy, Sarper Ünen.**

Ödüllü Matematik Sorusu

Sihirbazlık

Ali NESİN

Birinci Sihirbazlık: Size diyorum ki:

-100'den küçük bir doğal sayı tutun, ama sayıyı bana söylemeyin.

Tutuyorsunuz 100'den küçük bir sayı. Diyelim 68'i tuttunuz.

-Şimdi, diyorum, bana tuttuğunuz sayının 3'e, 5'e ve 7'ye bölündüğünde kalanlarını sırasıyla söyleyin.

68'i sırasıyla 3'e, 5'e ve 7'ye bölüyorsunuz, kalanlarını buluyorsunuz: 2, 3 ve 5. Bu sayıları bana söylüyorsunuz:

-2, 3 ve 5, diyorsunuz.

Ben de size tuttuğunuz sayıyı söylüyorum:

-68'i tutmuşsunuz!

Şaşırıyorsunuz...

Sayınızı nasıl buldum?

İkinci Sihirbazlık: Size diyorum ki:

-1000'den küçük bir doğal sayı tutun, ama sayıyı bana söylemeyin.

Tutuyorsunuz 1000'den küçük bir sayı. Diyelim 468'i tuttunuz.

-Şimdi, diyorum, bana tuttuğunuz sayının 7'ye, 11'e ve 13'e bölündüğünde kalanlarını sırasıyla söyleyin.

468'i sırasıyla 7'ye, 11'e ve 13'e bölüyorsunuz, kalanlarını buluyorsunuz: 6, 6 ve 0. Bu sayıları bana söylüyorsunuz:

-6, 6 ve 0, diyorsunuz.

Ben de size tuttuğunuz sayıyı söylüyorum:

-468'i tutmuşsunuz!

Sayınızı nasıl buldum?

Doğru yanıtı verenler arasında çekilecek kurada kazanan 5 kişiye "Matematik ve Oyun", "Matematik ve Korku", "Önermeler Mantığı", "Matematik ve Doğa" ve 4 ciltlik "Aziz Nesin-Ali Nesin Mektuplaşmaları" adlı kitaplarımdan biri armağan edilecektir. Yanıtlar 20 Nisan 1997 tarihine kadar "Bilim ve Ütopya, Ödüllü Matematik Bulmacası, Yol Sokak, Polat Celil Ağa İşhanı, Kat:5, Mecidiyeköy/İstanbul" adresine ulaşmalıdır. Yanıtlar ve kazananlar Bilim ve Ütopya'nın Mayıs 1997 tarihli sayısında yayımlanacaktır.

Doğal ve kesirli sayılar hakkında

Şafak ALPAY

Bu yazının amacı insanlık tarihinin en büyük başarılarından biri olan (rasyonel) sayılardan söz etmek. Önce kimi ön bilgilerin tekrarlanmasında yarar var.

Doğal sayılar, onları sayma işlemlerinde kullandığımız için sayma sayıları da denilen 1, 10, 17,... gibi sayıların oluşturduğu {1,2,3,...} kümesidir. Bir kümenin öğeleri doğal sayıların {1, 2, ..., *n*-1, *n*} kümesi ile eşlenebiliyorsa o kümenin *n* tane öğesi vardır diyoruz. Saymanın onlarla eşlemek olmanın da ötesinde doğal sayıların tüm sayı sistemleri ve hatta matematik içinde önemli bir yeri vardır. Ünlü matematikçi **Kronecker** (1823-1851) doğal sayıları tanrının yarattığını, gerisinin insanoğlunun yaratma gücünün eseri olduğunu söylerken bu önemi vurgulamak istemiştir sanırım. Esasında doğal sayıları kurmak için tanrıya da gereksinim yoktur. 1888 yılında **Dedekind**'in gözlediği gibi bugün Peano aksiyomları olarak alınan beş aksiyom ile doğal sayıları ve onların tüm özelliklerini (toplama, çarpma ve sıralama gibi) elde edebiliriz. Bu aksiyomlar şöyledir.

1. Bir sayısı diye bir sayı vardır.

2. 2. Her *x* doğal sayısı için onun 'izleyeni' olarak anılan *x'* doğal sayısı vardır. Başka bir deyişle doğal sayılardan yine kendisine giden ve her *x* doğal sayısını *x'* ile eşleyen bir fonksiyon vardır (Bununla da rahat değilsek *x'* doğal sayısını *x+1* diye düşünebiliriz).

3. İlk aksiyomda varlığı verilen '1' sayısı hiçbir doğal sayının izleyeni değildir.

4. Farklı doğal sayıların izleyenleri de farklıdır.

5. En son aksiyom ise tümevarım aksiyomu olarak bilinir. Bu aksiyoma göre eğer doğal sayıların bir alt kümesi bir sayısını içeriyor ve içerdiği her *x* doğal sayısı için onun izleyicisi *x'* innde içeriyorsa o alt küme doğal sayılar kümesinin kendisidir.

Bu beş aksiyom ile doğal sayıların okulda öğrendiğimiz tüm özelliklerini teoremler olarak kanıtlayabiliriz. Örneğin, toplama ve çarpmanın varlığını ve doğal sayılarda bildiğimiz ve çoğu kez düşünmeden kullandığımız özellikleri sağlayan tek bir toplama ve tek bir çarpmanın olduğunu kanıtlamak hiç de zor değildir. Doğal sayıların diğer bir özelliği onların sıralama özelliğidir. Bir *x* doğal sayısının, *y* doğal sayısından küçük olması $y=m+x$, yani bir *m* doğal sayısı için *y*'nin *m* ile *x*'in toplamına eşit olmasıdır. Bu durumda $x<y$ yazarız. Şimdi doğal sayıların önemli bir özelliğini daha verebiliriz. Doğal sayıların her alt kümesinin en küçük öğesi vardır. Burada anılan küçük ve en küçük olma yukarıdaki < bağıntısı anlamındadır. Bir *a* doğal sayısının *b* doğal sayısını bölmesi ise $b=a.c$ eşitliğini sağlayan *c* doğal sayısının varlığı demektir. Bu tanıma göre bir doğal sayının asal sayı olması onun sadece kendisi ve bir ile bölünebilmesidir. Şimdi önemli bir teoremi kanıtlıyabiliriz.

Her doğal sayının asal böleni vardır.

Verilen doğal sayıyı *x* ile gösterelim ve *x*'in asal olmadığını varsayalım. Zira, *x* asal ise, her sayı aşikar biçimde kendini böldüğünden, teorem açıktır. *x* asal olmadığından, tanım gereği, *x* bir doğal sayı ile bölünmelidir. Dolayısı ile *A* ile göstereceğimiz *x*'in bölenlerinden oluşan doğal sayılar kümesi boş değildir. Yukarıda sözü edilen özellikten ötürü *A*'nın en küçük öğesi vardır. Bunu *p* ile gösterelim. *p*'nin asal olduğunu kanıtlamak işimizi bitirecektir. *p* asal değilse $a\neq1$, $b\neq1$ için $p=a.b$ olmalıdır. *p*, *x*'i böldüğünden bir *c* tamsayısı için $x=p.c$ yazılabilir. Dolayısı ile $x=a.b.c.$ olur ki bir *a* sayısının *x*'i bölmesi demektir. Şimdi $p=a.b=a.(n+1)=a+a.n$ yazarız. *a.n* doğal sayı olduğundan $a<p$ elde edilir ki bu *p*'nin *x* sayısının en küçük böleni olması ile çelişir.

Bu her doğal sayının asalların çarpanı olarak yazılabileceğini söyleyen teoremin önemli bir kısmıdır. Doğal sayıların birçok özelliğinin yanısıra $x+2=1$ denkleminin doğal sayılarda çözümünün olmadığı besbellidir. Bu çözümsüzlük bizi tamsayılar olarak anılan {..., -3 , -2, -1, 0, 1, 2, 3, ...} sayılar kümesine götürür. Doğal sayıları içeren tamsayıların doğal sayılarınkine benzer özellikleri vardır ve üstüne üstlük her *a*, *b* tamsayıları için $x+a=b$ denklemini tamsayılarda çözebiliriz. Ancak yine *a* ve *b* tamsayı olmak üzere $a.x=b$ denklemini tamsayılarla çözemeyeceğimiz fazla düşünmeyi gerektirmez. Ancak $a\neq0$ olmak üzere *a* ve *b* tamsayıları için *b/a* şeklinde olan sayılara rasyonel (kesirli) sayılar denir. Şimdi, bu sayılarda tanımlanacak ve tamsayılar da tanımlanan toplama ve çarpmayı genişleten olan işlemlerle kesirli sayılarla $x+a=b$ ve $a.x=b$ denklemlerini her *a* ve *b* kesirli sayısı için çözebiliriz.

Yaygın kanı kesirli olmayan sayıların varlığının Pisagor okulunun katkısı olduğudur. Ancak Yale Üniversitesi'nde Babil tabletleri arasında bulunan tabletlerden birinde aşağıdaki şekil vardır.

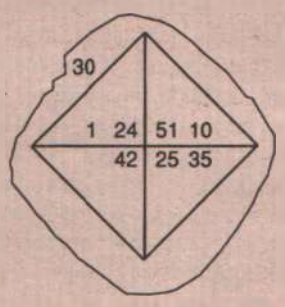

1, 24, 25, 10 sayısı Babillerin kullandığı 60'lık sayı sisteminde

1+ 24/60 + 51/602 + 10/603

şeklinde yazılır. Bu sayıyı bizim kullandığımız onluk sistemde yazarsak elde edeceğimiz 1.414213 sayısı √2 = 1.414213562 sayısına oldukça iyi bir yaklaşımdır. Dolayısı ile Babillerin eski Yunanlılardan yüzyıllarca yıl önce kesirli olmayan √2 sayısının farkında olduklarını söyleyebiliriz. İnançları gereği her şeyi doğal sayılar ile açıklamaya çalışan Pisagorcular için doğal sayıların oranı olarak ifade edilemeyen √2 sayısının varlığı tatsız bir sürprizdi. Esasında Pisagorcuların ilgilendiği sorun, verilen iki farklı uzunluğun başka bir uzunluğun doğal sayı katları olarak yazılıp yazılamayacağı idi. Ama hemen görülebileceği gibi bir karenin hipotenüsün kenarına oranının √2 olması Pisagorcaların uzun yıllar saklamak istedikleri bir gerçek olmuştur. **Öklid**'in *Elemanlar* adlı yapıtında da yer alan √2 sayısının rasyonel olmaması gerçeğine MÖ 4. yüzyıl sırasında √3, √5, √6, √7, √8, √10, √11, √12, √14, √15 ve √17 gibi yenileri eklendi. Aralarında filozof **Eflatun**'un da olduğu bir çok insan tarafından kanıtlanan kesirli olmayan sayıların hepsinin tamkare olmadığına dikkat çekmek isterim. MÖ 415-369 yılları arasında yaşayan Atinalı **Theatetus** yukarıdaki örnekleri genişleterek, tam kare olmayan her doğal sayının kare kökünün kesirli sayı olamayacağını kanıtlamıştır.

Yazımızı bir karenin kenarının köşesine oranının rasyonel olamayacağını gösteren ve bir kare üzerine git gide küçülen yeni kareler çizilebileceğini veren aşağıdaki geometrik yöntem ile bitirmek istiyoruz.

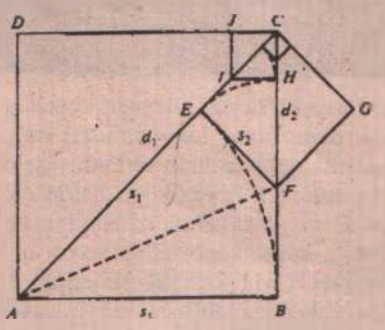

AB kenarını *AC* köşegenine taşıyalım ve böylelikle *E* noktasını bulalım. *E* noktasından *AC* kenarına dik çizelim ve bu dikin *BC* kenarını kestiği noktayı *F* ile gösterelim. *BAF* ve *FAE* eşit üçenlerdir. Dolayısı ile $EF=FB$ olur. *CEF* ikizkenar ve dik üçgendir. Bu nedenle $CE=FE$. Şimdi kenar uzunluğu $s2=d1-s1=CE$, köşegeni $d2=CB-FB=s1-s2$ olan *CEFG* karesini çizelim. *EF* kenarını *CF* köşegenine taşıyarak *H* noktasını bulalım ve *FC* uzunluğuna *d2* diyelim. $CH=s3$ alıp, kenar uzunluğu *s3* olan *CJIH* karesini çizelim. $s3=d2-s2$ ve *CJIH* karesinin köşegeni $d3=CE-EI=s2-s3$ dir. Bu işlemi yenileyerek kenar uzunlukları *sn* olan ve giderek daha küçülen kareler çizebiliriz. İnşa edilen karelerin kenar ve köşegen uzunlukları arasında

$sn=dn-1-sn-1, dn=sn-1-sn$

ilişkisi vardır. Şimdi Pisagorcular gibi ilk karenin köşegen ve kenar uzunluklarının bir δ uzunluğunun *M1* ve *N1* tamsayı katları olduğunu varsayalım. Yani, $s1=M1\delta, d1=N1\delta$ olsun. Şimdi

$s2=d1-s1=(N1-M1)\delta=M2\delta$

$d2=s1-s2=(M1-M2)\delta=N2\delta$

buluruz. Kuşkusuz $M2<M1$ ve $N2<N1$ dir. Bu tartışmayı tekrarlayarak

$1\leq\ldots<M3<M2<M1$, $1\leq\ldots<N3<N2<N1$,

vardır. *M1* ve *N1* tamsayılarından küçük sonlu tane *Mk* ve *Nk* tamsayısı olduğundan, inşa edilen kareler bir yerde sona ermelidir ki bu varsayım ile çelişkidir. Dolayısı ile bir karenin köşegen ve kenarı aynı uzunluğun katları olamazlar ve dolayısı ile oranları kesirli değildir.

öğretmen dünyası

AYLIK MESLEK DERGİSİ

MART SAYISI ÇIKTI

Başyazı: Bizim kadınlarımız
Öğretmen Dünyası: Anadolu Liselerinde yabancı dille eğitim üzerine Emperyalizmnin Yıkadığı Beyinler
Zeki Sarıhan: 3 Mart 1924: Üç Devrim Yasası (Meclis tutanakları)
Refik Saydam: Sendikalaşmayı Yasaklama Taslağı
Hasan Yalçın: TÜSİAD Raporu, İkinci Cumhuriyetin Progamıdır
Halit Çelenk: Şeriat Demokrasi ile Bağdaşmaz
İzzet Polat Ararat: En Geniş En Diri Mücadele İçin Birlik
Ali Aksungur: Öğretmenin M. Rauf İnan'a Saygılarımla
İbrahim Belek: Savaştepe'de Elli Yıllık Öğretmenlerin Toplantısı
Fatma K. Yılmaz: Bir Bahar Yağmuru Öyküsü
Ramazan Çiloğlu: Öğretmenim
Osman Nuri Poyrazoğlu: İki kitap tanıtımı
DSP'liler parasız eğitim istiyor / Çankaya ilçesi mahalle muhtarları da imzalamaya başladı
Öğretmen Dünyası Temsilciler toplantısı tutunak özeti:
Şimdi Daha Kararlıyız
Öğretmen evreninden haberler, Ödüllü bulmaca.

Yıllığı 1.300.000, altı aylığı 650.000 TL. Posta Çeki No: 524189 (Zeki Sarıhan)
Adres: Selanik Caddesi, SSK İşhanı, A Blok, 8. Kat, No:511 Kızılay/Ankara
Tel: (0312) 433 12 83, 433 34 52, Faks: 433 12 83
Öğretmen Dünyası, bir öğretmen imecesidir. Onun temsilciliğini üstlenerek bu imeceye katılmak istemez misiniz?

Köpekbalığı saldırıları

Hakan KABASAKAL (*)
Serap KOŞAL

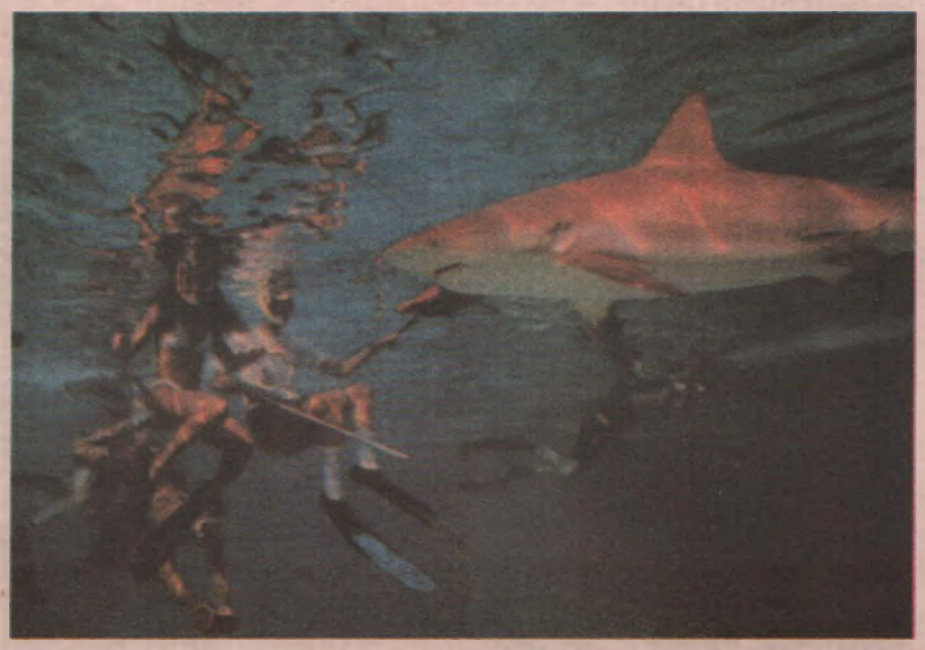

Köpekbalıklarının yaşamları ile ilgili diğer hiçbir özellikleri, insanlara karşı arasıra yaptıkları saldırılar kadar dikkat çekmemektedir. Köpekbalıkları ve köpekbalığı saldırısı birçok ülkede oldukça önemli bir endişe kaynağıdır. **Peter Benchley**'nin romanından sinemaya uyarlanarak, yetmişli yılların sonlarında ve seksenlerin başında gösterilmiş olan *Jaws* serisi filmler, köpekbalıklarına karşı duyulan korkunun daha da artmasına yolaçtı.

Evet, köpekbalıkları insanlara saldırabilirler ve zamanını suda geçiren herhangi birinin yaşamı için potansiyel bir risk oluştururlar. Fakat, birçok uzmanın da işaret ettiği gibi, köpekbalığı saldırılarının insan yaşamı üzerinde oluşturduğu tehdit, araba kazaları ya da yıldırım çarpmasıyla kıyaslandığında ihmal edilebilecek kadar önemsizdir. Son yıllarda, köpekbalığı saldırılarının sayısında bir artış olduğuna inanılmaktadır. Bu durum her geçen yıl çeşitli amaçlarla denizlerden yararlanan insanların sayısının artmasından kaynaklanıyor olabilir. Öte yandan bu artış, her yıl resmî olarak kayıtlara geçen saldırı sayısının artması sonucu da ortaya çıkabilir.

İstatistiklere göre her yıl dünya genelinde bildirilen saldırıların sayısı 100'den azdır ve bunların içerisinde ölümcül olan saldırıların adedi 30'u geçmez. Oysa, sadece Brezilya'da bir yılda 50'den fazla insan zehirli yılanların sokması sonucunda ölmektedir. Herşeye rağmen her yıl milyonlarca insan akın akın denizlerin ve okyanusların kıyılarına gelirler, ayrıca bunlar arasında köpekbalıkları tarafından ısırılanların sayısı da son derece azdır.

TEHLİKELİ KÖPEKBALIĞI TÜRLERİ

Saldırılara neden olan köpekbalıkları, uzunlukları 1 m. ve 8 m. arasında değişen çoğunlukla büyük türlerdir. Bunların yarısından çoğu *Carcharhinidae* familyasının üyeleridirler. Yapılan araştırmalar sonucunda toplam 21 tane köpekbalığı türünün tehlikeli olduğu anlaşılmıştır. Bunlardan 4 tanesi [beyaz köpekbalığı (*Carcharodon carcharias*), kaplan köpekbalığı (*Galeocerdo cuvieri*), boğa köpekbalığı (*Carcharhinus leucas*), oseanik beyaz yüzgeçli köpekbalığı (*Cracharhinus longimanus*)] kesin olarak insanlara saldıran türlerdir (Şekil 1). Bu türlerden beyaz köpekbalığı Akdeniz'de de yaşamaktadır. Kaplan köpekbalığı, boğa köpekbalığı ve oseanik beyaz yüzgeçli köpekbalığı türlerinin ise Akdeniz'de bulunabilecekleri yönünde kuşkular vardır. (1) Çünkü bu üç tür Atlas Okyanusu'nun doğusunda ve Kızıl Deniz'de yaşamaktadır. Ancak geçen yüzyılda Süveyş Kanalı'nın açılması sonucu Kızıl Deniz'le Akdeniz'in birleşmesi, bu türlerin Akdeniz'e girebilmeleri için yeni bir geçit oluşturmuştur. (2)

Bu türler çok büyük boylara ulaşırlar, insanla kıyaslanabilecek büyüklükteki avları yerler ve oseanik beyaz yüzgeçli köpekbalığı haricinde, diğer üç tür, sığ kıyısal sulara, hatta nehirlere girebilirler. (3) Oseanik beyaz yüzgeçli kıyıdan çok açıkta ve derin sularda yaşar, fakat kıta sahanlığının dar olduğu yerlerde arasıra kıyıya yaklaşır. Bu tür özellikle açıkdenizde batan gemilerden ya da denize düşen uçaklardan kurtulmayı başarabilen kazazedelere yaptığı saldırılarla tanınmaktadır.

Tehlikeli olarak kabul edilen diğer 17 türden bizim denizlerimizde de yaşayanlar kum kaplanı (*Eugomphodus taurus*), kısa yüzgeçli mako (*Isurus oxyrinchus*), mekik köpekbalığı (*Carcharhinus brevipinna*), siyah yüzgeçli köpekbalığı (*Carcharhinus melanopterus*) ve mavi köpekbalığı (*Prionaca glauca*)' dır.

İnsanlara saldırdıkları kabul edilen sapan köpekbalığı (*Alopias vulpinus*), çekiçbalıkları (*Sphyrna sp.*) ve kum köpekbalığı (*Carcharhinus plumbeus*) türleri de bizim denizlerimizde (özellikle Akdeniz'de ve Ege Denizi'nde) yaşamaktadırlar. Bu türlere ait herhangi bir saldırı kaydı bulunmamakla birlikte, güçlü çeneleri ve oldukça büyük boylara ulaşmaları nedeniyle, bu köpekbalıkları da tehlikeli türler kapsamına alınabilirler.

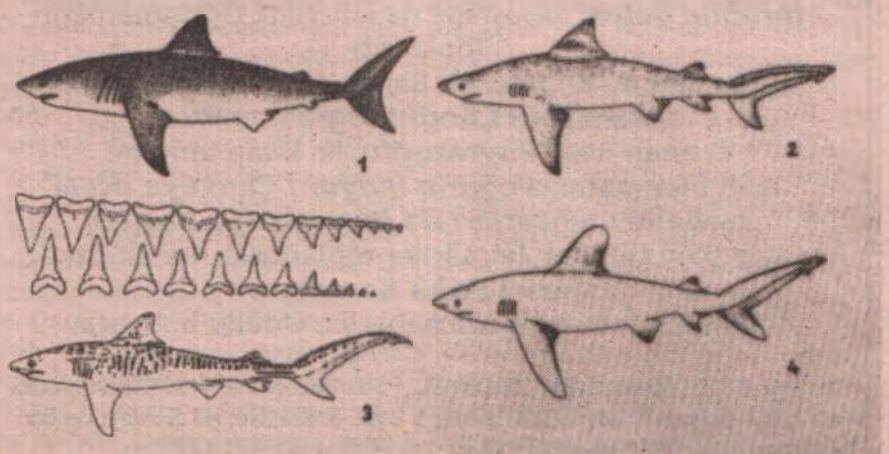

Şekil 1- En tehlikeli 4 köpekbalığı türü: 1. Beyaz köpekbalığı, 2. Boğa köpekbalığı, 3. Kaplan köpekbalığı, 4. Oseanik beyaz yüzgeçli köpekbalığı (Kaynak: Whitehead ve ark., 1984).

SALDIRILARIN MEYDANA GELDİĞİ BÖLGELER

Çoğu köpekbalığı saldırısının sıcaklığın 20 santigrat derece ya da daha yüksek olduğu kıyısal sularda ve güneşli günlerde meydana geldiği belirtilmektedir. Bu durum muhtemelen doğrudur, çünkü çoğu yüzücü bu koşulları tercih eder. Fakat sıcaklığın 10 santigrat derece civarında olduğu derin sularda dahi köpekbalığı saldırıları meydana gelir. Özellikle beyaz köpekbalığı normal olarak soğuk sularda dolaşır. Avustralyalı cerrah ve köpekbalığı saldırısı uzmanı **Sir Victor Copplestone** 1933'te, 21 santigrat derecelik su sıcaklığının köpekbalığı saldırıları için sınırlayıcı bir etken olduğunu ileri sürmüştür. Su sıcaklığının bu değerin altına düşmediği tropikal bölgelerde bütün yıl boyunca köpekbalığı saldırıları meydana gelir. Riskli bölgeler Kaliforniya Körfezi, Daytona Plajı (Florida), Daker (Batı Afrika), Kızıl Deniz, Formoza, Guayaquil Körfezi (Ekvator), Rio de Janerio (Brezilya), Natal (Güney Afrika) ve Köpekbalığı Körfezi'dir (Batı Avustralya). Yaz aylarında, yüksek enlemlerde deniz suyu sıcaklığı yükselir ve köpekbalığı saldırısı olabilecek bölgelerin sınırları genişler. Kuzeyyarımküre'de köpekbalıkları San Fransisko, Buzzard's Körfezi (Massachusetts), Portekiz'in kuzeyi, Akdeniz ve Sakhalin'e (Büyük Okyanus) kadar olan her yerde bulunurken, Güney'de tehlikeli bölge Antofagasta (Şili), Bahia Blanca (Arjantin), Cape of Good Hope, Cape Leeuwin (Batı Avustralya), Melbourne ve Yeni Zelanda'nın Kuzey Adası'nı da içine alır.

San Fransisko, Farallon adaları ve Kuzey'de Tomales noktasına kadar olan bölgeyi içine alan "kırmızı üçgen", Kuzey Amerika kıyılarında beyaz köpekbalığı saldırılarının en fazla meydana geldiği yerdir. Bu bölgede beyaz köpekbalıklarının önemli besinleri arasında yeralan deniz memelileri (foklar, deniz filleri) kalabalık koloniler halinde yaşarlar. Ayrıca Güneydoğu Avustralya'nın birbirinden güzel plajları ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Durban civarı ve Natal kıyıları, dünyada köpekbalığı saldırılarının en fazla meydana geldiği bölgeler arasındadır. Özellikle 1952'den önce, kıyılar özel ağlarla koruma altına alınmamışken, bu bölgelerde ölümle sonuçlanmış köpekbalığı saldırıları meydana gelmiştir.

KÖPEKBALIKLARININ DUYU SİSTEMLERİ

Şüphesiz diğer deniz canlılarının hiçbiri avlarını aramak için köpekbalıklarında bulunan karmaşık algılama sistemlerine sahip değildir. Köpekbalıkları görebilir, koklayabilir, duyabilir, hissedebilir, dokunabilir, tadabilir, titreşimleri ve hareketleri algılayabilir ve elektrik alanlarını hissedebilirler.

Şekil 2- Kedi balığında (Scyliorhinus canicula) başın alt yüzeyi üzerinde, Lorenzini ampüllerinin açıldığı gözenekler.

Okyanus'ta birçok uyarıcı etken vardır, fakat köpekbalığının besinini araması sırasında bunlardan en önemli olanı muhtemelen sestir. Köpekbalıklarının keskin bir işitme duyuları vardır. Kilometrelerce mesafeden, örneğin yaralı ve çırpınmakta olan bir balığın çıkardığı düzensiz ve düşük frekanslı (özellikle 40 Hz ya da daha düşük) titreşimler köpekbalıklarını cezbetmektedir. Ayrıca köpekbalıkları baş ve vücudun yanları boyunca uzanan bir yan çizgi sistemine sahiptirler. Bu sistem suyun hareketlerine, dalgalara, basınç değişimlerine ve titreşimlere karşı duyarlı bir sıra hücreden oluşur.

Köpekbalıklarının koklama duyuları da en az işitme kadar hassastır. Burun deliklerini sadece koklama organları

olarak kullanırlar. Köpekbalıkları deniz suyunda milyonda bir oranında karışmış olarak bulunan kanın kokusunu çok uzak mesafelerden alabilirler.

Avın aranması sırasında görme, özellikle 15 m. veya daha kısa mesafelerde çok önemli bir duyudur. Her ne kadar köpekbalıklarının özellikle gün ışığında iyi göremedikleri düşünülürse de, mükemmel bir görme duyuları vardır. Köpekbalıklarının retinalarında iki farklı ışık alıcısı bulunur. Bunlardan çomak hücreler düşük ışığa ve renksiz nesnelere karşı, konik hücreler de parlak ışığa ve renklere karşı hassastırlar. Bununla beraber boz camgöz'de *(Hexanchus griseus)* sadece çomak hücreler vardır, dolayısıyla bu köpekbalığı türü renkleri algılayamaz.

Köpekbalıklarının eşsiz ve çok özelleşmiş biyoelektrik algılama sistemleri, başın ön kısmında yayılmış olarak bulunan yüzlerce gözenekten (Lorenzini ampulleri) ve kanallardan oluşur (Şekil 2). Köpekbalıkları biyoelektrik algılama sistemini sadece avlarını aramak için değil, okyanus akıntılarını ve dünyanın manyetik alanını kullanarak yönlerini belirleme maksadıyla da kullanırlar.

Denizde yaşayan bütün canlılar elektrik alanları oluşturdukları için, köpekbalıkları, en azından çok yakın mesafelerde görmeden ya da koku almadan avlarını bulabilirler. Kuma gömülü vatosları ya da dil balıklarını kolayca algılarlar. Koku uzak mesafeden köpekbalıklarını ava çekebilir, fakat çok yakın mesafelerde, avdan yayılan elektrik alanları en kuvvetli uyarıcı etkendir.

Köpekbalıkları avlarını ararken öncelikle işitme duyularını kullanırlar. Daha sonra avlarıyla aralarındaki mesafe azaldıkça sırasıyla koklama, ardından yan çizgi sistemi, görme duyusu ve Lorenzini ampulleri (biyoelektrik algılama sistemi) devreye girer.

Şekil 3- Patlayıcı çubuk taşıyan bir dalgıç
(Kaynak: National Geographic 1968)

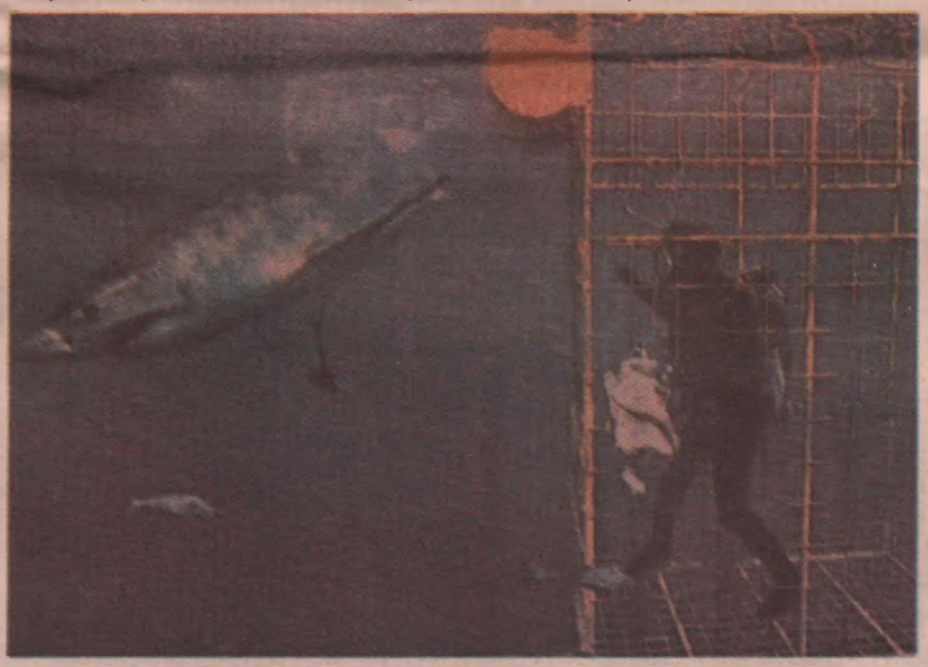

Şekil 4- Köpekbalığı kafesi
(Kaynak: National Geographic 1981)

KÖPEKBALIĞI SALDIRISINA NEDEN OLAN FAKTÖRLER

Köpekbalıkları neden insanlara saldırırlar? Biyologlar bu soruya kesin olarak bir yanıt veremiyorlar. Suda çırpınan yaralı bir balıktan yayılan düzensiz, düşük frekanslı titreşimler ve kan kokusunun köpekbalıklarını çekeceği bilinmektedir. Özellikle zıpkınladığı balığı beraberinde taşıyan avcılar, riskli bölgelerde saldırıya uğrayabilirler. Köpekbalıklarının yalnızca beslenmek için saldırdıkları şeklinde genel bir yanılgı vardır. **David Baldridge** tarafından Amerika Birleşik Devletleri Donanma Araştırmaları Ofisi için hazırlanmış olan, dünya genelinde 1100'den fazla köpekbalığı saldırısının derlendiği "Uluslararası Köpekbalığı Saldırıları Dosyası"nda, saldırıların hemen hemen yarısının beslenme amacı taşımayan, yırtıcı içgüdünün sonucu olarak yapılmış saldırılar olduğu belirtilmektedir.

Köpekbalıkları hata yapmayan canlılar değildir. Sörf tahtasının üzerine uzanmış, kollarını ve bacaklarını denize sarkıtmış bir sörfçüyü, kolayca deniz filine benzetebilir ve hemen saldırırlar. Bazı köpekbalıkları insanlara bir kere saldırır ve hemen ardından eti tüketerek, avı terkederler. Bu davranış şekli beyaz köpekbalıklarının deniz memelilerine karşı yaptıkları saldırılarda uyguladıkları taktiğe çok benzemektedir. Beyaz köpekbalığı avını önce kuvvetli bir şekilde ısırır ve avının darbelerinden korumak için gözleri yuvalarında ters döner. Bu ilk ısırığın ardından avını, kan kaybından dolayı güçsüz kalması, hatta ölmesi için hemen bırakır. Daha sonra geri dönerek avını yer. Bir kere ısırılmış olan bir insan, ikinci ısırmadan önceki bu bırakma anında eğer suyu terkedebilirse belki kurtulabilir.

Köpekbalığı saldırılarını inceleyen uzmanlar, deniz sıcaklığı, su derinliği, kişinin üzerinde bulunan giysilerin rengi vb. nedenlerden dolayı saldırıların meydana gelebileceğini söylemektedirler.

Uzmanlar 20 ve 21 santigrat derecelik bir deniz sıcaklığının köpekbalığı saldırısı için kritik bir alt sınır olduğunu belirtiyorlar. Oysa her köpekbalığı türünün yaşamını sürdürdüğü kendine özgü bir sıcaklık aralığı vardır. Beyaz köpekbalığı *(Carcharadon carcharias)* tarafından yapılan 32 saldırıdan 18'i, 10.5 ile 26.5 santigrat derece arasındaki su sıcaklıklarında; kaplan köpekbalıklarına *(Galeocerdo cuvieri)* ait 27 saldırıdan 6'sı, 15.5 ile 31.5 santigrat derece arasında; boğa köpekbalıklarına *(Carcharhinus leucas)* ait 10 saldırı ise 18.3 ile 27.5 santigrat derece arasında meydana gelmiştir.

İncelenmiş olan 470 tane saldırının yüzde 62'si 1.5 m. ya da daha sığ sularda ve yüzde 16'sı diz boyundan daha sığ sularda meydana gelmiştir. Fakat bu durum köpekbalığı saldırılarının sadece sığ sularda görüldüğü anlamına gelmemelidir. Gerçekte, kıyıdan çok açıkta, derin sularda yüzmekte olan bir kişinin saldırıya uğrama ihtimali daha fazladır.

Köpekbalıklarının bulunduğu yerlerde kırmızı mayo ya da dalgıç elbisesi giymenin tehlikeli olduğu şeklinde birçok söylenti vardır. Bununla beraber, köpekbalıkları renkten çok kontrastı ayırt edebilirler. İnsanlara yapılan saldırılarda köpekbalıklarının görme duyularının önemi ele alındığında, yüzücünün cilt rengi ya da mayonun rengi çevreye aşırı bir kontrast oluşturmuyorsa görme muhtemelen önemsizdir. Örneğin, berrak suda, beyaz kum üzerinde yüzmekte olan siyah ırktan bir kişinin hareketleri, köpekbalığı için kolayca farkedilebilen bir hedef meydana getirir. Aynı şekilde, parlak bir mücevherin güneş ışığını yansıtması da, saldırıya neden olabilen görsel bir uyarı oluşturabilir.

KÖPEKBALIĞI SALDIRILARINA KARŞI ÖNLEMLER

Denizdeki insanları köpekbalığı saldırılarından korumak için çeşitli önlemler geliştirilmiş olmasına rağmen, saldırıları yüzde yüz engelleyen bir önlem henüz bulunamamıştır. Köpekbalıklarını durdurmak için kullanılan ilk kimyasal koruyucu, 1943 yılında geliştirilmiş olan "köpekbalığı kovucu" isimli karışımdır. Yüzde 80 nigrosen boyası ve yüzde 20 bakır asetattan oluşan bu karışım suda kolaylıkla erir. Tanklarda tutulan köpekbalıkları üzerinde yapılan deneylerde, karışım içerisindeki boyanın görüşü engelleyen bir perde oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki bu perde açık denizde hızla dağılır. Ayrıca karışımda bulunan bakır asetatın köpekbalığının beslenme isteğini engellediği iddiasının doğru olmadığı yapılan deneyler sonucunda anlaşılmıştır.

Dalgıçlar için geliştirilen koruyucu önlemler arasında "köpekbalığı çubuğu" ve "patlayıcı çubuğu"nu saymak mümkündür. Köpekbalığı çubuğu, yaklaşan köpekbalığını itmek için kullanılan tahta ya da aluminyumdan yapılmış bir sopadır. Patlayıcı çubuk ise, genelde aluminyumdan yapılmış bir çubuğun ucuna, içerisinde çoğunlukla 12 ya da 16 kalibrelik domuz kurşunu bulunan bir av fişeğinin yer aldığı bir kartuşun takılmasıyla oluşur (Şekil 3). Av fişeği su sızdırmayacak şekilde yalıtılmış olmalıdır. Patlayıcı çubuk köpekbalığına hızla dokundurulduğunda, kartuşta bulunan fişek patlar. Eğitimsiz kişilerin ellerinde bu aletler köpekbalıklarından daha tehlikelidir. Ayrıca dalgıçların çalışacakları yerlerde, özellikle büyük köpekbalıklarıyla karşılaşma riski fazlaysa, mutlaka bir "köpekbalığı kafesi" kullanılmalıdır. (Şekil 4)

Şekil 5- Johnson köpekbalığı perdesi
(Kaynak: National Geographic 1968)

☞

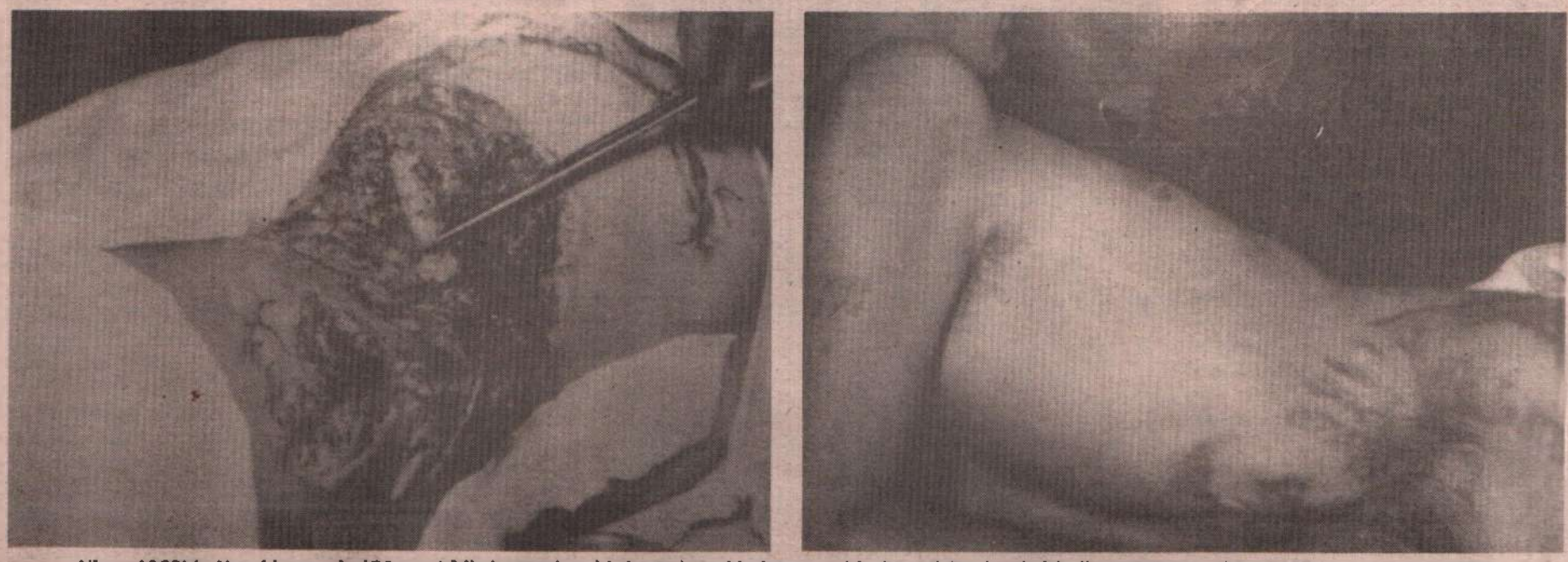

Nisan 1960'da Natal kıyısında (Güney Afrika) yüzerken bir boğa köpekbalığının saldırdığı Michael Hely isimli yüzücünün saldırıdan hemen sonra (solda) ve saldırıdan üç sene sonraki görüntüsü (Kaynak: Davies, 1965).

Johnson Köpekbalığı Perdesi gemi ya da uçak kazalarında denize düşen kazazedeler için umut vaat eden bir çözümdür. Bu araç, içerisinde bir insanın girebileceği büyüklükte naylondan yapılmış bir kese ve kesenin suda yüzmesini sağlayan içi havayla dolu can simitlerinden oluşur. (Şekil 5) Şişirilmediği zaman Johnson Köpekbalığı Perdesi cebe sığabilecek kadar küçüktür. Kazazede can simitlerini şişirir, keseyi duyla doldurur ve içerisine girer. Normal olarak köpekbalığını cezbeden kokular, sesler, elektrik alanları ve hareketler kese tarafından gizlenmektedir.

Avustralya ve Güney Afrika'da plajların sahilin açığına yerleştirilmiş ağlarla oluşturulan engellerle korunması sonucu, köpekbalığı saldırılarının sayısında belirgin bir azalma olmuştur. Fakat bu yöntem oldukça pahalıdır ve ağların sürekli olarak bakımlarının yapılmasını gerektirir. Çeşitli köpekbalığı türleri elektrik akımı ile oluşturulan uyarılara karşı çok hassastırlar ve bu nedenle yüzücüleri köpekbalığı saldırılarından korumak için elektrikli engellerin geliştirilmesi ihtimali üzerinde önemle durulmaktadır. Büyük köpekbalıkları elektrik alanlarına karşı küçük bireylere göre daha hassastırlar ve bu da sisteme karşı duyulan güveni artırmaktadır. Bununla beraber elektrikli engellerin kullanılması çok pahalı bir yöntemdir, ayrıca dalgıçlar ve diğer deniz canlıları üzerinde zararlı etkileri olabilmektedir.

Keskin dişlerine, güçlü çenelerine ve yırtıcılığına karşın, köpekbalığının da doğal düşmanları vardır. Bunlar arasında en ilgi çekici ve en inanılmaz olanı, *Pardachirus* cinsinden dil balıklarıdır. Bu küçücük hayvanlar köpekbalığı saldırılarına karşı tam anlamıyla korunmuşlardır. Dünya denizlerinde ve okyanuslarda dört türü bulunan bu dil balıkları arasında en fazla tanınan tür *Pardachirus marmoratus*'tur. Musatabam adıyla bilinen bu dil balığı Kızıl Deniz'de ve Hint Okyanusu'nun batısında yaşar. Maryland Üniversitesi'nden Dr. Eugenie Clark, Musatabanı'nın dorsal ve anal yüzgeçleri boyunca bulunan bezlerden süt kıvamında beyaz bir sıvı salgılandığını ve bu sıvının köpekbalıklarını uzaklaştırdığını buldu. Bu salgının temel bileşeni pardaksin adı verilen bir maddedir. Kompleks protein yapıda olan pardaksin, köpekbalıklarının solungaçlarını etkiler ve çok küçük dozlar bile köpekbalıklarını uzaklaştırmaya yeter. Ne yazık ki pardaksin kolayca bozulabilen bir bileşiktir, ayrıca toplanması ya da sentezlenmesi çok pahalıdır. Pardaksin sadece genetik mühendislik teknikleriyle sentezlenebilen karmaşık bir aminoasittir. Bunun yanında, derin dondurucuda saklanan solüsyon, taze solüsyona göre ancak yüzde 70 oranında etkilidir.

Yunuslar da köpekbalıklarının doğal düşmanları arasında yer alırlar. Süratli hareket eden bir yunus, köpekbalığının vücudundaki yumuşak yerlere (örneğin solungaçlarına ya da karnına) burnuyla vurarak köpekbalığını öldürebilir.

Köpekbalığı saldırılarına karşı yüzde yüz etkili bir önlem henüz bulunamamış olmasına rağmen, bazı küçük önlemlerle saldırılardan korunabiliriz. Bunları özetlememiz gerekirse:

- Büyük köpekbalıklarının çok sık görüldüğü yerlerde denize girmeyin.
- Tek başınıza dalmayın, yüzmeyin.
- Açık yaralarla denize girmeyin, eğer denizdeyken yaralandıysanız suyu hemen terkedin.
- Kıyıdan çok açıkta ya da suyun birden derinleştiği yerlerde yüzmekten kaçının.
- Gece dalmayın, yüzmeyin. Bu saatlerde çoğu köpekbalığı türü daha aktif beslenirler.
- Kalabalık balık sürülerinin içinde yüzmeyin.
- Zıpkınla balık avlıyorsanız, avladığınız balığı üzerinizde ya da çok yakınınızda taşımayın.
- Riskli bölgelerde dalacaksanız mutlaka bir köpekbalığı kafesi kullanın.

DENİZ KAZALARI VE KÖPEKBALIKLARI

Batan bir gemiden veya düşen bir uçaktan kurtulmayı başarabilen kazazedeleri bekleyen en büyük tehlikelerden birisi de köpekbalıklarıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda kıran kırana hava ve deniz çarpışmalarının yaşandığı Pasifik ve Hint Okyanuslarında, yüzlerce insan köpekbalıklarının ne denli vahşileşebilecceklerine tanık olmuşlardır. Bir tanesi Pasifik Okyanusu'nda bir diğeri de Hint Okyanusu'nda meydana gelmiş olan iki deniz kazası, köpekbalıklarının parçaladığı insan sayısının çokluğu nedeniyle dünya denizcilik tarihine geçmişlerdir.

11 Kasım 1943'te devriye gemisi Cape San Juan, Güney Pasifik'te bir Japon denizaltısı tarafından torpillenmiştir. Edwin T. Merridith şilebi tarafından denize düşen 1429 tane kazazededen ancak 338'i kurtarılabilmiştir. Geriye kalan kazazedelerin neredeyse tamamını köpekbalıkları parçalamıştır. Nova Scotia isimli, 6934 ton ağırlığındaki bir başka devriye gemisi, 28 Kasım 1942'de Natal kıyısının (Hint Okyanusu, Güney Afrika) 48 kilometre açığında bir Alman denizaltısı tarafından batırılmıştır. Can yeleklerine sığınarak gemiyi terkeden 900'den fazla kazazedenin çoğunu köpekbalıkları parçalamış ve denizde geçen 60 saatin ardından sadece 192 tane kazazede kurtarılabilmiştir.

AKDENİZ'DE KÖPEKBALIĞI SALDIRILARI

Heryıl milyonlarca turistin akınına uğrayan Akdeniz'de de bazı köpekbalığı saldırıları olmuştur. Hemen hemen kapalı olan bu denizin batısı az çok güvenli gibi görünmektedir. Fakat, Monte Carlo'dan doğuya doğru gittikçe büyük köpekbalıklarıyla karşılaşma tehlikesi artmaktadır. Bu durum muhtemelen, 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla, Kızıl Deniz'den Akdeniz'e köpekbalıklarının girmeye başlamasının bir sonucudur.

1920'lerden bu yana Monako körfezi, Cenova, Eski Yugoslavya kıyıları (Varezze), Adriyatik Denizi (Rijek), İsrail, Mısır ve Yunanistan'a kadar uzanan bir alanda birkaç saldırı kayıtlara geçmiştir. Bunlardan bazıları ölümle sonuçlanmıştır ve kurbanların vücutlarında bulunan dişler, bu saldırılardan çoğunlukla dikburun Karkaryasların *(Lamna nasus)* (Şekil 6) sorumlu olduğunu gösterir. 22 Eylül 1962'de San Feliceo Circeo'da zıpkınla orfoz balığı avlarken saldırıya uğrayan **Maurizio Sarra**'nın vücudundaki ölümcül yaralardan da muhtemelen bu tür bir köpekbalığı sorumludur.

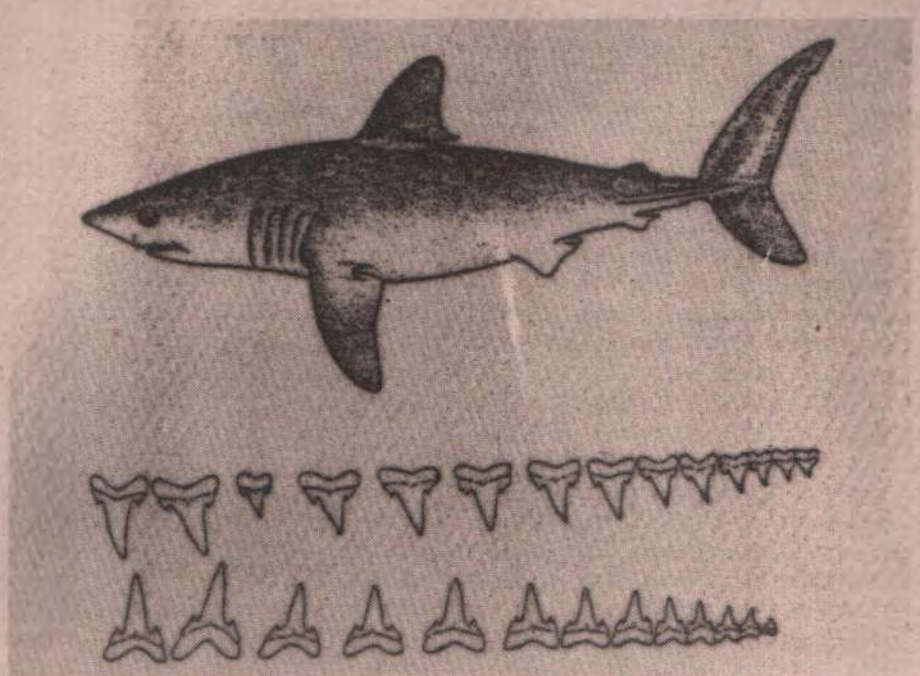

Şekil 6- Dikburun Karkaryas (Lamna nasus) (Kaynak: Whitehead ve ark., 19984).

(*) İstanbul Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Deniz Biyolojisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

KAYNAKLAR

1) Akşıray, F. (1987); Türkiye Deniz Balıkları ve Tayin Anahtarı, 2. baskı, İÜ Rektörlüğü Yayınları No: 3490, İstanbul.
2) Clark, E. (1981); Sharks Magnificent and Misunderstood. National Geographic, 160 (2): 138-187.
3) Davies, D. H. (1965). About Sharks and Shark Attack. Routledge & Kegan Paul Ltd., London.
4) Gohar, H. A. F. & Mazhar. F. M. (1964); The Elasmobranchs of the North-western Red Sea. Publ. Mar. Biol. Sta. Ghardaqa (13) 1-144.
5) Kenney, N. T. (1968); Sharks: Wolves of the sea. National Geographic, 133 (2): 222-257.
6) Randall, J. E. (1986); Sharks of Arabia. Immel Publishing. London.
7) Springer, V. G. & Gold, J. P. (1989); Sharks in question: The Smithsonian answer book. The Smithsonian Institution.
8) Steel, R. (1985); Sharks of the world. Blandford Press Ltd., New York.
9) Whitehead, P. J. P., Bauchot, M. - L., Hureau, J. - C., Nielsen, J. & Tortonese, E. (editörler) (1984). Fishes of the North-eastern Atlantic and the Mediterranean. Cilt I, Unesco, Paris.

Kimyasallarla sigara bırakılabilir mi ?

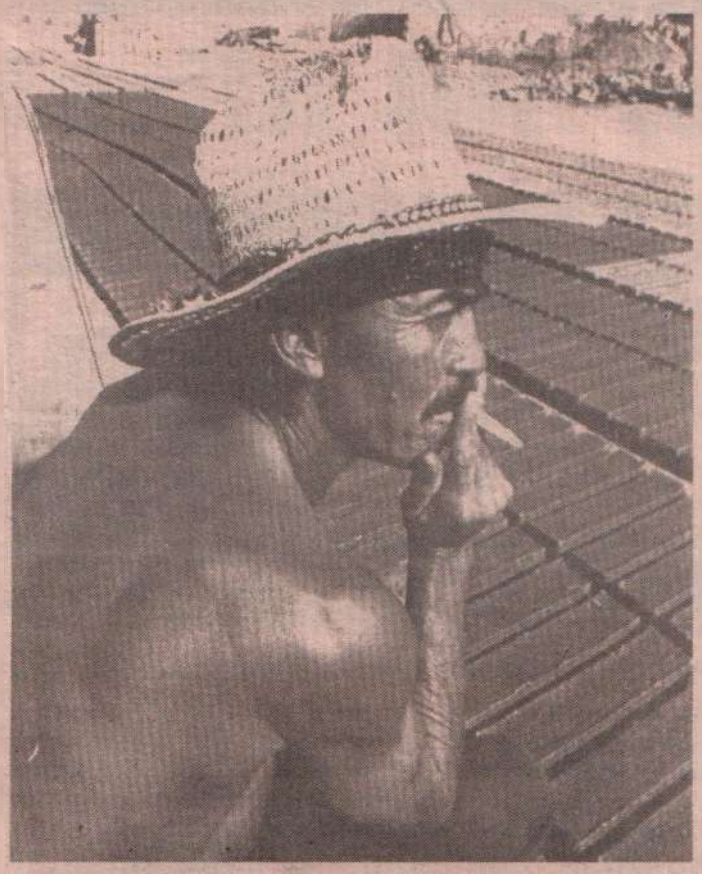

Yeşim Yıldırım isimli okurumuz, kimyasal madde kullanarak sigara bırakmanın bir yolu olup olmadığını ve akupunktur ve nikotinli sakız gibi yöntemlerin başarı oranını sormuş. Soruyu, Ocak 1997 tarihli sayımızın bağımlılık ile ilgili kapak dosyasının yazarı Doç. Dr. ***Ali Nahit Babaoğlu*** *yanıtlıyor.*

Kimyasal yöntemlerle sigarayı bırakmak mümkün değil. Bunların etkileri kuşkusuz var, ancak sonuçları kesinlik kazanmıyor. İlaçla tedavinin mantığında, nikotinli şakız çiğneyen ya da ilaç alan birisinin, peşinden sigara içtiği zaman sigaraya karşı iğrenme hissetmesi gibi bir durum var.

Bu yöntemde aslında yapılan şey, davranış psikolojisini etkilemek ve böylece sigara karşı tepki oluşturmak. Bu yöntemin, tümüyle başarılı olması mümkün olmadığı gibi kalbe negatif etkiler yapması gibi olumsuzlukları da söz konusu. Öte yandan, sigara içme alışkanlığını iki ayrı kademede ele alarak çözme yöntemleri de var. Alışkanlık nikotin gereksinmesi ve ağız alışkanlığı biçiminde iki kademede ele alınıyor.

Örneğin deri üzerine yapıştırılan nikotinli plaster derhal vücuda geçerek nikotin gereksinmesini karşılıyor ve ağız alışkanlığı için de ayrı yöntemler öneriliyor. Bunların her birinin göreli başarıları var.

Akupunkturun ise genel olarak faydalı olduğu biliniyor; ancak, soruna bakışı ve yaklaşımı yani tıp felsefesi tümüyle ayrı bir düzlemde olduğu için, modern tıpla etkisini açıklamak ve yanıt vermek pek mümkün değil. Sonuçları itibariyle söylersek faydası olduğunu gözlemlediğimizi söyleyebilirim.

Gökcisimlerinin hareketi sürtünmesiz hareket mi?

İstanbul'dan bir okurumuzun sorduğu soruyu, Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü öğretim üyesi ***Rennan Pekünlü*** *yanıtlıyor.*

Gezegenlerarası ortamın ve yıldızlararası ortamın yoğunluğu o denli düşüktür ki, gökcisimlerinin bu ortamlardaki devinimi "sürtünmesiz" olarak düşünülebilir. Gezegenlerin devinimini güden "şey", Güneş kütlesinin uzay-zaman süredurumuna kazandırdığı eğriliktir. Gezegenlerarası ortamın çok düşük yoğunluklu madde içeriği bu devinimin doğasını değiştiremez. Bu bağlamda sürtünmeden söz edemeyiz. Yukarıda söylediklerimiz, bir gökada içinde devinen herhangi bir yıldız için de, bir gökada süperkümesi içinde devinen herhangi bir gökada için de doğrudur.

İnsanlar hiç uyumadan yaşayabilir mi?

'Uyku neye yarar?', "hiç uyumadan yaşanabilir mi?" sorularını soran ***Hüseyin Baki Karakuş*** *adlı okurumuza yanıtı "Beynin ve Yaşamın Gizemleri" adlı kitabın yazarı Prof. Dr.* ***Korkut Yaltkaya*** *veriyor:*

Uykunun işlevleriyle ilgili ileri sürülen varsayımları iki gruba ayırabiliriz:

1) Uyku, uyumsal bir yanıttır. Örneğin, hayvan geceleri besin maddelerini kolayca bulamadığından, bu saatleri uyuyarak geçirir ve böylece enerji kaybından kurtulur. Bu varsayım; uykunun işlevsel olarak önemli olduğunu fakat fizyolojik olarak gerekli olmadığını savunur.

2) Uyku, bedenin ve zihnin yenilendiği, onarıldığı bir dönemdir. Bu varsayım; uykunun, yeme içme gibi temel bir fizyolojik gereksinim olduğunu ileri sürer.

Birinci varsayıma karşı olan bazı bulgular var. Örneğin, Pakistan'da İndus nehrinin bulanık ve akıntılı sularında yaşayan ve bulanık suların içinde görme gereksinimi olmadığından gözleri körelmiş olan bir yunus balığı türünün, akıntılı suya karşı sürekli yüzmek zorunda kalması gerektiği halde günde toplam 7 saat uyuduğu ortaya çıkmıştır. Bu uyku toplam uyku olmayıp, 4-60 saniye süren, uykuya dalmaların toplamıdır. Yine sürekli yüzmek zorunda kalan bazı deniz hayvanlarının beyinlerinin yarım kürelerinin nöbetleşe uyuduğu tesbit edilmiştir.

Hiç uyumadan yaşanabilirlik mümkün değildir. Bilinen en uzun süreli uykusuzluğu "Guiness'in Dünya Rekorları" kitabına geçebilen bir genç gerçekleştirmiş ve 264 saat (11 gün) uykusuz kalmıştır. Hayvanlarda uykusuzluk ölümle sonuçlanmakla birlikte, uykusuzluktan ölen bir insan yoktur. Çünkü insan uzun ve topyekün uyumasa bile kısa dalışlarla bu gereksinimini karşılamaktadır. Uykusuz kalan kişilerde, algılama bozukluklarına ve hatta sanrılara rastlanır. Ayrıca uyku sırasında bedenin kendini onardığı savı da vardır ve kanıt olarak, büyüme hormonunun en çok uyku sırasında salgılanması öne sürülür. Ancak, sürekli hareketli olan hayvanlar için bu sav doğru olsa bile bu durumun söz konusu olmadığı insanlar için sağlam bir kanıt değildir.

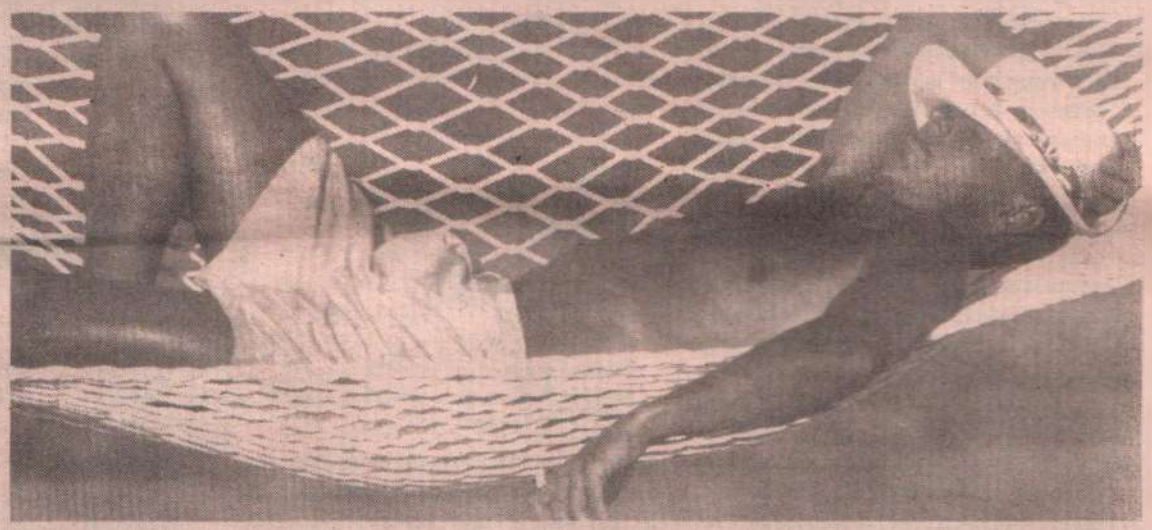

8 Mart, Kadınlar Günü mü, Emekçi Kadınlar Günü mü?

Bursa'dan bir okurumuz 8 Mart'ın Dünya Kadınlar Günü mü, yoksa Dünya Emekçi Kadınlar Günü mü olduğunu soruyor. Okurumuzu ***Firdevs H. Gümüşoğlu*** *yanıtlıyor:*

8 Mart'ın her yıl Uluslararası Çalışan Kadınlar Günü olarak kutlanmasına, 1910 yılında Danimarka'da yapılan, Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı'nda oybirliği ile karar verildi. Öneriyi **Clara Zetkin** ile birlikte, **Alexandra Kollontai** verdi. Ertesi yıl ilk kez; Avusturya, Almanya, İsviçre ve Danimarka'da kutlandı. Rusya'da ise ilk kez 1913'te kutlandı. Türkiye'de ise günün anlamına uygun kutlamalar 1980 sonrasında ivme kazandı.

Günümüzde 8 Mart, dünyanın her yanında Uluslararası Kadınlar Günü olarak kutlanıyor. Nisan sayımızda bu konuyu dünyadaki ve ülkemizdeki kutlamaların tarihini içerecek biçimde ayrıntılı olarak ele alacağız.

Akkuyu'ya anti-nükleer büro kampanyası

Nesrin TİMUR

Nükleer karşıtları istedikleri kadar "Cennette nükleer santral var mı ki?" diye hükümete sorsunlar, belki hükümetin cennet değil de, cehenneme öykünmesinden ötürü, ülkemizde nükleer santral kurulacak. Hem de en az 7 adet. Kimbilir, cehennem belki de nükleer enerjiyle çalışıyordur.

Sorun, hükümetin cenneti mi cehennemi mi tercih ettiği sorunu değil. Herkesin cennet yerine cehennemde yaşama özgürlüğü (özgürlükler ve çok seslilikler çağında yaşıyoruz ya!) kuşkusuz var. Yani, dinibütün hükümetimiz acı çekmeyi, cehennem ateşlerinde yanmayı elbette isteyebilir; hakkıdır yani. Ancak, başkasının yaşamını cehenneme çevirme özgürlüğü yok! Üstelik de köylüsüyle, kentlisiyle; aydını ve bilim insanı ile; kadını ve doğaseverleri ile bu kadar yurttaşın "vatanhainlikleri" henüz kanıtlanamamış, yurdu terk etmek ya da satmak gibi bir niyetleri yokken, yani ülke üzerinde hâlâ söz söyleme ve yurttaşlık hakları var iken. Üstelik de ülkemiz zaten cennet gibiyken.

Gerçi biz bu "cennet vatanda" heyecan yaşamayı milletçe pek bir severiz. Mesela "Kaza geliyorum demez" sözünü yurdumuz insanı hemen heryerde tecrübeyle sabit etmiştir, çünkü hayatımızda herşey kazadır, "pat" diye habersizce gelir. Hatta demokrasimizin bile baş kahramanı kaza yaptığı için bir kamyon olmuştur. Kısacası kaza bizler için bir yaşam alışkanlığı olmuştur ancak, nükleer kaza zaten varlığıyla telefona telgrafa gerek kalmadan geleceğini bildirdiği gibi gitmesi de söz konusu olmadığından aslında pek de heyecan vermez. Ve kendi gitmek yerine cümbür cemaat hepimizi göndereceğinden yetkililerin, ya bu kazayı da deneme ve cehenneme döndürme saplantısından; ya da bu ülke üzerindeki haklarından vazgeçmesi gerekmektedir. Çünkü ekolojik ve ekonomik kriz, bu konuda çok seslilik lüksünü kaldırabilecek kadar esneyemiyor ne yazık ki. Yoksa, biz de onların Yeşil Dünya yerine Yeşil başlıklı nükleer santral ve silahları tercih etmelerini anlayışla karşılardık ve esirgemezdik. Ama hevesleri kursaklarında kalacaklarsa, ne bileyim mesela Ukrayna'ya falan gidebilirler. Çernobil'den bu yana 11 yıl geçti diye hiç üzülmesinler, hâlâ yeterince radyasyon ve minik patlamalar var. Ya da belki İran, Hindistan müslüman oluşlarından ötürü daha iyi bir seçenek olabilir gitmek için. Ama hiç öyle ABD, Almanya gibi ülkelere göz dikmesinler. Çünkü onlar kendi ülkelerinde Yeşil Dünya'yı istedikleri gibi minik nükleer oyuncaklarını bizim gibi "özürlü" ülkelerde oynamayı seviyorlar artık.

İşte bunu anlatabilmek, kaza alışkanlığı çok yüksek olan ülkemizde hayli güç olduğu için nükleer karşıtları yeni bir anlatma yolu denemeye karar verdiler. Nükleer karşıtlarının dayanışmasını ve dertlerinin tüm ülkede duyurulmasını sağlamak amacıyla, santralın kurulmak istendiği yerde yani Akkuyu'da bir büro açılması için yeşil, çevreci ve ekolojist örgütler kampanya başlattılar.

Geçen ay Ankara'da bir araya gelen kuruluş temsilcileri, diğer çalışmaların yanı sıra, öncelikle büro açılmasına yönelik çalışmaya karar verdiler. Kuşkusuz, bir büro oluşturmanın mali karşılığı var ama İzmir, Ankara, İstanbul gibi kentlerin yanı sıra, Akdeniz'in pek çok ilinde destek yemekleri düzenlenecek ve toplanan paralar, büro için Akkuyu'ya aktarılacak. Akkuyulular tarafından kurulan derneğe destek sadece bu büroyla kalmayacak; kimi gönüllüler, bizzat gidip yörede yapılan çalışmalara katılacaklar. Farklı kuruluşlarda bulunan farklı doküman ve arşivler de buraya aktarılacak. Böylece, mücadele geleneğimize bir "ilk" daha eklenmiş olacak.

Akkuyu Nükleer Santral Karşıtı eylemlerinden.

Anti nükleerciler, bu kampanyanın genişlemesi ve daha çok bilim insanı, aydın ve yurttaş tarafından destek bulması için çağında bulunuyor; Moğollar'ın, "Bu dünya bizim; yok etmeyelim" şarkısını söyleyemeyecek duruma gelmemek için.

NÜKLEER KARŞITI ÇALIŞMA TAKVİMİ

Davaya katılım kampanyası: Akkuyu nükleer santralı ihalesinin iptali için açılmış bulunan davaya "müdahil olmak" için Doğu Akdeniz Çevre Sekretaryası çağrıda bulundu.

İrtibat: **O. Demirkan** 0326-614 10 31

Mersin:

15-16 Mart 1997: İçel Nükleer Karşıtı Platform'un evsahipliğinde, Doğu Akdeniz Çevrecilerinin toplantısı yapılacak.

22 Mart 1997: Gülnar'da, Belediye Başkanı **Mehmet Işık**'ın yönetiminde Prof. Dr. **Leziz Onaran**, Prof. Dr. **Ali Gökmen**, Silifke Belediye Başkanı **Sadık Avcı** ve yerel anti nükleer çalışmaların önderlerinden **Arslan Eyce**'nin katıldığı "Nükleer Enerji ve Sorunları" başlıklı panel yapılıyor.

Ankara:

6 Mart 1997: Elektrik Mühendisleri Odası ve Dünya Dostları tarafından Vedat Dalokay salonunda Akkuyu'ya destek yemeği düzenleniyor. İrtibat için **Yunus Arıkan**: 0312-417 29 91; **Fatma Özdemir**: 0312-446 98 49

İzmir:

15 Mart 1997: Ağaçkakan dergisi ve SOS Akdeniz Derneği tarafından Grand Restaurant'da Akkuyu'ya büro için katkı yemeği düzenleniyor. Ayrıca posta kartları da satışa sunuldu ilgilenenler Ayrıntı Kitabevi'nden ya da **Y. Savaş Emek**: tel ve faks: 0232-422 52 40'dan edinebilir.

İstanbul:

Nisan 1997: Sınırsız Çevre Yolcuları ve Nükleer Karşıtı Platform-İstanbul da, tarihi daha sonra saptanacak bir günde, Akkuyu'da büro için yemek düzenliyor.

İrtibat: **Ender Eren**: 0212-232 22 33

Her Hafta Sonu Anti-Nükleer Yürüyüş: GİT Yürüyüş Klübü, anti-nükleer yürüyüşe destek olmak için pazar yürüyüşleri düzenliyor. İrtibat: **Timur Danış**: 0212-251 52 67

Git dergisinden anti-nükleer yeşil kampanya

Git 11. sayısında Yeşil Dergiyi de içine aldı. Yeşil Dergi çıkış yazısında kendini şu cümlelerle açıklıyor: Bu ülke hâlâ çok yeşil ve güneş yemyeşil çayırların, bir türlü tükenmeyen ormanların, pırıl pırıl suların, tüm canlıları doyurmak için didinen toprağın, yıldızlarla dolu gökyüzüne can vermekten çok hoşnut. Ama elbette durumun bu kadar da parlak olmayan bir tarafı da var. Ormanlar yanıyor, havamız kömür kokuyor, sularımız kirlendi, toprak ise daha çok ürün uğruna tüketiliyor. Şimdi de bir tek o eksikmiş gibi bir de nükleer belaya ya da siyanüre bulaşmak üzereyiz. Yani var olma ile yok olma arasındaki ince çizgide kaderi, kendini doğadan koparan cehennem arabasına binip son süratle giden insan belirleyecek. Ya enerjisi gittikçe azalan cehennem arabasına nükleer yakıt, altın doldurup, cehenneme doğru gaza basacak ya da arabadan inip doğada yürüyecek. Yeşil dergi işte böyle keskin bir çizgiden söz söylemeyi amaçlıyor. Siyanür ve nükleer, binlerce yeşil konunun sadece iki tanesi; ama bugünlerde her ikisi de çok temel bir tercihin ayrımında olduklarından bizim de baş köşemizde yer alacaklar. Artık çizgi çok belirgin; ya bu cehennem arabasından inin birlikte yürüyelim ya da nükleercilerin, siyanürcülerin yanında kalın!

Nükleer karşıtı vatandaş yürüyüşü

Çernobil'in 11. yılında GİT Dergisi tarafından başlatılan anti nükleer yürüyüşü **Timur Danış** düzenliyor. Üç bölümde yapılacak "Nükleer Karşıtı Yürüyüş"e yurttaşların da katılması bekleniyor. Yürüyüşün, 26 Nisan'da başlayacak olan ilk bölümü 10 Mayıs'ta Kütahya'da tamamlanacak. Ardından diğer katılımlarla ikinci bölüm yine Kütahya'da 26 Mayıs'ta başlayacak ve10 Haziran'da Konya'da bitecek. Son bölümde ise Konya'da 25 Haziran'da yola çıkılarak 10 Temmuz'da Akkuyu'da sona erecek.

Timur Danış yürüyüşle ilgili olarak 900 km.lik yolu bu kez yalnız yürümek istemediğini ve nükleere karşı daha yüksek sesle karşı çıkılmasını söyledi ve "Dünya vazgeçiyor ama bizimkiler nükleer santral yapmakta ısrarlı. Tutturdular; illa ki yapacağız. Yapacağız çünkü, elektrikli diş fırçalarına, yataklara frijiderlere jakuzilere, plastiklere ihtiyacımız var diyorlar... Akkuyulular hormonlu domates gibi çocuklar istemiyoruz diyorlar ama nükleer çılgınların umurunda değil. Ben de diyorum ki, madem hala ısrarlılar nükleer rüya görmekte, bari yürümeye devam edeyim de, rüyaları kâbus olsun" dedi. **Danış**'a katılmak isteyenler, 0212-245 58 28'den daha detaylı bilgi alabilir.

Erciyes'in öyküsü

İrfan ERDOĞAN

Kürşat Başdemir, *Bilim ve Ütopya*'nın Ocak 1997 sayısında, Erciyes'in Öyküsü başlıklı yazısında, bize oldukça faydalı tarihsel bilgiler vermektedir. Zevkle okudum. Yazı Erciyes'in romantik duygululuğuyla ve övünüşüyle ve de özlemiyle bitiyor, fakat nedense Erciyes bugün nasıl hissettiğini, ne durumda olduğunu anlatmıyor. Erciyes yoksa her yıl eteklerinde toplanan ve kurt resimleri çizerek, poşetlere ve diğer atıklarla dağı taşı çöplüğe döndürenler gibi bilinç felcine mi uğradı dersiniz? Erciyes kültür moziğinden bahsederken, bu mozaikteki egemenlik, baskı sürgün, İnönü'nün treninin durduruluşu, Kayseri, tüccarların yağ, şeker gibi temel ihtiyaç maddelerini saklayarak kıtlık yaratması ve karaborsa ile azami kâr elde edilişlerini pek de irdelemiyor.

Kayseri veya diğer yerlerde daima dini, ekonomik ve kültürel egemenliğe karşı direniş olmuştur. Bu direniş, mozaikteki birlik beraberliği değil egemenlik ve mücadeleyi anlatır. Din ve tekkeler egemenlik ve mücadele ilişkisinde ya egemenliğin yanında egemenliği destekleyip ondan payını alarak, ya egemenliği bizzat ellerinde tutup temsil ederek, ya da egemenliğe karşı direnerek toplumun günlük yaşamında yer alırlar. Erciyes'in dili bir etkileşimin dilidir ve bu etkileşimde etkilenen taraf daha çok Erciyes'tir ve bu etkilenme daha da artmaktadır.

ROMANTİZMDEN TALANCI VE TAHRİPÇİLİĞE

"Her bahar gelişinde uzaklardan Ges'nin kirazlarını Efkere'ye taşıyan güvercinleri görürdüm. İçimi bir hüzün kaplar. Her Ağustos sonu çıra günlerini anımsarım. Zirveme yaklaşan dağcıların sanki birazadan çıra ateşini yakıp bağ bozma zamanını haber vereceklerini zannederim" diye içlenip romantikleşiyor Erciyes. O dündü, bugün Erciyes çırılçıplak: Erciyes taşlarla kaplı, yeşillikten ve ağaçtan yoksun bırakılmış. Kayserilinin tütünden, dumanından, kurşunlu benzinli arabalarından ve endüstriyel süreçlerinden çıkan zehirli gazlarla ve atıklarla boğuluyor. Erciyes, Erciyes'in gözleri hava kirliliğinden kanla dolu, ciğerleri simsiyah. Erciyes çakılmış Kayseri'nin böğrüne, kımıldamıyor; kaçamıyor kanser saçan gelişmesinden Kayseri'nin...

Erciyes'te Kayseri'nin çocukları kızak kayardı kışın. Kızakların yerini kayaklar, kayılan yerleri oteller ve tesisler doldurmaya başladı. Erciyes turizm tüccarının elinde ticaret malı oluyor.

Erciyes'in karı pekmezle karıştırılıp yenirdi. Erciyes'in karı şimdi ne tür kimyasal zehirlerle dolu dersiniz? Erciyes'in karını yiyenler ve kar suyunu içmek için Romantiklikte inleyen Erciyes olmak gerek.

Erciyes'in suyu berraktı. Yine de buz gibi kaynakları var. Peki akarsuları? Akar sular kimyasal atık alanı olmuş. Ankara yönünden girişte keskin lağım kokusuyla karşılar Kayseri sizi. Sarımsaklı'nın barajına Bünyan'dan gelen su Bünyan'ın lağımıyla ve hayvan kesimi atıkları ve deterjan sularıyla dolu. Biz bu suda yüzerdik ve balık avlardık. Şimdi balık çiftlikleri kurulmuş, akarsular cehennem suyu gibi...

Erciyes'in bir zamanlar sevgiyle seyrettiği kuş cenneti ve diğer ıslak alanları tahrip edilmekte, hor kullanımla canlılarıyla birlikte yok edilmektedir. Erciyes'in gözleri yaşlı...

Eski bağlar ve bahçeler ya terkedilmiş, bakılmamakta, ya da büyüyen sermaye tarafından satın alınmakta ve büyük çiftlikler kurulmaktadır. Gesi bağı türküleri, bağbozumunun dayanışmacı kültürünün çevreyi dolduran yaşam ve mücadele dolu sesleri duyulmaz oldu artık. O seslerin romantikliğinde başı dönen Erciyes şimdi, Batı'nın ve Japonya'nın benzinli-motor sesleriyle her gün kez aspirine muhtaç başağrılarıyla cebelleşmektedir. Aspirin, Batı'nın ithal edilen teknoloji ve bilgisi ve de bilimi gibi çok nadiren soruna çaredir; sadece sorunun belirtilerini (başağrılarını) yeniden gelmesi için giderir. Aksi taktirde Bayer'de birkaç kullanıştan sonra gerek kalmazdı. (Dikkat edersek, bu son birkaç cümlede bağımlılığın öyküsünün yattığını görürüz.)

Erciyes'i Kayserililer hafta sonları piknik ve eğlence için kullanırlar. Bu kullanış kadir bilen, hürmet ve sevgi taşıyan bir yaklaşımdan çok uzak, gaddarca, kadir ve şinas bilmez, hunhar ve talancı bir kullanış biçimidir. Bir haftasonu akşamı arkada bırakılanlara baktığında Erciyes'in midesi iğrentiyle bulanır. Her yer atıklarla doludur. Erciyes'in ağaçsız gövdesinde taşlarla tutunan binlerce plastik poşet rüzgarın vuruşuyla acaip sesler çıkararak sallanır durur. Kentler arası yollarda Erciyes'in kanlı gözleri ağaçlara çıkmış poşetlere üzgün üzgün bakar durur. Elinden birşey gelmez Erciyes'in...Erciyes bakar dururken, büyük sermayenin desteklediği çevre sempozyumlarında davranışçı psikolojinin p'sine sarılı kalmış profesörler yaptıkları araştırmaların sonucunda çare olarak "halkı bilinçlendirme, eğitme" propagandasını sunarlar. Bu sırada, plastik ve zehir endüstrilerinin büyük başları viskilerini yudumlayarak zevke dalarlar.

Göğsünü eşerler Erciyes'in, zenginler yazlık villalar kondurular. Erciyes, yukarıdan, taş yığını peyzaj zevkinin iğrençliğine bakıp iç çeker. Taşocakları ve endüstriyel kalıntılar sonrası viraneye döndürülerek terk edilen alanlar bir yara gibi durur Erciyes'in etrafında...

Kayseri'de kışın göz gözü görmez. Erciyes çaresiz ve güçsüz bakar durur. Erciyes ancak bir şekilde mutlu olabilir: Geçmişe kaçarak ve geçmiştekini romantikleştirerek... Bu kaçış Erciyes'i ne yazık ki kanserli kentleşme ve endüstrileşmesinin ciddi etkilerinden kurtarabilir.

Erciyes çırılçıplak, soyulmuş, talan edilmiş, kötüye kullanılmakta ve zehirleniyor. Soyulan, talan edilen, ezilen ve kötüye kullanılan sadece Erciyes mi?

Erciyes mozaiğin bir parçasıymış! Ne mozaiği kardeşim! Ezenle ezilenin, sömürenle sömürülenin, devlet ve\veya özel teşebbüs sisteminin bürolarında ve işyerlerinde yürütülen örgütlü terörle, bu terörün kurbanı kitlelerin oluşturduğu bir mozaik kesinlikle barışı, kardeşliği, birliği, beraberliği, dayanışmayı destekleyen karaktere sahip değildir. Bu mozaiktekilerin bu mozaiği tutma çabasıyla yaptıkları barış, kardeşlik, bütünlük, beraberlik çağrısı, alnı-sakar eşşeği boyayıp satışa çıkarmaya benzer: Siyasal tüccarın ideolojik sahtekarlığı...

Siyanüre karşı şenlik ve bisikletli eylem

Ağaçkakan Dergisi ve SOS Akdeniz Derneği, Bergama'da açılmak istenen Siyanürlü Altın Ocağına "İncir Ağacı" dikmekte kararlı. Bu nedenle, 16 Mart'ta TÜYAP Kitap Fuarında bir şenlik düzenleyecek. SOS Akdeniz Derneği üyeleri, 6 Nisan 1997 tarihinde, dışarıdan da katılımlarla, İzmir Agora'dan, Bergama'ya doğru bisikletlerle yola çıkacaklar. İsteyenlerin arabalarıyla da katılabileceğini söyleyen SOS Akdeniz Derneği, Bergama'da Asklepion'da köylülerce karşılanacak. Ardından, köylülerle gösterilerine devam edecekler.

Bilindiği gibi uzun bir süredir, Köylülerle, Altın arayıcısı firma olan EUROGOLD arasında kavga devam ediyor. Köylülere destek olmak amacıyla İzmir'de platform kuruldu ve bu platform Şubat sonunda Bergama'da yapılan gösterilere katıldı.

Platform'un çağrısını yapan SOS Akdeniz Derneği, bu "zehir saçan tacirleri", Bergama'dan da, diğer illerimizden de kovalamaya kararlı. Bu onların ilk kovalanışı olmayacak; daha önce Güney Afrikalılar kovmuş. Onlar da, bizim topraklarımıza göz dikmişler (beyaz zenciler olduğumuzdan herhalde). Ülkemizde ve dünyadaki bu altın macerası, SOS Akdeniz tarafından basılan "İnsanlığın Ortak Orospusu: Altın" başlıklı kitapta ayrıntılı olarak okumak mümkün. Kitabın yazarı ise Bergama'da yapılan siyanürlü girişime karşı hukuki mücadeleyi sürdüren Avukat **Senih Özay**. Özay'a göre ülkemizin Artvin gibi, Eskişehir gibi pek çok güzel ve yerleşim bölgelerinde talan için hazır bekliyor firmalar. Bu firmaların ilginç bir özelliği Avrupalı oluşları. "Nesi ilginç bunun" demeyin. Çünkü Avrupa'da Siyanürle Altın aramak yasak. Yaa!

Evdeki Terör

Firdevs H. GÜMÜŞOĞLU

'Bu kısır döngünün içinden çıkamayacağım gibi geliyor artık. En küçük bir sesle yerimden fırlıyorum, geceleri uyuyamıyorum.... Neden bunu yapıyor bir türlü anlayamıyorum. Onu mutlu etmek için her şeyi yapıyorum... Bir önceki dayağın nedenine bakıp onu yapmamak için büyük bir gayret gösteriyorum..."

"Öğretmenim. Üç yıllık evliyim. Bir oğlum var. İlk geceden beri dayak yiyorum. Hiç kimseye söyleyemiyorum, utanıyorum. Her gece tekme, tokat, hakaret.'

"Bilhassa yüzüme vuruyor, herkes görsün diye..."

"Dayaktan kulak zarım zedelendi. İyi duyamıyorum."

"Her zaman belime vuruyor, odunla. Bel fıtığı oldum. Yine vurdu. Artık sakatım."

"Beni yere düşürdü ve bir tekme attı, böbrek kanaması geçirdim."

Yukarıdaki çığlıklar, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın yayınladığı "Evdeki Terör" adlı kitapta yer alıyor. Üniversite mezunundan, ev kadınına kadar geniş bir yelpaze içinde kadınlar erkek şiddetine maruz kalıyorlar. Bu kitapta kadınlara yönelik şiddetin biçimleri, kaynağı, yarattığı fiziksel ve psikolojik etkiler sergilenmiş. Bunun yanı sıra erkeklerin şidddeti uygulama "gerekçeleri", şiddeti uygularken kullandıkları yöntemler ve aletler ile ailenin, toplumun, polisin ve sağlık personelinin şiddete karşı tutumu ele alınmış. Kadınlara yönelik şiddetin biçimleri bu çalışmada şu ana başlıklarla karşımıza çıkıyor: Fiziksel, cinsel, duygusal, sözel ve ekonomik.

Fiziksel şiddet; sanıldığı gibi kadına tokat atma veya çeşitli yerlerine vurmayla sınırlı kalmıyor. Kadınların boğazını sıkma, duvarlara vurma, kafa atma, bedeninde sigara söndürme, saç çekme, ısırma, tükürme, cinsel ilişkiye zorlama, tecavüz ve hatta ardından "işi bitince" kadının üstüne kusma.

Cinsel şiddeti ise kadınlardan dinleyelim: "Banyoda, mutfakta nerede şiddet uyguluyorsa orada cinsel ilişki kuruyor", "bencil, sert canımı acıtıyor", "uyurken ters ilişkide bulunuyor, acıyla uyanıyorum", "evlendiğim gün dayakla anal sekse zorlandım, beş yıllık evliyim. Karılık görevidir diye zorla kabullendim. Şimdi ise bana 'senin organların gevşedi, artık bana zevk vermiyorsun' diyerek dövüp sokağa attı."

Erkeklerin cinsel şiddeti yalnızca eşleriyle sınırlı kalmıyor. Beş kızına cinsel tacizde bulunan baba, çocuklarının gözleri önünde eşine tecavüz etmekle yetinmeyip, kadının vajinasına salatalık sokarak kızlarına izletebiliyor. Bu erkek her cuma namaza giden, çevrede saygınlığıyla tanınan, kızlarını imam hatip lisesinde okutmak isteyen, 'iyi' bir semtte oturan biri, yani "mazbut" bir aile reisi! İçimizden biri!

Kitapta, kadınlara yönelik cinsel şiddetin bir diğer boyutu, eşlerin fuhuşa zorlanması olarak belirlenmiş.

Bir diğer şiddet biçimi de sözel şiddet. Kadınların özgüvenlerini yok etmede en etkili yöntem. Küfür ve hakaretten, takılan aşağılayıcı isimlere kadar, kadının dış görünüşüyle alay etmeden, eğitim düzeyini küçümsemeye kadar geniş bir alanda gerçekleşiyor.

Mor Çatı'ya başvuran şiddete uğramış kadınların ruhsal durumları ana hatlarıyla şöyle belirlenmiş: Had safhada korku, ürkeklik, sessizlik ve çekingenlik, uykusuzluk, bitkinlik, halsizlik, seslere karşı aşırı tepki, baş dönmesi, ayakta duramamak, unutkanlık, umutsuzluk, kendini suçlama, perdeleri açma korkusu, yalnız sokağa çıkamama, çözümsüzlük: "Ya ölüm, ya da başka yolu yok", konuşurken gözle iletişim kuramama, sık sık ağlama krizleri...

Evdeki Terör; Mor Çatı gönüllüsü danışmanların 1990-1995 yılları arası vakfa başvuran bine yakın kadın ve çocuğun tanıklıklarından hareketle yazılmış önemli bir belge. Kadınlara yönelik şiddet, hemen herkes tarafından çok iyi bilinir ve bilindiği oranda görmezlikten gelinir. Çünkü "özel alan"da ve genellikle kadınların "sevdikleri" tarafından uygulanıyor. Bu da; aile kurumunun "mahremiyeti", erkek egemenliğinin korunması ve sürdürülmesi için zorunludur. Sistemin de buna gereksinimi var!

Kitapta; şiddeti patolojik bir olay olarak görmenin, şiddeti kadınlar aleyhine meşrulaştırmaya hizmet edeceği yargısı anlamlı bir yer tutuyor. Kadınlara şiddet uygulamakla, erkeklerin toplumsal kimlikleri arasındaki paralellik; sorunun toplumsal yapılanmadan kaynaklandığını net olarak bize gösteriyor

(Evdeki Terör, Mor Çatı Yayınları, İstanbul, 1996)

Resmi yayınların dışındaki Atatürk

Nesrin TİMUR

27 Ocak 1997 günü kaybettiğimiz ünlü araştırmacı **Sadi Borak**'ın "Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri" adlı kitabı Kaynak Yayınları tarafından yayımlandı.

Sadi Borak, Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri, Kaynak Yayınları, Şubat 1997, 448s.

Sadi Borak bu çalışmayı Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün önerisi üzerine binlerce belgeyi tarayarak hazırlamış, ancak Enstitü, "basılmasını uygun görmeyerek" iade etmiş. Eser, ilk olarak, 1980 yılında Halkevleri Atatürk Enstitüsü'nce basılmış. 12 Eylül döneminde halkevleri kapatılınca, 3 bin adet kitap ortada kalmış ve sonra da "kaybolmuş". Ardından da "Gömülmek istenen yerden çıkarıp tekrar okura sunma" çalışması **Sadi Borak** ve Kaynak Yayınları tarafından başlamış. Ancak **Borak**'ın, bu yeni basımı görmesi ne yazık ki mümkün olamadı.

Borak, 1911 yılı, İstanbul doğumlu. Çeşitli gazetelerde çalışan **Borak**'ın, 20'den fazla kitabı var. Bu kitaplardan bazıları yine Atatürk üzerine: "Atatürk'ün Özel Mektupları", "Atatürk ve Din" vd.

Kitapta, yabancı ülkelerle ilişkiler, birebir yaşanan olaylar ve resmi yayınlarda yer verilmeyen çalışmalar aktarılıyor. Örneğin 1920 yılında Sivaslı kadınlar tarafından Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduğunu ve bunun **Atatürk** tarafından çok takdir edilerek diğer kadınlara da önerildiğini öğreniyoruz. Ayrıca öğrendiğimiz bir başka şey de, bizi çok şaşırtıyor: Kadın Esirgeme Kurumu. **Makbule Eldiniz**'in "Atatürk'le Anılar" kitabından yapılan alıntıya göre 1935 yılında kadınlarla ilgili bir toplantı yapılıyor ve bu toplantıda, Kadın Esirgeme Kurumu'nun adı geçiyor. Varlığından bile haberimizin olmadığı bu kurumun ne zaman kapatıldığını doğrusu merak ediyoruz.

Yine kimi söylevlerinden ve verdiği emirlerden Atatürk'ün politik kriterlerini, izlediği taktikleri ve uluslararası arenada izlediği onurlu ve barışçıl çizgiyi, yaşanan pek çok olayın belgelerinde görebiliyoruz. Ayrıca tuttuğu notlardan ve o dönemde çıkan kimi makalelerden tartışmalarını ve kavramlarını da öğrenmek mümkün oluyor.

Sadi Borak, kitap için çok çeşitli kaynaklardan yararlanmış. TBMM'deki gizli görüşme tutanakları, gönderilen telgraflar, o dönemlerde yayımlanan gazete haberleri ve makaleler, gerçekten de binlerce belgenin tarandığını ortaya koyuyor. Ancak **Borak**, araştırılacak çok daha fazla belgenin varlığından söz ediyor ve kitabının sunuşunda "bir dilek" olarak şunları söylüyor: "Atatürk'ün dilinden ve kaleminden çıkmış düşünce ürünleri ve belgeler, çeşitli kurumlar ve kişilerce ayrı ayrı derlemeler halinde yayımlanmıştır. Bu dağınık derlemelerin bir araya getirilerek yeniden düzenlenmesi, metinlerin, biçim özelliği bozulmadan sadeleştirilmesi ve geniş kapsamlı bir konular dizini de eklenerek yayımlanması artık zorunlu hale gelmiştir."

Ağaçkakan'ın 3. cildi çıktı

1992 yılından bu yana yayımlanan ve ülkemizdeki tek ekolojik dergi olan **Ağaçkakan**'ın 3. cildi çıktı. Kapağında "Ekolojik Aydınlanma" yazan Ağaçkakan cildinde, başlığından da anlaşılacağı gibi, son sayılarında ekoloji ideolojisini oluşturma yönelimi epeyce ağırlık kazanmış.

3. Ciltte yer alan dosya konuları arasında "Bitki Emperyalizmi", "Turizm", "Alternatif Enerji Kaynakları", "Karadeniz" gibi konular var. Dosyaların ve sürekli yazıların yanı sıra güncel politikalar ekolojik perspektifle tartışılıyor ve etkinlik duyuruları ve haberleri de yer alıyor. Yayımlandığı günden bu yana ilan almadan ve sponsoru olmadan, gönüllülük temelinde çıkan ve ayakta kalmayı başaran Ağaçkakan'la iletişim için:

Yazışma Adresi: PK 53 Konak/İzmir. Tel+Faks: (0232) 422 52 40

Konya'da yeni bir sanat dergisi: Çalı

İlk sayısı Şubat ayında çıkan *Çalı Dergisi*, kültür ve sanat alanında Anadolu'dan bir ses olarak yayın hayatına başladı.

Edebiyatın canlı damarının Anadolu'da olduğunu söyleyen ve bu taze kanı edebiyat dünyasına aktarmayı hedefleyen *Çalı Dergisi*, yayıncılığın zor koşullarını şöyle belirtiyor: "Ülkemizde, hele yayın dünyasının başkenti sayılan Cağaloğlu'nun dışında 'taşra' denilen Anadolu'da dergi çıkarmak çılgınlık. Ama umutlarla heveslerle dolu tatlı bir çılgınlık. Dergi dünyasına yabancı olmayan insanlar bilir bu dergilerin hangi özverilerle yayınlandığını. Kutlanmaya değer bir çılgınlık bu."

İlk sayısında öykülerin, söyleşilerin ve şiirlerin yanı sıra, Atatürk'ün sosyo-kültürel görüşleri, Arap edebiyatı, şiir çevrisi gibi konuların da ele alındığı derginin çıkış amacını ise şöyle aktarıyorlar: "Şunu söylemek abartılı bir değerlendirme olmaz kesinlikle. Edebiyatımızın canlı damarı yine de Anadolu'da atıyor. Taze kan bu topraklarda. Çalı bu canlı damarlardan biri. Her derginin ilk sayısında amaçları anlatılır. Biz bunu yapmayacağız. İşte ilk sayının bütün acemilikleri, eksiklikleriyle okuyucu önündeyiz".

Anadolulu *Çalı*'ya, yayın ve edebiyat dünyasına hoşgeldin diyoruz.

Yazışma Adresi: Şerafettin Cad. Zengin İşhanı No:4 Konya. Tel: 353 01 61.

Meslekler ve Sosyoloji

(Zafer Cirhinlioğlu, Meslekler ve Sosyoloji, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1996)

İ. Melih BAŞ

Sosyolojinin bir alt dalı olan meslekler sosyolojisi neredeyse bakir bir alan niteliğindedir. Tıp, hukuk, mühendislik ve eğitim mesleklerinin uygulayıcılarının toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel kökenlerine ilişkin birkaç örneğin dışında bir kapsamlı araştırmaya rastlamak güçtür. **Zafer Cirhinlioğlu**'nun derlediği kitap bu anlamda Türkçe yazına ciddi bir katkı niteliği taşıyor.

Kitap, biçimsel olarak on bölüm ve seçilmiş bibliyografyadan oluşmakla birlikte, iki temel bölüm halinde düzenlenmiş. İlk bölümde işlevselci kuramların konuya yaklaşımlarına yer verilirken, ikinci bölümde işlevselci kuramları eleştiren neomarksist yaklaşımlar yeralmış.

Önsözde, **Cirhinlioğlu**, profesyonellerin rollerinin ilk kez **Durkheim** tarafından incelendiğini fakat asıl ilginin son otuz yılda patladığını söylüyor. Özellikle, İngiltere'de ve ABD'de yapılan çalışmalar bu konunun yaygınlaşmasına ve kendi başına bir alt disiplin olarak ortaya çıkmasına yol açmış. Ancak azgelişmişlik ekonomisi vb. birçok konuda olduğu gibi, bu konuda da azgelişmiş ülkelerdeki profesyonellerin toplumsal uyumu kolaylaştırıcı işlevlerini gündeme getirmişler ve meslek üyelerinin elde ettikleri özel bilgi (esoteric) türü nedeniyle elde ettikleri gücü korumak için mesleki örgütlenmelere gitmişler; mesleki ahlak, mesleki alt kültür vb. hususlar geliştirmişler. Hatta mesleğe giriş bile örgütlenmiş (avukatlık stajları, mali müşavirlik sınavları vb.).

1970'li yıllarda meslekler sosyolojisinde marksist yorumlar da boy göstermiş, örneğin, **Oppenheimer**, **Light** vd. Genel olarak bu yaklaşımlar, profesyonel meslekleri toplumun iyiliği için çalışan özerk, güçlü gruplaşmalar olmadıklarını tam aksine, kapitalist sistem içerisinde varolan tarihsel uzlaşmazlıkların bir devamını simgeledikleri ileri sürdüler. Örneğin, **Ehrenreich**'a göre, profesyonel gruplar, toplumun tümünün çıkarlarını korumayı amaçlayan uzlaştırıcı gruplar değil, yöneten sınıfların çıkarına hizmet eden kölelerdir.

Cirhinlioğlu'nun derlediği kitapta, **Hughes**'tan **Haug**'a farklı yazarların kaleminden çıkan şu bölümler yer alıyor: Meslekler, Meslekler Sosyolojisinde Bazı Sorunlar, Topluluk içinde Topluluk: Meslekler, Doktorlar ve Hukukçular: Meslekler Teorisi Üzerine Bir Yorum, Mesleksel Kontrolun Değişen Doğası, Profesyonelleşmeme, Gelecek İçin Alternatif Bir Hipotez, Profesyonelin Proleterleşmesi, Tıp Mesleğinin Değişen Yanı: Kuramsal Bir İnceleme, Profesyonel-Yönetici Sınıf.

"Profes" sözcüğünün ilk anlamı dinsel bir içerik, "dinsel düzen adına yemin etme" anlamını taşıyormuş kitaptan öğrendiğimize göre. Kitabı okurken "profesyonel bir keyif" alabilirsiniz, tabii profesyonelce okursanız! Salık veririz.

Ekonomiye Sol'dan Bakış

İ. Melih BAŞ

25-26 mart 1995 günlerinde Toplumsal Araştırmalar Vakfı tarafından "Ekonomiye Sol'dan Bakış" adıyla bir sempozyum düzenlenmişti. Daha sonra bu sempozyum konuşmaları *Alan Yayıncılık* tarafından 1996 yılı kapanırken yayınlandı.

Kitabın tanıtım metnindeki şu cümle herşeyi özetliyor: "Katılımcı, üretken, özgür ve sömürüsüz bir toplum için ekonomiye soldan bakmak gerekir."

Sempozyumun üç oturumu, kitabın da üç bölümünü oluşturmuş:1) Dünya ekonomisi içinde Türkiye (panelistleri, **Ergin Yıldızoğlu, Hayri Kozanoğlu, Sungur Savran, Tülay Arın, Ahmet Çakmak**). 2) Türkiye Kapitalizminin Dinamikleri ve Ekonomik Kriz (**Korkut Boratav, Rıdvan Akar, Aziz Konukman, İzzettin Önder, Mustafa Sönmez**). 3) Demokratik ve Katılımcı Bir Ekonomi Arayışı (**Hacer Ansal, İ. Melih Baş, Ahmet İnsel, Nurcan Özkaplan, Nail Satlıgan, Birol Sümer**).

Kitapta ilginç tartışmalar yer almış. Örneğin sosyalist ekonomide taylorizmin yer alamayacağını söyleyen **Hacer Ansal**'ın yanı sıra sosyal demokrat bir parti programı ortaya koyan **Ahmet Çakmak**'ın savları. Küreselleşme eleştirileriyle göz dolduran **Ergin Yıldızoğlu**'nun yanı sıra bu sürecin çelişkilerini vurgulayan **Sungur Savran**'ın finansal sermaye eleştirileri. Yeni dünya düzeni ve uluslararası kuruluşların kalkınma stratejilerini ele alan **Tülay Arın**'ın ardından, global finansal düzen analizleriyle **Hayri Kozanoğlu**'nun 90'ların kriz çözümlemeleri. **Korkut Boratav**, 1994 krizi ve bu krizden çıkarılacak derslerin yanı sıra emek ve sol için alternatif önerilerinde bulunuyor. **Mustafa Sönmez**, Güney Kore örneğinin başarısında devletin rolünün altını çiziyor. **Aziz Konukman**, sağlıklı bir sanayileşmenin olanaklarını irdelerken, **Rıdvan Akar** işçi sınıfı profili üzerinde duruyor; **İzzettin Önder** de kayıt dışı ekonomiyi inceliyor.

Son oturumda ise, **Hacer Ansal** kapitalist emek süreci ve alternatifini ele alıyor; **Ahmet İnsel** katılım ve iktisadiyat ideolojisi ilişkisi üzerinde duruyor. **Melih Baş**, kovboy ekonomisi-uzay gemisi ekonomisi ikilemi ışığında doğa tahribatının endüstriyalist-kapitalist etmenlerini analiz edip, eko-toplumcu ipuçları sunuyor. **Nurcan Özkaplan**, katılım ve sendikal hareket ilişkisini ele alırken, **Nail Satlıgan** özel mülkiyet ve ilgası sorununu irdeliyor. **Birol Sümer** emekçi sektörü ve toplumsal mülkiyet konusunda bir sunuş yapıyor.

Her oturumun soru-cevap bölümleri kitabı renklendiriyor. Kitaptan **B. Sümer**'in bir cümlesi ne denli anlamlı: "Türkiye'de bugün herkesin çalışıp, herkesin yaşayabileceği kaynaklar vardır. Yeter ki bu kaynakları emperyalist sömürüden ve bugünkü kapitalist israftan kurtaralım."

Kum Saati

Firdevs H. GÜMÜŞOĞLU

Kum Saati, yalnızca bir anı kitabı değil, **Nermin Abadan Unat**'ın tarihe tanıklığı. Bu aynı zamanda; Avusturya'nın başkenti Viyana'da başlayıp, Türkiye'de devam eden bir serüvenin öyküsü. "Ülkesini daha ondört yaşında seçen" küçük kızın öyküsü. Onun tek amacı, "öğrenimine devam etmek, kişisel 'bağımsızlığı'nı geliştirmektir. Seçtiği ülkenin, babasının ülkesi olmasından daha öte anlamları vardır onun için: "**Atatürk**'ün ülkesinde kız erkek farkına bakılmaksızın her gencin dilediği okula ücretsiz devam edebildiği gerçeği."

(Kum Saati, Nermin Abadan Unat, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996)

Nermin Abadan Unat; 1921'de Avusturya'lı bir anne ile, İzmir'li bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelir. Çocukluğunun çok kısa bir zaman dilimi İstanbul'da geçer. Babasının ölümü üzerine, annesiyle birlikte Türkiye'den ayrılmak zorunda kalır. Baba topraklarında konuşulan dili bile öğrenememiştir henüz. 1930'ların ikinci yarısında, İzmir'e gelen küçük kızın ilk öğretmeni, İzmir Kız Lisesi'ndeki arkadaşlarıdır. Ona Türkçe'yi, Türk edebiyatını, tarihi öğretirler. İzmir Kız Lisesi'nin ardından Hukuk Fakültesine girer. Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra bir süre gazetecilik yapan, **Nermin Abadan Unat** SBF'ye bağlı Basın Yayın Yüksek Okulu'nun iki kez müdürlüğünü yapar. Bu kuruma giren ilk kadın akademisyen! 1989'da SBF'den emekli olan **Abadan-Unat**, Boğaziçi Üniversitesi ve İÜ Kadın Araştırma Merkezi'nde dersler vermektedir. Çeşitli dillerde yazılmış çok sayıda kitap ve makalenin de sahibi olan **Nermin Abadan Unat**; bugün yaşamını şöyle değerlendiriyor: "Mücadelem çetin koşular altında geçti, fakat buna değdi, seçtiğim ülke bana insan olmanın olanaklarını sundu."

Kum Saati Cumhuriyet tarihine ve kadınların tarihine merak duyanların ilgiyle okuyacakları bir kitap.

Octavio Paz'dan bir oyun

Nesrin TİMUR

Ünlü Meksikalı şair-romancı **Octavio Paz**'ın tek tiyatro oyunu "Ölüm Çiçekleri" (Rappaccini'nin Kızı), **A. Cengiz Büker** tarafından İspanyolca'dan dilimize çevrildi. Öyküdeki olaylar ve kişiler gerçeküstü bir düşsellik içinde verilmiş. Zaten oynunun, ağızdan ağıza yayılan bir halk masalından alınarak şiirsel bir dille yazıldığı belirtiliyor. Meksika tiyatrosu, yerel kültür ile kilisenin çatışmasıyla gelişmiş. İspanyol etkisindeki tiyatro ilk çıkışında, hıristiyan öğretisini yayma amacı taşımış ve yerli kültüre baskı uygulamış. Ancak süreç içinde sansürün kalkması ile kendine özgü bir Latin Amerika tiyatrosu haline dönüşmüş. Tüm bu süreçte yerli kültürün (kızılderili) yokolmadığı, gelenekler, söylenceler ve türkülerle devam ettiği ve Çağdaş Meksika Tiyatrosunu oluşturduğu kitapta belirtiliyor. Nitekim, oyunun baş aktörlerinden olan doktor Rappaccini'nin, tüm doğa ve yaşamsever görüntüsüne ve felsefi gelişmişliğine karşın, bilgilerini yoketme yani öldürme doğrultusunda kullanması, yerli kültürün Batılı'ya bakışını yansıtsa gerek. Yaşamın diyalektiğini destanlaştıran anlatılar, Paz'da epik, düşsel ve dramatik anlatımla yer almış. Ölüm-yaşam, aşk-nefret, yaratmak-yoketmek gibi karşıtlar çatışmasını, bu masalımsı hikayede keyifle okumak mümkün.

(Ölüm Çiçekleri, Octavio Paz, Çev.: A. Cengiz Büker, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 1996)

Suyun sırrı

Hiç yağmur damlalarına ya da masanın üzerine damlattığınız bir damla suyun aldığı şekle dikkat ettiniz mi? Yağmur damlasının şekli nasıldır? Evet mükemmel kürellerle karşılaştınız değil mi? Sanki onlara bu şekil veren görünmez şeffaf bir balon var gibi. Onları bu şekilde bir arada tutan kuvvetli bir kuvvet var. Bu kuvvetin adı Yüzey gerilimi.

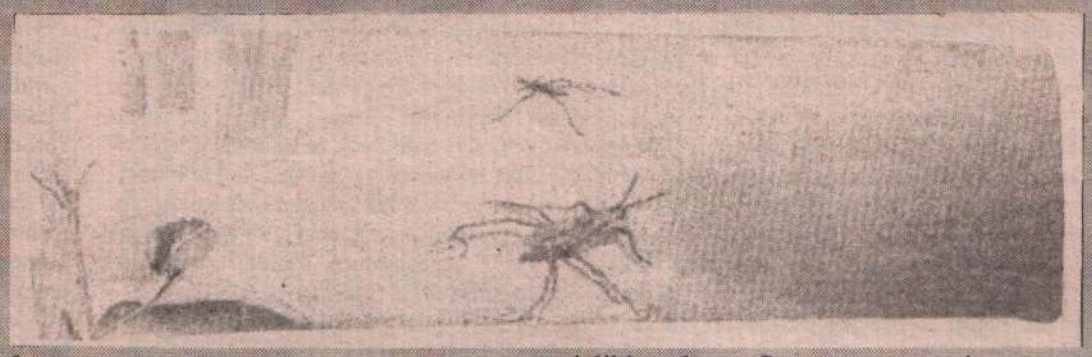

Bazı su böcekleri batmadan suyun üzerinde nasıl yürür? Bizi taşımayan su onları nasıl olur da taşır. Doğru onlar bizden daha hafif. Fakat onların da bir ağırlığı yok mu? Demek ki su yüzeyinde onların ağırlığına da karşı koyabilen ve onların batmamasını sağlayan bu kuvvet, onlar için suyun yüzeyinde adeta bir halı oluşturuyor.

Yağmur yağıyor. Eyvah şemsiyenizi unuttunuz. Yolu yok ıslanacaksınız. Şemsiyenizin üzerindeki, sizi ıslanmaktan koruyan kumaş sizce su geçirmez mi? Hayır değil. Şemsiyeler de sıradan kumaşlardan yapılmakta. Kumaş dokunurken kumaş lifleri arasında küçük delikler oluşur. Suyun yüzey gerilimi sayesinde, su molekülleri bu boşlukları doldurup, bir kılıf gibi davranarak, yağmurun bu deliklerden sızmasını önler. Bundan sonra yağmurda şemsiyeyle dolaşırken işleri kolaylaştıran yüzey gerilimini unutmayın.

Peki tüm bitkilerin topraktaki suyu nasıl nasıl yapraklarına kadar ulaştırıyor. Onların da gövdelerinde sizin kolanızı içerken kullandığınız pipetlere benzeyen bir sitem kullandıklarını biliyor musunuz? Suyun yüksek yüksek ağaçlara ulaşması yani yükselebilmesi suyun yüzey gerilimine bağlıdır. Aslında her sıvının kendine özgün bir yüzey gerilimi vardır. Suyun yüzey gerilimi daha az ya da daha çok olsaydı, doğada problemler yaşanırdı. Nasıl mı? Ağaçlar uzayamaz bodur kalırlardı.

Bardağın ağzındaki su tepesi

Malzeme: 2 adet bardak (aynı), 10-15 tane metal para, su, deterjan.

Yapılışı: Bardaklardan birinin ağzına kadar su doldurun. Metal paraları teker teker bardağın kenarından hafifçe içine bırakın. Suyu taşırmadan kaç tane para atabildiniz? Şimdi de diğer bardağı ağzına kadar, 1-2 damla deterjan katılmış su ile doldurun. Teker teker bu bardağa da metal para atmaya başlayın. Suyu taşırmadan kaç tane para atabilirsiniz.

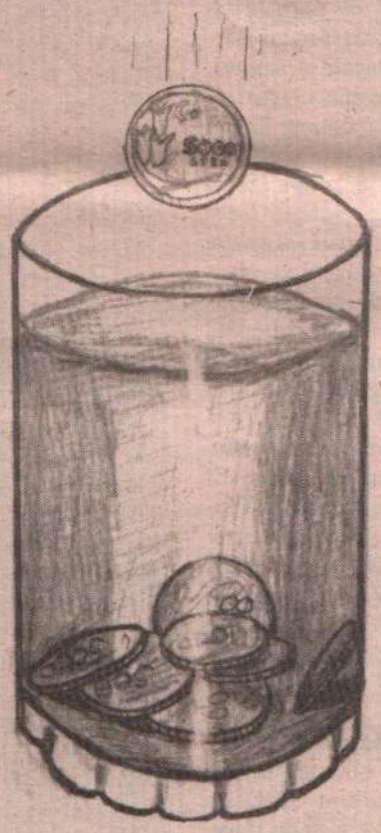

Açıklama: Su molekülleri birbirlerine kuvvetli bağlarla bağlanmışlardır. Bardağın içindeki su molekülleri birbirlerine her taraftan bağlıdır. Üst kısımda su olmadığından yüzeydeki su molekülleri alt kısımlarından diğer molekkülleri sıkıca tutar. Molekülleri arasındaki bu kuvvetli bağlar, bardağın içine para atıldığında suyun yüzeyde gerilmesini sağlar ve bardağın ağzında tepe oluşur. Eğer suyun hacmi para atarak çok fazla artırılırsa yüzey gerilimi suyu tutmaya yetmez ve su taşar. Suya deterjan kattığımızda ise yüzey gerilimi azalır ve normal suya oranla deterjanlı suyu taşırmadan çok daha az para atılabilir.

Deney adı: Birleşen kibritler

Malzeme: Kibrit çöpleri, geniş ağızlı bir kap, su, 1 adet kesme şeker.

Yapılışı: Kibrit çöplerini, yanıcı uçları kabın çeperlerine bakacak şekilde su dolu kaba daire şeklinde aralıklı olarak yerleştirin. Çöplerin merkeze dönük uçlarının birleşmemesine, ortada bir boşluk kalmasına dikkat edin. Kesme şekeri, kibrit çöplerinin tanımladığı dairenin boş bırakılan orta noktasına ve su yüzeyine değdirin. Kibrit çöplerinin ortaya, kesme şekere doğru hareketlendiklerini göreceksiniz. Deneyi kesme şekeri yerine başka emici maddeler kullanark çeşitlendirebilirsiniz (sünger, mukavva, vb.).

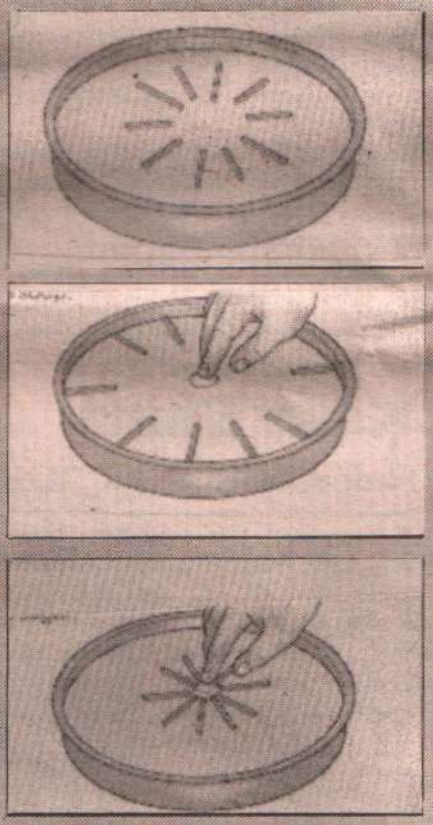

Açıklama: Şeker suyu emen ve bu sayede suya karışan bir maddedir. Dolayısıyla ile değdiği noktada suyun yüzeyinde şekere doğru bir su hareketi gözlenir. Bu da kibritlerin ortaya toplanmaları ile sonuçlanır.

Deneyin adı: Su gülü

Malzeme: Üzerinde çiçek şekli bulunan kağıt şablonlar, maks, renkli kalem, kap, su.

Yapılışı: Kağıttan çiçek şeklini kesin ve şeklin arka tarafını renkli kalemler ile boyayın. Çizgili yerden içe doğru katlayın. Gülü suya koyun ve yapraklarının yavaş yavaş, tıpkı bir çiçek gibi açıldığını görün.

Açıklama: Su, bitkilerin beslenebilmeleri için gerekli etmenlerden biridir. Su olmadan hiçbir bitki gelişemez. Bitkiler kendileri için gerekli olan suyu, topraktaki emici tüyleri aracılığı ile alırlar. Sonra, gövdelerinden yapraklarına ulaştırırlar. Suyun içinde erimiş olarak bulunan besinleri de böylece yapraklarına ulaşurmış olurlar. Kağıtlar büyük oranda bitkisel maddelerden oluşur. Su molekülleri arasındaki yüksek çekim kuvvetinden dolayı kılcal olarak adlandırılan borucuklardan yukarı çıkar. Kağıt, su ulaştığında aynen solmuş bir bitkinin canlanması gibi yukarı doğru kalkar ve uçları bir gülü andırır.

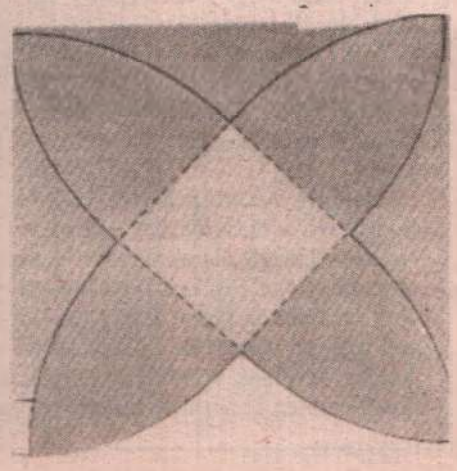

Doğa Güncesi

Hayvanlar dünyasında yavru bakımı

Şempanzeleri çok seviyorum. Onlara yakınlığım nedeni, genetik olarak %99 benzerliğimizden, akrabalığımızdan değil, onların doğal ortamlarından alınarak sirklerde, laboratuvarlarda şaklaban olarak kullanılmasından hiç değil. Onlardan çok şey öğrendiğimizden, çok şey öğrenebileceğimizden... Küçük bir örnek: Bilginler şempanzeleri gözlerken, onların hastalıklarda ve yaralanmalarda kullandıkları şifalı bitkileri keşfetmişler.

Ama yine de şempanzeler sirklerde aldatıcı bir görünüşle sergileniyor. Bu yapay eğlencelere hiç gerek yok. Gerçek ve eğlenceli sirkler doğanın kucağında. İnanın bana okuduklarınıza inanamayacaksınız. Eğlenceli Hayvanlar Sirki başlıyor!

ŞEMPANZELER

Sevgili şempanzenin gerçek adı Pan troglodytes. Memeliler sınıfının bizim de içinde bulunduğumuz Primatlar takımının bir üyesi. Adı Yunan mitolojisinden geliyor: Sürünün, ormanların, "Otlak Tanrısı". Ağaçlara öyle kolay tırmanıyor, bir ağaçtan diğerine atlıyor ve yerde bir ellerinde besin, diğer kol ve ayaklarıyla öyle güzel koşuyorlar ki, isimlerini doğruluyorlar. Afrika'daki tropik ormanlarda, tropik bozkırlarda 10-24 kilometre karelik alanlarda, yaklaşık 50 birey içeren gruplar halinde yaşıyorlar. Grupta dişi ve erkek bireyler, anneler ve yavruları yer alıyor. Grup olmanın avantajlarından biri de daha kolay besin bulmaktır. Şempanzeler bitkilerin meyve, yaprak ve kökleriyle, böcekler, kuşlar ve kuş yumurtaları ile besleniyorlar. Bazıları domuzları ve bazı küçük kuyruksuz maymunları yiyor. Her gün, besin aramak için 1-5 kilometre karelik alanı dolaşıyorlar. Geceleri her şempanze yerden 7,5-9 metre yukarıya, ağaçlara, sarmaşıklardan ve dallardan bir yatak yapıyor.

Şempanzelerin ses, birbirlerine dokunma, birbirlerini tımar etme, duruş, yüz ifadesi gibi iletişim çeşitleri kullanmaları sosyal davranışlarını yansıtıyor. Bu davranışların gelişmesinden, erginliğe kadar devam eden anne-yavru ilişkisi etkili oluyor. Anne yavruyu emziriyor, besliyor, koruyor. Nereye giderse yavruyu da yanında götürüyor. Bebekken annesinin göğsüne asılan şempanze, büyüdükçe annenin sırtına biniyor. Yavru şempanzeler çevrelerindeki aletleri kullanılmasını annelerine bakarak, taklit ederek öğreniyorlar.

Bir belgeselde izlemiştim. Şempanzeler taşlar ya da ağaç dallarıyla ceviz kırıyorlardı. Yavrular annelerini seyrediyor, kucaklarına gidip ceviz istiyorlardı. Sonra onlar da ceviz kırmayı denediler. İki-üç seferden sonra bu iş öğrenmişlerdi.

ANNE-BABA YAVRU İLİŞKİLERİ

Anne-baba çiftleşen ve yavruları olan dişi ve erkektir. Ebeveynler yavrularını korur ve besler ve onları tek başlarına yaşamlarına devam edene kadar bakarlar. Özellikle Memeliler'de ebeveyn-yavru ilişkileri tipiktir. Sürü halinde yaşayan kurtlarda çiftlerin ölünceye kadar ayrılmamak üzere birleştikleri görülmüştür. Yavrularına özenle bakarlar. Baba kurt yakaladığı avı tıka basa yedikten sonra yaşadıkları mağaraya döner ve yediklerini kusar. Bu yarı sindirilmiş besini dişi ve yavrular yer. Daha sonra toplulukla birlikte ava çıkarlar. Yavrular ebeveynlerini seyrederek avlanmayı öğrenirler.

Dişi funda tavşanı yerde kazdığı derin olmayan yuvayı yavruları için hazırlar. İçini otlar ve göğsünden kopardığı tüylerle kaplar. Yuvadan ayrılacağı zaman üstünü otlarla dikkatle örter. Yuva o kadar küçüktür ki, anne tavşan içeri giremez. Yavrular süt emmek için yukarı tırmanırlar. 15 günlükken dışarı çıkan yavrular gündüz yuvaya yakın yerde beslenirler. Uç haftalıkken yuvadan ayrılırlar.

Bazı hayvanlarda yavru için hazırlıklar önceden başlar. Kuşlar yumurtalarını korumak ve sıcak tutmak için günlerce kuluçkaya yatarlar. Yumurtadan çıkan yavrular bakıma muhtaçtır. Ebeveynler yavruları besler, sonra onlara uçmayı öğretirler. Kutuplarda yaşam çetindir. Erkek penguen yumurtayı bacakları arasında korur. Bu sırada beslenemez, yaşamı için gerekli enerjiyi vücudundaki yağları yakarak sağlar. Yumurtadan çıkan yavruyu dişi besler. Yavrular ebeveynlerin bacakları arasında sıcak ve korumalı yaşamlarına devam ederler, taa ki büyüyünceye kadar.

Yumurtayla çoğalan timsahlarda da çiftleşmeden sonra hazırlıklar başlar. Erkeğin seçtiği yavru büyütme alanında dişi kuma çukur kazar. Yumurtalarını bırakır ve üzerini örter. Yumurtadan çıkma zamanı gelince yavrular tiz bir sesle bağırırlar. Dişi hemen kumu açar ve özenle yavrularını ağzına alarak suyu götürür, bir süre yüzer. Baba da eşine yardım eder. Daha sonra yavrulara nasıl avlanacaklarını öğretirler.

İki yaşamlılarda erkek ebe kara kurbağası, çiftleşmeden sonra yumurtaları toplar ve bunları arka ayakları üzerinde birbirine yapıştırır. Nereye giderse yumurtaları da götürür. Yavrularını yumurtadan çıkma zamanı gelince kurbağa bir süre suda yüzer ve iribaşların yaşam serüvenine başlamalarına izin verir.

Balıklarda da yavru bakımına rastlıyoruz. Bir tür dişi balık bir tehlike belirince ağzını açar. Çok sayıdaki yavru tehlike geçinceye kadar annenin ağzında saklanırlar.

Çok yavrulayanlar ile az yavrulayanlar arasındaki ayrım ilginçtir. Çok yavrulayanlar yavruları ile ilgilenmezler, yavrularını çok azı hayatta kalır. Bu sebeple omurgasız hayvanlarda yavru bakımı pek görülmez. Sosyal yaşayan böceklerde, karıncalar, arılar ve termitlerde yavrular özenle bakılır, beslenir. Akreplerde annenin içinde yumurtadan çıkan yavrular, ilk kabuk değişimini yapana kadar annenin sırtında yaşarlar.

YAVRU DÖNEMİNDE NE YAPILIR?

Yavrular ebeveynlerinin bakımı ve korunması altında kendilerin bakmayı ve korumayı öğenirler. Bu sırada özellikle yüksek hayvanlarda, yavrular çoğunlukla oyun oynarlar. Örneğin kaplan yavrularının oyunları, birbirleri ile didişmeleri, atlayıp zıplamaları, koşmaları onlara sonraki yaşamlarında avlanmaları için gerekli beceri ve alıştırmalar sağlar. Oyunun amacını bir çocukşiir de çok güzel açıklıyor:

Oyun oynar çocuklar/ Kuşların işi uçmak / Çiçeğin işi kokmak Çocukların işi de / Öğrenerek oynamak.

KAYNAKLAR

1) Miracle of Life Lionel Bender, Crescent Books, 1992.
2) Yaşadığımız Dünya, David Attenborough, İnkılap Kitapevi, 1985.
3) Hayvanlar Ansiklopedisi, Cilt 5., Dr. L. Harriso Matthews FRS, Bateş AŞ. 1979.
4) Şiir: Sennur Sezer.

"Çocuk ve Bilim" sayfası, BİLİMCE A.Ş.'nin katkılarıyla hazırlanmaktadır.

Bilimce Bilimsel Etkinlikler A.Ş. Kıbrıs Sok. 28/1 A. Ayrancı/ Ankara Tel: (0312) 468 83 04 - 468 83 05 Fax: (0312) 468 83 06

İnsan bağışıklık sistemi olan fareler

İnsan dokusu içeren fareler, ölümcül bir karaciğer hastalığı olan hepatit B'ye yakalananlar için yaşam kurtarıcı olabilecek antikorlar üretiyorlar. Bu farelerden ayrıca, değişik hastalıklara karşı kullanılacak pek çok ilacın etkililiğinin denenmesi amacıyla da yararlanılabilecek.

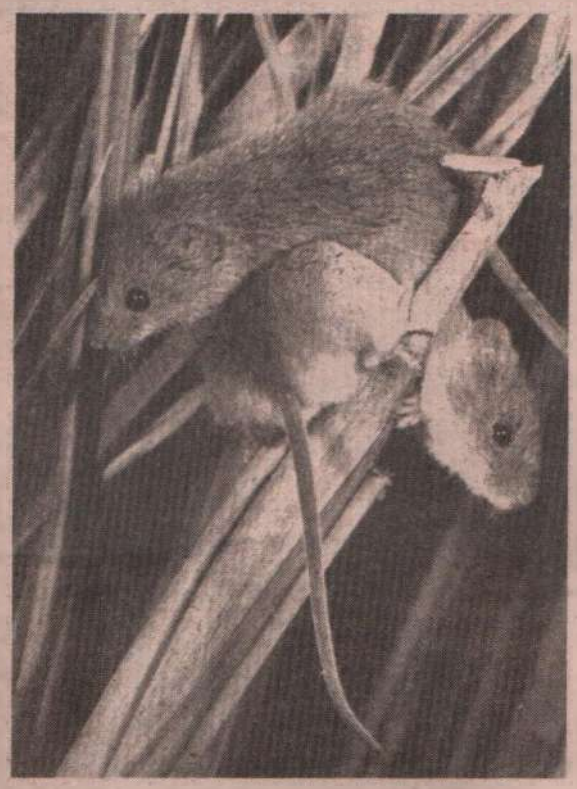

Kendi dokusu dışında, başka farelerin kırmızı kan hücreleri ve insan dokuları olmak üzere üç ayrı kaynaktan dokular içermeleri nedeniyle bu farelere "trimera" adı veriliyor. Önce bağışıklık sistemleri zayıflatılan bu farelere insanlardan alınan beyaz kan hücrelerinin aşılanmasıyla, insan bağışıklık sisteminin aynısı oluşturuluyor. Özellikle belli hastalıkları başarıyla atlatmış olan insanlardan alınacak beyaz kan hücreleri, virüsle daha önce karşılaşmış olduklarından daha hızlı yanıt verebilecekler. Hepatit B tedavisi için Trimera'lar aracılığıyla üretilen antikorlar, önümüzdeki yılların başlarında İsrail'deki Hadassah Hastanesinde denenecek.

(New Scientist, 22 Şubat 1997)

Kozmolojinin en önemli paradoksu çözümleniyor

Avrupa Uzay Ajansı'nın Hipparcos adlı uydusu, astronomların kozmik uzaklıkları hesaplamak için kullandıkları yöntemde bir hata olduğunu saptadı. Ve bu saptama, astronomlar arasında üzüntü yaratmak bir yana, kozmolojinin en önemli paradokslarından birinin çözümlenebileceği umudunu ortaya çıkardı. Bilim Gündemi'nde daha önce de tartışılan bu paradoks, evrenin yaşının, en eski yıldızlarınkinden daha küçük olarak hesaplanmasından kaynaklanıyor.

Dünya üzerindeki teleskoplara göre yıldızların uzaklıklarını daha doğru ölçebilen Hipparcos'daki teleskobun verileri değerlendirildiğinde, uzaklık ölçümünde kalibrasyon için kullanılan Cephid'lerin uzaklıkları yeniden belirlendi. Sonuçlar Cephid'lerin sanıldığından daha uzakta ve dolayısıyla daha parlak olduklarını ortaya koydu.

Bu bilgiler ışığında, yaşları evrenin yaşıyla karşılaştırılan yıldızların düşünüldüğünden daha uzakta ve parlak oldukları, dolayısıyla sanıldığından daha genç oldukları ortaya çıktı. Bu yıldızların yaşlarının 15 milyar yerine 11 milyar olduklarının hesaplanmasının yanı sıra, yeni verilerin gözden geçirilmesiyle evrenin yaşı 10-12 milyar yıl olarak bulundu. Astronomlar bu sonuçları, potansiyel olarak kozmolojinin yakın geçmişinin en önemli bulguları olarak değerlendiriyorlar.

(New Scientist, 22 Şubat 1997)

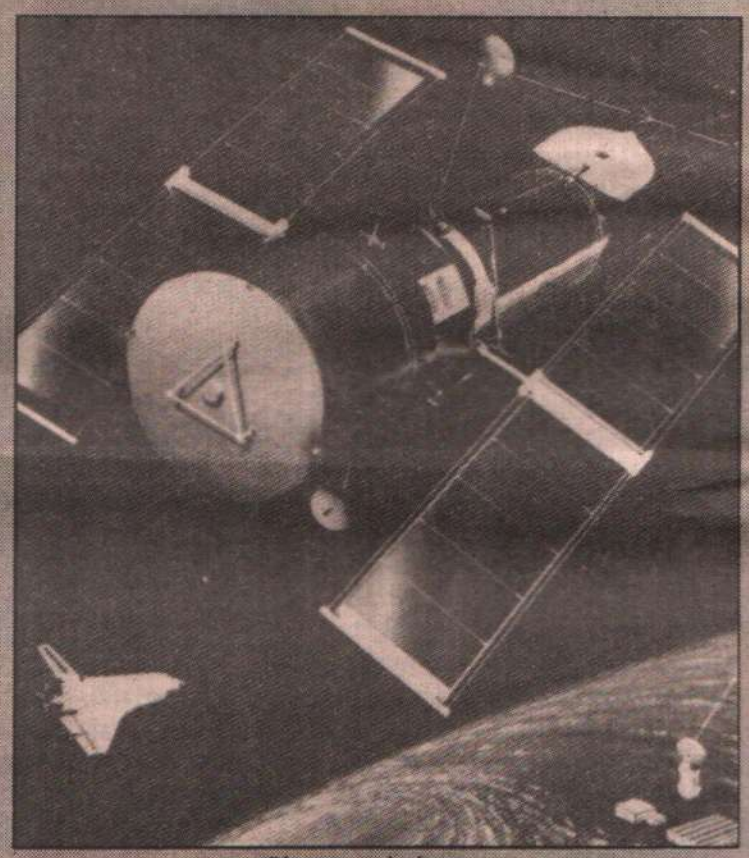

Bir uzay teleskopu.

Uzun Yürüyüş'ün erken başlangıcı

İnsanlar Güney Amerika'ya bundan en az 12.500 yıl önce, yani antropologların düşündüklerinden 1000 yıl önce varmış olmalılar. Yirmi yıldır süren ayrıntılı araştırmaların ortaya çıkarttığı bu sonuçlar, insanlığın Amerika kıtasındaki tarihinin yeniden düşünülmesini gerektiriyor.

Güney Amerikalı mı, Asyalı mı?

Kentucky Üniversitesi'nden **Tom Dillhay**, yirmi yıl önce Şili'de kendisini bu sonuca ulaştıran verileri bulmuş, ancak diğer bilginleri düşüncesinin doğruluğuna inandıramamıştı. Bu yıl bölgeye götürdüğü bir uzman grubunun verileri yeterli bulması ile 12.500 yıl öncesi kabul edilen bir tarih oldu.

Antropologlar, Sibirya'dan gelen göçmenlerin son buzul çağında, o zaman kuru bir tundra olan Bering Boğazı yoluyla Kuzey Amerika'ya geçtiklerini düşünüyorlar. Buradan sonra buzullar nedeniyle bir süre için güneye doğru gitmek mümkün olmamıştı. Bu konuda bilinmeyen, ne zaman geçitlerin oluşup güneye doğru hareket edilmesine olanak oluşturduğudur. Diğer bir deyişle, bin yıl kadar sürdüğü tahmin edilen bu "uzun yürüyüş" sürecinin ne zaman gerçekleştiği bilinmiyor. Eski bulguların ışığında Şili'ye 10.000 yıldan daha eski bir tarihte varılmamış olması gerekiyordu. **Dillhay**'in bulguları, antropologların birşeyleri gözden kaçırmış olabileceğini düşündürüyor. Buzul çağının sona ermesinden beri deniz seviyesinin 100 metre yükselmiş olması bu durumu açıklayabilir: Eski yerleşim yerleri şimdi su altında kalmış olabilirler.

(New Scientist, 22 Şubat 1997)

İnsan beyninin evrim yolunun sonu

Ipswich BT laboratuvarındaki araştırmacılar beynin bilgi işleme kapasitesini modellediler ve beynin büyüklüğü ve sinir hücrelerinin sayısı ile bu hücreleri besleyen kan damarları arasındaki hassas denge nedeniyle beyinde artık büyük (esaslı) bir ilerlemenin olanaksız olduğunu buldular. Maksimum bilgi işleme kapasitesine ulaştığımızı ya da en iyi ihtimalle bunun yüzde 10 üzerinde olduğumuzu iddia ediyorlar.

Beynin büyüklüğü zekâ için zayıf bir gösterge olarak kabul edilirken beyin hücrelerinin ve bu hücreler arasındaki bağlantıların sayısı önemli bir göstergedir. İnsan beyni hayvanlar içinde en karmaşık yapıya sahip olanıdır: 10^{14} bağlantıyla (synapes) birleştirilmiş 10^{11} ile 10^{11} arası sinir hücresine sahiptir. Büyüklük ve karmaşıklık bakımından insan beynine en yakın yaratıklar balinalar ve yunuslardır. Vücudun büyüklüğü ile orantılandığında insan beyni şempanze beyninin üç katıdır. Şempanzeler insan beyninde varolan ve bilinç, yüksek düşünme işlemlerinin merkezi olduğu sanılan derin korteksten yoksundurlar.

BT laboratuvarı İleri Uygulamalar ve Teknolojiler bölümünde **Peter Cochrane** ve çalışma arkadaşları beynin daha fazla bilgi işlemek ya da daha verimli çalışmak için geçirebileceği farklı evrim yollarını incelediler. Daha büyük beynin, kalplerimizin artan ihtiyacı karşılamak için daha fazla kanı daha yüksek basınçla pompalayacak şekilde evrimleşebileceğinden, teorik olasılık olarak söz ediyorlar.

Ancak, işlem gücünde belirgin bir artış sağlamak için sinir hücrelerinin aksonlarının varolandan daha geniş olması ve böylece sinyal iletiminin hızlandırılması gerekir. Bunun sonucunda ise aksonların çevresindeki yalıtımın artırılması ve daha fazla kan sağlanması gerekecek. Sonuçta bütün bunlar beyinde fazladan (ekstra) yer kaplayacak ve daha fazla akson için az yer kalacaktır.

Araştırmacılar, şu anda beyindeki kimyasal sinyallerin bir sinirden diğerine olası en yüksek hızda iletildiğine işaret ediyorlar. Beyin büyüdüğünde verim düşecek ya bu da işlem gücünün artmasını sınırlayacaktır. BT takımının diğer bir elemanı **Chris Winter** sinir hücreleriyle kan damarları arasındaki beynin evrimleşmesi sonucu kurulmuş ince dengeyi geliştirmenin çok zor olacağını belirtiyor ve ekliyor: "Beynin evrimsel olarak mümkün olan bir gelişme (ilerleme) yolu yoktur."

Durhan Üniversitesi'nden biyolojik antropoloji öğretim üyesi **Robert Barton**, bu yeni çalışmayı ihtiyatla karşılıyor. Ama, araştırmacıların beyni homojen bir sistem olarak incelemelerinin haksızlık olduğunu belirtiyor: "Bilgi işlemenin tüm beyin tarafından yapıldığını varsayıyorlar oysa bu her zaman geçerli değildir."

Burton ayrıca araştırmacıların, bilgi işleme ve akılcı kararlar verme yeteneklerimizi geliştirmemize yardımcı olabilecek, beyinde evrim sonucu oluşması mümkün yeni yapıların ya da varolan yapı içerisinde özelleşmenin varlığını yadsıdıklarına işaret ediyor.

(New Scientist, 25 Ocak 1997)

Sarımsak kokusu için iyi haber

Sarımsak, uzun zamandır doğal bir ilaç olarak biliniyordu ve kandaki kolesterol seviyesini düşürdüğü bulunmuştu. Ancak araştırmacılar metabolik mekanizma üzerinde farklı düşüncelere sahipler.

Avusturya Innsburck Üniversitesi'nden bir grup, sarımsak kokusunun kalıcılığının bitkinin kendisinden değil vücudun metabolizmasındaki bir değişmeden doğan kandaki bazı kimyasal maddelerden kaynaklandığını buldular. Araştırmacılar sarımsağın sırrının bu olabileceğini belirtiyorlar.

Werner Lindenger ve arkadaşları, sarımsak yemiş insanların 30 saat sonra nefeslerindeki uçucu organik bileşikleri incelediler. Ezilmiş sarımsaktan çıkan güçlü (ağır) kokulu sülfit ve disülfit seviyelerinin sarımsak yendikten kısa bir süre sonra düştüğünü buldular. Ancak üç bileşiğin -alil metil sülfit, dimetil sülfit ve aseton- en yüksek seviyelerine uzun bir süre sonra ulaştıkları ve 30 saat sonra bile yüksek miktarlarda bulundukları saptandı.

Lindenger bu yüksek seviyenin sarımsağın vücutta yarattığı metabolik değişmelerin bir sonucu olduğuna inanıyor. Asetonun kanda kolesterol gibi bazı birçok şişmanlatıcı bileşiği azaltıcı bir özelliğe sahip olduğu biliniyor. Ezilmiş sarımsağın verdiği aseton miktarının (milyarda 10), sarımsak yedikten bir gün sonra nefesteki en yüksek miktarından (milyonda 5) çok düşük olduğuna işaret ediyor.

(New Scientist, 25 Ocak 1997)

Bitkiler de birbirleriyle "konuşuyorlar"

New Jersey'de Rutgers Üniversitesi'nden araştırmacılar, bazı bitkilerin salgın hastalıklarla karşılaşınca havada iletilebilen sinyaller ürettiklerini buldular. Metil salisiklat adlı uçucu bir sıvı olan bu sinyal, çevredeki diğer bitkiler tarafından algılanıyor ve savunmaya geçmelerine neden oluyor.

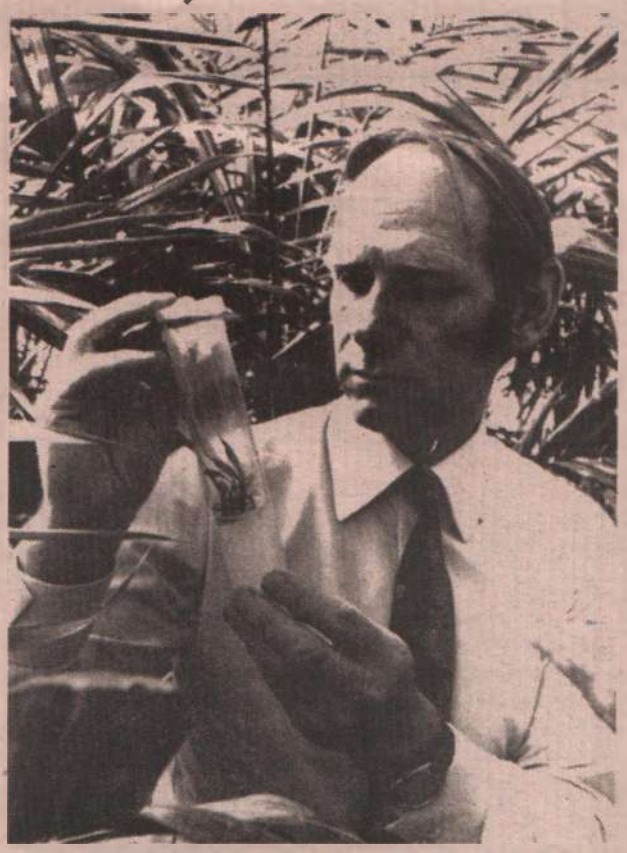

Deneyler sırasında Tütün Mozaik Virüsü ile enfekte edilen tütün bitkileri, metil salisiklat ve bazı antimikrobiyel proteinler ürettiler. Bu bitkilerin bulunduğu odadan sağlıklı bitkilerin olduğu diğer bir odaya hava pompalandığında, sağlıklı bitkilerin de salisiklik asit ve aynı antimikrobiyel proteinleri ürettikleri görüldü.

(New Scientist,22 Şubat 1997)

Dr. Veysel YILDIZ — Bridç

Öyküsü olan bir el

Ulusal takım seçmesi çeyrek finalden itibaren 7-12 Şubat tarihleri arasında İstanbul'da yapıldı. Aşağıdaki el turnuvanın yarı finalinde Atalay takımı ile San takımı arasında oynandı.

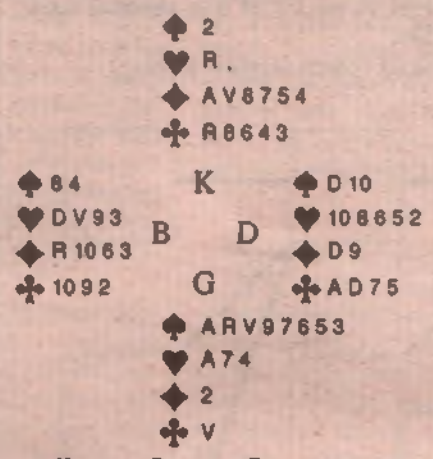

B	K	D	G
Gezginer	Falay	Doğan	Ekinci
-	-	-	Pik
Pas	2 Karo	Pas	3 Pik
Pas	3 SA	Pas	4 SA
Pas	6 Trefl	Kontr	6 Pik...

Masa perdeliydi ve Güney'le Batı ve Kuzey'le Doğu birbirini görebiliyordu. Güney'de oynayan **Orhan Ekinci** kendi 4 SA deklarası içinn Batı'da oynayan, **Selim Gezginer**'i uyarmış ve bunun as sorusu olduğu açıklamasını yapmıştı. Kuzey'deki **Faik Talay** ise aynı konuşma için solundaki **İrfan Doğan**'a, bu konuşmanın "kantitatif" olduğu uyarısını yaptıktan sonra pas geçilebileceğini bildirmiş bununla birlikte 6 trefle sıçramıştı.

Güneyden oynanan 6 pike trefl 10'lu atağı geldi; küçük D ve V. Doğu, kendisine yapılmış olan açıklamanının da etkisiyle ("kantitatif" yapan elde tek olmaması gerektiği düşüncesiyle) trefl ası da çekince kontrat gerçekleştirildi. Bunun üzerine savunma hakeme başvurdu. Hakem savunma tarafının "zarar gördüğü"ne kanaat getirdiğinden, skoru 6 pik -1 olarak düzeltti. Bu kez Kuzey- Güney tarafı hakem kararına itiraz ederek apel komitesine başvurdu. Benim de içimde yer aldığım apel komitesi iki defa toplanarak, kontratın hiç batan bulunmadığından hem tam yazılmasına, öte yandan vasat bir oyuncunun (Ekinci çok usta bir oyuncudur) kontratı gerçekleştirmesinin kolay olmadığı göz önünde bulundurularak hem de 1 battı sayılmasına karar verdi! Böylece pratik olarak el, 4 pik oynanmış sayılmış oldu.

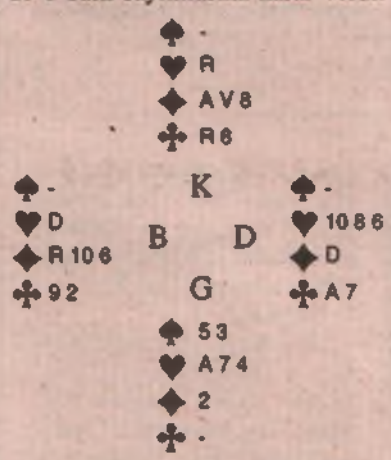

Doğu, trefl D ile kazandıktan sonra en iyi ve tek doğru savunma hamlesi olarak koz oynamış olsaydı güney kazanacak ve 6 koz çekmiş olacaktı:

6 kart kala savunma bu kartları tutuyor olmalıdır. Bu durumda, güney, 1-9'lu trefli batıya plase edip R kör ile yere geçip R trefl oynarsa, batıyı trefl 9'lu ile karolar arasında sıkıştırır; 2- bir koz daha oynarsa batı kör D'ı atar, yerden karo 8 ve Doğu trefl A'ı beklemek zorunda kalır.

CESARETİ AKILLA BİRLEŞTİRMEK

İki yıl önce İzmir'de yapılan Ulusal takım seçmesi çeyrek finali, meslektaşım Dr. **Haldun Vahapoğlu** ile ilk kez o turnuvada oynuyoruz.

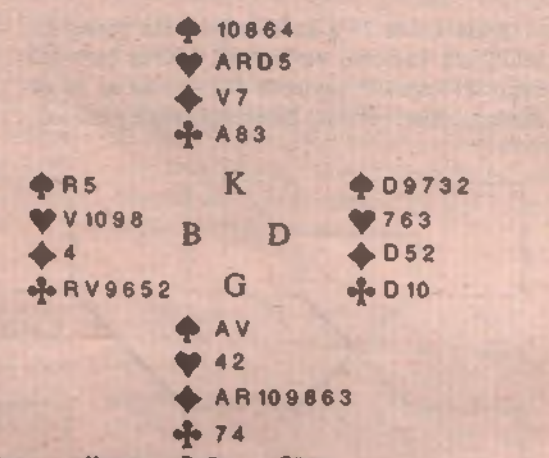

Batı	Kuzey	Doğu	Güney
-	-	-	1 Karo
2 Trefl	3 Trefl	Pas	4 Karo
Pas	4 Kör	Pas	4 pik
Pas	5 Trefl	Pas	5 SA
Pas	6 Trefl	Pas	7 Karo!

Haldun Kuzey'de oynuyordu ve bu sekansta negatif kontr kullanmadığımızdan 3 trefl "cue-bid"ini uygun bulmuştu. Ben karo tutuşu olması gerektiği düşüncesiyle 4 karoyu sıçradım. 4 kör ve 4 pik konuşmaları ile o renklerde kontrol gösterdikten sonra **Haldun** 4 SA ile anahtar kart sorma yerine trefl asını göstermeyi tercih etti. Burada 5 SA klasik olarak koz onörleriyle ilgili bir soru konuşmasıydı.

Haldun 6 trefl ile koz damını reddetti; fakat 10 saydığımızı ve yeterli eli bulabileceğimizi umarak 7 karoya yükseldim.

Batı küçük trefl çıktı. Konuşmalar esnasında Doğu'nun 3 trefliden sonraki pası için uyarı gelmiş ve Doğu'da bir trefl onörü bulunduğu açıklaması yapılmıştı. Ası girdim. Karodan 7 el yapsam bile ancak 12'ye ulaşabilecektim. Bir sıkıştırma durumu yaratabilmek için teknik olarak 4'lü körün Batı'da olması gerekiyordu. Batı, trefl damını ortağında bilmekle beraber, iki onör piki olsaydı, pik çıkmayı tercih edebilirdi. 4'lü körü alması gerektiği ve muhtemelen pik rua ve damı olmadığına göre karosu kısa olmalıydı. Yerden karo V elden as. Körle yere inip karo empası yaptım. Son 6 el kala durum şöyleydi:

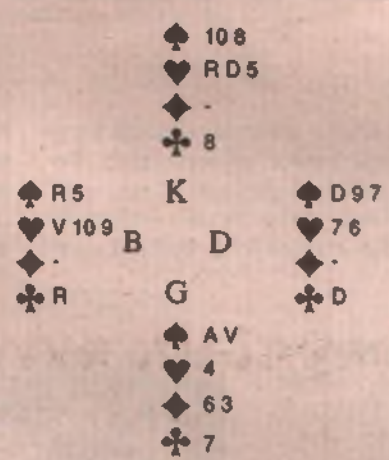

6'lı karo üzerine, Batı küçük pik yerden pik ve Doğu pik; son karo üzerine Batı son treflisini verdi, yerden kör... Şimdi R ve D kör oynandığında, doğu trefl damını terkedemediğinden, elin pik valesi 13. löve oldu. Karo 3'lü üzerine Batı R trefli tutup pik ruasını atsaydı, doğu trefl damı tutmak zorunda kalmayacak, ancak bu kez pik D empası ile 13 ele ulaşabilecektim.

Ulusal takım seçmesi finali 11-12 Şubat'ta Atalay takımı (Ankara) ve Kolata takımı (İstanbul) arasında oynandı ve Atalay takımının galibiyeti ile sonuçlandı. Dr. **Nuri Cengiz, Selim Gezginer,** Dr. **İrfan Doğan, Cengiz Arıgün, Ergun Çuhadar** ve **İbrahim Sevin**'den oluşan yeni Ulusal takımımızı kutlar Avrupa Şampiyonası'nda başarılar dileriz.

Oynatan: Nevzat ERKMEN

Ödüllü Soru

Boşluklara sayılar

Şekle 1'den 25'e kadar sayılardan yerleştirebildiğiniz kadarını yerleştirin. Yalnız birbirine bağlı iki karedeki sayıların farkının en az 10 olmasına dikkat etmeniz gerekiyor. Yerleştiremediğiniz sayıların toplamı **eksi puan** olacaktır. Yani 12'yi arttırmak yerine 5'i ve 6'yı arttırmak sizin için daha kârlı.

Puanlama:45 - (artan sayıların toplamı)

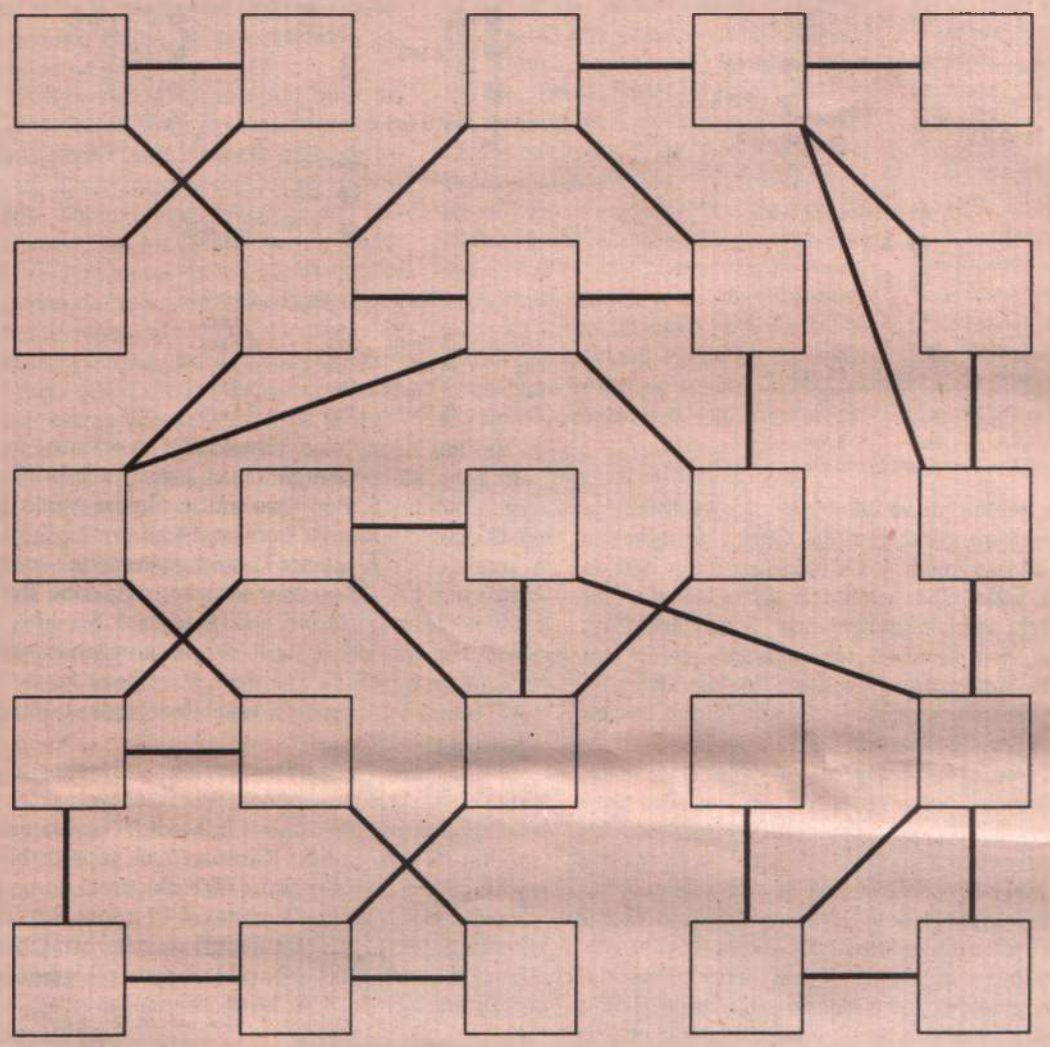

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25

Doğru yanıtı bulanlar arasında çekilecek kurada kazanan 5 kişiye birer kitap verilecektir. Yanıtların 20 Mart 1997 tarihine kadar adınız, soyadınız, adresiniz, varsa telefon ve faks numaranızla birlikte "Nevzat Erkmen-Türk Beyin Takımı Kaptanı, P.K.7 Levent, 80622-İstanbul" adresine ulaşması gerekiyor. *Zekâ Oyunları* sayfasında yer alan tüm soruların yanıtları ve ödül kazananlar, *Bilim ve Ütopya*'nın Nisan 1997 tarihli sayısında yayımlanacaktır.

Çarpım tablosu

Tabloya 12 **farklı** sayı yerleştirin. Öyle ki, her satır ve sütunda iki sayı olsun ve bu sayıların çarpımı dışarda yazılı sayıyı versin.*(Bu soru Utrecht 5. Dünya Zekâ Oyunları Şampiyona ve Kongresi'nde sorulmuştu. Çözülen 7 tablo için toplam 29 puan verildi. Aşağıdaki tablonun puanı 7'dir.)*

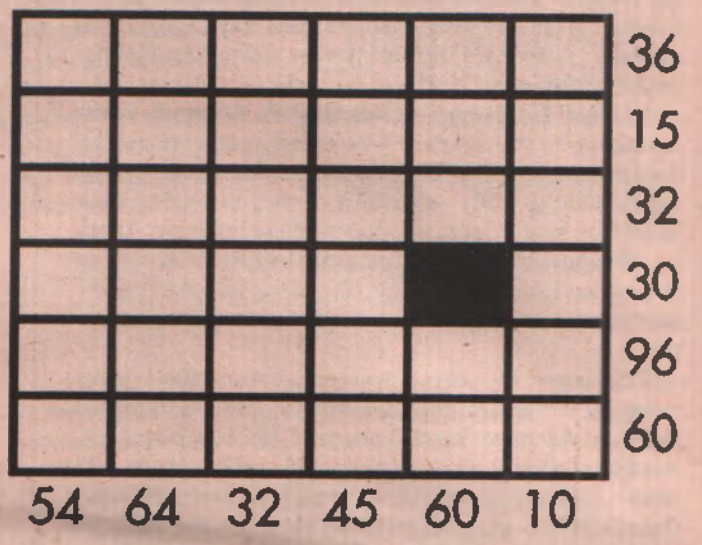

Rakam karesi

Satırlara, sütunlara ve iki çapraz doğrultuya 1'den 6'ya kadarki rakamları birer kez yerleştirin.

(Bu soru Utrecht 5. Dünya Zekâ Oyunları Şampiyona ve Kongresi'nde sorulmuş 10 puanlık bir soruydu.)

2			1		
					4
	2				
				6	
		5			1
3					

TÜRKİYE ZEKÂ OYUNLARI KULÜBÜ

SÖZ YAYIN ● OYUNAJANS

Türkiye Zekâ Oyunları Kulübü'müze üye olun. Türk Beyin Takımı,1996 Dünya V. Zekâ Oyunları Şampiyona ve Kongresi'nde Dünya 3.sü oldu. Şu anda her hafta yaptığımız hazırlık çalışmalarına katılabilir ve ilkokuldaki çocuklarınızı Yavrutürk Beyin Takımı'na, siz kendinizi de Türk Beyin Takımı'na hazırlayabilirsiniz! (Bilgi İçin: 0212-293 10 40)

BEYİN OLİMPİYATLARI FİNAL SINAVINA HAZIRLIK OYUNLARI

Coca-Cola'nın değerli sponsorluğuyla geçen yıl yeniden seçilen Türk Beyin Takımı, 15-20 Ekim 1996 tarihlerinde Hollanda'nın Utrecht kentinde yapılan Dünya V. Zekâ Oyunları Şampiyonası ve Kongresi'nde dünya 3.sü oldu. Biz şu anda, 1997'da Hırvatistan'ın Koprivnica kentinde yapılması planlanan Dünya VI. Zekâ Oyunları Şampiyonası ve Kongresi'ne gidecek olan 1997 Türk Beyin Takımı'nı seçme hazırlıklarına başladık bile. Kadın-erkek herkes aday olabilecek.

Nasıl mı?

Söz Yayın Oyunajans'ın Beyin Olimpiyatları Dizisi'nin Kare Karalamaca, Mantık ve Matematik Oyunları, Renkli Kare Karalamaca ve Kare Karalamaca 2 adlı kitaplarla yakında çıkacak olan yeni zekâ oyunları kitaplarındaki oyunları çözerek Eleme ve Final Sınavları'na hazırlanın.

Kitapları edinebilmek için, kitapçınızdan isteyin ya da H. Nevzat Erkmen'in 20 64 90 numaralı posta çeki hesabına *Kare Karalamaca* (850.000 TL), *Mantık ve Matematik Oyunları* (900.000 TL), *Renkli Kare Karalamaca* (1.500.000 TL), *Kare Karalamaca 2* (1.000.000 TL) ve *Mumyalar Müzesi* (875.000 TL) yatırın ve Posta Çeki alındısını, (0212-293 10 40 ya da 0212-244 02 26) numaraya fakslayın.

Müjde!

Türkiye İlkokul Çocukları 1. Zekâ Oyunları Şampiyonası Final Sınavına katılabilmeniz için, BEYİN OLİMPİYATLARI DİZİSİ'nin kız-erkek ilkokul çocuklarını Yavrutürk Beyin Takımı'na ve geleceğin Türk Beyin Takımı'na girmeye özendiren bir zekâ oyunları albümü olan *TÜRKİYE İLKOKUL ÇOCUKLARI 1. ZEKÂ OYUNLARI ŞAMPİYONASI (MUMYALAR MÜZESİ)* adlı bu kitaptaki oyunları oynayın ve kitabın sonundaki ELEME SINAVI KATILIM BAŞVURU FORMU'nu doldurarak bize gönderin. Dört kişilik YAVRUTÜRK BEYİN TAKIMI'na girecek olan kız ya da erkek öğrencilerden biri de siz olabilirsiniz! Yavrutürk Beyin Takımı'na girebilen bir ilkokul öğrencinizi, isterseniz, ve kendi hesaplarına, velisi ya da öğretmeniyle birlikte, Türk Beyin Takımı kafilesinde Avrupa'daki şampiyonaya götüreceğiz. (Bigi için, Türk Beyin Takımı Kaptanı Pedagog Nevzat Erkmen'i arayınız: 0212-293 10 40)

Önemli Not: Türkiye İlkokul Çocukları 1. Zekâ Oyunları Şampiyonası'nın Final Sınavı tarihi, Türkiye'nin her yerinden katılımların sağlanması amacıyla, ileride açıklanacak bir tarihe kadar uzatılmıştır.

Resimli kare bulmaca

Bu Isınma Oyunları'nı çözerek hem kendinizi sınayın hem de, Türkiye İlkokul Çocukları 1. Zeka Oyunları Şampiyonası'na hazırlanarak Yavrutürk Beyin Takımı'na girin.

Yandaki karelerde, bütün bir çizimin parçaları var. Bir kurşunkalemle (tükenmez de olur), karelerdeki şekillerin tıpkılarını kutuların içine çizin. Harfler ve sayılar, hangi karedeki şeklin, hangi kutuya çizileceğini belirtmektedir.

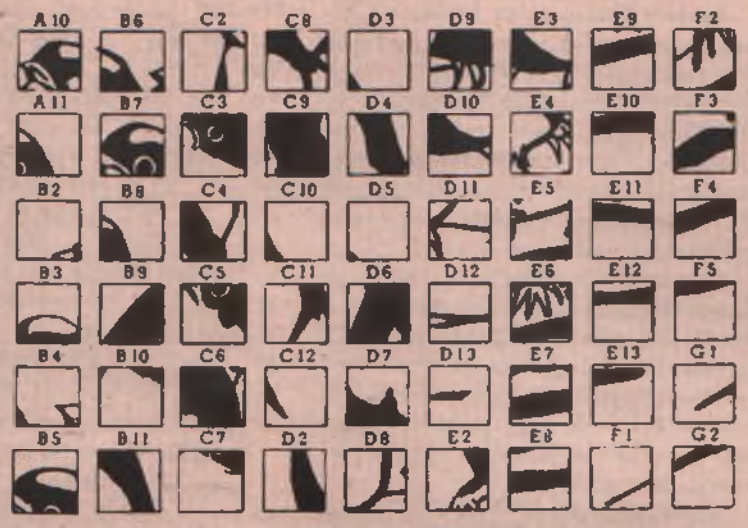

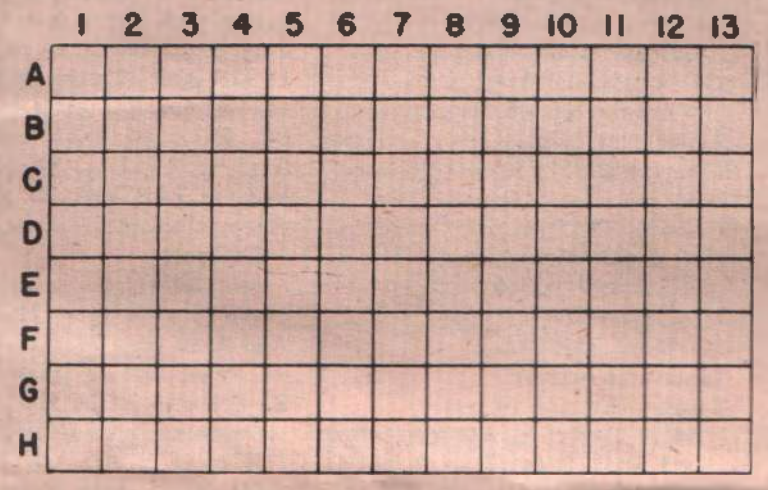

Dikdörtgenler mantığı

Bu Isınma Oyunları'nı çözerek hem kendinizi sınayın hem de, Türkiye İlkokul Çocukları 1. Zeka Oyunları Şampiyonası'na hazırlanarak Yavrutürk Beyin Takımı'na girin.

Şu üç dikdörtgenin her birinin altındaki parçaları bir araya getirerek, birer dikdörtgen elde ediniz. Dikkat: Makas kullanmak yok!

Sizin bulacağınız çözüm, bizim gösterdiğimizin tersi olabilir. Çünkü, dikdörtgenler simetrik şekillerdir.

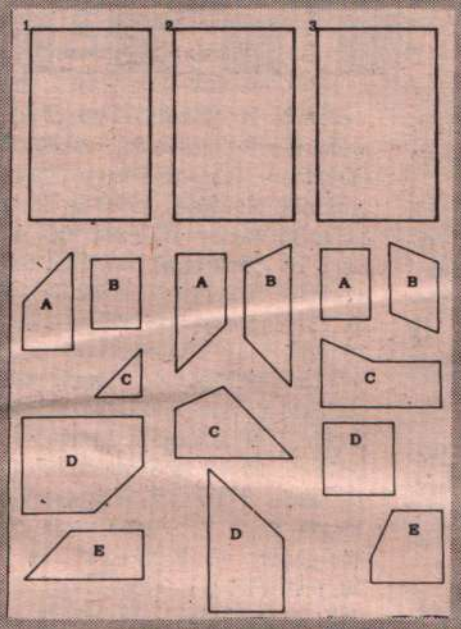

Geçen ayın çözümleri

Benim Afrikam 2

Benim Afrikam 2 ödüllü bulmacasına doğru yanıt veren; Sevil Avşaroğlu, A. Serkan Cedetaş, Onur İnce, Erhan Nişancı ve Onur Yılmaz .

Benim Afrikam 1

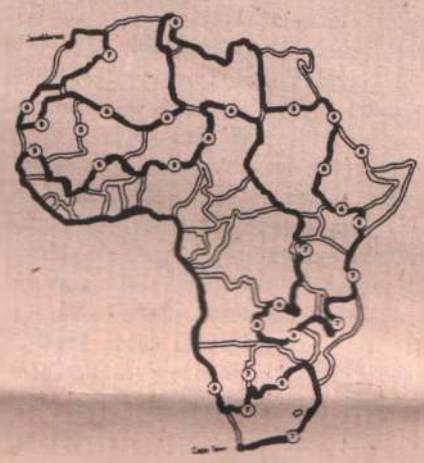

Kare karalamaca

Bu oyunu çözerek hem kendinizi sınayın hem de, 1997 Koprivnica (Hırvatistan) Dünya VI. Zeka Oyunları Şampiyonası ve Kongresi'ne gidecek olan Türk Beyin Takımı'na girin.

Kare Karalamaca oyunları nasıl çözülür?

Japonya'dan Amerika ve Avrupa'ya yayılan, mantığı ve sanatı kaynaştıran yepyeni bir bulmaca türü.

Nasıl Oynayacaksınız?

Her satırda ve her sütunda verilen sayı ya da sayılar, o satır ve sütun boyunca karalanması gereken kare kümelerinin sırasıyla kaçar birimlik olduklarını gösterir. Örneğin, 4, 5, 9, 2, bize, içinde yan yana 4, 5, 9 ve 2 siyah birim kare bulunan dört küme olacağını gösterir. Bu sayıların ayrı ayrı verilmiş olmaları da bize, bu kümelerin arasında en azından bir boş kare olduğunu belirtir. (Elbet sıra ve sütunların baş ve sonlarında da boş kareler bulunabilir.)

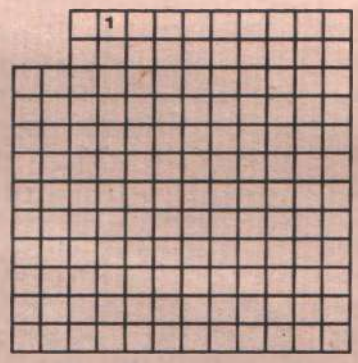

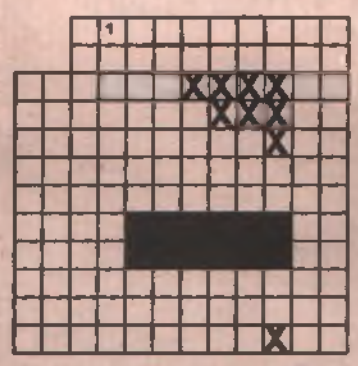

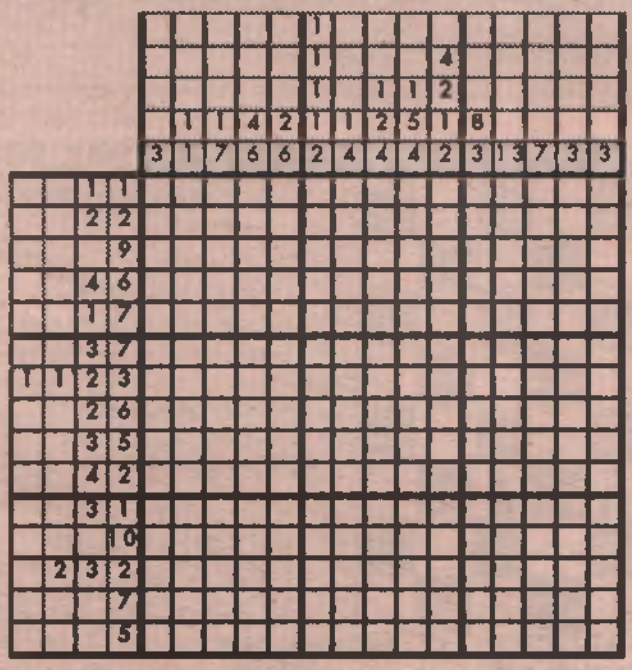

Marifet, siyah karelerin arasına kaç boş kare gelmesi gerektiğinin hesaplanmasındadır.

Belirlemiş olduğunuz boş kareleri bir "x" ile işaretlemeniz size çözüm kolaylığı sağlayacaktır.

(Oyunajans'ın Kare Karalamaca kitabında büyük boyutlarda 123 oyun ile ayrıntılı çözüm yöntemleri var.)

Kare Karalamaca Oyunu Çözümünde Kolaylıklar:

6. ve 7. satırlardaki 8'lik kümeler için karalamalar yapıldıktan sonra, beşinci sütundaki 6 sayısına baktığımızda, bu kümenin birinci (en üst) satıra kadar uzanamayacağını görürüz. Dolayısıyla en üstteki karenin boş kalacağını unutmamak amacıyla onu işaretleriz. Aynı mantıkla 5 ve 4 sayılarını içeren 6. 7. ve 8. sütunlarda da boş kalması gereken kareleri işaretleyebiliriz. (Şekil 1 ve 2)

Kare Karalamaca

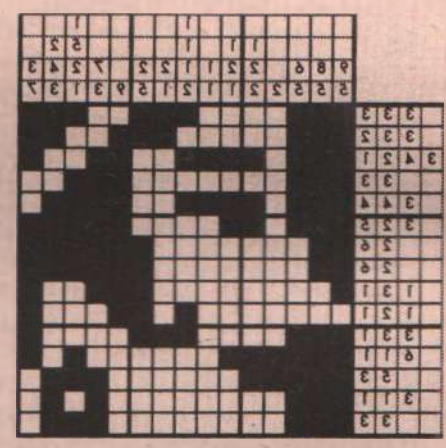

İşlemli bulmaca

	1	3	5
2	6	0	1
3	5	6	
4	9	1	
5	1		

Küp oluşturmak

8 + 12
11 + 14

Okçu

1. tur: 50+10+5+3+2+1=71
2. tur: 25+20+10+10+5+1=71
3. tur: 25+20+20+3+2+1=71

Hazırlayan: Serdar ÇELİK

Linares Turnuvası da Kasparov'un!

3-16 Şubat tarihleri arasında yapılan geleneksel Linares (İspanya) Süper Turnuvası'nı Kasparov kazandı. Böylece Ocak 1997'de yapılan Las Palmas Süper Turnuvası'nı da kazanan PCA şampiyonu başarılarına bir yenisini daha eklemiş oldu. Las Palmas birinciliğinde +11 rating kazanan Kasprov, bu turnuvada da +14.40 kazanarak ratingini 2820'ye çıkararak yeni bir rekorun da sahibi oldu. Daha önceki rekor ise 2805 ile yine kendisinindi.

FİDE şampiyonu Karpov davet edilmesine karşın, turnuvayı organize eden milyoner işadamı Luis Rentero ile arasındaki anlaşmazlık nedeniyle turnuvaya katılmadı. Katılmamasının bir nedeni de milletvekilliği seçimlerinde aday olmasıydı. Bilindiği gibi Karpov, Rusya Parlamentosu'nun alt kanadı olan Duma milletvekilliği için endüstri kenti olan Tula'dan adaylığını koymuştu. Ciddi rakipları arasında Aleksandr Lebed'in desteklediği Aleksandr Korşakov; Yeltsin'in desteklediği Eduard Paşçenko vardı. Daha önce Ulusal Güvenlik Başkanı olan Korşakov bilindiği gibi rüşvet vb. gibi nedenlerden ötürü Yeltsin taraffından görevden alınmıştı. Aynı göreve atanan ve sonu aynı olan Lebed tarafından desteklenen ve onunla ittifak içinde olan Korşakov oyların yüzde 26.32'sini alarak Duma'ya girdi. Paşçenko yüzde 16.98, Karpov ise yüzde 15.81'de kaldı. Seçilmemesine karşın onbir aday arasından üçüncü olması yine de başarı sayıldı.

Linares Turnuvası'na katılan tek bayan oyuncu Judith Polgar çok iyi başlamasına karşın 7, 8 ve 9. turlarda sırasıyla Amand, Kramnik ve Kasparov'a yenilmekten kurtulamadı. Son iki turda toparlanan ve 1.5 puan alan Polgar 6 puan toplayarak bu güçlü turnuvada 5. olarak büyük bir başarı kazandı ve ratingini yaklaşık 15 puan artırdı.

Son tura gelene kadar Kasparov ve Kramnik'in 7.5 puanı bulunuyordu. Son tur ikisi beraber oynuyordu. Kasparov sakinh bir oyundan sonra Kramnik'i yenmeyi başardı. Diğer oyunlarında da çok iyi bir performans gösteren Kasparov yalnızca çok saldırgan oynadığı bir oyunla İvançuk'a yenildi.

Rating ortalaması 2700.83 olan turnuva sıralaması şu şekilde:

1. Kasparov (2795) 8.5 p,
2. Kramnik (2740) 7.5 p,
3.-4. Topolov (2725) 6.5 p,
Adams (2665) 6.5 p,
5. J. Polgar (2645) 6.0 p,
6. Amand (2765) 5.5 p
7. İvançuk (2740) 5.0 p
8. Nikoliç (2655) 4.5 p
9.-10. Dreev (2650) 4.0 p,
Gelfand (2700) 4.0 p,
11.-12 Piket (2640) 3.5 p,
Şirov (2690) 3.5 p.

Turnuvadan oyunlar:

Topalov - Kramnik (4. tur)

1. d4 d5 2. c4 c6 3. Af3 Af6 4. Ac3 e6 5. g3 Abd7 6. Fg2 dxc4 7. a4 Fe7 8. 0-0 0-0 9. e4 e5 10. dxe5 Ag4 11. Ff4 Va5 12. e6 fxe6 13. Ve2 Age5 14. Ad4 Ad3 15. Axe6 Kf6 16. Fc7 Vb4 17. Ad4 Fc7 18. Ac2 Vxb2 19. Ad1 Vb3 20. Ade3 A7e5 21 h3 Fe6 22. Şh2 Kh6! 23. Kab1 Fg4! 24. Axg4 Axg4+ 25. Vg4 (veya 25. Şg1 Adxf2! 26. Kxb3 Axh3 27. Şh2 Af4+ 28. Fh3 Kxh3+ 29 Vh2 Kxh2 mat) 25... Vxc2 26. Vg5 Axf2! 27 Kxf2 (eğer 27 Vc5 Kxh3+ ve şimdi 28 Fxh3 Ag4+ 29 Şg1 Vh2 mat veya 28. Şg1 Kh1+! 29. Fxh1 Ah3+! mat) 27... Vxf2 28. Kf1 Vd4 299. Fe5 Vd7 30. Vc1 Ve6 31. FFxg7 Şxg7 32. Vg5+ Kg6 33. Vxc5 Vd6 0-1.

İvançuk - Polgar (4. tur)

1. d4 Af6 2. c4 g6 3. Af3 Fg7 4. g3 0-0 5. Fg2 d5 6. 0-0 Ac6 7. Ac3 (7. Ae5 dxc4 8. Axc6 bxc6 9. Fxc6 Kb8 devam yolu beyaz için daha iyi) 7... dxc4 8. d5 Ab4 9. e4 e6 10. Fg5? h6 11. Fe3 Ad3 12. dxe6 Fxe6 13. h3 Vd7 14. Vd2 (14. Şh2 Axb2 ve siyah üstün) 14... Fxh3 15. Fxh6 Kae8 16. Fxg7 Şxg7 17. Ag5 Fxg2 18. Şxg2 Ah5! 19 Ve3 (19. kfd1 Vg4 20. ah3 f5 devam yolu siyaha üstünlük verir)

Diyagram

19... Adf4+1 0 - 1. (Beyaz terk eder; çünkü 20. gxf4 Vg4+ 21. Şh2 Kh8! 22. Ah3 Axf4 veya 20. Şh2 kh8 ve sonra 21... Vg4; veya 20. şf3 f6 21. gx4 fxg5 22. f5 Kxf5+ 23 Şg2 Kfe5 var)

İvançuk - Polgar (5. tur)

1. e4 e5 2. Af3 Ac6 3. d4 exd4 4. Axd4 Af6 5. Axc6 bxc6 6. e5 Ve7 7.

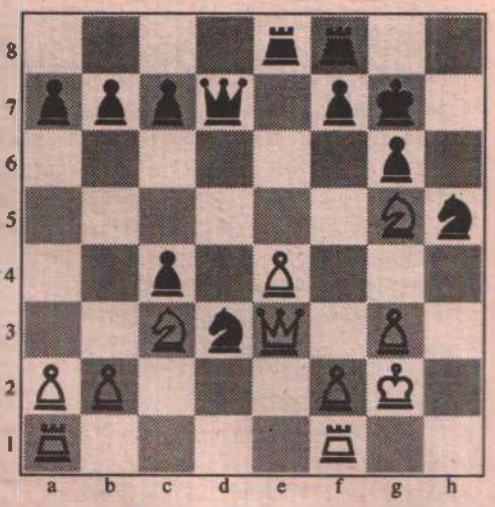

Ve2 Ad5 8. c4 Fa6 9. b3 g5 (diğer alternatifler 9... g6 ve 9... Vh4) 10 g3!? (Kasparov, Karpov'a karşı dünya birinciliğinde Newyork 1995'de 10. Fa3 d6 11. exd6 Vxe2+ 12. Fxe2 Fg7 13. cxd5 Fxe2 14. Şxe2 Fxa1 15. Kc1 0-0-0 oynamıştı) 10... Fg7 11. Fb2 0-0 12. Ad2 f6 13. Vh5 Ab4 14. h4! g4 [14... Ac2+ 15. Şd1 Axa1 16. hxg5 fxe5 17. Vxh7+ Şf7 18. Fd3 Kg8 (18... Vxg5? 19. Kh5!) 19. Fxa1 devam yolu Beyaz için avantajlı çünkü 19.... Vxg5'e 20. Kh5 var] 15. Şd1! c5 16. a3 Ac6 17. fd3 f5 (17... h6 18. exf6 Fxf6 19. Vxg4+ Vg7 20. Vxg7+ Şxg7 21. Fxf6+ ve Beyaz bir er öne geçer) 18. Fxf5 Fxe5 19. Ke1 d6 20. Fe4! Fb7 21. Vxg4+ Vg7 22. Fd5+ Şh8 23 Fxe5 dxe5 24. Vxg7+ Şxg7 25. Ae4 Kad8 26. Axc5 Fc8 27. Ka2 1-0.

Ödüllü soruların yanıtları

Birinci sorumuzda, diyagramda, yanlışlıkla h6'da beyaz er çıkmıştır. Özür dileyerek düzeltiyoruz. Ancak dikkatli okuyucularımız, pratik bir oyunda bu durumun olamayacağını dikkate alarak h6'da beyaz er olmaksızın doğru çözümü vermişler (İstanbul'dan **Özge Özkan**, Söke'den **Volkan Dilber**). Zaten h6'da er olsaydı, Beyaz 1. Kxd6 yerine hemen 1. hxg7 ile kolayca kazanırdı. Yine de diyagramda yanlış verilen konumun çözümleri doğru kabul edilmiştir.

Diyagram **Capablanca - Tanarov** (New York, 1918) oyunundan alınmıştır. Oyun, 1. Kxd6 Kxd6 2. Fxe5 Kd1?'den sonra şöyle devam etti: 3. Kxd1 Fxe5 4. Ah6+ Şh8 5. Vxe5! Vxe5 6. Axf7+!! ve sonra 7. Axe5 ile Beyaz bir taş öne geçer. Siyah 6... Kxf7 yapamaz, çünkü 7. Kd8+ ile 2 hamlede mat olur.

İkinci sorumuz **Levitski - Marshall** oyunundan alınmıştır. Siyah taşlarla oynayan Amerikan şampiyonu **Marshall** 1... Vg3!! oynadı. Olası devam yollları:

a) 2. fxg3 Ae2+ 3. Şh1 Kxf1 mat.

b) 2. hxg3 Ae2 mat.

c) 2. Vxg3 Ae2+ 3. Şh1 Axg3 4. Şg1 Ae2+ ve siyah fazla olann taşını kurtarır.

Bu çözümü gönderenler: **Özge Özkan** (İstanbul), **Adil Kormaz** (Ankara), **Erhan Nişançı** (Ankara), **Volkan Dilber** (Söke), **Yalçın Şeker** (Samsun), ve **Ulvi Acuner** (Ankara).

Mersin'den **Ömer Karatepe**, İstanbul'dan **Hüseyin Bahadır Babacan**, 1... Ve3! hamlesiyle başlamışlar. Bu hamlede oyunu kazandırır. Bu yanıtlar da doğru kabul edilmiştir.

Kırklareli'nden **Orhun Emre Çelik** ve **Utku Tülüoğlu** 1... Vxc5 2. Vxc5 Ae2+ 3. Şh1 Ag3+ 4. fxg3 Kxf1+ 5. Vg1 Kxg1+ çözümünü göndermişler. Ancak Beyaz 4. fxg3?? yerine 4. Şg1! oynar ve Siyah ancak sürekli At kışıyla berabere yapar.

Yarışmaya katılan tüm okuyucularımıza teşekkür ediyoruz.

Doğru çözümleri gönderenler arasında çekilen kurada kazanan okuyucularımız şunlar:

Erhan Nişançı, satranç takımı.

Ulvi Acuner, satranç kitabı (Boris Spassky - *Master of Tactics*).

Adil Kormaz, satranç kitabı (*Exchanging to win in the endgame*).

Armağanlar bu okuyucularımızın adreslerine postalanmıştır. Gelecek aydan itibaren her ay ödüllü satranç sorularımız olacak. Yeni yarışmalarda buluşmak üzere.

Kombinezon

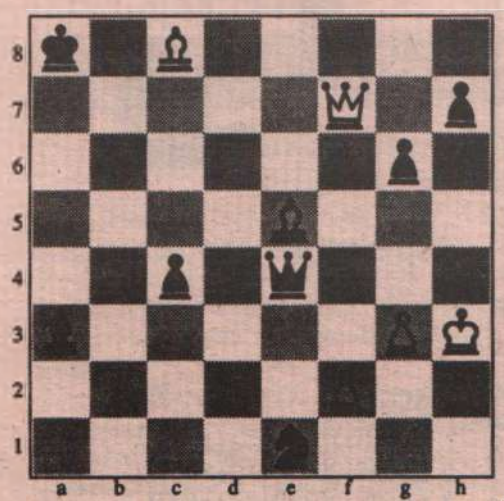

Beyaz oynar, kazanır

Etüd

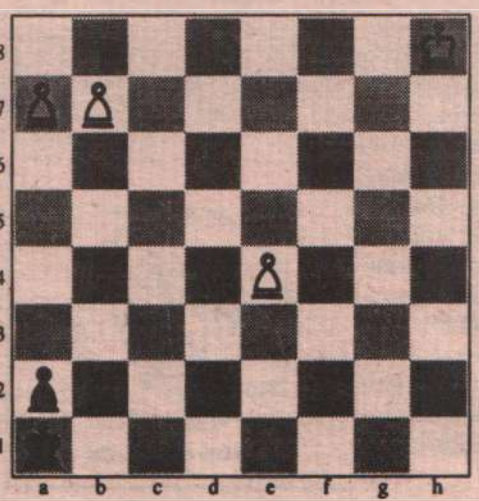

Beyaz oynar, kazanır

Problem

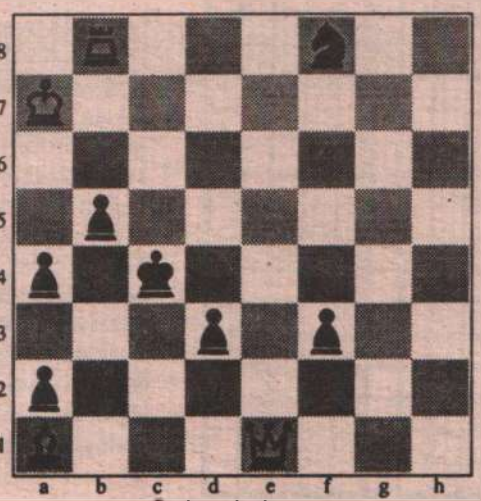

Üç hamlede mat

Geçen sayının çözümleri

Kombinezon:

1... Kc3! 2. Kxc3 Kxe2

veya 2. Kx a2 Kxc1+ 3. Şh2 Kh1 mat.

Etüd: (Nadareişvili, 1975)

1. a8 (V)! Fg2 2. Şg1 Vxa8 3. b8 (V)+! Şg7 4. Vh8+! Şxh8 5. g7+ Şh7 6. g8 (V)+ Şg8 pat!.

Problem: (L. Loşinski)

1. Şa2! ve şimdi.

1... Ad5 2. Aa5+ Şc5 3. Ad7 mat. veya 1... Ae4 2. Ad7 ve 3. Aa5 mat.

Ödüllü Sözcük Bulmacası 63

Hazırlayan: Levent ULUÇER

Ben ne eyledim bilmiyorum ama hata bizler için ve ben hep hata yapıyorum, nitekim hatasız kul olmaz, ama yine de merhaba!

Hiç bu kadar kolay olmamıştı yazı yazmak, şimdi oturdum, herhalde iki saat içinde bitiririm, ama ben de bittim valla, inanın doğru söylüyorum!

Şimdi, kuralları bir türlü tutturamadığımı görüyorum, aslında o kadar da karmaşık değilmiş gibi geliyor bana ama yine de hedefe ulaşamamış durumdayız. İlk önce 11. kuralı değiştirelim, sözcükler ek, tamlama, çekim ekleri, kipler vs. almasın, hoş ben bu tartışmayı biyerlerden anımsıyorum ya neyse! Yani nasıl ki bir sözlük ya da ansiklopedi aldınız ve bir sözcük arıyorsunuz, işte sadece o sözcükler kullanılsın istiyorum. Bu nasıl Türkçe olarak açıklanır bilemiyorum, ama lütfen anlayın işte! 11. kuralı değiştirdik, lütfen dikkat edin. İşin ilginç tarafı kurallar daha anlamsızken -yani geçen aydan söz ediyorum- daha fazla yanıt gelmişti, bu eski sözcük bulmacasında da böyleydi, yani ne zaman kurallar daha rayına oturuyor olsa yanıtlar daha az gelmeye başlıyor, sanırım önümüzdeki ay 2-3 tane yanıt gelecek. Demek ki kuralsızlık bize çekici geliyor. E, yalan mı?

Şimdi gelen yanıtlara bakıp hiç bir puanlama yazamıyorum -belki bu yüzden yanıtlar azaldı, benim hatam, biliyorum, tabi tabi- çünkü örneğin **Halil Bilgiç** içeriden göndermiş, ben sizin yerinizde olsam bırakırdım bu bulmaca deliliğini bir İspanyolca, bir Arapça öğrenmeyi yeğlerdim, ama uğraşıp didinmişsiniz, sololun varolun, yolunuz yolumdur! Şimdi **Hakan Şimşek** diyor ki "12 harfi de siz belirleyin biz de ona göre hazırlayalım" bakalım, eğer bu kareleme işi tutmazsa oniki harfin tek belirleyicisi olarak bi değişiklik de önümüzdeki ay yapabiliriz, of ya! Aynı yıl iki kez abonelik kazanılması durumunda aboneliğiniz iki yıl uzuyor. On kere kazanırsanız 10 yıl. Ne kolay!

Neden mi 11. kuralı değiştirdim örneğin **Hakan Şimşek**; 12 harfli 75 sözcük bulmuş, devam, 11 harfli 85 sözcük bulmuş, yine devam, 10 harfli 90 sözcük bulmuş ve 9 harfli 109 sözcük bulmuş! Ama **Şimşek**'in önerilerini de kulak arkası etmiyorum, bikere 3. maddedeki ilginç kişilikli bilimci tanımı biraz sert olmuş galiba, yani ilginç sözcüğünü çıkaralım öyle yayınlayalım, ayrıca ölçütümüz çok geniş olacak, biz bu işi yine "kura ile kitap çekerek" diye yazalım daha mantıklı olur. **Gökcan Erus** yine değişik takılmış: "Bu ay 6 adet Bilim ve Ütopya aldığım için hukuken 6 çözümle katılma hakkım doğdu. Sizi fazla uğraştırmamak için (yufka yürekliyim n'apalım), haklarımdan üçünden feragat ederek 3 çözüm gönderiyorum" demiş. Evet, ciddi ciddi 3 çözüm göndermiş ama sözcük türetmekle uğraşmamış, iyi etmiş, akıllılık etmiş. Ayrıca **Abdullah Kılıç** hızını alamamış. Sayın **Kılıç** bu enerjisini Türkiye Devrimi için de kullanırsa vay gericilerin başına gelecekler! Sayın **Kılıç** bi kaptırmış sormayın gitsin, 17, 18 hatta 20 harfli sözcükler bulmuş tabi kuralları hiçe sayarak, ben olsam ben de hiçe sayardım bu kuralları, ne yani, ben bile kendimi cidiye almadıktan sonra! Kısaca **Kılıç**'ın toplam sözcük sayısını yazıyorum tam 1403 adet, valla ben tek tek saymadım **Kılıç**'ın yalancısıyım. Bi size yazık, bi de kâğıtlarınıza, güzelim kâğıtlar heba olup gittiler sayemde. Ama **Kılıç**'ın yazmış olduğu sözcükleri görmelisiniz hani **Ferhan Şensoy** söylüyor ya "Ne diyorsun? Ne dil anlaşılmıyor?" işte aynen öyle; Nonnospanopolisli, Caenolestidae, Stracciaririccardo vs. gibi yüzlerce sözcük, inanın yazarken bile zorluk çektim. Sayın **Onur Yılmaz** biraz hüsrana uğradınız ama olsun kitabı da kaptınız! Göreceğiniz gibi en uzun sözcüğü bulma gibi bir saçmalığı da kaldırdık. Bu yaşıma geldim hâlâ kurallarla uğraşmıyor muyum, deli oluyorum.

Sanıyorum yakında ya tam olarak emeklilere sesleneceğim ya da içeridekilere, zamanı görece fazla olanlara sesleneceğimi söylüyorum çünkü yanıtlar buralardan daha çok gelmeye başladı. **Talat Çoşkun** da içeriden bir dost; gördüğünüz gibi kuralları değiştirdim, mantığa aykırı birşey kalmadı, (zaten bu sayfa mantıklı değil ya!) Ama bilimciyi unutmuşsunuz! Bu ay isterseniz yazmayabilirsiniz! Şimdi de çok az gelen yanıtların içindeki bilimcilerin güzelliklerini buraya aktaralım; Valla bu bölüm benim en çok hoşuma giden bölüm oldu, ister inanın ister inanmayın. Hem bilgilerinizi de yeniden gözden geçirmiş olursunuz. Sanki, **Descartes** ya da **Darwin**'i öğrenmek için ansiklopedi karıştırıp okuyormuşuz gibi, ne yani yalan mı? Bakın **Kılıç**, **Descartes**'ı yazmış, neymiş, ben de öğrenmiş oluyormuşum, inanmıyorsunuz ama burada okuyacağınız bilimci bilgisi, ansiklopedilerde okuyacağınız hatta bizim derginin içinde okuyacağınız bilgiden daha etkili olacaktır. Hadi bakalım, bu yazının aşağısı olduğu gibi bilimcilere ayrılmıştır okumayın da görelim.

Descartes demiştik değil mi, evet adı **Rene**, bunu bildiğinizi biliyorum, ama **Descartes** uzun yıllar savaşmış, gönüllü subay olarak orduya katılmış, hem savaşmış hem de matematikle uğraşmış, demek ki o zamanlar savaşmak, yemek yemek, aşık olmak gibi doğal bir şeymiş. Flemenk Dönemi'nde (işte bu dönemi ben de bilmiyorum, şimdi ansiklopedilerinizi açıp öğrenebilirsiniz) fırsatını bulmuş da düşüncelerinin tümünü kâğıda dökmüş. Avrupa'da birçok yer dolaştıktan sonra Felemenk'e yerleşmiş, demek ki o zamanlar Felemenk diye bir ülke varmış. Yerleşik görüşleri zamana ters geldiği için dinsiz olduğuna kanaat getirilmiş. Ölümünden sonra onu izleyenler "kartezyen" (sözlüğe bakın) ile eşanlamlı sayılan "dinsiz" damgasını yemişler. Cizvitler onun tüm kitaplarını yasaklı kitaplar listesine almışlar. Stockholm'e gitmiş orada soğuk alginlığından ötürü ölmüş. **Descartes** bu kadar.

Sıra **Darwin**'de. **Darwin**'i bildiğinizi mi sanıyorsunuz, görelim bakalım, **Halil Bilgiç** yazmış; **Darwin** tarihte sapık damgasını yiyen tek bilimciymiş (sayın **Bilgiç** "bilim adamı" değil "bilimci", hatta bilim kadını da değil!, bazen bizim dergide de bu tür hatalar oluyor ama düzelteceğiz işte). Geçenlerde Papa 2. **Jean Paul** şöyle demiş; "dinleri inkâr etmiyorsa **Darwin**'in teorisi kabul edilebilir" diyerek, Hıristiyan dünyasının 150 yıllık hatasını açığa vurmuştur. İslam dünyası ise hâlâ suçluyor. **Darwin**'i sadece bizim kıytırıklar değil, batılı köktendinciler de sevmez. TV'de verdiği vaazlarla ünlü olan Evangelist **Jimmy Swaggart**, 1985'te **Darwin**'in ölüm döşeğinde pişman olup İncil okuduğunu söylemiş. Oxford piskoposu **Samuel Wilberforce** ona "Maymundan geldiğinizi söylüyorsunuz, ananız mı yoksa babanız tarafından mıdır bu bağ?" diye sormuştur. **Darwin**'in bu soruya verdiği, insanlık tarafından unutulmaması gereken yanıtı hâlâ hatırdadır, diyor **Bilgiç**; "Eğer seçebilseydim, gerçeği aramaktan başka suçu olmayan biri ile böyle alay eden bir din adamı yerine, kafesinde şen şakrak hoplayan bir maymun soyundan gelmeyi tercih ederdim". **Bilgiç** bunları yazdıktan sonra da sayfalarca sözcükleri arka arkaya sıralamış, fani dünya! (anneannem böyle iç çeker). **Edison**'u da **Hakan Şimşek** derleyip göndermiş; **Edison**, "algılamada yavaşlığı" nedeniyle ilkokula başlamasından 3 ay sonra okuldan uzaklaştırılmış, trenlerde gazete satmış, hatta basıp satmış, telgrafçılık yapmış sonra bilimci olmuş işte! Bilindiği gibi binin (rakamla 1000) üzerinde yapmış olduğu buluşlarla biliniyor. Hatta **Şimşek**, bi de **Edison**'un anısını aktarmış; Bir gün **Edison** ve iki bektaşi nasıl olduysa camiye namaza gitmişler (bilimci işte!). Namaz sırasında başlarında bir arı dolaşmaya başlamış. Bundan rahatsız olan bektaşilerdon biri "yahu etrafımda bir arı var, rahatsız ediyor, namazı bozacak diye korkuyorum" demiş. Yanındaki bektaşi de "iyi de sen konuştun namazın zaten bozuldu, bari kov şunu, bizimki bozulmasın" **Edison** da, "neyse ki ben size uyup konuşmadım, yoksa benim namaz da bozulacaktı".

Kötü mü oldu şimdi Sayın **Şimşek**, yazdık, insanlar da bilgilendiler. **Onur Yılmaz** da **Jean Henri Lambert**'i yazmış Pi sayısının orandışı olduğunu açıklayan teoremi geliştirmiş. Kürenin, düzlem üzerine uyuşumlu uygulamasını inceleyerek kuramsal haritacılıkta bir çığ açmış. **Euklides**'in 5. boyutunun değillemesinden tutarlı bir önermeler ve teoremler bütünü çıkarılabileceğini sezmiş (ne demek istediğini ben de anlamadım, siz ilgilenirseniz bi ansiklopedilere göz atın) bu arada **Kant**'a da öncülük etmiş. Yani kısacası usta bir matematikçi. Burada **Ali Nesin**'in kulağı çınlasın.

Nasıl ama, okudunuz hepsini değil mi? E, ben okuturum işte, bu bişey değil daha, eşantiyondu bunlar, siz önümüzdeki ayı şimdiden iple çekmeye başladınız değil mi? Tabi öyle!

Kurallara göz atmayı unutmayın. Herkes kitap kazandı, tabi 6 kişi gönderirse herkes kazanacak! Siz de gönderseydiniz, şansınıza küsün! Bu ayın ödül kitabı ise Kaynak Yayınları'ndan çıkan **Doğu Perinçek**'in "Aydın ve Kültür"ü.

Kurallar daha mantıklı olarak yeniden yazıldı lütfen okuyun, örneğin kısaltma kaldırıldı, ayrıca joker harf de kaldırıldı:

KURALLAR

1. Bulmacadaki boş sütunlara Soldan Sağa ve Yukarıdan Aşağıya olmak üzere anlamlı birer sözcük yerleştireceksiniz ve sözcükleri kısaca tanımlayacaksınız. **2.** Sözcükler tersten yazılmayacak. **3.** Bulmaca karelerine yerleştireceğiniz sözcüklerden ya da türettiğiniz sözcüklerden biri mutlaka bir bilimcinin soyadı olacaktır. Bilimciyle ilgili özgeçmiş yazmak zorunda değilsiniz. *(Bu bilimcinin kısa bir özgeçmişini yazabilirsiniz, dergide bu özgeçmiş yayımlanacaktır. Bilimcinin ilginç özelliklerini, kişiliğini, söylemiş olduğu sözleri, aforizmaları vb. ekleyin, bulabilirseniz Türkçe'de yayımlanmış yapıtlarını da yazın. Bilimcileri yazmış olan kişiler arasında yapılacak olan kura çekilişinde kitap ödülü verilecektir. Kitap ödül sayısı, toplam gelen sayı oranında belirlenecektir.)* **4.**Bulmacaya yerleştirdiğiniz iki 6 harfli sözcüğün (toplam 12 harf) harflerini karıştırarak sözcükler türeteceksiniz. Amaç en fazla sözcük sayısına ulaşmaktır. **5.** Bulacağınız tüm sözcükler Türkçe yayınlanmış yayın organlarından seçilmelidir. Sözcükler görece az bulunabilen yayınlardan seçilmişse kaynak gösterilmelidir. **6.** Sözcükler farklı anlamları da olsa birer kere kullanılabilir. **7.** Bulmaca karelerindeki sözcükler ya da türeteceğiniz sözcükler içindeki her türlü yapıt adı, kişi adı bölünerek de kullanılabilir; Ör: Halikarnas Balıkçısı'nın kitabı olan "Aganta, Burina, Burinata"nın sözcükleri "Aganta Burina" ya da "Burina Burinata"yı kullanabilirsiniz. **8.** Bulacağınız sözcüklerdeki harf toplamı 10 harf ve yukarısı olacaktır, 9 harf ve aşağısı kabul edilmeyecektir. **9.** Sözcükler yalın halde kullanılacaktır. Sözcükler, sözlük ve ansiklopedilerde dizilmiş olduğu şekliyle kullanılacaktır (ek, çoğul ekleri, çekim ekleri, kipler, mastar halleri vs. kullanılmayacaktır). **10.** Okuyuculardan gelecek her türlü öneri ve eleştirilerle kurallara yeni maddeler eklenebilir ya da çıkarılabilir. Bulmacayı ayrı bir kâğıda yazarak, varsa telefon numaranızı da ekleyerek her ayın 23'üne kadar şu adrese gönderin: Bilim ve Ütopya Ödüllü Sözcük Bulmacası, Yol Sokak, Polat Celil Ağa İş hanı K5 Mecidiyeköy/İstanbul. Postadaki gecikmeleri göz önüne alarak yanıtlarınızı şu numaraya fakslayabilirsiniz: 0212. 288 48 05.

Not: Ayıp ediyorum ama, puanlama için siz yine bir ay daha bekleyin! N'apalım!

MART AYI BULMACANIZ

	1	2	3	4	5	6
1	Z					O
2	A		■			
3		K			■	İ
4		■	B			
5		N		■		
6			K			

Aman ha, sakın "yeşil" yanlışlıklara alet olmayın!

Yücel ÇAĞLAR

Yaşadığımız günlere mi özgü yoksa toplumumuzun bir geleneği midir, kestirilmesi güç bir durum: Deyiş yerindeyse, kolaylıkla "dolduruşa" gelip çoğunlukla yanlış yapmak ve bunda da neredeyse direnmek yurttaşlarımız arasında son derece yaygın bir tutum. Bu, belki de, yeterince öğrenme çabasına girmemenin, işin kolayına kaçmanın ve/veya öğretme, bilgilendirme konumundaki kurum, kuruluş ve kişilerin bu işlevlerini yerine gerektiğince getirememelerin bir sonucu olabilir. Bu tutumun son örneklerinden birini geçtiğimiz günlerde gazeteci **Hıncal Uluç** sergiledi: Sayın **Uluç**, bir yazısında, Orman Bakanlığı'na bağlı Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolu genel Müdürlüğü'nün (AGM) kendisine yılbaşı dolayısıyla gönderdiği tüplü fidanı konu edinerek; "Ne güzel, istediğin yere dik!" önerisini ortaya atıyor ve AGM'ye övgüler sıralıyordu. Daha önceleri ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi "İstanbul'a 100 bin Ağaç Kampanyası" adıyla gösterişli bir düzenleme yapmıştı. Basındaki haberlere bakılırsa düzenleme bu yıl da sürdürülecek ve İstanbul "yem-yeşil" yapılacakmış. Başka yerel yönetimlerin yanı sıra kimi gönüllü kuruluşlar da bu türden çabalara giriyor. Havuzlu kavşak düzenlemelerinden fırsat bulabilirse Ankara Büyükşehir Belediyesi de Ankara'yı "yeşilendirecek". Az kalsın unutuyordum; bir de "milli yeşillendirme seferberliği", pardon pardon; 4122 sayılı "Milli Ağaçlandırma ve Erozyonla Mücadele Seferberlik Kanunu" muz var. Artık, isterseniz ağaçlandırmayın ve/veya erozyonla mücadele yapmayın bakayım... Ne güzel değil mi; herkesi bir "yeşillendirme" tutkusu sarmış ve kaytarabilecekler için bir de yasa çıkarılmış. Ancak, küçücük (!) bir sorun var: Nerelere, hangi tür ve yaştan fidanların, nasıl dikilebileceğini ve daha da önemlisi, dikilen fidanların bakımını kimler, ne zaman, nasıl yapabileceğini kaç kişi yeterince biliyor acaba?. Yarattıkları yeşil çirkinliklere bakılırsa Ankara'daki büyük ve "küçük" şehir belediyeleri bilmiyor örneğin. Belki inanmayacaksınız, geçtiğimiz yıl Ankara'nın iki üniversitesinin bulunduğu bir meydana palmiyegillerden bir türü bile diktiler; yetmedi, hemen yarım-bir metre derinden metronun geçtiği yolun ortasına da koca koca sedirleri diktiler. Yine Ankara'da çok sayıda kavşağı, belli ki son derece uygun ortamlardan getirttikleri boylu karaçamlarla donattılar. Çoğu kurudu ya da eciş-bücüş bir görünüm kazandılar. Ankara'nın ünlü Dikmen Vadisi'nde bir öylesine büyük yanlışlıklar yaptılar ki, diktiklerinin çoğu haftasında kurudu. Düşünebiliyor musunuz; yılda ancak iki bin milimetreden fazla yağış alan yerlerde doğal olarak yetişebilen doğu ladinlerini diktiler. Sorduk, soruşturduk, hemen hemen tümü Anadolu'da doğal olarak yetişebilen orman ağacı türlerinden olan bu fidanları ta İtalya'dan, yine çoğunluğu Anadolu'da doğal olarak yetişebilen, boylu çok sayıda fidanın dışalım hazırlıkları içindeymiş. Ne diyeyim; "Tanrı akıl fikir versin!" Ama, vermiyor; kimbilir, belki de veriyor; ancak bunlar kafaları alamıyor. Ya kafaları gerçekten de hiç çalışmıyor ya da bunların dertleri başka. Bana sorarsanız; ülkemizin, insanlarımızın başına bunca derdi sarabilenlerin kafaları çalışmıyor olamaz. Bunlar, bence, yalnızca göz boyama ve ceplerini doldurma kaygısı içinde. İşte Mart ayı yine geldi. Bir yandan Orman Bakanlığı, bir yandan yerel yönetimler, bir yandan da gönüllü kuruluşlar ve deyiş yerindeyse bir fidanla "kafaya alınmış" köşe yazarları ile TV kanalları "yeşillendirme" çağrılarıyla yine Sizleri havaya sokmaya çalışacaklar. Aman ha, gözünüzü seveyim; siz bari bu "yeşil çirkinliklere" alet olmayın, e mi? umarım, şimdi; "Peki, nasıl?" diye soruyorsunuzdur. Sorduğunuz varsayıyorum,

"YEŞİLLENDİRME" ÇALIŞMALARININ DA KURALLARI VAR

En basitinden başlayalım: Önce yaptığınız işin "ağaç dikmek" olmadığını öğrenmelisiniz. Bir tarihte, bir Orman Bakanı, sanıyorum **Vefa Tanır** idi, TV'de "Orman dikmek" ten söz etmişti ya, bakmayın Size onlara; diktiğiniz fidandır, fidan! Gerçi, artık bir ağacı bulunduğu yerden söküp başka bir yere dikmenin de araçları geliştirildi. Ancak, Sizin ağaçlandırma çalışmalarında diktikleriniz fidandır; yani, "ağaç yavrusudur". Doğru doğum, pardon dikim yapar ve doğru bakabilirseniz, bir de yanmaz ya da yakılmazsa, kuraklıktan kavrulmazsa, otlarla boğulmazsa, böcekler ve mantarlar canına okumazsa, dikildiği yer siyasal oyunlarla yapılaşmaya açılmazsa ya da vakıf üniversiteleri ile turistik yatırımlara, taş ve kum ocaklarına, karayolu yapımlarına tahsis edilmezse, asit yağışlarına karşı direnebilirse, yanlış ormancılık uygulamalarıyla "kaş yapalım derken gözler çıkarılmazsa" büyüyüp birgün ağaç olacaktır.

İkincisi, niçin diktiğinizi bilmelisiniz. "Yeşillendirmek", tek başına bir amaç değildir; niçin "yeşillendirdiğinizi" baştan açıklıkla ortaya koymalısınız ki, hangi ağaç türlerini dikmeniz gerektiğine doğru karar verebilesiniz: Amacınız ile seçtiğiniz türün çeşitli özellikleri arasında uyum yoksa, diktiğiniz fidanı, günü gelir kesmek zorunda kalabilirsiniz. Sözgelimi, kökleri yapınızın temellerine, kanallarına zarar verebilecek biçimde yayılabilir; biçimiyle görüş alanınızı daraltabilir; belirli mevsimlerde çevresine saçacağı polenleriyle çeşitli hastalıklara yol açabilir ve pencerenizi açamaz duruma gelebilirsiniz. Varsayalım, geniş bir alanda orman "kuracaksınız". Hani "Milli Ağaçlandırma ve Erozyonla Mücadele Seferberlik Kanunu" vardı ya, onun gereklerini yerine getireceksiniz diyelim: Niçin orman kuracağınıza karar verdiniz mi bakalım; piknik yeri olarak mı kullanacaksınız, yoksa odun ya da tomruk mu yahut maden ya da tel direği mi hasat edeceksiniz günü geldiğinde? Peki ne tomruğu; yapılık kereste elde edebileceğiniz tomruklar mı yoksa kaplamalık tomruklar mı hasat etmeyi düşünüyorsunuz? Kimbilir belki de reçine üretmek ya da bir av alanı yaratmak istiyorsunuzdur. Ne istediğinizi ben nasıl bileyim, ama, Siz bilmelisiniz. Bilmeli ve dikeceğiniz ağaç türünü ona göre seçmeli, dikmeli ve bakımını da ona göre yapmalısınız. Bilebilir ve de yapabilir misiniz? "Evet" mi diyorsunuz; bravo Size. Orman mühendisliği öğretiminden geçmiş çoğu dostumuz bilmiyor da...

Peki; nerede, ne için, hangi türlerle "yeşillendirme yaptığınızı biliyor musunuz bakalım?

Demek oluyor ki, önce amacınızı ve sonra da amacınıza uygun ağaç türlerini belirlemelisiniz.

Dikim yapacağınız ya da orman "kuracağınız" yerin ekolojik koşullarını iyi biliyor musunuz? Örneğin toprağının kimyasal ve fiziksel özelliklerini, denizden yüksekliğini; alanın genel olarak hang yöne baktığını ve eğitim durumunu, yıllık ortalama yağışını ve göreli nem oranını, güneşli ve donlu gün sayısını, rüzgar yönünü ve şiddetini, doğal bitki örtüsünü, çevresinin doğal yapısını, olası dışsal etkileri ne denli iyi biliyorsunuz bakalım? Bilmiyorsanız, öğrenin; öğrenemiyorsanız eğer, "erkeklik Sizde kalsın" vazgeçin bu işten. Çünkü, dikeceğiniz fidanlar tür türdür ve her türün ekolojik isteği de farklı farklıdır. Öyle, **Hıncal Uluç**'un söylediği gibi, her fidanı istediğiniz her yere dikemezsiniz. Dikmeyi düşündüğünüz fidan önce amaçlarınızı gerçekleştirebilecek sonra da dikmek istediğiniz yerin ekolojik koşullarına uygun türlerden olmalı ki, çabanızın sonu hüsran olmasın. Hay allah, kendimi bilgiçlik havasına kaptırmış gidiyor ve bu arada da az kalsın unutuyordum. Ama Siz de hiç uyarmıyorsunuz ki... Gördünüz mü, dikeceğiniz fidanların nereden geldiğini bilip bilmediğinizi sormadım: Biliyor musunuz? Bilmiyorsanız hemen öğrenin. Çünkü, dikeceğiniz fidanların yetiştirildiği yerin ekolojik koşulları ile dikim yapacağınız yerin ekolojik koşulları da uyumlu olmalıdır. "Ben, bu söylediklerinin hiçbirini yapmadan diktim, tuttu" diyorsunuz. Ömrümüz yeterse, hep birlikte göreceğiz. Ne olacak, şunun şurasında en az 35-40 yıl gerekiyor yanlış yapıp yapmadığınızı öğrenmek için; bekleriz. Baktık ki, yanlış tür seçmişiz, değiştiririz değil mi...

Gerçekte nereye hangi tür fidanın dikilebileceğine karar vermek o denli zor değil. Bir bilene, sözgelimi bir orman mühendisine sorabilirsiniz ve şansınız varsa o da Size doğru bilgi verir. Ama, varsayalım ki, işsiz onca orman mühendisi ortalıkta dolaşır ve Orman Bakanlığı'nın onca birimi varken, şans bu ya, Siz öğrenebilecek birisini bulamadınız. Öyleyse, dikim yapacağınız yerin üzerinde ya da çevresinde doğal olarak neler "iyi" yetişebiliyor. Ona bakın ve en iyi danışmanın doğanın kendisi olduğunu anımsayın; inadı ve özentiliği bir yana bırakın yeter ve ne olur, Orman Bakanlığı'nın, ve yerel yönetimlerin bayramlarda, seyranlarda, her çeşit törende dağıttığı tüplü fidanlarla doğaya eziyet ve hakaret etmeyin.

KOMİK BİR YASA

Bilmem haberiniz oldu mu: 1995 yılında, TEMA'nın yarattığı olumlu havadan da yararlanılarak bir yasa çıkarıldı. "Ağaçlandırma ve erozyonla mücadele" için bir "milli seferberlik" yasası bu. "Kaş yaparken göz çıkarmak" ne demekmiş, bu yasayı inceleyin de görün. Gerçekte Orman Bakanlığı'nın kaynak sıkıntısını aşmak için tasarlanmış bu yasa, hemen hemen her kuruluşa ağaçlandırma ve erozyonla mücadele görevi getiriyor. Kimlere mi; polis akademilerinden diyanet işlerine; üniversitelerden orta dereceli okullara; valilik, askeri birlikler ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarından gönüllü kuruluşlara herkesi, yalnızca ağaçlandırma yapmak ve erozyonla mücadele etmek de değil, "orman kurmak ve bakmak" la yükümlü tutuyor. "Ne var bunda; ne güzel işte!" mi diyorsunuz; buyrun öyleyse "milli ağaçlandırma ve erozyonla mücadele seferberliğine". Başka ne söyleyebilirim ki; "Seferberliğiniz kutlu olsun!"

★ ★ ★

İster "milli seferberliğe" katılın, ister, evinizin bahçesine bir şeyler dikmeye kalkışın; hiç fark etmez: Yeter ki, amacınıza ve dikim yapacağınız yerin ekolojik koşullarına uygun türlerle doğru ekim yapın ya da yapılmasını sağlayın ve ne yerel yönetiminizin, ne gönüllü kuruluşunuzun ne de Orman Bakanlığı'nın yeşil çirkinlikler yaratmasına göz yummayınız, alet olmayınız; benden uyarması.